Paul Morand

paideia

Bucureşti

Coperta: Ionuț Ardeleanu-Paici
Tehnoredactor: Rodica Boacă

str. Tudor Arghezi, nr. 15, sector 2
020942 București, România
tel.: (021)316.82.08
fax: (021)316.82.21
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

ISBN 978-973-596-798-7

Paul Morand

București

Traducere din limba franceză
de Sașa Constantinescu

paideia

Cuprins

Prefață

„Aş vrea ca după ce mor, din pielea mea să se facă o valiză" scria în 1927 Paul Morand în „Le Voyage". Cuvintele lui sunt mai puţin o declaraţie morbidă, cât mai degrabă expresia unei fine autoironii a cuiva care avea să devină un profesionist în ale călătoritului prin lume, considerat între anii '20 şi '40 ai acestui secol unul dintre cei mai importanţi scriitori francezi, şi ignorat apoi inexplicabil.

După mai bine de 60 de ani de scris, Paul Morand a lăsat în urma sa o operă remarcabilă, de o diversitate complexantă pentru cei mai mulţi dintre confraţii săi în ale scrisului: poet în anii de debut, nuvelist, romancier, eseist, cronicar, dramaturg, a străbătut lumea cu aerul unui diletant cosmopolit care s-a lăsat dus peste tot pe unde l-a antrenat dragostea pentru literatură.

Născut la 13 martie 1888 la Paris ca fiu al unui înalt funcţionar şi artist, şi-a făcut studiile la „École Libre des Sciences Politiques", le-a continuat vreme de un an la Oxford şi şi-a început cariera diplomatică în 1913, la 25 de ani.

Într-un interviu din 1970 avea să-şi mărturisească destinul de privilegiat al sorţii: *„Am trăit în mijlocul unor oameni talentaţi, chiar de geniu, şi nici nu-mi imaginam că ar mai fi şi altceva de făcut pe lume. Tatăl meu m-a crescut în cultul*

pentru artă şi nu trăiam decât pentru asta. Ideea că există oameni care au de plătit taxe şi de ţinut uzine în funcţiune îmi era complet străină. Trăiam exclusiv pentru frumuseţe." Această viaţă privilegiată, în stil *Belle Époque*, îndulcită de petreceri în apartamentul său de la Palais Royal, de dineuri la restaurante luxoase şi seri la teatrele din Paris i-a prilejuit întâlnirea şi amiciţia cu figuri artistice ca Massenet, Rodin, Proust sau Sarah Bernhard.

Era deja ataşat al ambasadei franceze la Londra când îi apăreau cele două volume de poezie – „*Lampes à arc*" şi „*Feuilles de température*". Acestora avea să le urmeze o colecţie de nuvele londoneze – „*Tendres stocks*", prefaţată de Marcel Proust, care îi semna astfel lansarea pe scena literară.

Celebritatea aveau să i-o aducă însă „*Ouvert la nuit*", în 1922 şi „*Fermé la nuit*", un an mai târziu. De notat faptul că deşi încă departe de interesul naţional pe care urma să-l stârnească apariţia cărţii „*Bucarest*", revistele literare româneşti ţineau ochii deschişi asupra scriitorului, ca de altfel asupra a tot ce se tipărea în epocă la Paris, de vreme ce în mai 1923 Cezar Petrescu îl recenza pe Morand în „Gândirea", descriindu-l ca pe un scriitor ce aparţine unei epoci decadente, interesat doar de cercurile cosmopolite ale „anilor nebuni", iar Philippide îşi exprima în „Adevărul literar şi artistic" speranţa că va scrie cândva şi o carte despre România.

Să ne întoarcem însă puţin în timp: în anul 1906, la Şcoala de Ştiinţe Politice, Morand studiază, între altele, istoria şi dreptul internaţional. Printre colegii săi – câţiva polonezi, chinezi, turci şi români. Ceva mai târziu, la Londra, îi cunoaşte pe Matei Ghica, pe fraţii Bibescu şi pe verişoara acestora, Martha Bibescu – născută Lahovary, scriitoare de limba franceză şi redutabilă femeie de lume.

Anul 1916 îl găseşte pe Morand transferat la Paris, petrecându-şi timpul într-un cerc monden care include şi aristocraţi români. Printre ei, poeta Anna de Noailles – născută Brâncoveanu şi Elena Văcărescu.

Evenimentele politice se precipită între timp. România intră în război şi, deopotrivă, în atenţia intelectualilor parizieni. Paul Morand primeşte misiunea de a exprima susţinerea Franţei pentru acest nou aliat, lucru pe care îl şi face cu ocazia unei ceremonii religioase, în prezenţa ministrului Lahovary, a lui Charles Adolphe Cantacuzino şi a prinţului Dimitrie Şuţu.

Este momentul când îşi întâlneşte şi viitoarea soţie, pe Elena Şuţu, născută Chrissoveloni.

Poreclită „Minerva" de către apropiaţi, viitoarea doamnă Morand este deocamdată nefericită în căsnicia cu prinţul Şuţu, ceea ce nu o împiedică să-şi păstreze frumuseţea clasică şi aerul echilibrat de statuie greacă. Societatea din care provine este una aristocratică şi

francofilă. Elena, exemplu de occidentalism şi modernitate între elitele româneşti pentru care Franţa înseamnă obiceiuri rafinate, emancipare naţională, catolicism, valori democratice şi latinitate, va nota, exasperată de diferenţele dintre Paris şi „micul Paris": „... *În această ţară* (n.t. –România) *totul se etalează, nu există nimic discret, nimic care să se lase descoperit încet... totul este mai urât decât poate ochiul să suporte.*"

În ciuda acestei convingeri, toamna lui 1930 îl găseşte pe Paul Morand pe aeroportul de la Băneasa, în plină glorie literară, braţ la braţ cu tânăra doamnă Morand, cu care se căsătorise în 1927.

Îi apăruseră „*L'Europe galante*", „*Rien que la terre*", „*Magie noire*", „*Boudha vivant*", „*Paris Tombouctou*", „*New York*", „*Champion du monde*" şi „*Papiers d'identité*".

Intelectuali români de rasă se grăbesc să-i consemneze opera şi prezenţa. Între ei, Al. Philippide, D.I. Suchianu, Paul Zarifopol.

I se publică, în traducere, intervenţia la Radio Bucureşti cu „*Impresii din România*" şi povestirea „*Nicu Petrescu, candidat la examenul de licenţă*".

Primele impresii de pe aeroportul Băneasa al anului 1930 vor constitui primele rânduri ale cărţii ce avea să apară în 1935, la Paris.

Cu uşurinţa specifică scriitorilor mari, privirea lui Paul Morand se mişcă larg

de pe hangarele din Băneasa către Dunăre şi Dâmboviţa şi se opreşte panoramic asupra Bucureştilor, pe care îi părăseşte însă deocamdată pentru a lăsa loc consideraţiilor, mustind de vervă şi causticitate, asupra istoriei românilor. Lector atent al documentelor lăsate de A.D. Xenopol în „*Istoria Românilor din Dacia Traiana*" şi de Nicolae Iorga în „*Bizanţ după Bizanţ*", adunând probabil izvoare scrise şi mărturii orale din arhive de familie şi de la interlocutori cordiali, citiţi şi cu simţul umorului, unii dintre ei muzeografi ori documentarişti pesemne, scriitorul nostru nu pare să năzuiască a reinventa cei câţiva mii de ani de istorie românească. Se mulţumeşte să o transcrie, deopotrivă amuzat, intrigat şi ataşat, savuros, ironic pe alocuri, dar nu lipsit de reverenţă, într-un soi de „raccourci" istoric. Documentarea pe care o face este însă cât se poate de serioasă, iar stilul alert şi clar ne mijloceşte chiar şi nouă românilor – o mai uşoară înţelegere a istoriei întortocheate pe care am trăit-o. Portretele pe care le realizează, fie ele ale dacilor, ale colonizatorilor, ale domnilor fanarioţi de mai târziu, ale sultanilor şi patriarhilor, ale nevestelor de boieri, ale grecilor, turcilor, românilor şi francezilor sunt trasate cu linii groase de cărbune, cu mişcări rapide şi cu efecte surprinzătoare. Figurile se succed, mediile specifice diverselor epoci istorice se întrepătrund şi se asociază, perspectivele scriitorului şi ale altor martori se

intersectează, tablourile sunt adeseori simplificate până la crochiu, dar scrisul e viu şi imaginile memorabile. Citindu-i cartea, te trezeşti râzând îngrijorat. Empatia scriitorului francez faţă de români se simte de-a lungul, de-a latul şi de-a înaltul paginilor dedicate istoriei României: atunci, de pildă, când vorbeşte despre *„izvorul de eroism al acestui popor care a trebuit să aştepte aproape două mii de ani pentru a-şi câştiga dreptul la viaţă"*, sau despre geto-dacii care *„au avut parte de cinstirea unei campanii a lui Alexandru cel Mare [şi] au reuşit să neliniştească până şi puternicul Imperiu Roman"*. În privinţa conflictului istoric declanşat de ambiguitatea afirmaţiei istoricului Vobiscus, Paul Morand comentează: *„Toate dovezile militează în favoarea tezei româneşti"*. De altfel, peniţa lui acidă nu-i iartă, în apărarea lui Mircea cel Bătrân, nici pe propriii săi compatrioţi care, chemaţi de domnitor să-l susţină în luptele cu otomanii, veniseră *„încălţaţi cu pantofii lor stupizi cu vârful îndoit în sus, pe care trebuiau să-l taie înainte de a intra în luptă"*, iar ceva mai departe vorbeşte despre *„gura rapace a turcului [care] aşezată ca o lipitoare [...] în coasta Principatelor, a reuşit să sugă şi să atrofieze încet-încet şi bogăţia, şi forţa şi chiar virtuţile poporului român"*. În ceea ce ne priveşte, ar fi poate util să ne reamintim că scriitorul acesta este francez şi nu român – lucru care i-ar putea permite să vadă şi pădurea, nu doar copacii,

şi că avem de-a face, în cele din urmă, cu un diplomat care face exerciţii de antropologie culturală. Aceasta nu-l împiedică să observe: „*Istoria îndepărtată a României este una a aşezărilor rase de pe faţa pământului, a bisericilor distruse şi a tradiţiilor înnăbuşite – tenebre adânci unde îşi au rădăcinile rasele dispărute pentru totdeauna*".

Despre atât de disputatul Vlad Ţepeş va scrie: „*Acest monstru a fost şi un luptător cât se poate de viteaz, care a izbutit să-l învingă pe Mahomed al II-lea, şi a fost – deopotrivă – un talentat administrator, lucru pe care l-a demonstrat curăţând Bucureştiul, şi, de fapt, întreaga Valahie, de hoţii care o infestau*", iar portretul pe care i-l face lui Ştefan cel Mare îi prilejuieşte scriitorului francez amare consideraţiuni cu privire la capacitatea de organizare a Europei medievale în faţa pericolului turcesc: „*Aşa se face că misiva prin care Ştefan cel Mare expunea necesitatea urgentă de a se uni «pentru a-i tăia păgânului braţul drept», Papa îi răspunse invitându-i pe moldoveni să plătească un subsidiu Sfântului Scaun cu ocazia serbării jubileului său, veneţienii trimiseră câţiva ambasadori încărcaţi doar cu vorbe frumoase, iar regii Poloniei şi Ungariei îi recomandară să le recunoască suzeranitatea.*"

Câteva pagini mai departe, Morand reuşeşte o remarcabilă sinteză a evoluţiei României pe scara istorică: „*Principatele Dunărene s-au apărat mai întâi cu armele*

în timpul lui Mircea, al lui Țepeș și mai cu seamă sub Ștefan cel Mare, și și-au continuat defensiva prin intermediul banilor și a corupției". Cărbunele lui Morand se transformă în penița muiată în vitriol când îi face portretul doamnei Chiajna, „*femeie teribilă, adevărată Brunehaut autohtonă – nepoată, fiică, nevastă, bunică și soră de voievozi –, exemplu tipic pentru sistemul vremii: timp de patruzeci și trei de ani ea i-a așezat și i-a susținut pe tronul Principatelor pe toți masculii din familia sa*", inclusiv pe soțul ei, „*acel curtean lipsit de personalitate despre care nici turcii n-ar fi știut să spună dacă era turc sau creștin, acel Petru numit și «ciobanul» pentru că furniza curții de la Constantinopol oile valahilor*", și care „*nu și-a păstrat coroana decât datorită perfidei sale neveste care, intuind influența haremului asupra sultanului, cumpărase toate femeile, toți eunucii și toți musaipiii, adică favoriții de acolo*".

Aflată la cheremul unor indivizi de o asemenea moralitate – comentează Morand –, țara ajunsese „*atât de trecută prin foc și sabie, de depopulată și de înfometată, încât cel mai minunat dar pe care noul suveran a putut să-l trimită principelui Transilvaniei, aflat în trecere pe pământurile sale, a fost o pâine de secară*". Timp de încă un secol, lucrurile nu se schimbă prea mult, astfel încât, aflat la Constantinopole în așteptarea înscăunării, „*noul domn, [...] în drumul către Curtea unde urmează să se oficieze*

investitura, aruncă pe furiș o privire neîncrezătoare către iataganele ienicerilor, rugându-se la Dumnezeu să nu ajungă să se întoarcă aici înainte de a-și fi sfârșit domnia, legat în lanțuri". Capitala către care se îndreaptă? Un București despre care ne povestește scriitorul francez, făcând apel la puținele documente asupra epocii: *„Străzile vechiului București se numeau, într-adevăr, «poduri» și erau din lemn, ca și casele [...], mahalalele locuite de țigani și de calici își împingeau colibele din chirpici până sub zidurile Palatului [...]. Printre copaci străluceau crucile aurite ale bisericilor și mânăstirilor, însă în fața ușilor conducătorilor se îngrămădea bălegarul [...]"*. Avea să mai treacă ceva timp până la apariția *„Codului lui Napoleon"*, a teatrului lui Augier, a învățământului gratuit și a romanelor lui Al. Dumas. Regimul fanariot își dă totuși obștescul sfârșit, tinerii români încep să se ducă, dar se și întorc de la Paris, și odată cu ei vin și preceptorii și secretarii francezi. La Teatrul de Varietăți se joacă *„Fra Diavolo"*, interioarele caselor boierești se decorează cu oglinzi venețiene și *„fotoliile vieneze iau locul sofalelor"*. Paul Morand observă și notează toate aceste întâmplări, consternat uneori, amuzat cel mai adesea.

„Bucarest" nu este totuși numai un *album pitoresc*. Capitolul *„Sankt Petersburg și București"* prilejuiește autorului considerații deopotrivă amare și acide cu privire la raporturile dintre România și

Rusia, dinspre care, observă messianic „*românii nu aşteaptă decât veşti rele*". „*Raporturile ruso-române sunt o tragicomedie care ar putea fi împărţită în trei acte, cu prolog şi epilog.*" Perioada la care face referire se încheie în 1935, când „*Stalin declară că va restitui tezaurul românesc. În consecinţă, domnul Ostrovski, primul ministru plenipotenţiar al Sovietelor, aduce cu mare pompă la Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti acest tezaur, care se află acum într-o valiză*". Ceea ce nu ştia Paul Morand în momentul în care scria aceste rânduri, este că epilogul mai are un epilog, ce îl priveşte personal. Avea să afle în martie 1949 când, urmare a strânselor raporturi între români şi ruşi, despre care era oricum convins că au o singură misiune, şi anume aceea de a înghiţi lumea, soţia sa, Elena, va primi o scrisoare de la Noua Bancă de Stat din România, care îi va anunţa lichidarea Băncii Chrissoveloni, devenită Banca Populară a României. Elena Chrissoveloni-Şuţu-Morand se vede astfel deposedată de micul ei propriu tezaur, iar Morand, câţiva ani mai târziu, într-o scrisoare către un admirator al său, mărturiseşte: „*E de-ajuns să mă gândesc la soarta celor care îmi sunt dragi şi care locuiesc dincolo de cortină, pentru a-mi plăcea infinit mai mult într-un Occident chiar şi în descompunere.*"

Revenind însă la „*Bucarest*", să mai spunem că această parte oarecum intro-

ductivă se încheie, nu însă înainte ca scriitorul să aducă un elogiu Casei Regale Române, familia de Hochenzollern, a cărei anvergură fondatoare se regăsește cel mai bine în portretele regelui Carol I și reginei Maria, *„cariatidă regală, în stare să poarte pe umerii săi largi cele mai mari imperii, fiica unui neam de semizei, [...] în același timp cât se poate de femeie, toată numai moliciuni, nuanțe, elipse".*

Cartea aceasta este opera unui diplomat avizat și spiritual care străbate cu aceeași grație istoria țării și străzile Bucureștiului, transcriind amuzat întâmplări savuroase și schițe de moravuri. Nu mai puțin însă, în spatele rândurilor, se întrezărește preocuparea celui care va deveni opt ani mai târziu, în plin război mondial, ambasador al Franței la București, de a pune sub privirile intelectualilor francezi această țară așezată undeva între Orient și Occident, despre care, deocamdată, nu se știe mare lucru. România Mare este membră a Micii Antante și pilon al politicii franceze în Balcani. S-ar mai putea adăuga acestor considerații faptul că – fatalitate istorică și deopotrivă sursa unui scandal de proporții care-l implică pe scriitorul însuși – această Românie, devenită între timp „grânarul Europei", avea să trimită Franței înfometate 750.000 kg de alimente pentru copiii din Paris. În ceea ce îl privește pe Morand, care se ocupase de transport, acest succes personal avea să-l

coste atunci când detractorii săi îl vor învinui de reluarea raporturilor cu Legaţia Germană de la Bucureşti şi cu ministrul ei, Von Killinger. Morand se va apăra de acuzaţia de colaboraţionism şi progermanism, spunând că nu l-a văzut pe Killinger decât o dată, şi numai pentru a obţine permisul de trecere prin Europa pentru acest transport. Adevărat sau nu, în urma scandalului, Paul Morand a fost poreclit „Von Paulus"...

„*Bucarest*" îmbină în orice caz, admirabil, lejeritatea scriitorului cu conştiinţa geopolitică ascuţită a diplomatului, iar capitolul „*La dejun*" demonstrează cât se poate de clar acest lucru. Replicile personajelor aduc în lumină adevărul, preocupant pentru Morand, că, în epocă, imaginea Franţei se degradase în ochii românilor. Atunci să-i zgândărim Franţei orgoliul ! decide scriitorul. Morand, care nu pare să se remarce în scurta sa perioadă de ambasador al guvernului de la Vichy în România prin ceva anume, înţelege însă să fie ochiul lui Laval pe marginea Dâmboviţei şi îi trimite acestuia rapoarte cât se poate de lucide cu privire la situaţia de aici, precum şi la catastrofa către care se îndreaptă „Axa". Convingerea sa că civilizaţia vestică se îndreaptă către haos, antipatia sa pentru democraţie şi nostalgia pentru autoritate şi ordine sunt din ce în ce mai manifeste şi îi servesc într-o oarecare măsură la a-şi justifica apetenţa pentru regimul de la Vichy.

În a doua parte a cărţii, care este şi cea mai consistentă, Morand face exact ceea ce promite, dar şi ceva în plus. După ce vizitase New Yorkul şi scrisese despre el într-o asemenea manieră încât americanul David Strauss ajunsese să-l considere drept unul dintre cei trei principali antiamericani ai anilor 1920, şi asta numai pentru că scriitorul francez, deşi gustase ritmul şi cosmopolitismul metropolei, concluzionase că e *une tromperie* – o păcăleală în fond, cu „*Bucarest*" pare să se abandoneze unui oraş anacronic, candid şi excentric în care îl distrează şarmul arierării, senzualitatea locuitorilor, răbdarea şi veselia lor oarecum inconştientă. Acest călător pasionat, „*grăbit mereu spre altceva*", hedonist cu sistemă şi nomad începând cu 1925, când hotărâse că cel mai important lucru pentru el este să călătorească, avea să descopere odată cu Bucureştiul plăcerea de a trăi într-o lume unde poţi „*să dai lucrurilor o valoare trecătoare şi un preţ relativ*".

Vara, la Bucureşti: „*Găinile găsesc mereu ceva de ciugulit pe sub roţile trăsurilor, şi doar trecerea vreunui tramvai reuşeşte să zburătăcească porumbeii. Funcţionarii solicită un avans din chenzina lunii viitoare, studenţii îşi amanetează paltoanele, copiii îşi cheltuie tot mărunţişul pe sirop de migdale şi pe îngheţată, domnişoarele se împrumută de la guvernantele lor, iar avocaţii se apleacă şi mai abitir peste dosare, pentru că în*

această perioadă divorţurile se înmulţesc vertiginos. [...] Începând cu marile restaurante cu alură vieneză de la Şoseaua Kisseleff, până la cele mai modeste cârciumi unde lăutarii se apleacă să-ţi cânte la ureche peste masa acoperită cu hârtie şi tacâmuri de lemn, oraşul este într-o petrecere continuă. Se mănâncă seminţe şi se bea şpriţ."

Târgul Moşilor: *„Acum câţiva ani era încă un mare bâlci de ţară, un târg unde se vindeau lucruri ieftine şi unde miasmele şi zgomotele străbăteau prin nori grei de praf. [...] Parfumul răspândit de moviliţele de turtă dulce pe care o vindeau lipovenii – acei pescari bărboşi din Deltă –, mirosul grăsimii arse pe care îl împrăştiau cârnăciorii puşi la fript, sunetul dulce creat de oalele de lut înşirate pe spirale de lemn, zgomotul sacadat şi violent al cleştilor pe grătarele menite să-i înnebunească pe gurmanzi [...], răcnetele ursarilor şi răgetele înfundate ale elevilor lor, mugetele boilor extenuaţi, binecuvântările stridente ale ghicitoarelor care-şi primeau bănuţii şi mârâielile celor care erau refuzate – totul alcătuia un spectacol de un natural şi de o spontaneitate înduioşătoare, asemenea unui crochiu schiţat cu o singură mişcare de mână într-o inspiraţie fulgerătoare."*

Mahalaua *„este regatul ruinelor, este Orientul care refuză să-şi îngroape cadavrele, dar nici nu le curăţă resturile. Fatalismul este lege deopotrivă pentru case şi*

pentru oameni. Țiganii și vagabonzii migrează dintr-un loc într-altul, abandonându-și fără regret maghernițele; [...] Christos nu poate învia înainte ca gospodinele din București, înfășurate în capoate și baticuri, să-și tencuiască casa cu o stropeală leșioasă, gălbuie, vernil sau, cel mai adesea, albă, peste care mâzgălesc o linie orizontală, de un albastru violent."

Lipscaniul: *„Prăvăliile își spun 'Șicul de la Paris', 'Parisul', 'Parizianca'; altele și-au păstrat nume cu rezonanță Louis-Philippe, ca 'Lumea Eleganței', sau încă mai ciudate, precum 'Copacul de aur' sau 'Papagalul', în timp ce altele, într-o adevărată beție a loialității dinastice, i-au fost dedicate prințesei Elisabeta, alias Carmen Sylva [...]. Prăvălia este un mic centru al unor vaste operațiuni comerciale, care avansează până în șosea pentru a-l ademeni pe bietul trecător cu orice chip, și care nu se oprește decât în fața mașinilor, și asta cu regret. Este inutil să-l cauți pe negustor în spatele tejghelei; el se va afla întotdeauna în pragul ușii, gata să-și înhațe prada de braț."*

Capșa: *„Pe la orele prânzului tot Bucureștiul defilează pe aici. Românii consideră acest loc drept 'foarte șic'. În ceea ce mă privește, văd în Capșa timpanul unei uriașe urechi – Bucureștiul, prin excelență un oraș al bârfei [...]. Pe la 12,30 apar și junii eterni; este ora la care își iau micul dejun. Bucureștiul este, în*

afara Madridului şi a Buenos Aires-ului, ultimul oraş unde îi mai poţi întâlni pe acei indolenţi de la 1900, acei băieţi de bani gata care nu ştiu să se radă singuri şi nu se trezesc niciodată înainte de prânz."

Calea Victoriei: *„Acest Corso cu alură stendhaliană este aleea primelor întâlniri, este coloana de care se lipesc primele anunţuri, este – deopotrivă – cadranul pe care se marchează moda de ultimă oră, este cărarea secretă pe care se urzesc comploturile militare, pavilionul unde se ascund îndrăgostiţii de privirile părinţilor, scena pe care se joacă cele mai teribile satire, breşa prin care se forţează şi se cucereşte Bucureştiul, şi este, în egală măsură, şi drumul către Constantinopol – marea alee triumfală care coboară din Nord până la Sfânta Sofia."*

... Şi dacă cuiva nu-i este pe plac această magistrală evocare a Bucureştiului interbelic ce dizolvă oraşul european în sat asiatic, să poftească a o face dumnealui mai bine!

Sigur este că dispoziţia ironică faţă de istorie a scriitorului francez şi înclinaţia sa constantă spre paradox şi contradicţie vor stârni furia mai tuturor intelectualilor români din epocă. Isabellei Sadoveanu i se pare că Morand descrie un neam alcătuit din proxeneţi, prostituate şi meteci, că acesta nu înţelege tragedia unui popor care „*luptă pentru supravieţuire de 2000 de ani*", aşa încât concluzionează: „*te face să ţi se întoarcă stomacul pe dos*".

„Adevărul literar şi artistic" nu-şi mai regăseşte nici el cuvintele de laudă din 1930, iar „Mişcarea" îl dăscăleşte pentru intenţia de a ne face celebri pentru „*barbaria noastră primitivă*". Alex Mihail îl învinuieşte de a fi inventat povestea cu câinii vagabonzi – nu există lupi în curtea Ministerului de Finanţe, nu se seamănă porumb în centrul oraşului şi nu se opreşte circulaţia la trecerea unei femei frumoase! Ceva mai măsurat, „Viitorul" îi reproşează că nu poate descrie „*în cinci zile*" o ţară pe care n-o cunoaşte decât din ghidul Baedecker.

„*Ba da* – va suna în timp replica lui Morand – *poţi să vezi repede şi să înţelegi bine.*"

„*E adevărat că Bucureştiul nu e sinteza rafinată a poporului român, aşa cum e Parisul pentru fineţea spirituală franceză* – scrie Pamfil Şeicaru în „Curentul"' – *dar nu e mai puţin adevărat că prietenul nostru oferă capitalei noastre o imagine falsă, convenţională, punând astfel României o etichetă care nu are nimic de-a face cu realitatea românească.*" Şi dacă după o astfel de critică „scriitorul nostru" se mai poate ridica din ring până să ajungă arbitrul cu numărătoarea până la zece, Vintilă Horia îl atacă în „Gândirea" cu lovituri fine, de floretă, în însăşi maniera consacrată de Morand: „*Portretul pe care îl face Bucureştiului e un clişeu văzut prin vitrina de la Capşa şi ne transformă capitala într-un oraş unde toată lumea*

cunoaşte pe toată lumea, un fel de subprefectură franţuzească. Dacă Paul Morand reuşeşte totuşi să pună România pe hartă, îi suntem recunoscători."

Stupefiat de aceste reacţii ţâfnoase, Morand îi va scrie Mariei Argyropoulos: *„Cartea a avut destul succes la Paris, s-a vândut bine şi a avut o critică remarcabilă. Românii sunt cei care s-au înfuriat şi s-au considerat insultaţi. Dumnezeu ştie de ce !"*

Un posibil răspuns ar fi acela că în epocă, ca de altfel şi mai devreme şi mai târziu, România se afla în criză de identitate, înfuriată că trebuie să-şi arate unghiile şi batistele în faţa Europei, complexată, provincială şi deloc dispusă să facă apel la nuanţe şi la ştiinţa acordurilor, să se accepte pe sine, în ultimă instanţă, şi să dreagă ce e de dres.

Să-i fi supărat pe intelectualii români ai vremii faptul că ochiul cosmopolit al străinului clipeşte amuzat în faţa anarhiei încântătoare a Bucureştiului interbelic? În fond, Morand nu-i reproşează nimic acestei societăţi vesele şi uşor bezmetice, unde *„oportunităţile sunt dibuite imediat, relaţiile sociale se leagă ca peste tot dar cu mai puţine grimase, cinismul şi altruismul sunt atitudini duse la extrem, totul se ştie de la bun început şi se repetă la nesfârşit, în acest mod neutralizându-se atât cauza, cât şi efectul"* şi acestea în condiţiile în care *„românul a depins întotdeauna de cineva pentru a trăi: voievozii de boieri, boierii de ţărani şi aşa mai departe. Astăzi Marele Ban a dispărut,*

înlocuit fiind în concepția generală de Administrație pentru oamenii de rând și de Ministru pentru descurcăreți. Pentru nimica toată i se sărută pulpana hainei, i se șterg papucii de praf, i se umple pipa, i se veghează siesta cu aceeași supunere ca acum un secol..." Sau poate resentimentele să le fi fost stârnite de o observație ca aceasta: „*Nu s-a scurs prea mult timp de la epoca în care în România slugile se duceau la poliție cu dispensă de la stăpânii lor pentru a se lăsa biciuite. Acești bieți oameni s-au aplecat de atâtea ori în fața ghișeelor guvernamentale, încât li s-a deformat coloana vertebrală*".

Cartea lui Paul Morand nu este o lucrare exhaustivă care năzuiește să surprindă realitatea istorică, geografică, socială, politică și morală a României din această perioadă și de oricând, ci mai curând un caiet cu note de călătorie al „*unuia dintre cei mai mari nomazi ai literaturii franceze din secolul douăzeci*" – după cum bine l-a descris critica engleză a epocii. Acest scriitor a locuit la Paris, la Roma, la Londra, în Madrid și la Bangkok, la Geneva, București, Berna și Tanger, a străbătut lumea cu mașini de mare viteză, cu trenul, cu vaporul și cu avionul, a mângâiat cu privirile șoldurile femeilor ce-i ieșeau în cale, a încălecat pe cai de rasă, a băut vinuri bune și a savurat sosuri complicate. A scris, prin urmare, despre toate acestea, repede, acid, cu ironie, colorat, înduioșându-se, revoltându-se, sesizând esențele în

cuvinte puţine şi bine alese. Citindu-i cartea, ai câteodată impresia că răsfoieşti în grabă teancuri de fotografii făcute cu un aparat de mare acurateţe, care surprinde şi detaliul cel mai insolit al unei locuinţe de boier bucureştean, şi gestul resemnat al birjarului din faţa Teatrului Naţional, şi atingerea ca o bătaie de aripi a arcuşului pe o vioară veche, şi privirea adumbrită a unei domniţe de pe fresca votivă, şi saltul neverosimil în Dâmboviţa îngheţată al pescuitorului de cruci.

Pe martorii români ai apariţiei cărţii sale Paul Morand i-a speriat însă, trezindu-le toate angoasele culturale. A fost învinuit că e subiectiv şi grafoman...

Într-un comentariu la atât de disputatul său „*Bucarest*", scriitorul mărturiseşte dealtfel: „*într-o carte care se doreşte a fi doar un instantaneu al oraşului sunt nevoit să mă mulţumesc a releva aspectele exterioare care frapează ochiul, mai degrabă decât să insist asupra acelor lucruri care încântă spiritul*". Faptul însă că râde de potlogăriile funcţionarilor nu-l împiedică să se lase sedus de inteligenţa şi de austeritatea de sorginte puritană a unei femei de rang cum este Elena Brătianu, să remarce spiritul realist şi polemic al românilor, să-şi arate condescendenţa în faţa unui etnomuzicolog de talia lui Constantin Brăiloiu, să se plece în faţa mărturiilor artei populare româneşti autentice, şi să-şi prevină cititorii

francezi, pentru care în fond scrisese această carte: „*vom mai avea, probabil, încă ceva timp pentru a ne oferi plăcerea orgolioasă de a asculta români de înaltă ţinută [...] celebrându-i pe scriitorii noştri într-o limbă pe care un francez originar nu ar putea-o vorbi cu mai multă puritate.*"

Pe de altă parte, acest „*sprinter imposibil de ţinut în lesă*" este un hedonist pentru care femeile reprezintă „*regimul totalitar cel mai redutabil*", care se trezeşte în fiecare dimineaţă la şase şi un sfert, nu-şi ratează niciodată siesta, deţine o colecţie de 35 de maşini, e îngrozit de riscul pe care îl reprezintă pentru stomac brânzeturile afumate, dar privirile îi alunecă lacome peste rafturile cu icre de crap şi afumături. Acesta este scriitorul venit la Bucureşti „*pentru o cură de nepăsare*", pe care „Viaţa Românească" îl învinuieşte de a fi scris o carte răuvoitoare despre capitală, iar eminentul istoric de artă Gh. Oprescu îl judecă pentru a fi născocit o „commedia dell'arte", mărturisindu-i cu amărăciune: „*ştiu că ţineţi la noi, dar trebuie să-mi spun asta tot timpul ca să pot accepta portretul pe care ni-l faceţi*".

În ceea ce-l priveşte pe scriitorul francez, el va încerca, desigur, să-şi apere cartea şi în România, aşa încât în „Universul" din octombrie 1935 putem citi: „*Românii sunt prietenii mei, ba, într-un fel, familia mea. [...] Şi totuşi, cadavrele de şobolani plutesc pe Dâmboviţa, iar în*

apropierea Parcului Bonaparte se cultivă porumb; în ceea ce îi priveşte pe lupii care bântuie prin curtea Ministerului de Finanţe, e o figură de stil, o hiperbolă pentru a descrie câinii fără stăpân. Şi dacă aş fi ştiut că ţiganii cresc urşi în ferme, aş fi inclus acest detaliu pitoresc în cartea mea [...]. Am scris această carte din prietenie. Sunt sigur de aprobarea lectorilor români inteligenţi şi sinceri."

Ne rămâne nouă, cititorilor de astăzi, să-i citim cartea cu mai multă detaşare decât contemporanii săi, încercând nu numai să reconstituim cu ajutorul acestei scrieri lumea de altădată, ci şi să înţelegem că în trăsăturile sale fundamentale, România – cu Bucureşti cu tot! – este într-o măsură considerabilă ceea ce era şi în 1935.

Soarta bizară a acestui scriitor inteligent, relativist, monden, plin de vervă, mobil, versat, nonşalant şi asociativ face ca scrierile lui să zgândăre oameni din toate spectrele şi din majoritatea locurilor pe unde calcă, nu numai din România ... Jean Paul Sartre avea să-l învinuiască şi el de rea-credinţă spunând: „... *este consumatorul tip, [...] este pionierul unei literaturi care urmăreşte să anuleze culoarea locală*". Ori „*culoarea locală*" este tocmai elementul de care critica românească, bosumflată, îl acuză că face abuz... aşa încât va părăsi România neiertat, la nouă ani după apariţia acestei cărţi, după aproximativ un an în care va îndeplini funcţia de ambasador al Franţei

la București. Perioada aceasta este totuși fertilă, de vreme ce îi apar „*Air indien*", „*Londres*", „*Rococo*", „*La route des Indes*", „*L'heure qu'il est*", „*Chroniques de l'homme maigre*", „*L'homme pressé*", „*Propos de 52 semaines*" și „*Excursions immobiles*"...

În ceea ce privește misiunea de la București, începută în august 1943, ca ambasador al guvernului de la Vichy, scriitorul o va rezuma astfel: „*Nu, n-am dorit această funcție. Însă mi s-a propus și vroiam să văd dacă aș putea fi util ca intelectual. Românii îmi spuneau «avem nevoie de prezență franceză ca să putem contracara prezența lui Goebbels». Laval m-a trimis acolo nu ca agent activ, ci ca agent pasiv, ca să fac prezență [...]. Aveam acolo prieteni, soția mea era româncă, aveam interese acolo și nu ascund faptul că am încercat să lichidez toate proprietățile înainte de venirea rușilor – lucru pe care, de altfel, nu l-am reușit. Mareșalul Pétain mi-a spus: «Vă trimit acolo, dar nu faceți valuri»; așa că mi-am rezervat rolul de observator*". În această calitate probabil, va scrie un raport către Laval, în 22 octombrie 1943, în care observa: „*Un vânt de panică suflă în acest moment în România. Legația Turciei și cea a Elveției sunt asediate de cereri de vize și mulți boieri și-au pregătit deja costume jerpelite de muncitori cu care intenționează să se îmbrace dacă se apropie armata rusă. Și totuși, România trăiește un fel de euforie. Recolta a fost*

excelentă, se mănâncă pâine albă, inflaţia a umplut multe buzunare, afacerile merg bine, funcţionarilor li s-a mărit leafa cu 30% [...]. Panică şi euforie, iată o contradicţie spectaculoasă. Românii sunt conştienţi că se află pe marginea prăpastiei, dar nici măcar unul dintre ei nu se îndoieşte că un miracol îi va salva."

Dincolo de toate însă, vocaţia lui Paul Morand pare a fi aceea de a crea neînţelegeri peste tot pe unde se duce. Ambasadorul Elveţiei la Bucureşti, René de Weck îşi va exprima şi el ostilitatea faţă de scriitor, spunând: „... *caracterul lui nu este la înălţimea succesului pe care îl are, iar soţia sa, între altele germanofilă, îl domină în totalitate. Ceea ce pare să o intereseze cel mai mult sunt francii elveţieni.*"

Va părăsi prin urmare România precipitat, şi nu-i va mai întâlni, aşa cum cerea protocolul, nici pe regele Mihai, nici pe mareşalul Antonescu, iar presa românească va primi cu indiferenţă vestea plecării sale. Pentru Paul Morand aveau să urmeze zece ani de exil destul de aurit, în Elveţia, cu voiaje la Geneva, Sevilla, Beirut, Veneţia şi Tanger, dar pentru Bucureştiul căruia scriitorul năzuise să-i facă „*portretul unei femei frumoase*" avea să vină mai mult de o jumătate de secol de descompunere. Încet-încet, oamenii aveau să înţeleagă ce soartă îi rezervase noul regim societăţii cosmopolite şi francofile pe care o frecventase la Bucureşti scriitorul: Iuliu Maniu moare în închisoare,

Ilenei Sturza i se ia copilul de doisprezece ani, prinţesa Martha Bibescu şi prinţul Matei Ghica îşi părăsesc definitiv ţara, Institutul Francez, ca şi Liceul Francez, se închid, România fiind, în 1948, singura ţară care pune capăt de o manieră atât de brutală prezenţei pe teritoriul său a agenţilor culturali francezi. După câte o vizită în Bucureştiul comunist, prietenii îi vor scrie lui Morand: *„Bucureştiul este de nerecunoscut pentru mine, care nu l-am mai văzut, ca să spun aşa, de 50 de ani. Mult mai mare, dar sumbru [...]. Oamenii nu sunt îmbrăcaţi chiar în zdrenţe, dar sunt livizi, emaciaţi şi evident subalimentaţi. Abia dacă au cu ce să supravieţuiască.”*

Buldozerele socialiste transformă chipul femeii frumoase pe care dorise să o picteze Morand, în cel al unei bucătărese stahanoviste lăbărţate, hrănită cu cartofi şi linte, făcând astfel din atât de disputatul „*Bucarest. Album pitoresc*” un obiect de nostalgie. Soarta oamenilor şi cea a popoarelor sunt însă două lucruri diferite. Morand se întoarce în cele din urmă la Paris, unde este primit – după eforturi repetate şi suficient de penibile –, să ocupe fotoliul Academiei Franceze, lăsat liber de Maurice Garçon. Avea 80 de ani şi la titlurile iniţiale ale cărţilor sale se mai adăugaseră: „*Le dernier jour de l'Inquisition*”, „*Le flagellant de Seville*”, „*Le coucou et le roitelet*”, „*L'Eau sous les ponts*”, „*Hécate et ses chiens*”, „*La folle amoureuse*”, „*Fin de siècle*”, „*Nouvelles*

d'une vie", „*Les écarts amoureux*", „*Fouquet ou le soleil offusqué*", „*Venises*" şi „*Journal inutile*".

Moare la 23 iulie 1976.

Bucureştiul însă... este şi astăzi „*Capitala unui ţări tragice unde adesea totul sfârşeşte în comic*".

Formidabilă intuiţie trebuie să fi avut Paul Morand !

Saşa Constantinescu

Noiembrie 2012

Între Dunăre și Carpați

Odată aflat pe aeroportul de la Băneasa, poţi zări, ascunse în hangarele lor de beton, aparatele de zbor ale celor două mari linii ce leagă Bucureştiul de restul Europei: *Air France*, cu destinaţia Paris şi *Lot* – o companie poloneză care asigură zborurile către Mediterana şi Marea Baltică. În timp, drumul de fier se îndepărtase de acest traseu istoric, însă reţeaua aeriană a revenit la el, astfel încât Bucureştiul a putut să-şi reia locul pe care îl ocupa de secole întregi, la întretăierea drumurilor între Est şi Vest, de la Viena la Constantinopol şi, între Nord şi Sud, de la Stockholm şi Varşovia către Atena.

Fără îndoială că Bucureştiul şi-ar fi putut găsi un sprijin solid în Dunăre, sau ar putut fi, măcar, legat de acest rege al fluviilor prin vreo autostradă sau vreun canal drept, precum cel de la Versailles, şi lung de cinci leghe. Însă voievozii săi s-au ferit să-l expună situaţiei de oraş-frontieră şi, în consecinţă, riscurilor la care este supus spre exemplu Belgradul – pentru care cea mai neînsemnată dintre primejdii este dilatarea râului, la căderile mari de zăpadă, pe o lăţime de mai bine de un kilometru.

Aceşti prinţi români par să nu se fi gândit decât cum să izoleze mai bine Bucureştiul, aşezând între el şi turci un spaţiu cât mai întins. Din toată splendoarea Dunării, capitala României nu are parte decât de un afluent amărât – Dâmbovița, şi acesta tributar Argeşului; o salbă de lacuri şi smârcuri mlăştinoase sugerează apropierea de curgerea grandioasă a Dunării.

La Bucureşti nu se vorbeşte niciodată despre Dunăre; abia dacă mai poţi auzi vreo aluzie în vreun cântec lăutăresc, care o numeşte „drum fără colb", sau atunci când vrei să spui despre vreun furios că e „turbat ca Dunărea":

Căci eu sunt Dunărea cea mare
Vai de cine-mi stă-n cărare...

Nimeni nu vorbeşte la Bucureşti despre Dunăre, cu excepţia câtorva negustori de grâne şi a vânătorilor de raţe. Acest părinte al vidrelor este lăsat singur, să-şi urmeze drumul plin de autoritate de la ieşirea din Porţile de Fier până în Deltă şi în porturile unde se încarcă grâu; iar dacă n-ar mai exista câte un noctambul care să aibă curiozitatea de a se plimba noaptea în preajma halelor, unde să poată vedea coşurile enorme de răchită încărcate cu crapi giganţi sau cu lini mâloşi, cu cegi solzoase cu bot de ogar, cu moruni ce seamănă cu nişte cadavre umane sugrumate în hăţişurile de scursori de

la Vîlcov, apropierea de cea mai nobilă și cea mai importantă arteră a Europei ar fi cu desăvârșire ignorată.

În ceea ce mă privește însă, eu n-am să pot uita niciodată prima mea întâlnire cu acest fluviu. Mă întorceam de la Constantinopol cu un avion ce fusese scuturat zdravăn de curenți de aer deasupra munților din Bulgaria; soarele asfințea; căutam, cu privirea ostenită de ariditatea peisajului balcanic, urma unui râu; dintr-o dată, în depărtare, s-a ivit o lumină atât de intensă, încât în scurt timp a îmbrățișat complet orizontul, orbindu-mă.

Sub roțile imobile ale avionului, Dunărea, semănând cu Copacul Vieții – laitmotiv al tapiseriilor românești – își desfășura curgerea ei amplă, dilatând enorma hernie de lacuri care o împrejmuiesc, înnecînd câmpiile, schimbându-și albia și formând în mijlocul lagunelor sale adormite insule pline de sălcii numai pentru a le scufunda de îndată și de a clădi în locul lor altele – din bolovani îngrămădiți laolaltă, își croiește apoi drum, ca un adevărat Hercule, printre trunchiurile smulse ale copacilor cărora le modelează artistic rădăcinile, ascunzând în smârcurile stufoase păsări flamingo și lebede sălbatice. Ne-am învârtit mai bine de un sfert de ceas pentru a găsi o bucată de pământ uscat printre colinele care alcătuiesc un fel de bastion natural în jurul capitalei.

Odată ce am reuşit să sparg această redută, Bucureştiul mi s-a predat. Acest oraş nu se anunţă prin nicio uzină şi prin nicio periferie; verdeaţa năpădeşte oraşul deasupra centrului căruia avionul îşi descrie orbita. Aproape la fel de întins ca Parisul, deşi de trei ori mai puţin populat, Bucureştiul este aşezat într-o vale imensă care se răsfrânge peste ea însăşi pentru ca imediat după aceea să se ridice sub forma a trei coline izolate: Dealul Spirei, Arsenalul şi Cotrocenii. De aici încolo începe o câmpie care se leagă de cea a Moldovei şi se pierde trecând prin Basarabia în stepele infinite din sudul Rusiei. Însă dezvoltarea românească nu s-a făcut pe axa nord-estică – drum al invaziilor barbare. Aria sa predilectă a fost zona Dunării, iar afluenţii ei – Argeşul, Oltul şi Jiul – coboară din munţi ca dinţii de ferăstrău, din masivi acoperiţi de brazi transilvăneni. Aceşti munţi sunt vertebrele caudale ale Carpaţilor care, părăsind Dunărea aproape de Viena, le regăsesc aici după ce au desenat un imens „S" de-a lungul Europei răsăritene.

Aici se află izvorul de eroism al acestui popor care a trebuit să aştepte aproape două mii de ani pentru a-şi câştiga dreptul la viaţă. Aici se află micile cetăţi fortificate – Câmpulung, Curtea de Argeş, Târgovişte – care au prefigurat Bucureştiul şi care au fost pe rând capitale, până în ziua în care ţara şi-a găsit, în

sfârşit, un echilibru şi când Bucureştiul a fost consolidat ca centru al marelui amfiteatru valah, protejat de marele arc carpatic, curbat precum spinarea unui hamal turc şi sprijinit la baza lui pe fluviul dătător de viaţă de-a lungul căruia a coborât într-o zi împăratul Traian, părintele românilor.

PANORAMĂ ISTORICĂ

Laptele lupoaicei

În timpul lui Edgar Quinet şi al acelei şcoli istorice care şi-a dat silinţa să dezbrace popoarele de crusta lor de istorie legendară pentru a pune în lumină rasele, noi am întins braţele către România, numind-o „sora noastră latină". Cred că este bine să lăsăm aceste locuri comune în seama discursurilor miniştrilor – România ne este cel mult verişoară. Noi suntem celţi, latini, germanici. Ei sunt traci, latini, slavi. Cuvântul „valah", „vlah" vine de la velşi sau gali? Să fi fost tracii gali? Mi se pare mai mult decât îndoielnic. S-ar putea afirma, doar cu bunăvoinţă, că, luaţi de iureşul cuceririlor care i-a dus până în Asia Mică, strămoşii noştri s-au apropiat în treacăt şi de malurile Dunării.

Cei mai îndepărtaţi precursori ai românilor – sciţii – ocupau spaţiul care se întinde între Tisa şi Marea Neagră şi între Dunăre şi Nistru, dreptunghi de apă în mijlocul căruia se înalţă triunghiul pe care îl alcătuiesc Carpaţii evocaţi mai sus – refugiul, fortăreaţa şi salvarea rasei româneşti. Acei sciţi nomazi, acei turanici îndesaţi cu pielea de culoarea

pământului ars aveau şi rude sedentare – agatizii, o populaţie efeminată despre care Herodot povesteşte că se împodobea cu bijuterii din aur. Este o dovadă a faptului că începuseră deja să exploateze minele din Transilvania. Se pare că ei cunoşteau şi tainele agriculturii, căci tot Herodot se plânge că roiurile nesfârşite de albine acopereau până şi drumurile, îngreunând circulaţia. Aceste albine cvasipreistorice au fost pentru români o sursă serioasă de bogăţie care, la rândul ei, a alimentat timp de trei secole averea Marelui Turc. Blânzii agatizi s-au contopit într-un popor mult mai viguros şi mai agresiv – geto-dacii veniţi din Tracia, care au avut parte de cinstea unei campanii a lui Alexandru cel Mare, au reuşit să neliniştească până şi puternicul Imperiu Roman, smulgându-i împăratului Domitian un tratat îndeajuns de umilitor pentru el. Să mai spunem că pentru a răzbuna acest afront, dar mai cu seamă pentru a pune stăpânire pe minele de aur din Transilvania, Traian a cucerit zona Dunării cu legiunile sale aduse din Scoţia sau din Iudeea, care purtau nume strălucitoare ca „Macedonica" sau „Claudiana", iar în timpul campaniilor din 101-102 şi 105-106 a ocupat câmpia, fortificând cuceririle sale cu creneluri şi turnuri. S-a oprit acolo, în faţa sarmaţilor; ajunsese chiar până la capătul lumii.

De altfel, nu departe de aici, însă cu un secol mai devreme, la Tomis (Constanța), pe malul Mării Negre, Ovidiu își sufla peste degetele înghețate în fața Pontului Euxin și a Dunării spumegânde și compunea poeme pe care nu le citea nimeni.

La adăpostul tranșeelor și al fortificațiilor, legionarii construiau drumuri strategice. Emigranții dădeau iama. Minele de aur îi atrăgeau pe colonizatorii italieni într-un număr atât de mare, încât proporția de sânge latin trebuie să fi fost cu mult mai mare în Dacia decât în orice altă colonie romană.

Călătorii care poposeau în Roma la Oficiul Libelelor puteau vedea așezați în curte pe cufere sărăcăcioase, în așteptarea semnăturii împăratului, căpetenii galeze sau belgiene, sclavi eliberați din Orient și negustori de sclavi, nubieni veniți la ordine care se pregăteau, jucând zaruri, să trimită către provinciile dunărene eșantioane din toate popoarele imperiului. Călătoria îi costa puțin pe romani. Oare nu a ridicat Constantin, ceva mai târziu, un oraș la intrarea în Bosfor, unde – fără niciun fel de ceremonie – a instalat senatori și patricieni, trimițându-le și mobilele și dându-le ordin să nu se mai întoarcă înapoi? Par să fi fost motive puternice de a-i dirija către Dacia pe barbarii de ieri pentru a le bloca drumul barbarilor de mâine.

Sigur este că spre aceste tărâmuri au dat năvală meşteşugarii: mineri din Dalmaţia, armurieri din Cordoba, dărăcitori maltezi, ţesători belgieni, fierari de la Marea Baltică, făuritori de spade elveţieni, sticlari din Egipt, turnători de amfore greci, olari din Campania. Cetatea se organiza. Apăruseră militarii cu ierarhia lor ce cuprindea şaizeci de grade, veteranii, preoţii, funcţionarii militarizaţi care deţineau întâietatea şi îi tratau de sus pe şefii de sindicate, pe patronii corporaţiilor purtătorilor de litiere, pe navigatori, pe circari, pe negustorii orientali şi indigeni. Ei trăiau în cluburi, cam cum fac astăzi ofiţerii englezi din India. Tribunii cohortelor nu-i frecventau pe cei ai cazărmilor. Impozitele, taxele indirecte, accizele, redevenţa, arpentajul – într-un cuvânt tot confortul modern – se abătuseră asupra Daciei iar, pe de altă parte, procuratorii vegheau ca toată lumea să vorbească latina. Din când în când, împăraţii veneau de la Roma pentru a supraveghea lucrul şi, dacă se mai iveau neînţelegeri, Caracalla le răspundea prefecţilor săi, rectorilor, legaţilor – şi în fond tuturor şefilor acestei birocraţii imense:

„Îmbogăţiţi-l pe soldat; restul n-are nicio importanţă”.

Această situaţie a durat o sută cincizeci de ani. A venit şi ziua în care impe-

riul, ca toate lucrurile prea mari, s-a făcut praf. Acest lucru s-a întâmplat sub domnia lui Aurelian.

„Aurelian... părăsi provincia stabilită de Traian dincolo de Dunăre. El își retrase armata și provincialii și stabili populațiile pe care le luase într-o parte a Moesiei.”

Aceste două rânduri scrise de istoricul Vobiscus au făcut loc unor interminabile controverse între români și unguri, primii afirmând că doar legiunile, funcționarii și coloniștii cu dare de mână au părăsit Dunărea, lăsând în urma lor grosul populației daco-romane, în timp ce conform interpretării date de unguri, întreaga populație a fost evacuată de vreme ce Arpad și ungurii săi și-au fondat imperiul într-un deșert complet depopulat în care românii au apărut abia mai târziu prin imigrare, printr-un soi de endo-osmoză și de intruziune, care nu le dau niciun fel de drept istoric asupra regiunilor obținute de ei prin tratatul de la Trianon, și revendicate astăzi de către cei învinși.

Iată un bun exemplu a ceea ce pot crea acest fel de izvoare istorice în sânul cărora stă mereu ascuns un potențial „*casus belli*”... Toate dovezile militează însă în favoarea tezei românești: o limbă evident de sorginte latină, o rasă de oameni cu profil de legionar roman, o tradiție orală care începând cu secolul doisprezece

trece şi în cronici şi pentru care românii sunt fiii romanilor.

Pătrunderea barbarilor

Lipsită de conducători, de armată şi de elita sa, populaţia a trăit oroarea năvălirii triburilor hirsute: goţi camuflaţi în spatele carelor, sarmaţi înarmaţi cu scuturi de răchită, adevăraţi sălbatici albi, ostrogoţi, huni cu părul lins, avari mânjiţi cu cenuşă, gepizi, tătari mâncători de şobolani ai căror cai păşteau iarba pe sub zăpadă, bulgari de pe Volga, fino-ungrici, mongoli cu pometţii ieşiţi în afară – toate aceste epidemii umane, între care ultima au fost turcii. O mie de ani de invazii atroce dintre care una singură ar fi fost suficientă pentru a extermina un popor obişnuit, apoi zece secole obscure şi aproape necunoscute; istoria îndepărtată a României este una a aşezărilor rase de pe faţa pământului, a bisericilor distruse şi a tradiţiilor înnăbuşite – tenebre adânci ca acelea unde îşi au rădăcinile rasele dispărute pentru totdeauna. Pentru a ghici câte ceva despre viaţa acestui popor, despre felul în care era organizat, despre moravurile sale a trebuit să fie studiat sensul fiecărui cuvânt pe care îl foloseşte, aşa cum se studiază osemintele preistorice.

În secolul al doisprezecelea, un cronicar de la Constantinopol, vorbind de-

spre o armată bizantină care se luptase cu ungurii, spune că aceasta ar fi fost susţinută de un contingent de valahi, „*vechi coloni italieni*". De unde veneau aceşti descendenţi ai romanilor? Cum supravieţuiseră plecării legiunilor?

Fugind din calea acestor hoarde cu tot cu femeile lor, cu caii şi cu întregul lor avut, au fost obligaţi să se refugieze în acel triunghi montan pe care asiaticii veniţi de pe platourile golaşe se resemnau să-l privească cu spaimă sacră. Călugărul Rogerius, prizonier al tătarilor din mâinile cărora a izbutit în cele din urmă să scape, povesteşte că a văzut, în apropierea satului Frata „*un munte măreţ, pe creştetul căruia se înălţau nişte stânci înfricoşătoare. Acolo îşi găsiseră adăpost o mulţime de bărbaţi şi femei care ne primiră cu lacrimi în ochi întrebându-ne despre primejdiile prin care am trecut pentru a ajunge până aici şi oferindu-ne pâine neagră, făcută din făină şi din scoarţă de stejar.*" De-a lungul defileelor Prahovei şi a trecătorilor din Ardeal, aceşti bieţi fugari au putut să vadă revărsându-se râuri de asiatici, între care unii s-au oprit la Dunăre, iar alţii au traversat-o pe zăpadă. Ţărani săraci dar liberi, ei trăiau în comunitate, apărându-şi chiar în adunările lor periodice un embrion de drepturi politice sub conducerea unui „cneaz" – un fel de căpetenie a satului, şi a unui „voievod" – ce împlinea rolul unui conducător districtural.

Aceste două cuvinte au origine slavă; se pare că dintre toate invaziile la care au fost supuşi, cea a avarilor a avut, pentru viitoarea rasă română, o consecinţă de o importanţă capitală: i-a împins pe slavii stabiliţi la poalele Carpaţilor până în munţii locuiţi deja de păstorii români. Aşa s-a făcut că acestui popor recăzut în mizerie şi nomadism, slavii i-au furnizat o doză zdravănă de sânge proaspăt, dându-i organizare, cutume şi o terminologie care supravieţuiesc şi astăzi. Când invaziile au încetat, acest nou popor a coborât, cu prudenţă, în câmpia fertilă ca să cultive mei. Apoi, de câte ori s-a arătat pericolul unor noi flageluri, s-a refugiat iarăşi în munţii acoperiţi de brazi, preferând compania urşilor şi a lupilor decât pe cea a pecenegilor şi a cumanilor.

În răstimpul în care aceşti refugiaţi îşi duceau existenţa obscură şi permanent ameninţată, undeva departe de ei şi fără ştirea lor se năşteau forţele care aveau să modeleze mai târziu istoria României.

Bizanţ

Între al doisprezecelea şi al paisprezecelea secol Bizanţul şi-a risipit ultimele sclipiri asupra lumii, împrăştiindu-şi ultima şi cea mai vie strălucire de la Bagdad până la Paris.

Imperiul începuse să arate ca o cocotă bătrână deghizată într-o fecioară învăluită în aur şi pietre preţioase. Senioria imperiului radia pentru că reuşise să impună creştinismul în inima Balcanilor. Viitoarea Românie se afla suficient de bine plasată pentru a se bucura de căldura razelor de soare pe care le răspândea ultimul leagăn al civilizaţiei albe.

Aflată într-o permanentă luptă cu ultimii săi invadatori – ungurii şi cumanii – uneori cedând, alteori războindu-se pentru teritoriile sale, ea se constituise în ducate vasale puternicului Imperiu Bulgar care o convertise la creştinismul răsăritean impus de călugării Metodie şi Chiril. Cu toate acestea, ea pare să fi practicat încă de mult religia creştină, dacă ar fi să-l credem pe Tertulian care, încă din două sute şaptesprezece, îi pomeneşte pe daci ca făcând parte dintre popoarele care slăveau numele lui Iisus. Influenţa bulgară a transformat acest rit latin în credinţă ortodoxă slavă, de asemenea manieră încât nu numai limba liturgică, ci şi caracterele scrierilor au devenit slavone sau – ca să folosim o expresie consacrată – chirilice, iar biserica română a fost curând supusă patriarhatului bulgar de la Ohrida, al cărui scaun era de altfel ocupat de un grec din Bizanţ. Aceste ducate româneşti trebuie totuşi să fi cunoscut şi momente de linişte, ba poate chiar şi confortul pe care îl

aduc bogăţia şi eleganţa. Nu avem însă niciun fel de informaţii despre acest lucru.

Putem totuşi să presupunem că au privit îndelung trecerea către Occident a caravanelor de câte trei mii de servitori care le însoţeau pe *miresele* grecoaice, cu care bizantinii făceau export la scară largă şi pe care îi adunau la curţile lor ca zestre sau ca pe nişte simboluri ale creştinismului. Pesemne că voievozii se sulemeneau şi purtau barbă; produsele vândute în celebrele târguri de la Cornul de Aur, bogăţiile Marelui Bazar sau ale Casei Luminilor trebuie să fi ajuns şi la ei...

Marii duci de Novgorod şi de Kiev probabil că nu trimiteau Basileului ambasadele şi zibelinele preţioase numai pe mare, nici Veneţia diplomaţii în Bosfor pentru a lua lecţii de duplicitate şi rafinament. În acea perioadă, Guillebert de Lannoy, cancelar al ducelui de Bourgogne, traversa „*mica Valahie prin mari pustietăţi*" şi primea de la voievodul acesteia „*un cal, tălmaci şi călăuze*". Arta de a construi cupole şi de a arcui zidurile, pe care armenii o aduseseră de la Constantinopol, arta de a coace cărămidă şi de a emaila – pe care Bizanţul o deprinsese din Alexandria, arta de a construi mănăstiri frumoase locuite de teologi la fel de pricepuţi în a îndrepta punctuaţia scrierilor lui Homer, ca şi la prepararea sosurilor din diferite ierburi, umplerea crapilor cu felurite tocături şi a evan-

gheliilor cu citate platonice – într-un cuvânt, tot ceea ce a urcat pe Dunăre dinspre Bizanţ trebuie să fi lăsat amprenta imensei culturi elenistice şi asupra acestor munteni pletoşi care, iritaţi de creşterea opresiunii ungureşti, coborâseră între timp definitiv din munţii lor. Aceasta a fost coborârea legendară a strămoşului Basarabilor din Făgăraş – Radu Negru, care a creat în 1290 principatul liber al Valahiei şi a întărit Câmpulungul, Târgoviştea şi Bucureştiul.

Cincizeci de ani mai târziu, un alt voievod vasal Ungariei – Bogdan din Maramureş – se eliberează la rândul său de sub jugul unguresc şi întemeiază principatul Moldovei. Este momentul să salutăm naşterea Principatelor Dunărene, care nu vor întârzia să intre şi în istoria Franţei. În fapt, la sfârşitul secolului al paisprezecelea, turcii – ultimii dintre invadatori –, ajunseseră şi ei pe malurile Dunării. Mircea cel Bătrân, voievod al Valahiei, care se autointitula pompos „*Stăpân şi Principe al tuturor ţărilor Ungrovlahiei şi, dincolo de munţi, al ducatelor Făgăraşului şi Amlaşului, duce al Banatului de Severin şi stăpân al celor două maluri ale Dunării până la marea cea mare*", acest Mircea cel Bătrân, aliat al lui Sigismund – regele Ungariei, a chemat în ajutor Europa creştină.

Veneţia şi-a trimis galerele în Delta Dunării, iar Carol al VI-lea şi-a expediat cavalerii la Nicopole, unde i-au ajuns din

urmă aliaţii lor, cavalerii teutoni, Marele Maestru de Rhodos şi Sigismund de Bohemia. Stindardele burgravilor, cele ale Ordinului Sfântului Ioan, cele ale Regatului Burgundiei, ale Palatinilor, ale lui Jean de Valois, conte de Navarra – toate îşi fâlfâiau aripile alături de steagul lui Mircea, împodobit cu capul de bour cu botul pătrat – totem al Valahiei. Entuziasm fără limite. Cavalerii francezi, îmbrăcaţi ca de sărbătoare, încălţaţi cu pantofii lor stupizi cu vârful îndoit în sus, pe care trebuiau să îl taie înainte de a intra în luptă, cerură imperios să li se acorde onoarea de a fi primii în linia de atac.

Froissart descrie teribilul dezastru al creştinilor, sfârşitul acestei cavalerii strălucitoare sub loviturile ienicerilor, tragica decapitare a prizonierilor şi imaginea acelor războinici franci aflaţi în faţa călăului desculţi şi cu trupurile acoperite doar de nişte cămeşoaie.

Mircea a reuşit să scape din această luptă şi a obţinut chiar de la sultan un pact de autonomie care îi recunoştea drepturile contra unui tribut ce urma a fi plătit osmanlâilor.

În mod straniu, acest acord a rămas, până în 1816, statutul României.

Bizanț și Stambul

Fiul lui Mircea, Vladislav, domnea în Valahia când, în august 1453, își făcură apariția primii refugiați goniți de catastrofa bizantină: era suita episcopului Samuel, alcătuită din preoții săi și o mână de nefericiți scăpați de la atrocele masacru „legal" de trei zile care, în fapt, a depopulat Constantinopolul. Veneau, cu picioarele înlănțuite – emblemă a tristei lor situații – să cerșească, pentru a aduna suma necesară răscumpărării familiilor lor și să anunțe, cu oroare, iureșul în care turcii urmau să se îndrepte împotriva românilor și a ungurilor.

Cu toate acestea, Bizanțul, pe care îl credeau mort, era pe cale să renască. Mahomed al II-lea, care îl tratase cu atâta cruzime, îl iubea de fapt și era mândru de el; acest barbar cultivat vizitase Constantinopolul de câteva ori înainte de a și-l supune. Așa încât a repopulat orașul devastat și a instalat în el, alături de turci, mai bine de treizeci de mii de familii creștine venite din toate colțurile imperiului, cărora le-a dat case „*fiecăreia după rangul său*". Constantinopole număra patruzeci de mii de case de creștini, zece mii ale evreilor, șaizeci de mii ale turcilor, ca să nu mai vorbim despre cele zece mii de case ale grecilor, aflate la periferie. Armenii, mari bijutieri, își aveau cartierul la Stoudion și o biserică a lor – *Sfântul Gheorghe*, în care slujea un prelat

căruia protocolul îi acorda primul rang, imediat după Patriarhul Ecumenic. Evreii, aşezaţi în apropierea Bosforului, făceau comerţ şi se remarcau prin practicarea medicinii şi a astrologiei; o evreică, Esther Kyra, prietenă şi confidentă a doi sultani, a devenit *vameşă* a imperiului. Acuzată de a fi bătut monedă falsă, a fost omorâtă de către spahii; poporul ei a resimţit această dizgraţie în momentul în care i s-a ordonat să renunţe la lux şi să poarte doar o bonetă roşie. Acest lucru nu l-a împiedicat însă pe *Marele Evreu*, don Joseph Nazi (ciudat nume pentru un evreu) să obţină controlul asupra întregii producţii de vin din insule (inclusiv monopolul asupra vinurilor din Creta) şi să trăiască în senioria sa din Naxos înconjurat de un aparat cât se poate de bine pus la punct, servit de lachei aduşi din Spania, păzit de ieniceri şi permiţându-şi să trimită oamenii la supliciu dintr-o singură mişcare a bărbuţei sale negre şi ascuţite prelungite până spre caftanul de satin cu bordură din hermină.

Italienii din Constantinopol – viitori levantini – nu erau nici ei mai prost trataţi. Mahomed al II-lea le lăsase autonomie, le dăduse dreptul să se închine la propriile lor biserici din Pera, pe care de altfel le frecventa colonia occidentală – pictori francezi, ceasornicari şi armurieri germani; puteau să spere la felurite onoruri, precum acel doge bastard, Aloisi

Gritti, care *„era turc cu turcii şi creştin cu creştinii"*. Suita acestuia era alcătuită din o mie de persoane, şase sute de cai şi cinci sute de sclavi care îl serveau în serai; monopolizase vămile din Galliopoli şi Angora, care îi aduceau o sută de mii de ducaţi de aur pe an, astfel încât *„îşi acoperise mutra de nebun cu o căciulă ungurească şi visa să ocupe tronul Ungariei"*.

Dar ce era puterea acestor *raiale* pe lângă aceea care urma să le revină stăpânilor deposedaţi ai Constantinopolului, grecilor din Imperiul de Jos! Prin ei va supravieţui timp de aproape patru secole *„imuabila perenitate bizantină, acel tip de civilizaţie formată din intelectualitatea elenă, din dreptul roman, din religia ortodoxă şi din arta bizantină"* despre care vorbeşte profesorul Iorga atunci când evocă epopeea ei secretă, într-o carte uluitoare prin erudiţie şi culoare, şi care are un titlu cât se poate de semnificativ: *„Bizanţ după Bizanţ"*.

Incapabili să inventeze ceva, nefiind nici măcar în stare să schimbe numele capitalei lor – căci *„Istanbul"* nu înseamnă altceva decât grecescul *„eis-tin-polin"* – turcii au avut măcar meritul de a nu încerca să-i deznaţionalizeze sau să-i descreştineze pe învinşi. Mahomed al II-lea a ridicat, în fond, Patriarhatul Ecumenic, acel Vatican al ortodoxismului. L-a numit, chiar, patriarh pe savantul călugăr Ghenadie, pe care l-a instalat la

Panmakaristos, şi i-a îngăduit să circule prin oraş călare, îmbrăcat în straie de ceremonie, cu voal şi cu potcap înalt de popă. Vulturul bicefal al Bizanţului îşi întindea liber aripile peste umila robă de aba neagră a Patriarhului, care mergea pe străzi rostindu-şi binecuvântările sub supravegherea ienicerilor. I se aduceau onoruri ca unui demnitar al Porţii, iar sentinţele sale erau executate de cadii. Mahomed al II-lea descindea uneori la Panmakaristos şi discutau acolo pe teme teologice; orice ofensă adusă creştinilor era aspru pedepsită. La un secol după ce fusese cucerit de turci, Constantinopolul deborda încă de mănăstiri, iar la Sfânta Sofia putea fi văzută imaginea Pantocratorului; turcii respectau Muntele Athos şi Sinaiul, citadele cocoţate pe stânci ale credinţei.

Totuşi, această toleranţă îşi avea reversul său: Patriarhatul trebuia să-i plătească sultanului un tribut care creştea anual cu o cadenţă impresionantă. Aici, ca peste tot, domnea funestul sistem oriental care începe în Turcia cu bacşişul şi sfârşeşte în China cu aşa-numitul *squeeze*. Orice pretext era bun pentru a stoarce raialele care, datorită rivalităţilor lor nesfârşite, dădeau mereu ocazia Porţii să ceară să i se plătească arbitrajul. Concurenţii se târau unii pe alţii în faţa Divanului, se acuzau reciproc de trădare împotriva statului, de complicitate cu Papa sau cu imperiul, în timp ce afară

mulțimile urlau, reclamând un patriarh sau altul. Marele Turc decidea, iar deciziile costau scump. Din ce în ce mai îndatorat, Patriarhatul se chinuia să găsească noi fonduri: episcopii, ba chiar și cel ecumenic, călătoreau în întreaga creștinătate ortodoxă în căutare de pomeni. Deasupra lor se ridicau deja oamenii din Galata, căpeteniile națiunilor, descendenții marilor familii bizantine.

Sultanii nu se puteau lipsi de greci. Cum și-ar fi putut organiza și administra imperiul fără ei? Turcii erau apți doar pentru luptă: *„războiul este sensul existenței turcilor* – spuneau venețienii – *pacea este moartea lor"*. Poarta își guverna provinciile prin intermediul cadrelor bizantine, a personalului bizantin și a metodelor bizantine. Grecii renegați – e drept, puțini – deveneau bei, pașale, mari viziri chiar, precum grecul Younous; Mezed Pașa a fost un Paleologu, ca și vărul său, comandantul armatelor turcești la Rhodos. Mahomed al II-lea se înconjurase de fii ai marilor familii creștine, iar Baiazid al II-lea l-a uns pe Emanuel Paleologu *despot de Grecia* și a ajuns până acolo încât i-a acordat dreptul, *„interzis oricărui alt conducător al Turciei"* de a se așeza în Serai într-o logie de marmură din cea mai fină.

Înconjurați de o populație înstărită, îmbogățită cu ușurință prin ordinul sultanului, acești șefi greci etalau un lux care îi uluia pe călători. Nici măcar

împărăteasa Germaniei, recunoşteau aceştia, nu putea rivaliza cu eleganţa femeilor care asistau la banchete „*mai degrabă pentru a fi văzute decât pentru a mânca*", îmbrăcate cu haine aurite, încălţate în aur şi acoperite cu pietre preţioase.

Cel mai remarcabil dintre toţi aceşti arhonţi a fost Mihail Cantacuzino, zis *şaitanoglu* sau *fiul lui Satan*; el fusese uns *mare vameş*, stăpân peste minele de sare şi peste pescăriile imperiului; putea să pună la dispoziţia sultanului mai bine de cincizeci de galere şi să-i livreze, contra a şaizeci de mii de scuzi pe an, splendidele blănuri aduse de oamenii săi din Rusia. Mândru de strămoşii săi imperiali – motiv pentru care ceruse să i se graveze pe sigiliu vulturul bicefal – a fondat în castelul său de la Anchiale, o preţioasă bibliotecă care conţinea toate cronicile bizantine. Sub oblăduirea sa s-a schiţat o mişcare ce, dacă ar fi reuşit, ar fi reunit toate bisericile ortodoxe într-una singură, de la Cairo la Moscova, de la Veneţia la Iaşi, de la Ancara în Creta şi ar fi refăcut, în sens spiritual, Bizanţul lui Iustinian. Şaitanoglu, acest *Dumnezeu al grecilor*, această *coloană a romanilor*, dispunea după placul său nu numai de patriarhat şi de prelaţii lui, ci şi – se spunea – de posturile de mare vizir şi de tronurile de domn. Această putere s-a arătat însă vulnerabilă: un simplu denunţ i-a adus sfârşitul. Acuzat de a fi năzuit la

coroana imperială, a fost prins şi spânzurat în prezenţa familiei sale, de poarta palatului său aflat pe malul Mării Negre, iar hainele sale de brocart cu nasturi de rubine, cămăşile sale din mătase roşie, blănurile sale de zibelină, splendizii săi cai – toate au fost vândute în grabă la un preţ atât de scăzut, încât povestea a devenit proverbială: *„Parcă l-ai luat de la mezatul lui Şaitanoglu"*.

Această cădere a atins întreaga *grecime*, însă ideea bizantină nu a pierit. Grecii au dus-o peste tot cu ei, ca pe o sămânţă gata oricând să încolţească. Avea să înflorească în Principatele Dunărene!

Valahia şi Moldova

Aceste două Principate şi-au păstrat libertatea în schimbul tributului, debarasându-se în acest fel de cel mai redutabil dintre duşmani – turcii. În faţa celorlalţi, fie ei polonezi sau unguri, erau capabile să se apere. O împrejurare în aparenţă nesemnificativă – modul de succesiune la tron – a fost suficientă pentru a le conduce încet-încet, printr-o înlănţuire de o logică foarte riguroasă, de la libertate la supunere, de la prosperitate la mizerie şi de la un regim patriarhal la cea mai crâncenă tiranie.

Principatele Dunărene erau organizate după o ierarhie cât se poate de

feudală, având la baza piramidei ţăranii legaţi de glie, apoi ţăranii liberi, micii proprietari, apoi boierii, care exercitau şi toate funcţiile în stat şi care erau răsplătiţi prin acordarea de pământuri luate din imensele domenii princiare. În vârful piramidei se afla prinţul, numit în slavonă *voievod*, în rusă *hospodar*, iar în latina românizată *domn* – care era suveranul absolut; infanteria se recruta din ţăranii sclavi; ţăranii liberi, despre care francezul Vigeneres spune că ar fi călărit cai „*excelenţi şi de mare suflu*", îşi purtau în şaua necăptuşită desaga cu pâine albă şi burdufele cu brânză, alcătuind cavaleria ce completa corpul de elită al boierilor; acest din urmă termen, de origine uralo-altaică, ce pare a se înrudi cu cuvântul *bulgar*, are sensul de *ales;* înalţi funcţionari pe timp de pace – numiţi *vistiernic*, sau ministru de finanţe şi, respectiv, *vornic* sau mare judecător – ei se transformau în timpul războiului în generali, având sarcina să alcătuiască o armată formată din patruzeci de mii de oameni mereu gata să-şi apere mica lor ţară atât de bogată în zăcăminte. Din nefericire, succesiunea la tron era tributară unui sistem ereditar după care toţi fiii prinţului erau apţi în mod egal pentru a-i fi succesori, cu condiţia de a fi aleşi de naţiune – de fapt de către un Divan alcătuit din prelaţi şi din boieri, ale căror hotărâri trebuiau ratificate prin aclamaţiile mulţimii. Această competiţie nici

măcar nu se limita la fiii legitimi; bastarzii, consideraţi a fi *os domnesc*, aveau şi ei pretenţii la tron. Era de ajuns ca voievodul să petreacă câteva clipe cu o femeie pentru ca fiii acesteia să pretindă tronul ţării. Aceşti diverşi pretendenţi care arătau veleităţi de boieri se luptau o vreme între ei, sfârşind întotdeauna prin a apela la străini, fie ei unguri, polonezi şi, mai cu seamă, turci, de la care îşi cumpărau investitura. Aşa se face că, printr-un *hatişerif* semnat cu Valahia (şi, o sută de ani mai târziu, în 1513, şi cu Moldova), sultanul a ajuns să se declare suzeran şi protector al Principatelor, contra unui tribut anual de unsprezece mii de piaştri, patruzeci de şoimi şi patruzeci de iepe. În schimb, recunoştea completa lor autonomie şi se angaja nu numai să nu-şi trimită armatele pe teritoriul Principatelor şi să nu construiască aici moschei, ci şi să nu se amestece în alegerea domnitorilor.

Evident că un asemenea aranjament nu putea să ţină în faţa fascinaţiei pe care o creează banii. Aşezată ca o lipitoare pe această rană deschisă de sistemul electiv ereditar în coasta Principatelor, gura rapace a turcului a reuşit să sugă şi să atrofieze încet-încet şi bogăţiile şi forţa şi chiar virtuţile poporului român. Această situaţie s-a creat odată cu apariţia succesorilor lui Vlad Ţepeş.

Vlad Țepeș sau stilul forte

Vlad Ţepeş este cel dintâi personaj al istoriei româneşti căruia am putut să-i regăsesc trăsăturile. O veche gravură germană pe lemn înfăţişează un individ cu barba hirsută, având pe cap o pălărie tiroleză, care dejunează în mijlocul unei păduri de ţepi în care atârnă lamentabil victimele sale de ambele sexe în număr de douăzeci de mii, ucise de-a lungul a şase ani. În timp ce ţepele ascuţite pătrund prin vintrele osândiţilor, suveranul îşi contemplă opera cu un aer satisfăcut. Se spune că *Fiul Dracului* avea obiceiul să-şi pedepsească boierii necredincioşi turnându-le sare pe răni, în vreme ce ambasadorilor turci pe care îi bănuia de trădare le fixa turbanele pe creştet bătându-le în trei cuie, după care le făcea cinstea de a-i trage în ţepe foarte înalte. Acest monstru a fost şi un luptător cât se poate de viteaz, care a izbutit să-l învingă pe Mahomed al II-lea, şi a fost – deopotrivă – un talentat administrator, lucru pe care l-a demonstrat curăţind Bucureştiul şi, de fapt, întreaga Vlahie, de hoţii care o infestau. Există o legendă după care, sub domnia sa oamenii puteau pleca de acasă lăsându-şi uşa deschisă şi banii pe masă, fără teama de a fi jefuiţi. Nu s-ar putea spune acelaşi lucru şi despre Moldova, unde compatriotul nostru, cavalerul Guillebert de Lannoy, ambasador al lui Carol al II-lea pe lângă *Prinţii*

Răsăriteni, a trăit neplăcuta întâmplare pe care ne-o povesteşte cu atâta gentileţe:

„Intrând pe timp de noapte în numitul oraş Moncastro, eu şi tălmaciul meu furăm prinşi, prădaţi şi bătuţi de către hoţi. Şi ce-i mai rău, eu fui dezbrăcat gol-goluţ şi legat de un copac, o noapte întreagă, pe marginea unui râu mare numit Nistru; şi fui în mare pericol de a fi înecat, însă mulţumită lui Dumnezeu fui dezlegat a doua zi de dimineaţă şi putui intra, tot aşa despuiat, în oraş. Pierdui astfel cam o sută sau o sută douăzeci de ducaţi şi alte giuvaeruri. Mă plânsei voievodului Alexandru, senior al numitului Moncastro, care puse să fie prinşi şi să-mi fie daţi mie cu juvăţul de gât nouă dintre tâlhari, ca să fac ce vreau cu ei, şi dacă mi-o fi placul, să le iau vieţile. Ei, însă, îmi înapoiară avutul, aşa încât, spre cinstirea Domnului, mă rugai pentru ei şi le salvai vieţile.”

Ştefan cel Mare

După dispariţia lui Ţepeş, Valahia căzu pradă războaielor civile, în timp ce Moldova, încă liberă de ingerinţele turcilor, cunoştea o epocă de glorie sub Ştefan cel Mare, apărător al Creştinătăţii în faţa invaziei otomane. De altfel, Creştinătatea nu i-a mai acordat niciun fel de atenţie. Ocupată cum era cu războaie

fratricide, nu sesiză pericolul turcesc şi abandonă aceste avanposturi care erau Principatele Române. Aşa se face că misivei prin care Ştefan cel Mare expunea necesitatea urgentă de a se uni *„pentru a-i tăia păgânului braţul drept”*, Papa îi răspunse invitându-i pe moldoveni să plătească un subsidiu Sfântului Scaun cu ocazia serbării jubileului său, veneţienii trimiseră câţiva ambasadori încărcaţi doar cu vorbe frumoase, iar regii Poloniei şi Ungariei îi recomandară să le recunoască suzeranitatea. Aşa încât osmanliilor li s-a permis să ia Chilia, această *„cheie a porţii către toate ţinuturile Moldovei, Ungariei, Poloniei, Rusiei şi către marea cea mare”*. Învins la Războieni, Ştefan s-a grăbit să-i vâneze pe turci, apoi să-i pedepsească pe valahi, pe polonezi şi pe unguri, care îi refuzaseră ajutorul. Aflat pe patul său de moarte, acest *atlet al Creştinătăţii*, cum îl numea Papa, ajunsese să-şi sfătuiască fiul să accepte inevitabilul şi să recunoască suzeranitatea sultanului.

Acest erou al Moldovei m-a deturnat însă de la subiect, care este Bucureştiul, capitala Valahiei; însă cum să evoci istoria românilor fără a vorbi măcar în treacăt despre Ştefan, cu atât mai mult cu cât el întruchipează una dintre fazele din destinul acestei ţări... Aşezate în centrul unui uragan de invazii asiatice, devenite apoi miză în luptele la care se dedau vecinii săi – Turcia, Rusia, Im-

periul Austriac – Principatele Dunărene s-au apărat mai întâi cu armele în timpul lui Mircea, al lui Țepeş şi mai cu seamă sub Ştefan cel Mare, şi şi-au continuat defensiva prin intermediul banilor şi al corupţiei. Graficul de evoluţie al acestei ţări, făcut în dinţi de ferăstrău, urcă iarăşi în timpul lui Mihai Viteazul, care reuşeşte pe câmpul de luptă unirea efemeră a celor trei Ţări Române: Valahia, Moldova şi Transilvania; în timpul lui Brâncoveanu, Cantemir şi al primilor fanarioţi, România se salvează prin felurite fandări diplomatice, reuşind să evite, în funcţie de circumstanţe, unul sau altul dintre giganţii care râvneau la ea; în sfârşit, odată cu ultimii fanarioţi, ea atinge limita decadenţei, de unde începe să urce încet-încet, pe acelaşi drum al diplomaţiei, până când victoriile militare îi asigură independenţa.

Doamna Chiajna, regina bacşişului

Pentru moment, să privim cum funcţiona lipitoarea otomană, cu ajutorul acestei Chiajna. Femeie teribilă, adevărată Brunehaut autohtonă – nepoată, fiică, nevastă, mamă, bunică şi soră de voievozi, este un exemplu tipic pentru sistemul vremii: timp de patruzeci şi trei de ani ea i-a aşezat şi i-a susţinut pe tronul Principatelor pe toţi masculii din

familia sa; pentru a-i apăra împotriva rivalilor lor, şi-a folosit imensa energie moştenită de la bunicul său, Ştefan cel Mare. Tatăl său, Petru Rareş, pentru a-şi asigura triumful în faţa celorlalţi competitori, ridicase deja *onorabilul dar* pe care Moldova îl plătea Marelui Turc, de la trei mii la unsprezece mii de ducaţi.

Soţul Chiajnei, acel curtean lipsit de personalitate despre care nici turcii *„n-ar fi ştiut să spună dacă era turc sau creştin"*, acel Petru numit şi *ciobanul* pentru că furniza Curţii de la Constantinopol oile valahilor, nu şi-a păstrat coroana decât datorită perfidei sale neveste care, intuind influenţa haremului asupra sultanului, cumpărase toate femeile, toţi eunucii şi toţi *musaipii* – adică favoriţii de acolo.

Ajunsă văduvă, Chiajna a început să se preocupe de viitorul fiilor săi: în schimbul unui tribut de optzeci de mii de ducaţi vărsat către sultan, l-a instalat pe tronul Valahiei pe cel mai vârstnic dintre ei – debilul Petru, numit în bătaie de joc *matca fără ac*, pe care boierii îl urau. Apoi, cum în mod hotărât individul nu era bun decât pentru a fi detronat, l-a înlocuit cu fratele său mai mic – Alexandru, protejat al sultanului Selim al II-lea, care îi anunţa victoria de la Lepante în termeni pe cât de afectuoşi, pe atât de infantili: *„Copilul meu, Dumnezeu m-a ajutat să iau Ciprul de la acei infideli care nu mi se închinau. Tu să faci mare sărbătoare acolo, şi să înştiinţezi în ţara*

ta că am învins, ca să afle lumea. Iar tu, Alexandre, stăpân al Valahiei, fiul meu, pregăteşte-te să mi te alături ca să facem oaste pe uscat şi să adunăm corăbii pe mare pentru a lua Corfu. După aceea ne vom îndrepta victorioşi către dulcea Veneţie, unde vom găsi postavuri multe şi «camocaturi» (n.t: mătăsuri). *Şi de la Veneţia să mergem la Roma.*" În acest răstimp Chiajna, care izbutise o partidă excepţională pentru fiica ei, pe care o dăduse sultanului Murad al III-lea, trăgea sforile pentru a-şi împinge propriul candidat la tronul Moldovei. Lucrurile n-au mers însă de la sine; la Iaşi stăpânea Ioan cel Cumplit, un zdrahon care era în stare să târască un tun cu o singură mână şi era adorat de soldaţii săi ţărani; turcii, mereu hămesiţi după bani, îi promiseseră să-l lase în pace dacă acceptă să le plătească un tribut dublu faţă de suma promisă de Chiajna, adică o sută şaizeci de mii de ducaţi – cifră care este deja departe de cei trei mii de ducaţi din vremea hatişerifului, fixat cu doar şaizeci de ani în urmă. Însă Ioan cel Cumplit le răspunse, orgolios, că la acest preţ ar putea să-şi plătească o armată cu care să se lupte pentru drepturile sale. Acest nepot al lui Ştefan cel Mare, copil al unui bijutier armean şi bijutier el însuşi o vreme, la Constantinopol, a fost un adversar redutabil al turcilor, care l-au vânat în permanenţă şi au reuşit în cele din urmă să-l prindă şi să-l sfârtece,

astfel încât Chiajna a putut obţine domnia Moldovei pentru fiul ei, Petru Şchiopul. Moldova era însă într-atât de distrusă de invaziile otomane, într-atât de trecută prin foc şi sabie, de depopulată şi de înfometată, încât cel mai minunat dar pe care noul suveran a putut să-l trimită principelui Transilvaniei, aflat în trecere pe pământurile sale, a fost o pâine de secară.

După câteva luni, Chiajna – mereu aflată la originea ridicării şi căderii domnitorilor – excedată de lipsa de popularitate a protejatului său, l-a înlocuit cu un frate natural al ei – Ioan – fiu al unei săsoaice din Transilvania şi profund saxon în convingerile sale. Afacerea nu a costat nici mai mult, nici mai puţin decât o sută cincizeci de mii de ducaţi. Ioan Sasul întârzie însă atât de mult să-i înapoieze Chiajnei banii, încât aceasta se hotărî să-l alunge şi să-l înlocuiască cu Petru Şchiopul. Costul: zece mii de ducaţi pentru Marele Vizir şi preceptorul sultanului, optzeci de mii de ducaţi pentru a plăti datoriile lui Ioan Sasul.

La rândul său, Petru Şchiopul fu nevoit să lupte împotriva supralicitării altor pretendenţi, între care unul era dispus să ofere până la o jumătate de milion în aur. Supt până la sânge, Petru avea să moară la Innsbruck, în timp ce succesorul său, Aron, un evreu convertit, exploata Moldova pentru a-i stoarce suma promisă la urcarea sa pe tron:

patru sute de mii de ducaţi pentru sultan, două sute de mii marilor demnitari, şi briliante şi smaralde cumpărate cu garanţia ambasadorului Angliei – una peste alta, era dator Constantinopolului mai bine de un milion de ducaţi. Îngrijoraţi, creditorii îl urmăriră pe prinţ până în Moldova, unde asistară la torturile la care erau supuşi locuitorii pentru a fi siliţi să achite aceste creanţe. În cele din urmă, ţara se răsculă, iar turcii – care voiau să jumulească găina fără a o face să ţipe – îl destituiră pe Aron din Moldova după care, tot în schimbul banilor, îl repuseră pe tron. Toate acestea nu erau însă nimic faţă de ceea ce se întâmpla în Valahia; aici Chiajna se lupta din răsputeri pentru a-l apăra pe nepotul ei, Mihnea, împotriva rivalului său, susţinut de toată lumea, Petru Cercel. Fiu de domn, Petru fusese crescut la Damasc şi la Constantinopol, precum cei mai mulţi dintre prinţii români, care erau lăsaţi gaj sultanului de către taţii lor, în semn de fidelitate. Mai târziu, având în vedere vicisitudinile domniilor lor agitate, aceşti copii erau fie returnaţi familiilor, fie trimişi în insule cu climă agreabilă – în Cipru, în Rhodos sau în Chio – pentru a trăi câţiva ani în exil, aşteptând momentul pentru a-şi revendica tronul. Era un prilej de a se impregna de cultura greacă şi de tradiţiile bizantine; aşa îşi aminteau ei că strămoşii lor primiseră de la Bizanţ calitatea de despoţi, acordată

celor care aveau onoarea de a se căsători cu o prinţesă imperială, căpătând astfel dreptul de a îmbrăca veşminte de purpură, de a purta coroană de aur peste pletele lor lungi şi de a-şi agăţa pe piept însemnul vulturului bicefal în locul vulturului valah ce strânge în gheare o stâncă. La Istanbul trăiau – povesteşte Iorga – *„într-o lume amestecată de viziri, paşale, tălmaci, intriganţi, «mutefaricas» – tineri creştini deveniţi clientela sultanului, ieniceri închişi cu stricteţe în casta lor războinică şi spahii, etalându-şi fastul bogăţiilor lor feudale. În ceea ce priveşte limba, se vorbeau aici greaca şi sârba la fel de bine ca şi turca osmanlâilor învingători. Aportul pe care aceşti prinţi l-au adus – pe lângă predispoziţia lor pentru religia islamică a cărei adoptare formală le deschidea accesul către toate favorurile posibile – este gustul pentru luxul oriental în materie de haine, de bijuterii şi de cai de rasă, gust care rămânea necunoscut Ţărilor Române, ca şi un apetit teribil pentru bani – singurul sentiment ce le este comun renegaţilor de orice fel.*" Mai aduceau cu ei, adesea, neveste grecoaice cu sânge nobil şi cu nume rare: Argentina, Hrisafina. Prinţii şi boierii români trăiau la Constantinopole în aşa-numitele *Case ale Valahilor*, precum „Bogdan Sarai" sau „casa Bogdaniei" (Moldova), amenajată pentru fiul pe care Ştefan cel Mare îl trimisese ca zălog pe lângă sultan; frecventau acele *„adunări primitoare şi sporo-*

văitoare care amestecau laolaltă spiritul grec și vivacitatea italienilor" și unde te loveai de ambasadorii creștinătății și de călătorii străini *„în căutare de manuscrise grecești și de curiozități orientale"*.

Crescut într-o asemenea ambianță, Petru Cercel era tocmai potrivit pentru a-și face intrarea în Europa în calitate de pretendent la tron. Acest valah frumos, cu privire galeșă, își făcu așadar apariția la curtea lui Henric al III-lea, o seduse pe Caterina de Medici cu tiradele sale într-o excelentă limbă italiană și se împodobi cu cercei după exemplul altor răsfățați ai regelui. În răstimpul scurtului său popas pe tronul Poloniei, Henric al III-lea s-a interesat de țările orientale. În plus, patriarhul ecumenic l-a prezentat pe Petru printr-o misivă elogioasă în care îl felicita pe rege pentru faptul de a întreține în colegiile sale *„profesori greci pe care suveranul îi încălzește sub aripile sale precum barza își ocrotește puii, pentru ca francezii să devină niște Licurgi și niște Demostene, iar Parisul să devină buricul Atenei"*. Pe scurt, Henric al III-lea îi trimise sultanului un ambasador, pe domnul de Germiny, purtător al unei scrisori autografe prin care regele Franței îl recomanda *„pentru a stăpâni tronul strămoșilor săi"* pe Petru Cercel, care de altfel se bucura deja de protecția sultanei Hazaki. Rezultatul: sultanul își dădu consimțământul, iar Petru primi însemnele puterii – tuiurile, drapelul, cuca

domnească, hlamida, caftanul de vasal creştin şi calul de onoare. Mai mult încă, pentru întâia dată de când principii români primeau investitura de la sultan, intră în scenă şi patriarhul, care îl încoronă pe valahul nostru cu tot ceremonialul acordat împăraţilor, flatând astfel întreaga suflare bizantină: Petru părăsi Constantinopolul în chip imperial, însoţit de Marele Dregător şi înconjurat de soldaţii care îi purtau stindardele. Chiajna fusese răpusă, dar nu pentru mult timp: şapte sute de mii de ducaţi, distribuiţi cu grijă la Constantinopol după doi ani de la această înscăunare, fură de ajuns pentru a-l goni pe Petru Cercel din Valahia, cu atât mai mult cu cât acesta nu mai era susţinut nici de ambasadorul Franţei, edificat între timp asupra valorii pretendentului său.

În acest răstimp, reaşezaţi pe tronul de la Bucureşti, Chiajna şi Mihnea supravegheau cu teamă maşinaţiile lui Cercel, pe care trimiterea către Poartă a unui enorm diamant îl readusese în graţiile marelui vizir. De această dată licitarea tronului ajunsese la sume de neimaginat; Xenopol povesteşte că nu se mai punea problema de a număra sumele de bani, ci de a le cântări. Chiajna îi promisese sultanului atâta aur cât puteau căra şase sute de cai şi vărsă chiar un aconto de şaptezeci de mii de ducaţi, datorită cărora Petru Cercel fu aruncat în Bosfor.

De altfel, turcii nu simţeau decât dispreţ pentru aceşti domni români, jucării mizerabile în mâinile lor atotputernice. Aşa cum l-au înecat pe Petru Cercel, l-au spânzurat şi pe principele Moldovei, Alexandru cel Rău, punându-i funia de gât într-o piaţă din Constantinopol după ce l-au îmbrăcat în straie de sărbătoare. Lui Leon Tomşa, domn al Valahiei, îi tăiară nasul şi urechile, după care îl plimbară pe uliţele din Istanbul cocoţat pe un măgar şi cu capul acoperit cu o băşică pe post de turban. Cum însă turcii ştiu să facă bani din nimic, vândură nasul nefericitului Tomşa succesorului acestuia.

Când erau în toane bune, osmanlâii se mulţumeau doar să-i captureze pe aceşti prinţi, să-i facă mahomedani cu forţa şi să-i trimită, cu tot cu familiile lor, să-şi sfârşească zilele în seraiuri, pe post de servitori. Este ceea ce au făcut cu principele Alexandru Movilă şi cu mama lui, Elisabeta – ultimii descendenţi ai acelei familii înnobilate de către Ştefan cel Mare în bătălia de la Racota – neam care a domnit în Moldova şi a întemeiat mănăstirea Suceviţa din Bucovina. În acest lăcaş mai poate fi văzută şi astăzi superba cosiţă de păr roşcat pe care Elisabeta, *„după ce şi-a plâns amarnic necinstirea în faţa boierilor săi, a lăsat-o ca ofrandă acolo, în locul bietului său trup profanat, ce avea să putrezească în pământ păgân"*.

Parisul a putut acum zece ani să admire cu ocazia *Jeu de Paume* (n.t.: evenimente sportive) magnificele portrete ţesute în aur şi argint ale acestei familii.

Padişahul însă, care trata în asemenea manieră un Movilă, se jena cu atât mai puţin să trimită orice terchea-berchea să stăpânească Principatele Dunărene cărora tocmai le jurase să le respecte autonomia. Cel mai amuzant dintre toţi aceşti aventurieri rămâne Despot-Vodă.

Despotul de Despot-Vodă

Iacob Basilic-Heraclid Despota, născut în Creta sau la Samos, îşi compusese o genealogie fabuloasă pentru care reuşise chiar să obţină confirmarea Sfântului Imperiu, în care pretindea că ar descinde nu numai din *marchizul* de Paros şi din *despoţii* de Naxos, ci şi din regii sârbi Brancovici, din Ştefan cel Mare, ba chiar din Hercule şi Heraclid.

Era un omuleţ mic şi negricios, fermecător şi distins, având elocvenţa naturală a orientalilor şi vorbind la perfecţiune cinci limbi. Şi-a făcut intrarea în istorie ca student la facultatea de medicină din Montpellier, unde s-a lansat în tot felul de afaceri dubioase, s-a implicat într-un asasinat şi şi-a bătut monedă cu chipul său. Ceva mai târziu, putea fi regăsit la Paris, în suita unui prinţ german, cocoţat deja cu un picior pe prima

treaptă a scării care urma să-l propulseze succesiv până la rangul de confident al lui Melanchton, de consilier strategic al ducelui Albert al Prusiei, de ofiţer în armata lui Carol Quintul şi, în sfârşit, de prinţ al Moldovei.

Cum îl răsturnase în 1561 pe domnitorul Alexandru Lăpuşneanu, de prestaţia căruia turcii se declarau totuşi foarte mulţumiţi, le cumpără acestora bunăvoinţa prin felurite daruri şi reuşi să-l influenţeze până şi pe domnul de Petremol, ambasador al Franţei, fără nicio îndoială tot cu ajutorul blănurilor de zibelină şi al *altor atenţii*, dacă ar fi să ne luăm după rapoartele veneţienilor. Din rece şi rezervat cum era, Petremol deveni brusc entuziast şi scrise regelui său că *„Despot, datorită rarelor sale virtuţi, merita să fie favorizat şi numit «mare prinţ» pe aceste tărâmuri îndepărtate."* Acest grec protestant, soldat al Majestăţii Sale Prea Catolice şi domnitor al unei ţări ortodoxe, avea accese de puritanism care îl determinau să interzică divorţurile, altminteri curente în Moldova, şi să-i decapiteze pe contravenienţi. Luat de val în faţa unor atari succese, s-a decis să uzurpe tronul Valahiei pentru a-l da fratelui său, Dimitrie. Însă în Valahia îl aştepta Chiajna! Astfel încât cariera plină de lovituri de teatru a acestui şarlatan amuzant se sfârşi brusc; boierii îl duseră la moarte în capitala sa, în timp ce fratele său, nefericitul Dimitrie, fu livrat Chiajnei

şi supus celor mai îngrozitoare torturi. Capul său ajunse să împodobească festinul pe care Chiajna îl oferi pentru a-şi sărbători victoria. Teribila femeie răcni amarnic către trofeu, după care scuipă peste scalpul însângerat.

Tragicomicul acestor aventuri princiare avea să se transforme curând în tragedie pentru Principatele care trebuiau mereu să achite notele de plată, inclusiv cheltuielile de ocupaţie pentru armatele turceşti, ungureşti şi poloneze care traversau ţara în toate sensurile, impunând corvoada nesfârşită a plăţilor şi supraplăţilor, peste care se adăugau devastările atroce făcute de trupele tătare aflate în serviciul turcilor. Acest regim a epuizat forţa vie a ţării, i-a vlăguit pe ţăranii liberi şi pe micii boieri; numai boierii latifundiari, privilegiaţi şi turbulenţi, au putut rezista la astfel de biruri. Ruinaţi de aceste abuzuri, curtenii au căzut la rangul de ţărani, iar ţăranii au ajuns curând să se vândă şi pe ei şi pământurile lor, devenind sclavi. Văzând cum i se topesc trupele, prinţul fu constrâns să le înlocuiască cu mercenari; acest cerc vicios sfârşi prin a-i distruge finanţele şi a grăbi decăderea ţării. În 1593, României îi rămăsese doar atâta forţă cât să poată susţine – înaintea luptei de la Plevna – ultimul dintre eforturile ei războinice, pentru domnia lui Mihai Viteazul.

Mihai Viteazul – erou național

Era fiul voievodului Pătraşcu (prin urmare, frate cu Petru Cercel) şi al grecoaicei Theodora Cantacuzino şi, ca toată lumea, îşi obţinuse coroana datorită manevrelor făcute la Constantinopol de către un grec, unchiul său, Andronic Cantacuzino, bancherul creştin al Sublimei Porţi. Evident că acest sprijin şi-a avut preţul său – scump de altfel pentru acea epocă – patru sute de mii de ducaţi.

Mihai şi-a făcut intrarea în capitală, după uzanţele vremii, înconjurat de creditorii săi plini de neîncredere. Aceşti cămătari ai prinţilor care rivalizau pentru tron formau la rândul lor bande adverse ce se ghidau după un singur principiu: îl girau pe cel care plătea dobânda mai mare. Adevăraţi precursori ai gangsterilor, se încăierau pe stradă şi îşi incendiau locuinţele unii altora. Mihai a găsit în cele din urmă o modalitate inedită de a se debarasa de aceşti indivizi scârboşi: i-a adunat pe toţi în clădirea Finanţelor şi le-a dat foc.

Aceasta a fost scânteia care a aprins flacăra revoltei împotriva turcilor şi a conducătorului lor militar – Sinan Paşa. Din fericire, momentul a fost bine ales: Sfântul Imperiu, Ungaria, Transilvania, Moldova, Polonia, Papalitatea – toţi se aflau pe picior de război împotriva păgânilor.

Mihai Viteazul a putut deveni, astfel, sufletul şi conducătorul virtual, dacă nu chiar oficial, al acestei cruciade. După alternanţe spectaculoase de victorii şi înfrângeri, reuşi să-i strivească pe turci, să treacă Dunărea şi să ajungă până sub zidurile Adrianopolului. Anul următor îl înfrânse pe Sinan Paşa la Călugăreni şi captură steagul profetului. Lupta dintre Poartă şi *„câinele acela de Mihail oglu"* – cum îl numeau turcii – dură opt ani la sfârşitul cărora, trădat de moldoveni, ceea ce îi permise să anexeze Moldova, exploatat de capriciosul şi vanitosul Sigismund Bathory, ceea ce îi oferi pretextul de a cuceri Transilvania, unde populaţia română ardea de dorinţa de a se elibera de sub jugul unguresc pentru a se arunca în braţele fraţilor din Valahia, reuşind să înfăptuiască Unirea Principatelor cu trei secole înainte de Napoleon al III-lea, şi România Mare cu patru secole înainte de Tratatul de la Versailles, Mihai Viteazul sfârşi prin a cădea, tocmai când se afla în pragul victoriei definitive, sub lovitura colegului său, genovezul Basta, general al împăratului, care îi purta de mult pică şi care puse să fie spintecat în chip trădător de valonii săi.

Mihai îşi merită pe deplin statuia ecvestră în bronz din faţa Universităţii din Bucureşti, după cum este semnificativ şi faptul că cea mai înaltă decoraţie română îi poartă numele.

Cum s-a născut, oare, această capitală căreia aliaţii unguri ai lui Mihai Viteazul năzuiau să-i ardă bisericile din ură faţă de ortodoxism, iar Sinan Paşa, aflat vremelnic în postura învingătorului, urma să-şi instaleze cartierul general la mănăstirea Radu Vodă? Am văzut deja că Principatul Valahiei fusese fondat de cnejii coborâţi din munţi, ceea ce explică peregrinările capitalei care, aşezată mai întâi la Câmpulung, la marginea Carpaţilor, a coborât progresiv, trecând prin Curtea de Argeş şi Târgovişte, de-a lungul Dunării, unde începea puterea turcească.

Bucureştiul, despre care se spune că ar fi fost întemeiat de Mircea cel Bătrân într-un moment de pace, apoi fortificat de Radu cel Frumos, fratele lui Ţepeş, a devenit capitală într-o perioadă în care ţara era slăbită, iar otomanii doreau cu orice chip să-i păstreze pe conducătorii ei cât mai aproape de privirea lor neîncrezătoare. De fiecare dată când vigoarea naţională dădea semne că se întrema, capitala se muta la Târgovişte. În acest fel, de-a lungul a două secole, Bucureştiul a cunoscut alternanţa dintre bogăţie şi abandon, până în 1653, când, resortul popular fiind distrus, a devenit definitiv capitală.

Bucureştiul în secolul şaisprezece

Cum va fi arătat Bucureştiul în secolul al şaisprezecelea? Un parizian, Pierre Lascalopier, care călătorea în 1574 dinspre Paris către Constantinopol, ne spune fără pic de indulgenţă: prinţul Valahiei locuieşte într-un palat de chirpici. Acest palat, clădit într-un sit preistoric, se ridica pe o colină la nord de Dâmboviţa, pe locul cel mai uşor de traversat, în mijlocul pătratului perfect pe care îl forma oraşul dominat de foişorul său de foc. Râul nu era canalizat, iar apele sale urmau alt curs decât astăzi. Acest mic fort avea rostul de a supraveghea drumul care ducea din Dalmaţia către Marea Neagră, unde genovezii şi veneţienii reluaseră stabilimentele comerciale instalate de greci în Antichitate. Atunci când turcii au blocat trecătorile, acest drum a căpătat o importanţă capitală, căci toate produsele comerciale erau transportate pe aici. Acesta este motivul pentru care Bucureştiul merita să fie numit *briliant, oraş poleit cu aur, dulcea cetate, extraordinar şi mândru oraş.* Printre copaci străluceau crucile aurite ale bisericilor şi mănăstirilor, însă în faţa uşilor conducătorilor se îngrămădea bălegarul.

Călugării cerşetori, călătorii englezi, spionii veneţieni, negustorii suedezi şi danezi, aventurierii nemţi care călătoreau în căruţe şi dormeau în paie – toţi

s-au grăbit să descrie acest oraş nou în care moşiile boierilor se pierdeau printre vii. Savantul Jacques Bongars, ambasador al lui Henric al IV-lea, se declara uluit, în 1596, de bogăţiile boierului bucureştean Preda Brâncoveanu, ai cărui patru mii de porci, douăsprezece mii de capete de vite, opt sute de stupi şi o mie cinci sute de robi ţigani îi enumera.

Din palatul voievodal – Curtea Veche, cum încă se mai numeşte cartierul – nu mai putem vedea nimic acum. Călătorii vremii nu păreau să-l admire prea mult, iar atunci când vorbeau de el pomeneau mai ales despre reparaţiile care ar fi trebuit făcute. Însă, pe măsură ce viaţa de zi cu zi deveni mai puţin periculoasă, reşedinţa domnitorilor se împodobi cu grădini, cu trepte de piatră şi cu bazine de marmură. Italianul Del Chiaro admira aici *„o frumoasă loggia"*. Devastat însă de incendii şi de cutremure, palatul pare să fi fost abandonat în secolul şaptesprezece. Degeaba mai căutăm urmele acestui Luvru bucureştean pe strada Carol, cândva numită *Strada Franceză* sau, încă şi mai de mult, *Uliţa Işlicarilor.* În fermecătoarea piaţă de flori se pot auzi acum strigătele negustorilor ambulanţi, şi nu urletele boierilor vinovaţi pe care-i pedepsea prinţul poruncind să fie loviţi cu sceptrul, într-o cameră special amenajată pentru această trebuşoară. De notat că pentru a-i bate la tălpi pe oamenii de rând era suficientă o bâtă obişnuită.

Acolo unde se ridica mănăstirea cu creneluri şi cu porţi ghintuite, astăzi se încrucişează străzile cartierului evreiesc Sfântul Ioan cel Nou cu Calea Moşilor. Pe locul unde se afla cândva cel mai mare dintre caravanseraiurile capitalei, Hanul din vechile gravuri, cu imensa sa curte interioară plină de căruţe, cu galeriile sale exterioare unde atârnau rufe la uscat, cu gratarągiii şi cu bărbierii săi, se înalţă astăzi hotelul Dacia, care adăposteşte comis-voiajori. Din *Curtea Veche* nu a mai supravieţuit decât biserica în care erau unşi domnitorii şi ale cărei frumoase cărămizi roşii le mai poţi vedea, în dosul unui vechi zid aproape dărâmat. Flancată de contraforturi masive, cu marele său clopot aşezat în apropierea unui portal alcătuit din bârne, ea seamănă mai degrabă cu o mică bisericuţă de ţară decât cu un aşezământ voievodal. Nu ştiu dacă Mihai Viteazul îşi dovedea aici evlavia, nici dacă în el ardea flacăra credinţei străbunilor săi, Radu şi Neagoe Basarab. Ştiu însă că, în general, sentimentul religios era foarte puternic la prinţii români. Această credinţă profundă a făcut din ei protectorii ortodoxiei şi le-a conferit un prestigiu care i-a răzbunat pentru opresiunea otomană. În Evul Mediu valorile spirituale dominau de la distanţă acele pasiuni vremelnice pe care astăzi le numim patriotism, naţionalism şi imperialism.

Bizanțul, pe punctul de a sucomba, acorda mai multă importanță dezbinării teologice decât atacurilor osmanlâilor, iar dacă Europa catolică a întârziat atât să-i dea acestui voievod o mână de ajutor, aceasta s-a întâmplat pentru că Bizanțul era atât de măcinat de schismă, încât i s-a părut cu mult mai urgent să-l readucă pe calea adevărului religios decât să-i salveze viața.

După căderea sa, acea iradiere religioasă care avea cu mult mai mult preț în ochii contemporanilor decât cuceririle teritoriale, fu cât pe ce să se stingă, însă în ultima clipă se întinseră mâini pentru a prinde această făclie. De la Radu Basarab la Brâncoveanu – în Valahia, de la Ștefan cel Mare la Movilești – în Moldova, *Măriile lor Voievozii*, care copleșeau cu daruri Locurile Sfinte și Muntele Athos (unde, de altfel, Mihai Viteazul construise magnifica mănăstire de la Simonpetra), ajungând să întrețină din pomenile lor întregul cler ortodox grec și să primească la curțile lor *„pe episcopii persecutați, pe stareții înfometați, ba chiar, într-o zi, pe cei patru patriarhi ecumenici aflați în funcție sau în exil"*, care, în sfârșit, convocau în capitalele lor sinoduri pentru a purcede la o reformă generală a Bisericii, exercitau o hegemonie care – spune Iorga – se întindea de la Dunăre *„până la Tiflis, la Antiohia, la Cairo, depășind cu mult importanța României Mari din prezent"*. Această dominație

spirituală a voievozilor români şi-a atins punctul culminant cu domnitorul macedo-moldav Lupu care, odată aşezat pe tronul Moldovei, în 1634, s-a autointitulat Vasile, ca şi marele împărat macedonean, visând să reînvie întreaga magnificienţă bizantină. Acest potentat bărbos şi greoi, mereu încruntat sub căciula sa de blană împodobită cu o egretă de diamante, s-a declarat protectorul patriarhatului ecumenic, luând în grija sa şi finanţele acestuia, altminteri cât se poate de firave. Căderea sa – după nouă ani de domnie – fu cât pe ce să o tragă după ea şi pe aceea a patriarhatului.

De sediul ecumenic ajunseră să dispună după bunul lor plac mărunţii misiţi greci. „*Înalt Prea Sfinţiile Lor*" străluceau două-trei zile, după care erau răsturnaţi; căzuţi în mizerie, mitropoliţii ajunseseră să bată drumurile creştinătăţii fiind luaţi drept vagabonzi de către turci; ortodoxismul bizantin trecea prin momente sumbre. Soarele reveni să strălucească asupra lui abia odată cu apariţia lui Radu Mihnea din Valahia. Românii se arătară cu atât mai pătimaş ataşaţi de religia lor, cu cât se simţeau mai ameninţaţi la apus de către ungurii calvinişti şi la nord de către polonezii catolici. Ritul grec era pentru ei (şi mai este încă) riguros legat de însăşi ideea de independenţă. Această convingere se adăuga altor mobile care îi atrăgeau către Bizanţ. „*Dacă e vorba să fie reparate mănăstirile*

de pe muntele Athos – spune Iorga – *să se reînnoiască icoanele bătute în argint, să fie apărate de lăcomia turcească Meteorele, acele mănăstiri cățărate pe munții Tesaliei, dacă Ierusalimul are nevoie de ajutor, voievozii români, succesorii legitimi ai «împăraților celor pioşi şi iubitori de Cristos» vor fi întotdeauna gata să-şi sacrifice vistieriile*". Vistierii care nu erau deloc neglijabile; în 1893 secularizarea averilor mănăstireşti din România, căzute în majoritate în mâinile călugărilor greci, aduse cinci sute de milioane franci aur, ca să nu mai vorbim de sumele enorme trimise către creştinătatea ortodoxă. Nu e de mirare, de vreme ce pentru greci Valahia era un fel de „*nou Bizanț pe malul Dunării*", un Bizanț în care elementul grec format nu numai din preoți şi călugări, ci şi din negustori, funcționari, creditori şi furnizori ai prințului, convivi ai boierilor, *hakimi*, adică doctori, şi *iatrofilosofi*, un fel de medici gânditori, arhitecți, dascăli şi literați, în sfârşit, din familii greceşti înrudite prin căsătorie cu boierii români şi instalate în țară, ajunsese să domine din ce în ce mai mult, până în ziua în care ajunse să domnească în toată regula, prin prinții săi fanarioți.

Constantin Brâncoveanu

Ultimul vlăstar al marii dinastii a Basarabilor s-a prăbuşit într-una dintre acele catastrofe care îi înghite cu regularitate

pe principii români. După douăzeci de ani de domnie incoerentă, dominaţi de rivalităţile dintre Ghiculeşti şi Cantacuzini, greci românizaţi care îi înlocuiau acum pe principii autohtoni, coroana Valahiei a fost aşezată, în 1688, pe capul solid al lui Constantin Brâncoveanu.

Vreme de mai bine de douăzeci de ani acest prinţ, cel mai important dintre voievozii români ai timpurilor moderne, şi-a salvat tronul şi ţara, păstrând un echilibru fragil în mijlocul forţelor adverse care îi opuneau pe turci şi austrieci, polonezi, unguri, moscoviţi, ba chiar şi francezi – cărora li se rezervase rolul de a-i stârni în Orient pe duşmanii casei de Austria. Ambasadorul Franţei, Feréol, altminteri un nevrotic care a şi murit nebun, îl detesta şi trimitea regelui său misive în care îi spunea despre Brâncoveanu lucruri mai rele decât ar fi trebuit ca să fie spânzurat. Pe jumătate Ludovic al XIV-lea, pe jumătate *mamamuchi* (n.t.: înalt funcţionar turc), acest Brâncoveanu îşi alcătuise o curte după tipicul occidental, peste care domnea îmbrăcat în straiele bizantine pe care le purtau domnitorii valahi ai epocii: caftan brodat cu aur, manta prinsă la gât cu un diamant şi coroană cu şapte vârfuri; în acest răstimp, vecinul său din Moldova, elegantul Cantemir – principe literat, cunoscător al greacăi vechi, al limbii turce şi arabe, al teoriei profilelor în geografie şi

al revoluţiilor imperiului în istorie, îşi punea pe cap peruci franţuzeşti peste care aşeza, bizar, un turban, şi purta lenjerie de corp după moda de la Versailles, peste care se încingea cu un şal turcesc.

În acest moment, Principatele Dunărene văzură apărând la orizont un nou pericol, cu atât mai teribil cu cât se prezenta sub aparenţe afectuoase. Rusia lui Petru cel Mare – cu totul altceva decât aceea care se arătase onorată să-şi mărite fiicele cu principii Basarabi – îi propunea o alianţă împotriva turcilor. Neexperimentatul Cantemir acceptă, negocie ajutorul lui Brâncoveanu, după care se aruncă în luptă plin de entuziasm şi pierdu pe toată linia. În ceea ce-l privea pe Brâncoveanu, decis să nu se arate la faţa locului decât în cazul unei victorii, acesta temporiza, împărţind beligeranţilor cu amândouă mâinile, deopotrivă, bani şi promisiuni. Nerăbdarea boierilor, toţi rusofili, şi a spătarului Toma Cantacuzino, care trecu cu cavaleria în tabăra lui Petru I, i-a dat planurile peste cap. Înnebunit şi de furie şi de frică, Brâncoveanu aştepta la Târgovişte consecinţele care nu întârziară să apară. Toată lumea era împotriva lui: Petru cel Mare, care bătea în retragere, Carol al XII-lea, refugiat la Bender, turcii, ungurii, ambasadorul Franţei, Cantacuzinii – cu toţii se puseseră de acord pentru a-l trata ca pe un Iuda.

Pe 4 aprilie 1714 ajunse la Bucureşti un trimis al sultanului, care se prezentă în faţa domnitorului şi îi puse pe umăr o eşarfă neagră – semn al dizgraţiei otomane şi al destituirii. Părăsit şi de boieri şi de armata sa, nefericitul fu adus la Constantinopol, aruncat în temniţa celor şapte tunuri, şi asta în ciuda celor zece căruţe încărcate cu aur pe care le trimisese ca peşcheş, şi fu supus torturii împreună cu toţi membrii familiei sale pentru a mărturisi unde şi-a ascuns comorile la care râvnea Marele Turc. La Mettraye ne povesteşte execuţia sa: „*Pe 15 august Marele Senior se duse la unul din chioşcurile sale de pe malul mării şi cerând să-i fie adus principele Valahiei, cei doi fii ai săi şi majordomul său... porunci ca aceştia să fie decapitaţi în micuţa piaţetă din faţa chioşcului... lucru care se petrecu sub ochii săi în mai puţin decât jumătatea unui sfert de oră.*"

Acest domnitor remarcabil, acest negociator abil, protector al literelor şi artelor, întemeietor al *Sfântului Antim*, al bisericii Colţea ca şi al multor altor creaţii pioase şi mai cu seamă al celor două bijuterii ale artei valahe – mănăstirea Horezu şi palatul Mogoşoaia, proprietate a prinţesei Bibescu care a şi restaurat-o cât se poate de bine, a fost cel mai fastuos dintre suveranii români. Umbra decapitată a acestui martir naţional mai planează şi astăzi asupra României. El a dat numele său unui stil înflorit care poate

părea compozit, dar care este, nu mai puţin, primul stil cu adevărat românesc.

Bucureștiul în secolul șaptesprezece

La vremea aceea, Bucureştiul număra vreo cincizeci de mii de locuitori şi se pregătea să-şi ia forma actuală în jurul celor două artere principale – una: Lipscaniul, strada negustorilor din Leipzig, alta: Calea Victoriei care, sub numele de Podul Mogoşoaiei, avea rostul de a-i mijloci prinţului drumul de la palatul său din oraş către reşedinţa sa de vară. Străzile vechiului Bucureşti se numeau, într-adevăr, poduri, şi erau din lemn, ca şi casele; *„adevărate plute peste o mocirlă mişcătoare"*, acopereau smârcurile originare; vehiculele înaintau cu greu, mişcând din loc bârnele de lemn care cădeau apoi, înfundându-se în nămol. Scândurile putrezeau, şi adeseori maşini, căruţe şi pietoni se rostogoleau în apă. Pădurea ajungea până la porţile oraşului, legându-l de Dunăre; erau păduri atât de dese, încât puteai merge o zi întreagă la umbra copacilor, cu spaima în suflet dacă te gândeai la briganzii ce se ascundeau în aceste desişuri. Bucureştiul de astăzi a reuşit să închidă între zidurile grădinilor sale câte ceva din această pădure sălbatică. Mahalalele locuite de ţigani şi de

calici îşi împingeau colibele din chirpici până sub zidurile Palatului. Aceşti hoţi, cerşetori, schilozi – în fond toate deşeurile societăţii – trăiau pe Calea Calicilor, într-o comunitate pitorescă, ocârmuită de un staroste.

Ridicând fortăreţe din teamă, biserici din credinţă şi spitale din caritate, boierii şi-au delimitat proprietăţile din capitală după modelul domeniilor lor rurale. Unul dintre ei ajunsese să posede o treime din oraş. Uliţele anonime se înfăşurau în jurul acestor domenii şi probabil că acesta este motivul pentru care străzile moderne şi-au păstrat şi acum traseul lor special, profilul neaşteptat de potecă rustică.

Din acest trecut, Bucureştiul a păstrat, de asemenea, şi obiceiul de a-şi grupa negoţul pe specialităţi sau pe origini etnice, cum se întâmpla şi la noi în Evul Mediu, sau în „suk"-urile musulmane. Oraşul se scălda în acel colb des care astăzi s-a restrâns către cartierele mărginaşe; „*respirai, mâncai şi dormeai în colb*" – scrie un englez.

Terenul, lipsit de altfel de valoare, era repartizat cu largheţe, dar fără noimă împrejurul caselor înconjurate de gardurile din lemn care îi mai dau şi astăzi Bucureştiului un aer de *Far West;* casele erau aşezate în toate direcţiile, uneori chiar cu spatele una la alta, probabil dintr-o dorinţă de izolare care nici măcar nu este cea mai stranie trăsătură a Bucureştiului nostru contemporan.

Paul din Alep lăuda vastele încăperi şi prispele care se răsfrângeau către curte. Sub aceste pridvoare exista câte o uşă boltită care conducea către pivniţa străbătută de arcade ce se adunau toate într-un stâlp central. Ferestrele în consolă, amintind de muşarabiuri (n.t.: balcoane arabe cu gratii), erau pe jumătate acoperite de jaluzele care aruncau o notă sumbră peste tencuielile albe. Construite din chirpici, din cărămidă, dar mai cu seamă din lemn, căci piatra este rară în Valahia, aceste locuinţe şubrede se prăvăleau uneori pe întregi cartiere, zdruncinate de cutremure sau se aprindeau la cea mai mică scânteie.

Cutremurele le-au zgâlţâit în 1718, 1802, 1829, ciuma le-a golit în 1476, 1553, 1573, 1672, 1707, 1718, 1736, 1738, incendiile le-au devorat în 1715, 1793, 1799 şi în 1847, de această ultimă dată reuşind să distrugă oraşul aproape în întregime, în ciuda strădaniilor corpului de tulumbagii, cum li se spunea în turcă mânuitorilor de pompe. O gravură naivă, păstrată la Muzeul Municipiului, ne înfăţişează Bucureştiul arzând: flăcările ling casele cu un aer pofticios; o femeie leşinată este purtată pe braţe; sub conducerea nepăsătoare a unui superb boier înveşmântat în caftan alb şi tichie roşie, flancat de prefectul poliţiei – aşa numitul Aga, pompierii par mai degrabă să aţâţe focul cu strigătele lor şi cu puţina apă cu care îl stropesc voios din

tulumba lor de dimensiunile unui vaporizator, pe care o poartă în spate. Cât îmi plac casele arse din Bucureşti, aşa negre pe albul zăpezii, acoperite de stalactitele în care se transforma apa aruncată din pompe la minus 20 de grade!

Brâncoveanu închide lista principilor autohtoni. După „*trădarea*" sa, Sublima Poartă a decis să nu mai acorde investitura de domn decât grecilor născuţi şi crescuţi la Constantinopol, pe fidelitatea cărora credea că poate conta. De aici încolo atingem pragul Fanarului.

Fanarul, cartier al vicleniei

Fanarul (felinar) era acel cartier din Constantinopol rezervat grecilor unde, de-a lungul Cornului de Aur şi al marelui zid bizantin, casele austere cu ferestre înguste şi zăbrelite, întotdeauna închise precum pleoapele lăsate ce acoperă gânduri ascunse, se strângeau în jurul edificiilor sacre ce aparţineau patriarhatului ecumenic. Acolo, în dosul faţadelor umile – căci nu trebuia cu niciun chip să stârneşti lăcomia mereu trează a turcului – trăiau negustorii îmbogăţiţi de pe urma comerţului cu grâne şi blănuri, teologii, clericii, dascălii dedicaţi studiului, descendenţii bizantinilor deposedaţi; în acest cartier izolat şi considerat ghetou, ei îşi duceau existenţa mânaţi de o singură idee, către care erau orientaţi de

secole de meditaţie şi de fanatism religios; duceau viaţa cultivată şi pioasă a burgheziei dar, deopotrivă, viaţa periculoasă, complicată şi autocenzurată a ambiţioşilor; mereu aplecarea asupra sinelui şi taina păstrată cu grijă... Acest Fanar se asemăna cu o lamaserie. Din casele sale de lemn proveneau înalţii funcţionari ai Porţii, dragomanii, caimacanii, care pierduseră magnificienţa orgolioasă a arhonţilor din secolul şaisprezece, nu însă şi puterea lor ascunsă. Aşteptând împlinirea destinelor lor, visau la acele Principate Dunărene care se dădeau întotdeauna celui ce oferea un preţ mai bun, căscau cuprinşi de nelinişte sub plafoanele lor în formă de fagure, înfigându-şi mâinile în sipetele pline cu pietre preţioase, dar nu reuşeau să-şi ostoiască sufletul înveninat de resentimente. Căci, în ciuda influenţei lor asupra celor mai înalte cercuri, turcii îi tratau cu neîncredere, ca pe nişte raiale spurcate. Ba erau chiar loviţi cu pietre dacă îndrăzneau să se încalţe cu ciubote galbene – culoare rezervată cuceritorilor –, dacă încălcau ierarhia blănurilor fixată prin lege, purtând blană de zibelină sau de vulpe neagră în locul celei de jder, sau dacă aveau cutezanţa de a încăleca pe cal. Cum papucii negri erau sortiţi evreilor şi cei roşii armenilor, ei nu puteau purta decât încălţări albastre. Hărăzite şi ele albastrului, casele le erau la fel de uniforme ca şi tichiile.

Ar fi putut ei oare să se resemneze la o eternă siestă sub boarea răcoroasă iscată de evantaiele mânuite de sclavi? Ar fi putut ei oare să se mulţumească să adulmece odoarea boabelor de cafea zdrobite pe fundul cutiilor din piele pentru ca apoi să o răstoarne în ceşcuţe vechi din porţelan japonez aşezate pe farfurioare de argint şi după ce-şi vor fi terminat narghileaua să se fi dus să asculte prostiile mormăite de karagoz – acest polichinelle oriental –, să îngheţe ei iarna, în ciuda blănurilor căptuşite, în preajma jarului din sobe şi să privească strada îngustă din dosul jaluzelelor trase, în timp ce-şi plimbau printre degete şiragul de mătănii din ambră? Ar fi fost o viaţă insuportabilă şi nedemnă pentru un grec.

În ciudatul său „*Eseu asupra fanarioţilor*", apărut la Marsilia în 1824, M. P. Zallony ni-i descrie pe aceşti locuitori ai Fanarului pe jumătate franci, pe jumătate osmanlâi, pe jumătate domnitori creştini şi pe jumătate renegaţi, care nu purtau barbă şi nu îndrăzneau să se împodobească cu turban sau cu căciulă de blană, vegetând între intrigi, şicane şi dulceţuri cu iz de tămâie, precum femeile pe care lady Montague le vizita, în aceeaşi epocă, în haremuri.

Nu degeaba sumbrul Fanar a fost numit *cartierul vicleniei*. Căci prin viclenie aceşti greci, care nu erau deloc genul de oameni care să se lase îndobitociţi cu opiu şi haşiş, au reuşit să scape din captivitate.

Până la căderea Constantinopolului, turcii au binevoit să vorbească limba greacă; ba erau chiar mândri să o cunoască şi până la pieirea ultimei bazilei bizantine – despotatul din Mistra – ofiţerii turci nu întrebuinţau decât greaca în raporturile lor cu Veneţia. Dar pe măsură ce puterea otomană creştea, creştea şi dispreţul turcilor pentru ghiauri şi pentru limbile lor. De altfel, Coranul le interzicea credincioşilor săi să folosească dialectele străine.

Cu toate acestea, Sublima Poartă, aşezată zdravăn pe trei continente, era nevoită să comunice cu supuşii, cu vasalii şi cu duşmanii săi. I-au trebuit interpreţi; grecii s-au oferit imediat, cu atât mai mult cu cât studiaseră temeinic în ultima sută de ani toate limbile, geografia, literatura şi ştiinţele. Au avut astfel acces la serai, au câştigat încrederea sultanilor, au pus încet-încet mâna pe toate ministerele – întâi pe cel de Externe, apoi pe cel de Interne, apoi pe cel al Marinei, ajungând să-i dicteze căpitanului-paşă instrucţiunile de navigare. Au devenit în scurt timp indispensabili. De altfel o mulţime de neveste ale sultanului, anume cele cu sprâncene subţiate, cu pleoapele date cu cărbune şi cu unghiile roşii, erau grecoaice. Ele se simţeau stăpânele seraiului şi nu degeaba de vreme ce, în subsoluri, bătrânele bucătărese grecoaice devotate lor aruncau în oale de pământ pulberea urmaşului la tron.

Aceşti greci nu se considerau în vreun fel datori faţă de stăpânul ale cărui favoruri le cumpărau pe bani grei. Astfel încât, dacă s-a întâmplat să-i servească interesele cu onestitate, şi mai adesea s-a întâmplat să-l trădeze. Cel mai puternic dintre conducătorii fanarioţi, marele Dragoman Alexandru Exaporitul, titrat şi fin diplomat, i-a fost întru totul devotat Sfântului Imperiu atunci când a semnat pentru Marele Turc dezastruoasa pace de la Karlowitz.

„*Fanarioţii îi serveau pe turci dorindu-le pieirea*", spune Xenopol. Este evident că în adâncul inimii lor nu încetau să-şi plângă patria pierdută, aşa cum nu trebuie să le fi făcut nicio plăcere să îngenuncheze pentru a săruta poala caftanului din damasc roşu brodat cu flori de argint a stăpânului sau franjurii sofalei pe care acesta se tolănea, să-l privească jucând şah înconjurat de spahii împodobiţi cu pene albe, ascultând cântecele păsărilor mecanice, izvorâte din cutiile pendulelor franţuzeşti, în chioşcul cu stâlpi de aloe, în timp ce se lăsa răcoarea serii, iar scutari-ul asiatic se colora în violet.

„*Spiritul sălăşluieşte în Europa, iar pompa la otomani*" scrie cu nobleţe lady Montague. În spatele acestui formalism tipic secolului optsprezece se ascundea esenţa arbitrarului, un protocol greoi, în fond întreaga barbarie a oamenilor cruzi şi ofensatori; lacrimile şi sângele curgeau

fără încetare în piaţa de sclavi, în timpul revoltelor ienicerilor sau atunci când erau decapitaţi ofiţerii ce-şi încălcaseră datoria şi ale căror membre mutilate erau expuse în văzul tuturor.

De ce să te mai miri că, în atari condiţii, grecii din Fanar căutau o ieşire către slujbe în afara imperiului, aşa cum fac astăzi înalţii funcţionari sovietici ce se orientează către ambasadele din străinătate...

Aceşti *fanarioţi avizi*, cum îi numeau românii, între care primul a fost Nicolae Mavrocordat (1715-1716), şi-au întors privirile către Principate. Sultanul i-a împins într-acolo cu atât mai bucuros cu cât populaţia Istanbulului devenise bănuitoare faţă de bogăţiile şi situaţia privilegiată a grecilor.

Să-i urmărim pe aceşti voievozi care vor domni de aici înainte vreme de un secol în România, şi să luăm împreună cu ei drumul Bucureştiului.

București, acest Peru al fanarioților

Prinţul Nicolae Şutu ne-a lăsat în memoriile sale istoria investiturii unui domnitor, de fapt a dublei sale investituri – cea politică, primită de la Înălţimea Sa Sultanul şi cea religioasă, dată de Patriarh; acesta din urmă îl încoronează după ceremonialul împăraţilor bizantini.

Noul domn, înainte de a trece frontiera sălbatică şi îndepărtată a Dunării, se duce mai întâi să se închine la icoane şi să sărute mâna patriarhului; este cocoţat pe un cal împodobit, şi condus astfel către Marele Serai. În drumul către curtea unde urmează să se oficieze investitura, aruncă pe furiş o privire neîncrezătoare către iataganele ienicerilor, rugându-se la Dumnezeu să nu ajungă să se întoarcă aici, înainte de a-şi fi sfârşit domnia, legat în lanţuri.

Cum însă tocmai plătise o sumă considerabilă, sultanul este pentru moment numai zâmbete şi bezele; succesorul profetului îi încredinţează sabia de onoare; i se aşază pe cap o căciulă cu pene de egretă şi de struţ şi este înveşmântat în caftanul princiar; i se încredinţează blana de jder negru de Siberia, rezervată doar Marelui Vizir şi paşalelor de Cairo şi Bagdad. Astfel încât, strângând la piept firmanul cu numirea sa, domnitorul părăseşte sala de audienţe ieşind cu spatele. De aici înainte are drept de viaţă şi de moarte asupra supuşilor săi români, poate să bată monedă, să facă război şi să încheie pace.

După bunul exemplu al predecesorilor săi, va avea însă grijă să nu plece înainte de a-şi asigura favorurile seraiului printr-o nouă serie de daruri. Îşi va delega, de asemenea, o rudă apropiată care să-l reprezinte şi să supravegheze intrigile din

interior pentru a le putea dejuca. Tabacherele de aur distribuite din timp îi vor permite să intercepteze jalbele şi scrisorile anonime pe care boierii de la Bucureşti le vor face să curgă încă de la sosirea sa. După care, prima lui grijă va fi aceea de a-i face o vizită ambasadorului atotputernicului rege al Franţei.

Iată-l pe favorit pe drum: îl precede un convoi de prieteni de-ai săi, alcătuit din diverşi paraziţi, preceptorul fiului său şi câţiva curieri sau „*conaci*". Caravana sa de trăsuri străbate periferiile chelboase ale Istanbulului, asemănătoare cu un imens cimitir, cu chiparoşii lor, cu mormintele lor însemnate cu turban risipite din loc în loc, cu femeile acoperite de valuri, ce par să ţină un doliu etern, cu casele lor din sicomor cenuşiu care se îndoaie sub adierea vântului din Pontul Euxin, cu zidurile dărăpănate pe care nu le repară nimeni niciodată şi cu marile turnuri de supraveghere bizantine abandonate, străbătute pe toată înălţimea lor de crăpături din care se iţeşte smochinul sălbatic. Câinii zbârliţi latră. După ce străbate câteva leghe pe drumuri acoperite cu pietriş, caravana se cufundă pe poteci îngrozitoare. Domnitorul este nevoit să-şi abandoneze calul frânt de oboseală; de aici încolo îşi va continua călătoria într-un soi de caleaşcă vopsită în galben şi roşu, cu perdelele lăsate, şi va fi oarecum ruşinat căci turcii au obiceiul să meargă doar pe cal atunci când

călătoresc – ceea ce este rar căci detestă deplasările – şi îl vor lua drept femeie.

Îi vor trebui treizeci de zile pentru a ajunge la Bucureşti. Caravana sa numără câteva sute de persoane. În Orient există obiceiul ca toată lumea să însoţească pe toată lumea, astfel încât nu rămâi niciodată singur... Seara se ridică corturile, se pregăteşte cina lângă o mică moschee din marmură decorată cu ornamente din peruzea şi zăbrelită cu aur. Albanezii înarmaţi veghează asupra argintăriei, iar creditorii greci veghează asupra albanezilor. Deocamdată „prinţişorul" îşi organizează curtea: îl desemnează pe cel care va răspunde de încălţările sale, îl alege pe cel care îi va supraveghea pipele, apoi se răzgândeşte şi-l schimbă cu cel care răspunde de lichioruri. Estimp, afară răsună glasul marelui cafegiu care se ceartă cu spătarul şi se află că şeful meterhanalei a încercat să-l sugrume pe stegar... Curând toată lumea se culcă – vara în corturi, iarna pe la localnici, cărora li se rechiziţionează sofalele.

Dunărea nu se trece fără oarecare dificultate. Dacă fluviul este îngheţat, prinţul va fi precedat de un fel de patinatori cu nacelă înarmaţi cu prăjini lungi, care încearcă gheaţa cu lovituri uşoare, căci le-a rămas tuturor foarte viu întipărită în memorie amintirea echipajului marchizului Desalleurs, ambasador al Franţei la Constantinopol, care a pierit înghiţit

de ape. *„Înainte de a trece din Maramureş în Moldova* – povesteşte el – *am văzut cu ochii mei o trăsură de-a mea şi cei şase cai dispărând sub gheaţa unui râu adânc de douăsprezece-cincisprezece picioare. N-am mai aflat niciodată nimic despre ei, cu toate că acolo se afla tot ce aveam eu mai bun... astfel că avutul meu s-a redus la patru valijoare. În sfârşit, timp de cinci zile n-am văzut nici cer, nici pământ, nici apă. În cea de-a şasea zi am văzut toate aceste lucruri, împreună cu alţi oameni decât aceia pe care îi aveam. Erau trimişi de către domnitorul Moldovei ca să mă întâmpine. Am ajuns în cele din urmă la Constantinopol ca un naufragiat care s-a salvat pe o scândură.”*

Să privim acum intrarea în Bucureşti.

Bucureştiul secolului al optsprezecelea este încă un oraş medieval, cu ziduri pătrăţoase şi groase, cu cele două poduri de lemn ale sale, cu streşinile aflate mereu în echilibru instabil, cu casele sale ale căror etaje par nişte sertare întredeschise. El seamănă cu oraşele pictate pe miniaturile noastre din secolul cincisprezece, de pildă cu Chinon-ul Ioanei d'Arc. Un secol mai târziu, Doussault ni-l înfăţişează străbătut de străduţe diforme, pe care trec trăsuri cu patru cai ce se aventurează pe sub balcoanele în consolă, ca în vechile târguri turceşti. Bucureştiul se va transforma brusc, în doar câţiva ani, în această

capitală modernă, desenată în gravurile rusești și austriece din secolul trecut.

Precedat de un timpanist și urmat îndeaproape de cafetiera sa de argint și de taburetul său cocoțat pe spinarea unui catâr, domnitorul înaintează așezat țeapăn pe un cal de paradă acoperit cu o pătură; un tui stă agățat de cureluşa aflată sub grumazul calului său, pe care îl țin zdravăn patru valeți înfipți pe picioarele lor mai ceva decât patru pari de cort. El aruncă daruri mulțimii care îl aclamă. Clopotele bat (românii sunt mândri de a fi putut să-şi păstreze, în ciuda opresiunii turcilor, dreptul de a trage clopotele, refuzat în Serbia și în Bulgaria). Pe drumul spre catedrală, unde urmează ca mitropolitul să îl binecuvânteze cu cele două degete împreunate (simbol al Tatălui și al Fiului, și cu auricularul, care reprezintă Sfântul Duh, bine izolat de Fiu), îi sunt oferite pâine și sare. Arhonții și boierii se înghesuie îndărătul lui. Îi poți deosebi după înălțimea impresionantă a căciulilor. Parcă ai asista la o întrecere de-a cine reuşeşte să aibă un coif mai înalt decât al vecinului. Unele dintre aceste mitre de miel basarabean se înalță, ca niște dovleci uriași, până la șaizeci de degete. Noul stăpân le domină însă pe toate cu coiful său de aur din care țâșnesc pene albe de egretă. Nu va merge totuși până la a-l imita pe sultan, al cărui turban este cocoțat, în timpul ceremoniilor oficiale,

pe un trepied mecanic, şi făcut să salute singur... Bucureştiul ăsta este cu adevărat îngrozitor. „*Seamănă într-o foarte mică măsură cu Constantinopolul*". Iar aceşti ţărănoi nu merită să se cheltuiască atâta pentru ei. Prinţul regretă deja că le-a promis un foc de artificii, că a angajat un eunuc negru cu baston alb şi a cumpărat o trăsură aurită tapisată cu perne de mătase de Lyon, a cărei trecere stârneşte câţiva câini jigăriţi cu bot de vulpe şi cârduri întregi de ciori. Găseşte că noua sa reşedinţă este mizeră: n-are niciun fel de ornamentaţii în afara unui balcon în forma unui chioşc turcesc îmbrăcat în catifea roşie; orătăniile ciugulesc de zor prin curtea de onoare, unde „*se îmbulzesc trăsurile boierilor, vizitiii ţigani plimbă armăsarii acoperiţi cu valtrap aurit ai domnitorului, norodul cască gura pe la porţi, grecii din Fanar vând zaharicale alături de brutari şi bragagii ambulanţi, de golani şi şarlatani*"; peste tot se ridică adevărate fortăreţe de zăpadă pe care sărăntocii le sparg cu târnăcopul ca să se topească la soare.

În camerele înalte şi văruite în care lucesc lumânări de ceară (lux altminteri rezervat în exclusivitate Curţii, căci restul lumii nu cunoaşte decât lămpile cu seu de oaie), nu există nici oglinzi, nici mese încrustate cu sidef, nici covoare persane; abia dacă poţi vedea câteva împletituri egiptene, nişte divane joase pe care se aşază boierii ca să flecărească

de dimineaţa până seara, şi o mulţime de cufere indispensabile într-o ţară cu o viaţă atât de agitată, în care oamenii stau cu bagajele la uşă, mereu gata ca să fugă. Grajdurile şi dependinţele personalului – alcătuit mai cu seamă din ţigani – sunt distribuite la întâmplare sub etajul stăpânilor. Cum soneriile sunt încă necunoscute şi vor rămâne aşa încă un secol, ca să chemi slugile trebuie să baţi din palme sau să loveşti cu piciorul în podea. În jurul palatului locuiesc boierii, în case răzleţite fără nicio noimă. Trăiesc într-o abundenţă care combină ostentaţia aproape indecentă cu neglijenţa, serviţi de o servitorime nesfârşită şi săracă lipită, înconjuraţi de oameni buni la toate, de lăutari ţigani ale căror cântece lălăite acompaniază scurgerea orelor. Supuşii se prosternează în faţa lor rostind formula specifică Orientului: „*sărut mâinile şi picioarele*".

De altfel, boierii au jucat un rol deopotrivă pitoresc şi important pentru formarea Bucureştiului. Păstrând proporţiile, ei au imitat nobilimea franceză, care şi-a părăsit castelele, domeniile şi puterea pentru a îndeplini la Versailles slujbe din cele mai servile; domnitorul îi putea dizgraţia şi trimite la moşiile lor, cam cum proceda şi Ludovic al XIV-lea. Veniţi în fuga mare încă de dimineaţa, boierii îşi salutau stăpânul ducându-şi mâna mai întâi la barbă şi apoi la frunte; plecându-şi capul, ras în întregime cu

excepţia micului ciuf negru din creştetul acoperit cu o calotă roşie, se înghesuiau în jurul domnului, se înghionteau şi, pentru a-l scuti de orice fel de osteneală, îl ridicau pe braţe ca pe o păpuşă uriaşă. Transpirând din greu, îl transportau astfel încât picioarele lui nobile să nu atingă podeaua, până la tronul său cu spătar înalt, împodobit după gustul italian. Atunci când principele făcea o vizită undeva, fiii boierilor se alcătuiau într-un fel de gardă personală, purtându-l pe braţe peste uliţele pline de glod, iar în clipa în care îl depuneau la gazda sa, îi spuneau „*Prag, Măria Ta*". Însuşi tatăl Elenei Văcărescu a îndeplinit această funcţie pe lângă ultimul principe, Ghica, iar eu am auzit de la o Catargi, al cărei strămoş era însărcinat cu aceleaşi funcţiuni, că cei doi tineri se certau şi se înghionteau pe înfundate în timp ce-l purtau pe braţe pe domnitorul care se clătina gata-gata să cadă pe jos.

Anturajul de origine greacă al prinţului îi cam lua în râs pe aceşti boieri emfatici, insensibili la plăcerile conversaţiei, care în timpul ospeţelor nu adresau niciun cuvânt femeilor. Acestea se consolau ducându-se duminica la plimbare în atelajele lor bine echipate, care îşi urmau una alteia la pas, într-un nor opac de praf. La baluri, boieri şi boieroaice dansau în curţi şi pe uliţe, tropăind prin noroi. Se distrau în acest fel, fără să se veselească. „*Boierii vorbesc puţin*, poves-

teşte prinţul de Ligne, care comanda trupele austriece din Moldova în timpul războiului din 1787. *Frica pe care o au faţă de turci, obişnuinţa de a auzi numai veşti rele i-au învăluit într-o tristeţe iremediabilă. Dacă se adună cincizeci de persoane într-o casă, au toate aerul că aşteaptă ştreangul. De altfel, mai tot timpul îi auzi zicând «aici a fost ucis tatăl meu din porunca Porţii, iar aici, sora mea, din ordinul domnitorului»*".

Principele era aproape ispitit să regrete Constantinopolul, unde distracţiile erau atât de rafinate; aici lumea bună nu găsea nimic mai interesant de făcut decât să plătească un evreu pentru a se lăsa cotonogit, să se ducă să scuipe în Herăstrău seara, după cină, pentru a privi cercurile din apă, să-şi dreseze caii ca să-i improaşte cu apă pe trecători în zilele ploioase, să-i cumpere întreaga provizie de ficat unui negustor ambulant şi să-l imobilizeze pe nenorocit până-l vedeau asaltat de toate pisicile din cartier; pentru variaţiune nu exista decât lanterna magică obscenă sau comedianţii aflaţi în trecere... ce erau toate acestea în comparaţie cu minunatele nopţi de Ramadan, cu serile la băile de ape dulci din Asia şi cu acele sărbători de Paşte în care Padişahul mânca cu plăcere ouăle roşii pe care i le ofereau supuşii săi creştini!

Numai că fanariotul nu a venit la Bucureşti ca să se distreze; afaceri seri-

oase îi absorb curând întreaga atenție. Cel mai adesea, acest străin nu se gândește decât cum să se îmbogățească mai repede, pentru ca apoi să dispară, jefuind țara până la a lăsa locuitorilor ei *„doar aerul de respirat"*. De altfel, cum omul nostru a plătit bani grei Turciei, România trebuie să plătească și mai mult. Iată o listă cât se poate de pitorescă a cadourilor distribuite la Constantinopol, listă pe care Xenopol a descoperit-o în registrul din 1786:

„87 de piaștri Haznatariului lui Ismail Bina Emeni, și anume:
27 de piaștri pentru un postav
60 de piaștri pentru o blană de linx
58 de piaștri – un ceasornic de aur pentru Tutungi Emin Aga
25 de piaștri – daruri făcute lui Ismail Bina Emeni, și anume:
20 de piaștri pentru o tabacheră de fildeș
5 piaștri pentru o oca de tutun
330 de piaștri – alte daruri făcute lui Ismail Bina Emeni, după cum urmează:
140 de piaștri pentru o blană de zibelină
100 de piaștri pentru o altă blană de linx
60 de piaștri pentru două vestminte
30 de piaștri pentru un turban
16 piaștri pentru un postav omului lui Suleiman Efendi
666 de piaștri bufonului Măriei Sale Vizirul, după cum urmează:
468 de piaștri pentru o blană de lutru

120 de piaştri pentru un ceasornic de aur
78 de piaştri pentru trei pânzeturi la trei dintre oamenii săi
101 piaştri eunucului Măriei Sale Ahmet Paşa, care face parte din haremul Măriei Sale
50 de piaştri eunucului din acelaşi harem pentru un ceasornic de aur
50 de piaştri unui tătar ce a venit pentru a ridica cheresteaua
150 de piaştri omului Slăvitului Selim Aga, ce a venit cu un armăsar şi doi cai
15 piaştri unei turcoaice care avea o afacere în Moldova."

Aceasta nu este decât o listă de *mici atenţii.* Marile sume aveau altă destinaţie.

Sub domnia lui Brâncoveanu veniturile ţării se ridicau la 492.000 de piaştri, din care 360.000 se scurgeau în buzunarele turcilor. „*Vei domni peste pământuri care sunt grânarul imperiului*" – i-ar fi spus sultanul domnitorului la investitură. Principele a priceput şi s-a executat. Aşa că au urmat livrările în natură datorate anual Porţii: grâu, porumb, mei, oi, cai buni, vite celebre pentru calitatea cărnii lor, brânză, miei, in, cânepă pentru suplicii şi lemn pentru arsenale şi spânzurători. Toate acestea urmau să coboare către Marea Neagră la vremea lor. La Bucureşti rămâneau să defileze căruţele goale pe care Valahia le umplea la timp cu tributul ce trebuia plătit în ducaţi de

aur. În răstimpul cât se efectua prețioasa încărcătură – povestește un martor – *„în curtea Palatului cânta muzica, pentru a mai domoli tristețea valahilor care-și vedeau aurul plecând"*. Domnitorul va tripla, va mări chiar de cinci ori acest tribut, prin procedeele cele mai ingenioase: are datorii? – va devaloriza moneda; are de construit o fortăreață? – va socoti zece mii de zile de muncă în plus. Dacă minele de sare sau cele de aur din Transilvania nu vor mai produce suficient, va rupe contractele și va arenda minele unor stăpâni mai cruzi. În ceea ce privește drepturile de vămuire, va strânge și acolo șurubul. Domnul nu-și face mustrări de conștiință, iar perceptorul său cu atât mai puțin: răspunde cu propria lui avere. Dacă cumva la București izbucnește revolta, prințul se arată la fereastră, pune să se facă focuri de sărbătoare din petițiile oamenilor și poruncește să fie scoasă garda albaneză. În felul acesta va strânge milioanele de franci pe care îi va plasa în Olanda sau la Veneția, în cazul în care nu-i vor fi confiscați la graniță de către vecini, sau în capitală de către Padișah. Și toți amicii săi greci se îmbogățesc în același mod. *„Întreg Fanarul e acum la București; nici nu-mi trece prin cap să mă întorc la Constantinopol"* – scrie Porphyropoulos. Prințul vinde slujbele pe care, dacă este necesar, le și înmulțește: logofătului, vornicului, vistiernicului li se adaugă postelnicul sau marele

scutier, stolnicul sau bucătarul-şef, paharnicul – cel ce răspunde de băutura domnului, comisul sau mai marele peste grajduri – titluri împrumutate de peste tot, din Bizanţ, de la Roma, de la sârbi, de la unguri şi de la ruşi. Ca să scape de impozite, vechea nobilime, altădată dedicată milităriei şi agriculturii, s-a vândut domnitorului în schimbul acestor slujbe. Sclavii care trag acum la galere au şira spinării ceva mai dreaptă decât ea. Fioroşi cu cei mărunţi, intriganţi între ei, aceşti nobili fac temenele în faţa principelui, care face temenele în faţa turcului. Dacă este cumva ispitit să-şi uite obedienţa, tronul întotdeauna gol al sultanului, ridicat în faţa tronului său ca un avertisment înfricoşător, îl readuce imediat la realitate.

Prinţul Constantin Mavrocordat era atât de înspăimântat de turci, încât le cerea prefecţilor săi ca atunci când prind un hoţ sau un criminal turc să-l pună în lanţuri *cu blândeţe.* Dionisie Eclesiastul ne povesteşte că, sub domnia fanariotului Hangerliu, un amiral otoman venit să se odihnească după o înfrângere, se miră să vadă la toate reuniunile numai bărbaţi şi ceru să i se aducă şi boieroaice. Boierii, ghicindu-i intenţiile, puseră să fie aduse nişte târfe, le acoperiră cu podoabe şi le înfăţişară drept nevestele lor. Către sfârşitul ospăţului, amiralul ceru să i se păstreze cea mai frumoasă dintre

ele, iar pe celelalte le dădu locotenenților săi, lucru care se împlini pe dată.

Principele își demonstra, de altfel, obediența pasivă în toate împrejurările. În urma unui denunț făcut de același amiral, vizirul trimise la București un *„capegi”*, *„priceput în arta de a-i descăpățâna pe cei mari”*, cu ordinul de a-i aduce capul lui Hangerliu. *Capegi*-ul era însoțit de un *„negru uriaș și înfricoșător”*. La vederea îngrozitorului negru, postelnicul își imploră stăpânul să pretexteze o indispoziție și să se încuie în casă. Însă domnitorului îi era atât de frică de sultan, încât porunci ca trimișii să fie lăsați să intre de îndată. Odată aflat în încăpere, negrul aruncă un laț în jurul grumazului principelui, îl trânti jos de pe divan și, fiindcă nenorocitul se zbătea amarnic, îl chemă în ajutor pe *„capegi”*, care își descarcă pistoalele în vintrele Măriei Sale și-i împlântă un cuțit în coaste, în timp ce negrul, apăsându-l cu genunchiul, trăgea de laț cam cu aceeași naturalețe cu care o cameristă îi strânge stăpânei sale șireturile de la corset. Auzind detunătura pistoalelor, boierii și gărzile se precipitară înăuntru. Fu de ajuns ca turcul să pronunțe două cuvinte *„dur, dur, poruncă”* (opriți-vă, avem firman) pentru ca nicio mână să nu se întindă în ajutorul victimei. *„Acești doi turci* – spune Xenopol – *ar fi putut să ucidă toată populația Bucureștiului fără ca*

cineva să îndrăznească a opune cea mai mică rezistenţă. Doar aveau firman împărătesc!"

Tipul de fanariot pe care tocmai l-am descris este cel legendar: el nu corespunde decât în parte realităţii. Evident că principii fanarioţi s-au arătat de cele mai multe ori slugarnici, cruzi şi avizi. Dar trebuie să recunoaştem că la acest capitol sunt domnitori autohtoni care i-au întrecut cu mult. Între ei au fost şi despoţi luminaţi – precum Mavrocordaţii, Ghiculeştii, Ipsilanti şi încă alţii. Ultimi depozitari ai tradiţiei bizantine, ei au răspândit limba şi cultura greacă, determinând astfel Ţările Române să facă paşi importanţi către civilizaţie fără a-şi anula trecutul rasei. Datorită lor, liturghiile, slavone până în secolul al şaptesprezecelea, s-au ţinut definitiv în română; şi tot ca urmare a voinţei lor s-au tipărit cărţile în limba română; au durat unele dintre cele mai frumoase biserici, au fondat spitale, biblioteci, manufacturi, imprimerii şi, nu în ultimul rând, acele şcoli alese precum Sfântul Sava, unde fiicele boierilor îi citeau pe Homer, pe părinţii Bisericii şi pe cronicarii bizantini. Ar fi nedrept să considerăm ca aceşti greci au fost întotdeauna ostili faţă de tot ce este românesc. Dacă au preferat limba şi cultura lor, este pentru că erau cu mult mai evoluate. Sub domniile lor româna a fost considerată idiomul familial, iar greaca, cel al raporturilor sociale; „*lingua del*

cuore, lingua del pane" spun italienii. Adevărul este ca într-o ţară distrusă şi abrutizată de prea multele nenorociri, elenismul a restabilit contactul cu spiritul universal.

Trebuie, de asemenea, să ţinem cont de poziţia de loc de invidiat pe care o aveau domnitorii mereu aflaţi în mijlocul unei ţesături de intrigi atât de complicate. Datorită subtilităţii lor înnăscute şi a vechilor lor deprinderi de conspiratori în preajma seraiului, aceşti greci s-au arătat uneori utili principatelor pe care le păstoreau şi care erau cât se poate de râvnite şi cu orice prilej ocupate de ruşi şi de austrieci, fără a-i mai pune la socoteală pe turci, care nu se gândeau decât cum să le transforme în paşalâcuri. Europa şi-a dat brusc seama de importanţa virtuală a acestor Principate Dunărene pe care aşezarea lor geografică le-a predestinat rolului de stat-tampon între gigantul rus în plină forţă şi colosul turc deja îmbătrânit.

Austria şi Rusia se străduiau să înfaşte rămăşiţele *bolnavului*, Franţa şi Anglia încercau să le împiedice. Era un joc la care trebuiau să ia parte şi dragomanii şi domnitorii – „*ochii şi urechile Marelui Turc*". Domnitorul îşi promitea serviciile oricui, sfârşind prin a nu servi pe nimeni. În fond, juca integritatea teritorială a provinciilor sale, tronul său şi, adeseori, chiar capul său. Ghica a plătit cu viaţa lupta, altminteri inutilă, pe care a dus-o

pentru a salva Bucovina anexată de Austria. Principii care rămâneau credincioşi Porţii mureau decapitaţi sau otrăviţi, ca şi cei care o trădau.

Bântuia vârtejul continuu al războaielor, ocupaţiilor, tratatelor, hatişerifurilor, regulamentelor de tot soiul: 1711 – război ruso-turc având ca urmare devastarea completă a Moldovei de către turci; 1716 – război austriaco-turc, cu ocuparea Moldovei de către ruşi; 1768 – război ruso-turc şi ocuparea Moldovei de către ruşii lui Potemkin; favoritul Ecaterinei cea Mare dădea petreceri strălucitoare la Iaşi şi visa să întemeieze un regat dac a cărui coroană să-i fie aşezată pe creştet; 1787 – război austro-ruso-turc; 1806-1812 – război ruso-turc cu ocuparea celor două Principate de către ruşi; tratatele de la Passarowitz, de la Belgrad, de la Kuciuk-Kainargi; hatişerifurile din 1784, din 1802, tratatele de la Şistov şi de la Iaşi, care consacră dreptul de intercesiune (a se citi de intervenţie) al Rusiei. În mijlocul acestor furtuni, România reuşea, de bine de rău, să se ţină pe picioare, cu preţul pierderii unor fâşii din teritoriul său – Bucovina, Basarabia, Porţile de Fier – mulţumită să păstreze restul în ciuda ţarului Alexandru, căruia Napoleon îi promisese la Erfurt Valahia şi Moldova în întregime.

Românii puteau vedea cu ochiul liber slăbirea puterii otomane. De acum capuchehaia Valahiei putea refuza să furni-

zeze oile cerute de Rais Efendi, care se mulţumea să-i arate uşa, fără a mai face acel mic gest orizontal al mâinii, care însemna decapitarea imediată a insolentului. Ba, mai rău: sultanul era constrâns să recunoască Principatelor dreptul de a fi reprezentate la Constantinopol printr-un însărcinat de afaceri care „*în ciuda prea puţinei sale importanţe, trebuia să fie tratat ca o persoană care are drept de viaţă şi de moarte asupra oamenilor*". Sublima Poartă nu mai avea capacitatea de a se face ascultată de către locotenenţii ei care, ca şi generalii chinezi de astăzi, ajungeau să se răzvrătească şi să jefuiască provinciile imperiului, în fruntea unor bande armate. Cel mai teribil dintre aceşti jefuitori a fost faimosul Pasvanoglu. Îşi stabilise cartierul general la Vidin, pe Dunăre, de unde se aruncă să răscolească Valahia, masacrându-i pe locuitorii cărora le tăie nasul şi urechile. Sultanul trimise pe urmele lui o mulţime de paşale „*cu bărbi lungi şi creier mic*". Trupele acestora n-aveau însă decât un singur gând: cum să fraternizeze mai repede cu rebelul. Această stare de lucruri a durat ani întregi: Pasvanoglu devenise între timp un factor important al politicii mondiale. Ruşii luară incursiunile lui în Valahia drept pretext pentru a ocupa, la rândul lor, aceste provincii, chipurile pentru a le proteja; ambasadorul Angliei se duse la Vidin pentru a se întreţine cu acest Ali-Baba, motiv pentru care ambasadorul

Franţei, generalul Brune, se făcu foc şi pară.

În cele din urmă, Ipsilanti, susţinut de ruşi, reuşi să-l facă să treacă Dunărea, însă nu înainte ca bandele lui Pasvnoglu să provoace în Bucureşti, la simpla veste că se apropie, o panică pe cale de a goli capitala ţării de toţi locuitorii ei.

Bucureştiul, paradis al boierilor

Acest atât de agitat început de secol a fost în acelaşi timp prima vârstă de aur a Bucureştiului. Domnitorii s-au umanizat sub influenţa enciclopediştilor noştri şi a acelei tendinţe de a filozofa în politică, numită *iosefinism*, după numele împăratului reformator Iosif al II-lea; ideile Revoluţiei Franceze ajunseră la Bucureşti odată cu bagajele lui Hortolan, partizan al Convenţiunii, care se felicita constatând că negustorii din Brăila şi Galaţi sunt la fel de „sans culottes" (n.t.: revoluţionari) ca şi el. Boierii, ocrotiţi de principe şi cumpăraţi de către ruşi şi austrieci, veneau la Bucureşti să-şi mănânce recoltele. Vreme îndelungată oraşul n-a fost altceva decât administraţia centrală a unei vaste şi bogate colonii rurale; în vechile palate, precum Palatul Şuţu, se mai pot vedea şi astăzi, aşezate la parter, în faţa lojei portarului, vechile birouri ale administratorilor pământurilor pe care

le deţinea principele. O hartă mare agăţată pe perete, instalată acolo prin grija intendentului, avea rostul de a-l informa pe stăpân cu privire la numele satelor pe care le deţinea, numărul de suflete de care dispunea şi întinderea pământurilor sale.

Aceste reşedinţe nu mai au nimic din primele palate feudale, încă fortificate, în care boierul trăia fără să iasă vreodată, înconjurat de oamenii săi. Şi, în fond, de ce ar mai fi făcut-o, devreme ce avea aici propria lui biserică, orchestra personală, viile sale, meşteşugarii şi croitorii săi. Aceste palate au fost reconstruite pentru a adăposti între zidurile lor moravuri mai agreabile.

Bucureştiul mai păstrează încă câteva palate din acea epocă şi, datorită complezenţei erudite a domnului Florescu, custode al Muzeului Naţional, ca şi amabilităţii savante a lui M. C. Manu care a întredeschis pentru noi uşa cabinetului său plin de portrete şi pe cea a amintirilor de familie, am putut să ne imaginăm existenţa boierilor de la sfârşitul secolului al optsprezecelea şi începutul secolului nouăsprezece.

Nimeni n-a descris mai bine această castă privilegiată ca domnul André Bellessort, care i-a făcut un portret brutal, dar plin de culoare. Războinici convertiţi în curtezani, se împărţeau în trei clase şi se distingeau unii de alţii datorită unor banderole de culori diferite: marii

boieri ai Divanului, cei mijlocii şi cei mici. Fiecare dintre aceste clase de boieri se vedea obligată să aducă celei superioare aceleaşi omagii pe care cea din urmă le aducea prinţului, iar acesta sultanului. Prima dintre clase avea dreptul să-şi înhame patru cai la trăsură şi să se aşeze turceşte în fata domnitorului; cea de-a doua se putea aşeza prin apropierea uşii; a treia rămânea în picioare, cu spatele aplecat. Această ierarhie incredibil de fragilă, complicată de *salamalecuri* şi simboluri a tot atâtea privilegii şi scutiri, se păstră vreme îndelungată; supravieţuind şi anului 1789 şi lui 1848, ea ajunse până în cea de-a doua treime a secolului al nouăsprezecelea. În dosul acestor delicii se ascundea însă o corupţie profundă. Ibricele cu apă de trandafiri şi căţuile în care se ardeau parfumuri nu reuşeau să acopere duhoarea slugărniciei putuoase. În 1806, un înalt boier din Valahia îşi vinde fiica unui general rus pentru a obţine postul de trezorier. Vicepreşedintele Divanului i-o pune în braţe generalului Kutuzov pe propria sa nevastă, pe care viitorul învingător de la Borodino o remarcase. Nu-i deloc de mirare că acesta din urmă se declara, în scrisorile sale, fermecat de şederea sa în Valahia: *„Iată-mă la Bucureşti, în mijlocul valahilor. Este un oraş aşa de mare, că e mai mare decât toate oraşele ruseşti, cu excepţia capitalelor. Peste tot mulţimi însufleţite, câteva doamne ce au obiceiuri şi cultură moderne*

și multe altele asemenea! Unele sunt drăguțe, ba câte unele chiar foarte nostime. Sunt și câteva cucoane rusoaice pretențioase și o mulțime de greci. Și toată lumea asta e pasionată de dans."

Generalii ruși, care îi concuraseră pe ofițerii francezi ai Primului Imperiu, dădeau tonul la balurile românești. Străinii erau cât se poate de bine primiți la București și se amuzau din plin. Profitau cât puteau de ospitalitatea valahilor, beau și dansau până în zori, după care servitorii îi conduceau la trăsurile lor susținându-i de subsuori, ca pe niște personaje importante, în timp ce lacheii le luminau drumul cu făclii îmbibate cu petrol.

După ce cârcotiseră, după obiceiul călătorilor din acele vremuri, împotriva acestei țări barbare, vorbind în termeni disprețuitori despre *„caldarâmul oribil"*, despre glod, despre bălțile înghețate, despre febră, despre vinurile proaste, despre străzile pavate cu scânduri, despre slugărnicia domnilor așezați turcește pe sofalele lor, care semănau cu niște personaje pictate de Liotard, *„sclavi abjecți ai Porții"* – după cum îi numește sir Robert Ainslie, *„tippo-shaib cu cortegiu de carnaval"* – adaugă contele de Lagarde, ei bine, acești călători ne descriu un oraș ciudat, amuzant, pitoresc, deopotrivă oriental și occidental, înveselit de culoarea pestriță a costumelor: tunici lungi cu centură din șal de India, căciuli înalte de blană căptușite cu roșu pentru boieri și cu alb

pentru domnitor, caftane de velur, blănuri îngrămădite una peste alta, superbe turbane, bărbi excesiv de lungi şi pieptănate necontenit cu demnă lentoare – atribut al nobleţei supreme.

Aceşti boieri nu erau deloc inculţi: citeau Montesqieu în timp ce pufăiau dintr-un ciubuc lung de trei picioare. Şi boieroaicele erau citite: devorau romane de tipul lui „*Corrine*" şi, indignate de comportamentul laş al lui Oswald, îşi întrerupeau lectura pentru a-l apostrofa în greacă: „*Âne cornu!*" strigau cu vocea lor piţigăiată, însă în apropierea soţilor lor tăceau numaidecât, „*căci ar fi fost sub demnitatea unui boier să o asculte discutând pe soţia sa*".

Din „*Spectateur du nord*" aflăm de altfel că „*în timp ce Franţa se barbarizează, există ţări barbare care se franţuzesc. Curtenii de la Bucureşti joacă toate jocurile de societate în franceză, şi însuşi domnitorul – educat de un francez – dă exemplu de reflecţie şi morală, în jocurile cele mai copilăreşti*". Boierii aceştia jucau şi biliard, însă pe la casele lor, lăsând cafenelele din oraş prostimii (de altminteri aceste cafenele erau sordide localuri de consum, fără îndoială destul de asemănătoare cu camerele unde se fumează opiu din hotelurile chinezeşti, unde clienţii năuci fumează în tăcere, şezând turceşte pe o rogojină sau pe divanuri joase).

Şi boierii şi domnitorul însuşi aveau în privinţa banilor acea atitudine infan-

tilă și aristocratică care caracterizează Orientul și mai poate fi și astăzi întâlnită la rajahi; n-aveau, evident, nici cea mai vagă idee despre cifra veniturilor lor, nicio grijă pentru gestiunea bunurilor lor, lăsată în voia unor oameni care se pricepeau la toate și la nimic, arătând încă de pe atunci acea înclinare spre a face datorii, care a rămas una dintre trăsăturile naționale. Pierdeau sume colosale la masa de joc, întrețineau paraziți și-și cumpărau haine sclipitoare. Unii boieri aveau veșminte care costau câte o sută cincizeci de franci aur, iar garderoba lor valora peste un milion de franci. Enache Văcărescu, trimis în misiune la Viena de către principele Ipsilanti, l-a uluit pe Iosif al II-lea cu îmbrăcămintea sa fastuoasă. Luxul era portabil, așa cum se cuvine unui oraș supus mereu jafului.

În ceea ce le privește pe boieroaice, prințul de Ligne ne lasă o splendidă descriere a lor: *„femei încântătoare, aproape toate provenind din Constantinopol și fiind de origine greacă, ale căror haine le și poartă, stau tolănite neglijent pe divane cu capul dat pe spate sau rezemându-se pe un braț de alabastru; bărbații care le vizitează sunt aproape culcați alături de ele și nu mi s-a părut de loc că ar sta cu brațele încrucișate, după cum nici picioarele acestor doamne un sunt. O fustă extrem de ușoară, scurtă și strâmtă, le acoperă formele încântătoare și un văl ca un fel de buzunar conturează și susține*

de minune cele două mere din grădina Amorului. Capul le este împodobit cu o stea neagră sau în văpăi de foc, pe care scânteiază diamantele ce împodobesc acest soi de turban sau de bonetă, creând cel mai minunat efect din lume. Perle de albul cel mai pur le împodobesc gâtul şi braţele, atunci când nu sunt acoperite cu plase de mătase, garnisite cu şiraguri de ţechini sau jumătăţi de ducaţi, care mai sunt şi cusuţi pe haine, ajungând până la trei mii de bucăţi. Restul veşmântului lor oriental este din stofă brodată sau ţesută cu aur şi argint şi tivită cu blănuri preţioase." Cu hainele lor din zibelină rusească şi din linx polonez, cu fardurile lor de la Palais Royal din Paris, cu postavurile lor din Leipzig şi cu bijuteriile lor englezeşti, aceste boieroaice ajunseseră să rivalizeze cu prinţesa.

Separate îndelung de soţii lor în timpul meselor, îşi luau revanşa plimbându-şi la lumina zilei toaletele croite după moda pariziană, care contrastau puternic cu micul lor fes înalt aşezat peste cocul din care atârna un voal; făceau ce făceau şi nu pierdeau niciun bal deşi – se plânge sir Robert Porter – îşi luau uneori şi copiii cu ele. „*Îşi schimbau trăsurile cum ai schimba o pereche de ghete*" – a scris cândva Saint Marc Girardin – pentru că era inimaginabil pentru o persoană de rang înalt să meargă pe jos. Din toate aceste comori de basm, din averile pe care le constituiau pământurile la

sfârşitul secolului nouăsprezece, care, când România a devenit mare ţară exportatoare de grâu, ajunseseră să egaleze pentru moment averile în bani, românii n-au păstrat nimic. Când au fost despuiaţi de pământuri, s-a putut observa că nu posedau niciun fel de bogăţie mobiliară. Trăind de pe o zi pe alta, nu aveau nici lire sterline, nici covoare persane, nici faianţe de Rhodos, nici catifele de Scutari ca grecii, nici perle sau pietre preţioase, ca ruşii, nici cabinete artistice, ca polonezii. Îşi păpaseră tot avutul cu jocurile de noroc şi cu damele de la café-concert.

Către jumătatea secolului al nouăsprezecelea boierii şi-au abandonat anteriul, acest apanaj al virilităţii, şi au adoptat tunica cu brandenburguri, după moda rusească sau chiar costumul englezesc. O gravură a lui Doussault, desenator francez, înfăţişează un bal dat de domnitorul Ghica în 1848. Interiorul este decorat cu oglinzi veneţiene şi cu lămpi de cristal; fotoliile vieneze ocupă locul sofalelor. Prinţul, impozant şi bărbos, poartă încă anteriu, însă boieroaicele care îl înconjoară au decolteurile rotunjite; undeva în fundal, un servitor cu turban duce o tavă cu lichioruri, precum negrii lui Tiepolo. Femeile par să fi renunţat la adorabilii şalvari pentru hainele croite la Paris. Nu se mai mănâncă cu degetele şi nu se mai trece, la masă, apa de pergamute.

Francezul Bellanger, căruia i-au trebuit şaizeci de zile pentru a ajunge de la Paris la Bucureşti, călătorind pe drumuri înfiorătoare, s-a trezit invitat la un dineu de treizeci şi două de persoane, în jurul unei mese pe care străluceau trei sute de lumânări aduse de la Leopoldstadt. Îndărătul lui, un servitor alunga muştele.

În 1834, Alexandru Ghica suprimă sărutul mâinii la curte, obicei căruia îi erau supuse chiar şi doamnele. Ca şi Rusia, Bucureştiul trece un pic cam brusc de la Evul Mediu la Napoleon.

Francezii la Bucureşti

Iată-ne deveniţi de acum capitală pentru democraţi, într-un moment în care torentul de idei lansate de Revoluţia Franceză, în drumul său către Europa Sfintei Alianţe, stârnea peste tot revendicări naţionale şi sociale. În Valahia, domnitorii fanarioţi încercau să antreneze ţara în marea mişcare insurecţională pe care Eteria, subvenţionată de ruşi, o aţâţa peste tot pentru a smulge turcilor independenţa Greciei. Însă românii îi urau prea tare pe stăpânii lor străini pentru a accepta să le apere cauza. Aşa a apărut mişcarea naţională condusă de Tudor Vladimirescu şi s-a conturat sfârşitul regimului fanariot. Influenţa greacă pălea în faţa celei franceze,

pe care ea însăşi o făcuse posibilă în ţară. Moda impunea ca boierii şi prinţul să angajeze preceptori şi secretari francezi. Ruffac, beţivan inveterat, secretar al domnitorului, cânta „*Carmagnola*", iar „*Declaraţia Drepturilor Omului*" era tradusă în greceşte. Odată cu sfârşitul secolului optsprezece începe o adevărată invazie a francezilor: La Roche, Tissandier, Nagy, Durosay, Colson, Martinot, Clémaron, Ledoulx, cei doi Trécourt, Laurençon, Récordon, Mondovillier, Cadot de Lille. Laurencon, Bourgoing, Drouville, Choiseul, Saint-Aldegonde îi seduceau pe români cu manierele lor, cu gustul lor rafinat şi cu ideile lor liberale, care îşi arătaseră o oarecare influenţă asupra mişcării ruseşti din 1825. Sublima Poartă se resemnase, în sfârşit, să dea decretul de funcţionare consulilor francezi; iar aceştia îşi arătau toată simpatia faţă de puternicul elan naţional care pornea din adâncul sufletului popular. În fine, dictatura profesorală a lui J.A. Vaillant, a asigurat, în mai puţin de douăzeci de ani, triumful Franţei. A fost un fel de dragoste la prima vedere. Românii găseau în cărţile franţuzeşti cuvinte de o asemănare izbitoare cu ale lor şi idei foarte apropiate de propriile lor aspiraţii. J.A. Vaillant – a cărui viaţă ne-a evocat-o atât de bine Pompiliu Eliade – venit la Bucureşti ca preceptor, a înfiinţat curând un internat pentru fiii de boieri. El însuşi preda gramatica, istoria, geografia, aritmetica,

retorica şi pictura, şi publicase o gramatică şi un dicţionar francez-român. Renumele său era imens, iar succesul său atât de mare, încât şcolile greceşti din oraş au fost obligate să se închidă. În scurt timp limba franceză a devenit obligatorie. Cam tot atunci, actorul Constantin Aristia, care îl admira pe Talma la Paris, se întorcea din călătoria sa atât de îndrăgostit de arta dramatică, încât a fondat de îndată o şcoală de tragedie. Deja boierii fanarioţi făcuseră încercarea să joace ca actori amatori „*Meropa*" sau „*Zaire*", iar eteriile îşi disimulau efortul politic în spatele reprezentărilor dramatice. Pe scurt, teatrul servea ideile Revoluţiei Franceze aşa cum cinematograful de astăzi serveşte ideile Revoluţiei Ruse. Actorul francez Baptiste Fourreaux fondase la Bucureşti, în 1831, Teatrul de Varietăţi, şi jucase „*Fra Diavolo*" cu un succes fulminant. La lumina lumânărilor, îşi agrementa piesele cu marşuri militare, cu scene teribile de luptă şi cu montări propagandistice.

„*Teatrul românesc* – spune Eliade – *a derivat din teatrul francez aşa cum teatrul francez îşi are obârşia în comedia italiană.*" Publicul parizian, primindu-i pe actorii români Max, Ventura, Ionel, Cocea şi Elvira Popescu nu face altceva decât să le întoarcă politeţea.

Regimul fanariot îşi va da ultima suflare în convulsii, iar România va intra

într-o perioadă tulbure în care, trasă din toate părţile de doi tutori deopotrivă de urâţi – ruşii şi turcii – va arunca priviri tandre şi imploratoare către Franţa. Atunci izbucnesc primele simptome ale acestei pasiuni pe care România nu va înceta să o nutrească pentru Franţa şi mai cu seamă pentru Paris. Atunci se fac începuturile acelui du-te-vino Bucureşti-Paris, Paris-Bucureşti, cărora numai căderea leului le-a putut pune capăt. Fiii principilor domnitori Bibescu şi Ştirbei, împreună cu numeroşi boieri, aveau să-şi facă studiile la Paris, şi tot acolo aveau să-şi înceapă cariera revoluţionară şi tinerii liberali valahi.

Bonjuriştii

Bucureştiul a dat această poreclă stranie tinerilor *dandy* români întorşi de la Paris care aveau obiceiul ca, întâlnindu-se, spre prânz, pe Podul Mogoşoaiei, în drumul către cafeneaua unde îşi luau micul-dejun, să se salute cu afectare, spunându-şi *bonjour*, şi nu *bună ziua*, cu mintea rămasă, probabil, la Grand Seize şi Bulevard du Crime. Să nu zâmbim maliţios: din aceste drumuri între Paris şi Bucureşti s-a născut independenţa României.

Decepţionaţi de ruşi care, după ce deşteptaseră naţionalismul românesc şi

încurajaseră ideile cele mai avangardiste – spre marele profit al panslavismului pe cale de a se naşte – se străduiau acum să înăbuşe la Bucureşti un liberalism care începuse să-i neliniştească, tinerii valahi nu mai aşteptau ajutor decât de la Franţa. Ei făcură şaizeci de zile pe drum ca să-i poată întâlni pe Edgar Quinet, acest poet şi istoric al epopeilor democratice, şi pe Saint-Marc Girardin, eroul ziarului „Débats".

După eşecul revoluţiei de la 1848 în diferite ţări şi mai cu seamă în Principate, Parisul se umplu de refugiaţi politici veniţi, ca şi astăzi, din toate colţurile lumii. Revoluţionarii ajunseseră să transforme cafenelele şi saloanele noastre în cuiburi de agitaţie care ne-au cauzat, de altfel, cele mai mari neplăceri cu Rusia şi Austria şi au contribuit la a ne îndepărta simpatia lor în 1870. În aceste cenacluri se recrutau cei mai îndârjiţi duşmani ai imperiului, iar mult prea ospitalierul Napoleon III le-a fost prima victimă.

În preajma lui Bakunin şi al lui Mikiewicz – acest proscris etern, acest filozof melancolic –, fraţii Brătianu şi Rosetti, aduşi de Armand Lévy, îşi beau ceaiul în pahare, în manieră rusească; aşezaţi pe cufere, printre filareţi şi filomaţi, ei maimuţăresc manierele anarhizante ale intelectualilor noştri, profitând de internaţionalismul lor pentru a face naţionalism, le dezvăluie acestora existenţa

unui popor latin pe Dunăre şi îi iniţiază în *„miracolul unei Franţe danubiene, tot atât de uimitor pe cât este acela al unei Franţe canadiene pierdută în mijlocul opresorilor străini."* Tânărul Brătianu, care reuşise să aranjeze să fie primit de ministrul nostru de Externe, domnul Bastide, îi expune acestuia programul de revendicări, însă Bastide îl întrerupe imediat:

– Scuzaţi, domnule... cum se numeşte capitala ţării Dvs.?

– Bucureşti, Excelenţă.

– Ah, Buchara? Buchara, aţi spus? Acum vorbiţi-mi, vă rog.

Mai sunt şi seratele muzicale de la doamna Edgar Quinet, unde îşi fac apariţia Prud'hon, George Sand, Émile de Girardin, emoţionaţi şi mândri de a veni în contact cu atâtea naţionalităţi pletoase – unguri, ucrainieni, ba chiar şi un chilian – şi unde se servesc odată cu limonada şi listele de subscripţie în favoarea revoluţionarilor. Lumea bună a Parisului de la 1830, alcătuită din înălţimi, milorzi, margravi şi prinţi ruşi, se vede înlăturată de repetitorii polonezi, de pianiştii cehi crescuţi de Chopin şi de *sărmanul student moldo-valah,* devenit leul zilei. Pe unul dintre aceşti fii ai Dunării ni-l înfăţişează eseul numit „*Străinii la Paris*" bătând trotuarul de pe Bulevard de Gand sau hoinărind agale prin Passage des Panoramas." *În 1830* – spune această „Fiziologie" – *erau opt sau zece*

moldo-valahi la Paris; în 1840 sunt cel puţin cinci zeci".

„*Frumoşi, inteligenţi, dibaci, leneşi, beţivani şi muieratici*" – scrie despre ei Bellanger. În ceea ce priveşte beţia, asta trebuie să o fi deprins cu ajutorul nostru, pentru că acesta nu e un viciu românesc. Posedând o avere de două-trei mii de ducaţi, tânărul balcanic, generos şi vanitos, debarcă la „Hotel de Deux Mondes" în Rue de la Paix unde începe o viaţă de adevărat filfizon: are o cabrioletă de la Desouches, o lojă la Bouffes şi oferă zorzoane şi caşmiruri femeilor uşoare. Îşi amanetează blana de lup, căciula de astrahan şi ghetele pentru o pălărie de mătase lucioasă, o jiletcă ostentativă de satin şi pantofi de lac. Are o pariziancă pe zi. Boier mare sau mai mic, cere să i se spună *prinţ*, căci odată plecat din ţara lui oricum nu-l mai cunoaşte nimeni, iar „*nobleţea se câştigă în timpul călătoriilor*". În scurt timp îşi toacă toate lichidităţile şi creditul, aşa că trebuie să-şi reducă pretenţiile: se va muta de la primul etaj al hotelului, la al cincilea; va face însă acest lucru fără prea mari eforturi, căci aparţine unui neam învăţat să stea cu bagajele la uşă: „*Până şi turcii îi numesc nomazi*".

Ceea ce îl supără pe acest bucureştean peste măsură este faptul de a fi prost servit. Căci la Bucureşti el are un sclav ţigan care-i încarcă ciubucul, un al doilea care i-l aprinde, un al treilea

care i-l aduce, un al patrulea care stă drepţi şi-şi priveşte stăpânul fumând, un al cincilea care pleacă să-i caute o dulceaţă din coajă de chitră numai bună după ce prizezi tutun, un al şaselea pentru a-i aduce paharul de apă etc... Şi asta, ca să nu mai vorbim despre valeţii pe care îi trimite la cumpărături şi de acei frumoşi arvaniţi în fustanelă care îi însoţesc caleaşca. Însă moldo-valahul se obişnuieşte cu toate, ba chiar şi cu *„preţul fix cu pâine la discreţie"*, câtă vreme nu trebuie să muncească şi, mai ales, să părăsească Parisul. Dacă va ajunge ziua când va trebui să aleagă între închisoarea datornicilor de la Sainte-Pélagie şi reîntoarcerea pe Podul Mogoşoaiei, va spune suspinând: *„Lumea ăsta-i un deşert care n-are decât o oază, şi asta-i Parisul"*.

În acest răstimp, la Paris, revoluţionarii îşi mai semnalează prezenţa cu câte o bombă; poliţia lui Napoleon al III-lea se resemnează să facă câte o descindere şi să percheziţioneze pe ici, pe colo; ea scotoceşte apartamentul sumbrului şi frumosului Brătianu, tânăr anarhist român. Nimănui nu-i trecea prin cap că el urma să devină primul om de stat din noua Românie şi tatăl unui şir de preşedinţi al Consiliului de Miniştri, dintre care, pe cel mai important l-am văzut şi noi la conferinţa de pace. Poliţiştii descoperă la percheziţia lor toate accesoriile clasice pentru un revoluţionar: o imprimerie clandestină şi un cufăr de

documente încredinţate de un anonim. Brătianu este arestat împreună cu alţi câţiva, spre marea indignare a mediilor liberale, care protestează prin difuzoarele lor, Michelet şi Victor Hugo, în timp ce Ledru-Rollin, membru al Comitetului Revoluţionar European, îngrozeşte guvernul plimbându-se cu drapelul roşu pe străzi, însoţit de strigăte ca *„Moarte tiranului!”*. Armand-Lévy se agită, pune francmasoneria în mişcare. Brătianu îl angajează pe Jules Favre ca avocat. La proces este achitat, însă va fi urmărit din nou pentru infracţiune conform legii societăţilor secrete. Rezultatul: trei ani de închisoare. În iunie 1856 îşi obţine graţierea şi se întoarce la Bucureşti. Este chiar momentul în care Victor Place este numit consul al Franţei la Iaşi şi pregăteşte unirea Principatelor Dunărene, trecând prin peripeţii fără sfârşit şi aflându-se continuu sub privirea neliniştită a Rusiei, care tortura Regulamentul Organic până la a face din el exact inversul a ceea ce stipula iniţial.

Principatele reuşesc însă să ocolească obstacolele prin cel mai simplu dintre expediente: aleg acelaşi prinţ – pe colonelul Cuza, ultimul dintre domnitorii români, în ciuda Convenţiei de la Paris care le impusese două guvernări şi doi conducători diferiţi. Iată-i, deci, pe români contopiţi într-o singură naţiune care se întoarce de îndată către Franţa. Dinspre Paris încep să sosească, toate deodată,

Codul lui Napoleon şi teatrul lui Augier, învăţământul gratuit, secularizarea averilor clerului şi romanele lui Dumas tatăl.

După căderea lui Cuza, detronat în urma unei lovituri de stat, motiv pentru care a trebuit să se găsească un prinţ străin care să domnească peste cele două Principate în sfârşit reunite într-unul singur, Brătianu îi va cere sfatul lui Napoleon, iar împăratul, întotdeauna bine informat, îi propune să ofere coroana unui prinţ german, lui Carol de Hochenzollern, ce e drept, francez pe linia bunicii Stéphanie de Bade, însă atât de profund german în sufletul lui, încât va spune: *„Providenţa a decis ca un Hochenzollern să domnească la izvoarele Dunării şi un Hochenzollern la vărsarea ei"*. Lunga şi ireproşabila sa domnie a creat România modernă, care va creşte la umbra Triplei Alianţe. Până în 1877, turcii vor rămâne încă, formal, suverani ai Principatelor; înfrângerea lor de la Plevna, care încheie războiul ruso-româno-turc, apoi Congresul de la Berlin consacră independenţa României, recunoscută ca regat de toată Europa, în 1881.

De aici înainte miniştrii noştri de Externe nu vor mai spune „Buchara", ci „Bucureşti".

Bucureştiul sub Carol I

Noul prinţ coborî pe Dunăre şi îşi făcu intrarea în capitala sa în 1866. Fu primit de către primarul Dumitru Brătianu. După ce străbătu sub o răpăială greu de prevăzut în acest ţinut secetos şoseaua Kisseleff, într-o caleaşcă trasă de şase cai albi, parcurse vechiul Pod al Mogoşoaiei (care, după Plevna, deveni Calea Victoriei), transformat într-o cale triumfală, cu trotuarele împodobite cu doamne frumos gătite, cu ferestrele decorate cu covoare colorate şi cu drapele roşu-galben-albastru. Prinţul se opri în dreptul vechii case a boierului Golescu, achiziţionată de stat şi care, după ce a fost şcoală militară, cazarmă şi spital, tocmai fusese amenajată ca reşedinţă princiară, lucru de care bucureştenii erau tare mândri. Carol I, ducându-şi mâna la nasul său mare de vultur, întrebă, în mijlocul confuziei generale: „*Bun, şi palatul unde este?*" Ar fi putut să întrebe, cu aceeaşi candoare „*Unde este capitala mea?*".

În fond, Bucureştiul nu era decât umbra unui mare oraş; fusese pe trei sferturi distrus de incendiul din 1847; marşurile şi contramarşurile armatelor ruseşti, inundaţiile, holera, incursiunile tâlharilor, foametea şi ciuma făcuseră restul. Însă, odată revenit calmul, progresele un pic cam prea rapide au antrenat oraşul către acea occidentalizare totală care face să dispară una câte una încântătoarele

priveliști desenate de Raffet și Doussault. Palatul Regal, Fundația Universitară, Atheneul, Palatul Cotroceni, cluburile, muzeele, forturile, monumentele istorice restaurate, căile ferate, universitățile – aproape totul datează din timpul acestei frumoase domnii când, pentru prima dată, Bucureștiul a putut să se dezvolte fără amenințarea flagelurilor naturale și umane.

Punându-și pe cap coroana României, făcută din oțelul unui tun turcesc, Carol I și-a ales ca soție pe Elisabeta de Wied, cunoscută în literatură sub numele de Carmen Sylva. Era o femeie înaltă cu fața îmbujorată, încadrată de o aureolă de păr scurt și foarte negru, care deveni destul de repede complet cenușiu.

Înveșmântată în lungi rochii albe, cu părul desfăcut sau acoperit de un voal, prințesă druidă cu ochelari de miop pe nas, se plimba pe sub stejari și îi strângea lângă inima sa îndurerată pe toți copiii supușilor, în amintirea fiicei sale, moartă la șapte ani. Fără îndoială că, fiind poetă și având tendința de a pune câte un strop de lirism în tot ceea ce făcea, ar fi preferat Bucureștiul de la 1830, mai apropiat de stilul *Orientalelor*: *„Cine tulbură astfel valurile lângă seraiul femeilor?”*... Trebui însă să se mulțumească cu manifestările democratice de 1 ianuarie, cu umbra tristă a brazilor nordici de la Sinaia și cu un iatac auster, cu un pat cu baldachin, unde soțul său

regal nu-i făcea decât vizite foarte scurte, mereu cu ochii la ceasul pe care îl aşeza pe noptieră. Literatura şi muzica o mai consolau puţin pe această regină înzestrată cu toate darurile inteligenţei; se înconjura de o curte de tinere adoratoare care o ascultau recitând versuri cu vocea ei de aur; decameron cast, al cărui exemplu a fost apoi urmat de multe ori în Bucureşti, camarilă mai curând germanică decât provensală, în care se cultivau ca într-o seră călduţă florile iubirii romantice germane. În această ambianţă inspirată, un tânăr locotenent ce respecta toate ierarhiile, nepot şi moştenitor prezumtiv al regelui, trebuia să-şi facă debutul în viaţa sentimentală. Acest decor a adăpostit o idilă care avea să devină istorie.

Viitorul rege Ferdinand a trebuit să-şi sacrifice iubirea din raţiuni de stat şi să renunţe la căsătoria cu Elena Văcărescu. Cu inima sfâşiată, însă cu furia ţinută în frâu de disciplina germană, plecă într-o lungă călătorie. La întoarcere, fu oaspetele împăratului, la Wilhelmshohe, şi se trezi aşezat la masă lângă fiica mai mare a ducelui de Edinburg, verişoară a împăratului Wilhelm, nepoată a ţarului şi nepoată de fiu a reginei Victoria; era cea mai frumoasă şi cea mai blondă dintre viitoarele regine ale Europei. Aşa se face că România şi-a primit prinţesa, după cum Parisul şi poezia şi-au primit-o pe a lor, în persoana Elenei Văcărescu.

Regele Carol I a murit în septembrie 1914. Era grav bolnav de multă vreme, însă nimeni nu se îndoieşte că ceea ce l-a ucis a fost refuzul României, după întrunirea Consiliului Coroanei de la 3 august 1914, de a intra în război alături de Puterile Centrale. Pentru el victoria germanilor era un lucru cert, iar victoria rusească, oricum, un lucru care nu era de dorit.

A fost nevoie de moartea bătrânul rege, de doi ani de lupte politice între intervenţionişti şi neutralişti şi de optsprezece luni de îndelungate pregătiri diplomatice, conduse cu mână de fier de către Ion Brătianu, pentru ca regatul, sub noul său suveran, Ferdinand I, să declare război foştilor săi aliaţi. O făcu cu entuziasm, însă nu fără nelinişte, căci o tradiţie seculară îl deprinsese să nu aibă încredere în Rusia.

Sankt-Petersburg și București

Raporturile ruso-române sunt o tragicomedie ce ar putea fi împărţită în trei acte cu prolog şi cu epilog. Iată cum s-ar putea rezuma scenariul care conţine cele mai şocante dintre cele nouă invazii ruseşti de la 1711, 1739, 1769, 1792, 1806, 1829, 1848, 1853 şi 1916:

Prolog: ţarul Petru cel Mare, care se intitulează *monarh al ruso-grecilor*, soseşte la Iaşi, unde este primit cu cele

mai vii urale de bucurie de către populaţia care, pentru prima dată, vedea un prinţ ortodox puternic luându-i apărarea împotriva necredincioşilor. La dineul de onoare oferit de ţar, boierii moldoveni descoperă şampania, pe care o numesc *vin franţuzesc*; înşelaţi de savoarea ei, se rostogolesc curând pe sub mese; ruşii profită de situaţie şi-i jefuiesc pe boierii români adormiţi.

În pauza dintre acte, am putea citi pe ecran savuroasa proclamaţie a Ecaterinei cea Mare: „*Moldovenii sunt invitaţi să se grăbească să vină în ajutorul armatelor imperiale, pentru a deveni demni de nepreţuita binefacere care le cade din cer într-un chip atât de neaşteptat.*"

Primul act: Erfurt – „*Majestatea Sa Împăratul întregii Rusii nemaiavând nicio nădejde de a obţine suficiente garanţii pentru persoanele şi bunurile locuitorilor din Moldova şi Valahia, uneşte aceste două principate cu Imperiul său.*" Această bunăvoinţă nu-şi va da însă întreaga măsură, căci Poarta i se opune cu armele. Rusia îşi va anexa totuşi o provincie românească vecină: Basarabia. „*Armata rusă,* spune Méraige, *a devorat în asemenea hal această ţară, încât la începutul lui 1819 ajunsese să arate ca un deşert, iar ruşii erau nevoiţi să-şi procure hrana şi proviziile de la nord de Nistru.*" Armata rusă este, evident, întreţinută pe cheltuiala Principatelor. Mirodanovici, Kutuzov, Sciceacov fac să curgă contribuţiile de

război şi cer milioane de piaştri. Aceşti bani sunt aproape toţi cheltuiţi pe chefuri. „*Averile furate*, spune Xenopol, *erau risipite şi aruncate în vânt în clinchet de pahare şi strigăte de veselie, chiar sub ochii poporului jecmănit.*"

„*Pe unde treceau armatele ruseşti, gemea pământul*" – spune cronicarul Zilot. Binefăcătorii ruşi îşi plăteau cumpărăturile cu moneda calpă pe care o impuseseră.

La căderea cortinei vom putea vedea Divanul Valahiei silit să-i trimită generalului Kutuzov o scrisoare de mulţumire aşezată într-un sipet cu bogăţii, drept mărturie a recunoştinţei acestei provincii.

Actul al doilea: Războiul ruso-turc din 1877. Prinţul Carol I de România oferă Rusiei, împotriva Porţii, ajutorul care este refuzat sec de Gorceakov. Garda imperială îşi aşază tabăra pe Dunăre. În acest răstimp armata rusă, pusă în pericol la Plevna, se vede obligată să cheme în ajutor mica armată română, care-i hotărăşte victoria. Drept mulţumire, Rusia anexează cele trei judeţe din Basarabia care le fuseseră înapoiate românilor în 1856 şi, în ciuda protestelor lor, le impune schimbul cu Dobrogea, cerând totodată, pentru mai mulţi ani, trecere liberă a armatelor ruseşti pe teritoriul românesc.

Actul al treilea: Războiul din 1914. România, uitând păţaniile anterioare, priveşte cu bucurie cum soseşte o armată rusă deloc neorganizată, deloc înfometată şi

neînarmată – cum ne-a plăcut să tot spunem – ba, dimpotrivă, cât se poate de bine echipată, perfect aprovizionată, având tot ce-i trebuia. Din nenorocire, această armată va rămâne cu arma la picior şi va contempla fără să mişte vreun deget, în decembrie 1916, invadarea teritoriului şi căderea Bucureştiului. Aşa cum a scris, fără niciun fel de ocolişuri, comisarul Polivanov, *„nenorocirile româneşti nu afectau în niciun fel planurile şi interesele Imperiului Rus"*. Mitralierele trimise de aliaţi României sunt reţinute la Petrograd de Protopov şi instalate pe acoperişurile caselor. Începând cu 1917, bolşevismul izbucneşte în armata rusă, astfel încât românii sunt puşi în situaţia de a apăra frontul împotriva germanilor şi spatele frontului – împotriva aliaţilor lor sovietizaţi. La prima veste de la Brest-Litovsk, generalul Scerbaciov semnează pacea, nu numai pentru armatele ruseşti din România, ci pentru tot frontul românesc, iar generalul Kornilov se întoarce în Rusia, cu fanfara în frunte. Tezaurul românesc, alcătuit din aurul Băncii Naţionale, din comorile muzeelor, din argintărie, din bijuterii şi din colecţii particulare, trimis la Moscova, este pus la adăpost în pivniţele Kremlinului, de unde este confiscat de bolşevici. România îşi va aminti cu această ocazie, cam târziu, de vorba lui Edgar Quinet: *„Prietenia Rusiei a fost pentru români mai funestă decât ostilitatea tuturor celorlalte popoare la un loc"*.

Epilog: douăzeci de ani mai târziu. România reia, în iarna lui 1935, relațiile diplomatice cu URSS. Podul-frontieră de peste Nistru, de la Tighina – singura cale de comunicație între cele două țări – este restabilit și se scot din apă vagoanele și platformele care rugineau acolo din 1928. Stalin declară că va restitui tezaurul românesc. În consecință, domnul Ostrovski, primul ministru plenipotențiar al Sovietelor, aduce cu mare pompă la Ministerul Afacerilor Străine din București acest tezaur, care se află acum într-o valiză. Tot de acolo scoate un metru de platină și un cântar... fotografii se năpustesc și își încarcă bateriile: clișeele lor, apărute a doua zi în toată presa, surprind un tablou istoric: domnul ministru rus, cu metrul în mână, îi surâde domnului Secretar General român, care ține în mână o balanță. Să sperăm, pentru binele României, ca Rusia a renunțat definitiv la visul de a vedea fluturând deasupra Sfintei Sofia vulturul bicefal ale cărui capete sunt înlocuite, unul cu un ciocan, celălalt – cu o seceră.

Reședințe regale

Mișcarea unui pendul pare să-i fi balansat pe prinții din ramura românească a familiei Hochenzollern dinspre reședința lor din oraș, Palatul Regal, către reședința de la țară, Cotroceniul.

Carol I a locuit întreaga sa viaţă la Palatul Regal; succesorul său, Ferdinand I, a ales Cotroceniul; Carol al II-lea s-a mutat înapoi la Palat.

Să adăugăm că odată cu extinderea Bucureştiului şi graţie eforturilor reginei Maria, care locuieşte acolo, agreabila casă de câmpie care era Cotroceniul în timpul primului suveran, a devenit acum o locuinţă cu adevărat regală, situată în oraş.

Palatul Cotroceni

Dacă urmăreşti vârful ascuţit al unei linii de fugă, în perspectivă îndepărtată, aşezat pe culmea unui deal, palatul se înalţă pe locul pe care îl ocupa în secolul al şaptesprezecelea o sihăstrie închinată sfinţilor Serghei şi Bacchus, altminteri o pereche hagiografică cât se poate de bizară. Ţinutul aparţinea domnitorului Şerban Cantacuzino. Acolo, în pădurile care şi astăzi se întind până la poalele palatului, prinţul a găsit refugiu în fuga sa din faţa tătarilor.

Însă mănăstirea pe care a construit-o aici n-a putut scăpa, nici ea, de abuzurile făcute de turci şi de ruşi. Turcii au zgâriat ochii de gips ai sfinţilor pictaţi pe frescele din biserică, iar ruşii au luat tot, până la ultimul bol. Arhitectul francez Gottereau, însărcinat cu construirea noii reşedinţe, a făcut încă şi mai rău, distru-

gând vechiul palat, inclusiv zidurile de cărămidă ale fortificaţiilor, şi nelăsând să supravieţuiască din această cetate pe jumătate reşedinţă regală, pe jumătate locuinţă campestră, decât mica ei biserică. Cantacuzino se odihneşte aici, sub o lespede sculptată cu motive vegetale care se încolăcesc ca nişte şerpi, printre morminte de copii regali adormiţi sub argintul amorţit al candelelor.

Alb ca un costum ţărănesc încins cu un brâu de stânjenei, Cotroceniul se înalţă cu terasele sale deasupra fumului şi pâclei Bucureştiului. Şi-a păstrat, din fericire, vechiul său stil de conac întărit, coloanele de mănăstire prinse în zid însă încă vizibile, şi marele portic pe care îl apără cu bagheta sa de magician decorată cu măciulie de argint, un elveţian cu barbă lungă şi albă.

Îmi place fastul scării de marmură acoperită de sus până jos cu covor albastru – după gustul wagnerian al tuturor Hochenzollernilor; îmi place severitatea hexagonală a bibliotecii răposatului rege Ferdinand, în care alternează revistele englezeşti cu fotografiile de la 1900.

Recunosc tablourile celebre ale lui El Greco care, după ce au părăsit nu se ştie cum galeria spaniolă a lui Louis-Philippe în 1848, au trecut în colecţia consulului prusac Bamberg şi de acolo în cea a regelui Carol.

La fiecare colţ al coridorului stă la pândă câte o livrea albastră brodată cu

argint, care mă împinge înapoi către bariera alcătuită din doamne de onoare şi ofiţeri care stau drepţi pe lespezile tari şi lucioase ale marii săli cu pereţi albi şi cu mese de refectoriu săpate în marmură, unde o aşteptam pe regină.

Regina Maria

Ultima oară când o văzusem pe regină fusese în octombrie 1934, la câteva zile după asasinarea regelui Alexandru. Trecea prin Paris în drumul de întoarcere de la Londra, de unde îl luase pe tânărul rege, pentru a-l conduce la funeraliile tatălui său, la Belgrad.

Aflat în antecamera obscură de la Ritz, am putut vedea ivindu-se deodată din ascensor o umbră îndoliată, acel doliu pe care ştie să-l poarte cu atâta nobleţe şi cu o atât de dureroasă strălucire; pentru o clipă am putut să zăresc emailul transparent al ochilor săi albaştri-verzui, iar singura frază pe care mi-a adresat-o, cu o resemnare blândă, în timp ce se urca în maşina care urma să o ducă la gară, a fost una dintre cele mai meritate şi mai umilitoare din tot ce mi-a fost dat să aud vreodată: „*I am sorry for the French; they must feel so ashamed*" („Îmi pare tare rău pentru francezi; presupun că le este foarte ruşine.")

Astăzi, precedată de cei doi cockeri spanioli negri şi de pekinezul său, regina

Maria, care o însoțește pe regina Elisabeta a Greciei în ținută de mare doliu, își face apariția în sala de audiențe, de o răceală deopotrivă mănăstirească și regală. Ferigile coboară de pe coloanele cu capiteluri bizantine, iar damascurile italiene par de o cruditate barbară.

Regăsesc această figură mică și mândră care l-a încântat pe Marcel Proust, acest nas bine arcuit, acest gât atât de lung care poartă fără să se încline greutatea perlelor enorme; revăd acești ochi atât de albaștri, atât de englezești în sinceritatea lor optimistă, atât de verzi în ciudățenia lor ascuțită și în adâncimea lor slavă. Cariatidă regală, în stare să poarte pe umerii săi largi cele mai mari imperii, fiică a unui neam de semizei, ea este în același timp cât se poate de femeie, toată numai moliciuni, nuanțe, elipse. Adolescentă fiind, a crescut în bungalow-urile englezești ca în palate; mai apoi regină, a trăit în palate ca într-o casă de țară. A format generații întregi: toți bărbații erau îndrăgostiți de ea, și mai sunt și astăzi; întreaga societate a Bucureștiului s-a îmbrăcat, a trăit, a râs și s-a exprimat ca ea. Ea a deschis ferestrele, ferestre duble, și româncele au respirat. S-a sustras etichetei de la curtea germană impusă de bătrânul rege, pentru a instaura dictatura animalelor și a florilor. A înlăturat tristul brad de Hochenzollern pentru a pune în locul lui

înmiresmatul „*Sânge-al-Voinicului*" din Kent.

Şi-a arătat dinţii superbi, rareori pentru a muşca, întotdeauna pentru a râde, şi toată lumea s-a distrat; pentru că nimeni nu ştie să râdă cum râde regina Maria. Bucuria reginei este atât de spontană şi de naturală, încât în anumite ocazii anturajul său se agaţă de trena sa implorând-o: „*Să încerce Majestatea Voastră să nu mai fie atât de comică!*".

În casa reginei, la Balcic

Păstrez o minunată amintire celor câteva zile petrecute acasă la regină, pe malul Mării Negre, la Balcic, acum cinci sau şase toamne. În acest sătuc românesc pierdut undeva în apropierea frontierei bulgare, în care se mai ridică încă minarete, grădina englezească a reginei Maria coboară până la mare.

Seminţele aduse de la Sutton ţâşnesc, sub acest cer fierbinte, din mai până în octombrie, în tiruri reglate în aşa fel încât să explodeze în tot lungul verii. Ce spectacol poate oferi această feerie britanică de culori în mijlocul deşertului! M-a dus cu gândul la Malta, în Gibraltar, unde soldaţii englezi reuşesc să facă să crească gazonul până şi pe cimentul sărat de stropii valurilor.

După Dobrogea, imensă câmpie a cărei întindere este ondulată pe alocuri de

vechi morminte scite acoperite adeseori de o iarbă galbenă de început de lume, după acele coline care sunt probabil cele mai bătrâne de pe glob, după ce străbaţi drumuri pline de hârtoape prin satele în care întâlneşti tătăroaice îmbrăcate în şalvari, care îşi ascund gura din pudoare islamică, şi copiii tunşi chilug mişună ca nişte purceluşi, pământul se surpă dintr-o dată şi se iveşte în faţă micul Balcic, aşezat într-o scobitură a falezei. Am ajuns acolo cu o maşină, căci nu existau atunci nici cale ferată, nici avioane. Luminată de un crepuscul liliachiu, în vecinătatea unei cascade pe marginea căreia creştea paracherniţa şi care susura răcoros, la picioarele unei scări cu dale crăpate, camera mea părea să iasă din stânca pe care se aflaseră cândva două mori turceşti, transformate acum în bungalow-uri. Condusă prin canale minuscule, apa cânta sărind dintr-o terasă în alta şi stropind florile din apropiere.

Am şi astăzi în minte înalta siluetă violetă a reginei Maria oprită la capătul unei alei... Nu mai există nicio regină în Europa care să aibă o astfel de ţinută, o atât de simplă maiestuozitate a gestului: în picioare, întinzându-şi mâna pentru a fi sărutată, dând ordin unui aghiotant sau trimiţându-te la plimbare cu un surâs. Nenumărate femei au încercat, în van, să o imite. Strălucirea nordică a acestei regine i-a făcut pe intimi să o

numească *Frosty morning* (dimineaţă geroasă). Ea a fost Venus şi Fata Morgana. Este încă magnifică, cu obrajii ei rumeni din aluat fraged şi cu muşchii ei de oţel. Călare, regina Maria îi întrecea pe toţi ofiţerii din regimentul său, al patrulea de Roşiori, îşi petrecea noaptea la bal, iar dimineaţa putea fi regăsită în faţa unui coş cu fructe, singurul ei dejun, odihnită, surâzătoare, gata s-o ia de la capăt... această suverană are graţia unei europene şi vitalitatea unei americance, lucru care s-a putut vedea foarte bine şi în timpul călătoriei sale în Statele Unite.

Istorioarele ei despre acest voiaj sunt, de altminteri, delicioase:

„Închipuiţi-vă că într-o seară, la Cleveland, când să mă aşez în pat, am observat că aşternuturile mele sunt tricolore. Aşternuturi în culorile României! Dimineaţa mi s-a spus:

– Puteţi să le luaţi cu Dvs.

Tot la Seattle mi s-a cerut să inaugurez un muzeu; am obiectat spunând că nu am timp. «Nu va dura mult, mi s-a răspuns, Majestatea Voastră îl va vizita din automobil!» Maşina mea a năvălit într-o sală imensă şi goală, pe care a traversat-o ca săgeata.

La Detroit, o firmă celebră mi-a făcut cadou un automobil blindat, împotriva atentatelor. Nici nu intrasem bine în uzină, că au început să se audă împuşcături: ca să-mi demonstreze calitatea mărfii lor, inginerii americani ciuruiau maşina cu

gloanțe... ba, în ciuda strigătelor mele, trăgeau chiar asupra șoferului.

– Mai mult ca sigur că executau un gangster...

– Câtuși de puțin. Și șoferul era blindat."

Camera mea de la Balcic, sau mai bine spus – căsuța mea de țară – căci fiecare invitat o are pe a sa, era mai degrabă garnisită cu flori și cu cărți decât cu scaune sau măsuțe. Se aflau orânduite acolo toate cărțile recent apărute în Europa și în Statele Unite și toate soiurile de flori. Cum spusesem întâmplător că pregăteam o lucrare despre Londra, am avut surpriza să descopăr în aceeași seară, pe noptiera mea, „*Viața lui Eduard al VII-lea*" de Sydney Lee...

Dis-de-dimineață am văzut-o pe regină îngrijindu-și cârciumăresele care semănau cu niște eșantioane de lână multicoloră. La colțurile teraselor erau așezați niște dovleci uriași, care-mi păreau turbane de aur pe mormintele sultanilor; un cer albastru-cobalt, un soare african, un vânt nebun învăluiau aceste grădini șiroind de apă.

În timp ce principesa Ileana intra în apă iar eu înotam în apropierea ei, un vas de război ce arborase pavilionul regal, cu întreg echipajul în poziție de drepți, ne supraveghea. Înveșmântată în muselină albă, cu părul ei auriu ca o aureolă, Maria a României ne privea din depărtare; privea marea, cu care în acea dimineață semăna.

Iată însă că o bătrână ţărancă turcoaică, încărcată cu dulceţuri, urcă pe terasă şi vine, fără mofturi, ca să se aşeze la masa la care regina îşi lua micul dejun, mângâindu-i acesteia mâna şi repetând *„ghiuzel, ghiuzel”*. Părea că vrea să spună *„frumoasă, frumoasă”*; cum însă nimeni nu înţelege turcă, se conversează prin surâsuri.

Ne mirăm întotdeauna când descoperim simplitatea suveranilor; publicul, care nu-i vede decât înconjuraţi de pompa oficială, îşi imaginează că la fel este şi viaţa lor particulară. În fond, Franz Joseph dormea într-un pat mic de metal, iar Nicolae al II-lea îşi repara la Ţarskoie singur, într-un colţ al camerei, bicicleta şi bătrâna sa umbrelă.

Regina Maria doarme pe un divan acoperit cu broderii preţioase. Spre deosebire de semenii ei încoronaţi care ascund adesea sub aparenţa unor purtări de burghezi modeşti nişte suflete complicate, capricioase şi anchilozate de orgoliu, Maria a României îşi poartă simplitatea în inimă şi fastul pe veşminte. Regilor din epocile democratice le e teamă sau ruşine să fie regi, şi fac de aceea pe fermierii – ca Maria Antoaneta, pe şoarecii de bibliotecă, pe numismaţii sau pe lăcătuşii. În ceea ce o priveşte pe Maria a României, ei îi este străină şi frica şi falsa modestie; este mândră să fie regină şi arată şi spune acest lucru: *„Eu, Regina...”* Este regină ca în basmele cu

zâne, ca la teatru, ca în imaginația populară. În fond, ea chiar trăiește așa cum o vedem noi în portrete, ținând buchete de crini în brațe și având coroana pe cap. Diademele sale sunt uriașe; are cel mai mare safir din lume, cele mai mari perle care există și le poartă cu dezinvoltura asiatică pe care o moștenește, probabil, de la strămoșii săi, țarii. Tot de acolo trebuie să-i fi venit și pasiunea pentru cultura bizantină. În ziua încoronării sale s-a înveșmântat ca Teodora, împărăteasa Orientului. Ea nu și-ar ascunde cu discreție marile cingători pe sub dantelele de Malines, ca regina Elisabeta a Greciei. Nu consideră că o regină este o rotiță în mecanismul administrativ: ea este Semiramida, Elisabeta a Angliei, Ecaterina a II-a. Spune vitejește „*poporul meu*" și, înainte de a surâde, ar trebui să ne amintim că pentru „*poporul ei*" a înfruntat timp de un an, zi de zi, pericole mortale. Poporul iubește reginele vii, clarvăzătoare, active, vioaie; cu instinctul său sigur, le simte mai aproape decât pe celelalte – corectele; și, într-adevăr, Maria a României, având cea mai frumoasă genealogie din Europa, are și o vigoare a sentimentelor cât se poate de populară, o înțelegere profund democratică a marilor suferințe și a măruntelor griji ale fiecăruia. Ea seamănă într-adevăr cu poporul său, prin generozitatea sa, prin acea încredere aproape copilărească, care îi atrage pe falșii profeți, pe șarlatanii ce

fac pe iluminaţii şi pe paraziţii de toate soiurile. Tot de natură populară este şi forţa sănătoasă a iubirii materne. Prinţesă străină fiind, ar fi putut să se simtă dezrădăcinată în acest Orient Apropiat atât de puţin cunoscut pe atunci, încât prietenii săi din copilărie se aşteptau să o vadă purtând văluri islamice. Însă, fiind un caracter autentic, a fost dreaptă faţă de valorile reale ale acestei ţări: ţăranul, animalele, plantele; a încurajat, de aceea, dintr-un respect de natură ruskiniană, ţesutul manual, lucrul acasă şi arta populară.

Reginei Maria nu-i place să se vorbească despre rolul ei în timpul războiului, la ambulanţele *Regina Maria*: *„Nu vreau să fiu surghiunită la muzeul militar"*, spune ea. În acele vremuri teribile, femeia aceasta ce pare întruchiparea bucuriei, a scris pagini dureroase: *„Am văzut femei stând ca nişte spectre în faţa bordeielor lor, aruncând priviri disperate către drumul pe care cei aşteptaţi nu aveau să se mai întoarcă niciodată. Le-am văzut uitându-se încremenite la cadavrele copiilor lor morţi de foame. Aveau ochii uscaţi, căci durerea prea mare seacă lacrimile"*.

Una dintre doamnele de onoare, Simona Lahovary, mi-a povestit câte ceva din ororile acelor doi ani, 1916-1917: *„Ni se dăduseră mănuşi şi cizme de cauciuc, însă uneori, în grabă mare, uitam să ni le punem; într-o zi, pe când intram în spital, am văzut podeaua clătinându-se sub*

picioarele noastre şi am crezut că e un cutremur de pământ; pur şi simplu călcam peste un covor mişcător de păduchi, păduchii tifosului exantematic... Regina şi cu mine mergeam în fiecare dimineaţă la gară, să adunăm răniţii; într-una din zile, când am deschis uşa vagonului, am văzut că înăuntru nu se mişcă nimeni: toţi cei doisprezece soldaţi muriseră în timpul călătoriei".

– Medicii voştri au fost extraordinari, spuse regina evocând acea epocă deja îndepărtată. La fel şi generalul Dvs., Berthelot. Am plâns când ne-am luat rămas bun... şi trebuie să vă spun că n-am fost niciodată strânsă la un piept atât de mare...

Palatul regal

Palatul Regal n-a suferit nici el mai puţine transformări decât Cotroceniul: doar aripa veche şi corpul de gardă au rămas de pe vremea Goleştilor şi l-au putut vedea debarcând la Bucureşti pe primul Hochenzollern. Ele au primit-o pe tânăra lui soţie adusă din Renania şi l-au găzduit pe marele duce Nicolae, comandantul şef al armatelor ruseşti, în ajunul bătăliei de la Plevna.

Palatul Regal a crescut odată cu Bucureştiul, timp de şaizeci de ani; a fost terminat la sosirea mea, în decembrie trecut, iar la 1 ianuarie 1935 a fost sfinţit,

conform obiceiului, de către autoritățile ecleziastice. Am asistat la această ceremonie. Ce alt cadou mai frumos i se poate face unui rege de Anul Nou decât un palat nou-nouț cu trepte strălucitoare și cu plafoane luminoase! E ca și cum i s-ar oferi în același timp o cutie de culori, un teatru, o familie de păpuși și un joc de construcții. Dalele negre și albe desenau o tablă de șah cu o suprafață calmă și profundă în care se reflectau coloanele de stuc galben. Galeriile de arme, arcadele, rotondele redesenate de portice – într-un cuvânt toată școala de arhitectură clasică, se combină cu eclerajul de sub cornișe, specific arhitecturii de astăzi. La fiecare treaptă de marmură albă, escorta regală adaugă câțiva soldați de plumb celorlalte jucării. În marele salon se aflau Guvernul și Curtea; fiind singurul străin, invitat prin favoare regală, m-am ascuns în spatele unui lambriu. Sub un baldachin se aflau două fotolii cu un aer deopotrivă italian și bizantin. Intră regele, în uniformă de cavalerie, însoțit de mama sa. Regina Maria, cu capul strâns într-un turban de argint, cu trupul mlădios încorsetat în catifea violetă, purtând Steaua României, își ținea capul sus. Regele, de asemenea. Și miniștrii, la fel. Aghiotanții, împodobiți cu ciucuri de aur, cu eghileți și trese de aur, de asemenea. Același lucru îl făcea și prefectul poliției, în ciuda gulerului tare, care îl strângea. Eu făceam ca ei.

Gândul îmi aluneca la „*Amatorii de plafoane*" a lui Daumier. Cu toţii priveam uimiţi şi aprobatori, evaluând cheltuielile ce se făcuseră... zgomotul sec al cizmelor şi al tecilor în care erau aşezate săbiile reverbera sub bolţi. Clinchetul pintenilor ciocniţi pentru salut răsuna, prelungit de ecourile unor săli goale de mobilier şi pavate cu marmură.

Mitropolitul, învăluit în negru peste veşmintele lui aurite, urmat de episcopi, îl salută pe rege şi îşi înclină venerabila barbă albă, întinzându-i pâinea şi sarea. Apoi stropi întreaga asistenţă cu binecuvântarea sa. Picăturile de apă cădeau ca perlele pe uniforme şi pe toaletele doamnelor de onoare.

La fel de zvelt ca întotdeauna, la fel de corect îmbrăcat, afabil deopotrivă cu profesionalism şi cu simplitate, cu minunatul său păr blond şi ondulat dat pe spate, cu un aer romantic ce se opunea uniformei sale seci, regele mi s-a părut mai marcat decât când l-am văzut la Sinaia, în 1930. Reîntors în ţară după multe vicisitudini, mă primise atunci în căsuţa pierdută în mijlocul brazilor, în care se juca când era copil. Îmi amintesc că atunci am fost surprins de tinereţea sa, de ardoarea sa încântătoare, de nevoia sa de a învăţa şi de a înţelege cât mai repede; mă asculta eliberându-şi din când în când fruntea de meşa de aur întunecat ce o acoperea.

– Îi cunosc un pic pe ţăranii Dvs. francezi. Nu mi-au părut mici burghezi, aşa cum sunt muncitorii Dvs.; sunt mai degrabă roţile unei maşinării franceze – maşina de făcut economii; l-am văzut în Normandia, când se recoltau merele pentru cidru, pe bătrânul meu vecin urcându-se în meri cu riscul de a-şi rupe gâtul, pentru a economisi o prăjină. Şi-a rupt până la urmă un picior şi, ca să plătească doctorul, a trebuit să-şi vândă pământul.

Regele se aruncă din nou în fotoliul său de piele roşie şi privi prin ancadramentul rustic al ferestrei sale duble coborâşul oblic al brazilor.

– La Paris aveam timp să citesc tot! Aici e imposibil (conversaţia sa îl contrazice însă imediat. Regele este evident la curent cu întreaga mişcare intelectuală din Occident). *Preocuparea mea actuală este să echilibrez bugetul.*

Au trecut anii. Regele Carol lucrează şi acum cu încăpăţânare, poate cu mai puţină încredere în viitor; vederea sa este însă tot atât de limpede ca atunci când, coborând din cer cu avionul bietului Lalouette, domina dintr-o aruncătură de ochi România sa Mare. A rămas ferm şi dur în atingerea ţelului său; atât de dur, încât a uzat partidele, le-a sfărâmat şi le-a măcinat. În acest climat bizantin de lupte politice şi de intrigi de palat, el se mişcă cu mai multă uşurinţă decât primii doi Hochenzollerni, graţie sângelui

său slav; asemănarea lui cu țarul Alexandru al II-lea, străbunicul său, începe să-i frapeze pe ruși. Protector și prieten al tinerilor, șef al cercetașilor, pentru care a făcut mai mult decât orice alt suveran din Europa, regele ar fi vrut să lucreze cu tinerii politicieni, cu neo-liberalii lui George Brătianu sau cu Garda de Fier. Însă aceștia sunt violenți, iar regele nu mai puțin...

Astăzi este singurul stăpân al unei țări pe care nimeni n-o cunoaște mai bine ca el. Domnește peste un popor deopotrivă sceptic și pătimaș, care a îngenunchiat înaintea sa atunci când a sosit la București și care astăzi îi pune la îndoială toate faptele.

Album pitoresc

De iarna până vara

Sunt două, şi nu patru anotimpuri. Toamna, târziu, poţi auzi boncăluind cerbii. Însă imediat după ce se termină concursurile hipice din Moldova şi se aprind primele focuri în casele din Bucovina, iarna se lasă brusc. Singurele flori pe care le mai poţi vedea sunt cele brodate pe covoare sau pictate pe lăzile de zestre. Cerul capătă, pentru mult timp de acum încolo, o culoare gălbuie. Bucureştenii amatori de cărnuri grele care nu-şi pot permite sejururi la Vittel, trag acum ponoasele lăcomiei lor, căci guta îşi spune cuvântul.

Zăpada se aşază grea pe jumătate din Carpaţi, triunghiuri de raţe umplu cerul în drumul lor către Deltă, iar lupii încep să iasă din păduri. Peste câmpia pustie se năpusteşte un vânt rece dinspre Rusia, de unde românii nu aşteaptă de altfel niciodată decât veşti rele – este crivăţul, despre care oamenii din popor spun că are colţi teribili.

Termometrele arată brusc o diferenţă de treizeci de grade. Datorită frigului, străzile se acoperă de un polei gros ca ceara pe care oamenii păşesc cu zgomot

greu. Bogaţii îşi scot blănurile de la naftalină, oamenii sărmani îmbracă un fel de tunici scurte cu buzunare în dreptul vintrelor, iar ţiganii îşi acoperă trupurile cu ziare. Cu toţii îşi îndeasă peste urechile vineţii căciuli din blană de oaie sau de astrahan. Statuile politicienilor sculptate în bronz de către membri ai Institutului Francez se zgribulesc şi ele în redingotele lor de metal pe la intersecţii. Caii dârdâie sub sacii vechi de cartofi care le-au fost aruncaţi pe spate, şi îşi fornăie nările îngheţate. Din gurile trecătorilor şi din coşurile caselor ies aburi. Te năpădeşte de pretutindeni fie mirosul scârbos de păcură, fie parfumul bătrân al lemnului ars. Pe holurile caselor se îngrămădesc, ca în faţa unei moschei, o mulţime de cizme de cauciuc şi de şoşoni.

Zăpadă.

Din galben, cerul devine negru. Spre dimineaţă, zgomotele oraşului se estompează până într-atât, încât ai impresia că te afli pe fundul apei. Şi, dintr-o dată, un sunet: clinchetul clopoţeilor unei sănii. Dinspre curte răsună loviturile de topor ale servitoarei care sparge buturugile în aşchii mici. Pretutindeni albul absolut îmbracă suprafeţele, luminează figurile precum luminile reflectoarelor, fără să ierte cel mai mic rid. Cu excepţia bulevardelor, albul stăpâneşte totul. Zăpada este nobilă şi prietenoasă, nu mizeră ca la Paris, unde lopeţile o strâng în grămezi

negricioase. Aici, abia dacă tramvaiele mai reuşesc să o urnească, împingând-o cu etravele lor de lemn. Copacii devin în acest răstimp nişte linii slăbănoage, de o verticalitate relativă. În parcuri, fotografii ambulanţi îşi încălzesc mâinile îngheţate suflându-şi în pumni şi îşi developează clişeele deasupra unui foc pricăjit de cărbuni. Maşinile, construite pentru o climă temperată, scot gemete bizare. Copiii alunecă pe sănii ale căror urme duc până spre cimitir. Ţigăncuşele vând flori de plastic şi aruncă în faţa trecătorilor boabe de grâu, urându-le să fie *„tare ca fieru'/ iute ca oţelu'* ". Câţiva puşti târâie după ei un brad de Crăciun, înfundându-se în zăpadă până la genunchi. Gerul a îngheţat cazanele de încălzire şi a spart lanţurile atelajelor. Şinele de tren au fost distruse, iar călătorilor nu le-a mai rămas altă soluţie decât să se înghesuie cu toţii într-un singur vagon, pentru a nu muri de frig. După trei zile de viscol, oraşul străluceşte în soare mai vesel decât oricând. Nici o mare – oricât de înspumată, niciun copac – oricât de încărcat de flori nu pot stârni o asemenea bucurie oarbă, o asemenea dilatare a plămânilor, aşa lacrimi de bucurie ca cele pe care le dă puritatea zăpezii. Pe bulevarde şi pe străzile cu mici pensiuni particulare, trecătorul însingurat îşi aude paşii şi întoarce capul neliniştit. În lumina crepusculului accentuată de abundenţa albului, Bucureştiul înduioşează

cu aerul lui bătrânicios, pe care îl mai poţi întâlni doar în scrierile lui Gogol. Iar noaptea, când farurile maşinii luminează întâmplător vreo siluetă zgribulită într-un şal sărăcăcios, urmată de un câine costeliv, ei bine, în astfel de nopţi dorinţa de a fi departe şi de a trăi o viaţă misterioasă, este mai puternică decât oricând. Te cuprinde o irezistibilă pornire de a valsa pe gheaţa argintie din Cişmigiu, unde cea mai slabă adiere a vântului aruncă zăpada strânsă pe crengile copacilor drept în feţele şi aşa îngheţate ale patinatorilor. Frigul acesta sănătos îţi trezeşte nevoia de singurătate în preajma unui şemineu în care trozneşte focul. Un asemenea frig aţâţă pofta de a te aşeza la o masă bogată, cu cărnuri grase şi peşti îmbibaţi în ulei, cu prăjituri care să strângă în esenţa lor toate binefacerile verii, în sfârşit, cu alcooluri tari şi aromate. Iar dacă îşi mai face apariţia şi luna... Am sentimentul că nu mi-ar ajunge niciodată cuvintele pentru a exprima asemenea imagini.

În Franţa, primăvara este cel mai timid sezon al anului – începe întotdeauna în zăpadă şi sfârşeşte în apă. Lentă, precum ne este şi tinereţea, are nevoie de aproape patru luni pentru a se împlini. În România însă, primăvara este un salt brutal din toropeala iernii.

La Bucureşti ţi se poate întâmpla să ieşi dimineaţa din casă privind pomii înmuguriţi, iar seara când te întorci să-i

găseşti plini de frunze. Şi animalele simt această transformare bruscă: căţelele vagabonde se ascund să fete în străfundurile caselor abandonate, iar sturionii uriaşi încep să urce îngreunaţi apele Dunării. Băcanii scad preţurile icrelor la o treime. Urşii ies din grotele lor împleticindu-se în timp ce prunii înfloriţi colorează dealurile în roz.

Dezgheţ.

Mahalaua Bucureştiului se întoarce la mlaştina iniţială.

Se întâmplă însă uneori ca un îngheţ neaşteptat să solidifice brusc această mare de noroi.

Noaptea, sub lumina strălucitoare a stelelor, poleiul este atât de alunecos încât îi poţi vedea pe noctambulii care au avut nefericita inspiraţie de a se încălţa cu ghete de piele alunecând încolo şi încoace ca nişte paiaţe dezmembrate.

În cele din urmă, fortificaţiile de zăpadă se surpă definitiv transformându-se în bălţi uriaşe, iar mocirla despre care povestesc invariabil toţi vizitatorii acestui oraş dizolvă caldarâmul şi îneacă periferiile. Împroşcat de roţile autobuzelor, noroiul mătură literalmente trotuarele şi stropeşte faţadele caselor până la acoperiş. La apariţia câte unui automobil, trecătorii se feresc ca de o aversă de bombe. Maşinile capătă, odată cu prima strălucire a soarelui, o crustă solidă de noroi uscat. Totul curge şi canalele înfundate împrăştie miasme puturoase.

Primăvara este aici strigătul de cocoş al verii, al grâului secerat în iunie, al florilor din Cişmigiu şi din parcul Carol – aceste flori atât de specifice şi de invincibile care răsar peste tot şi rezistă la toate urgiile – la praful înăbuşitor şi la arşiţa soarelui incandescent.

Ferestrele duble ale caselor se deschid larg. În timpul târgului de Moşi şi a paradei militare de la 10 Mai, Bucureştiul este irezistibil. Veselia şi verdeaţa care cotropeşte totul sunt frumuseţile sale diavoleşti. În nopţile atât de luminoase nimeni nu pare să mai doarmă. Te laşi, aşadar, îmbătat deopotrivă de rumoare, de colb şi de parfumul florilor. Şi abia apuci să te obişnuieşti cu tulburarea pe care ţi-o transmite mirosul puternic de liliac, că te copleşeşte parfumul salcâmului – acest arbore prin excelenţă românesc. Se succed apoi dinastii de lalele, stânjenei, bujori şi trandafiri. Iar domnii crispaţi, veniţi să petreacă patruzeci şi opt de ore în România pentru cine ştie ce afaceri urgente, telegrafiază la Londra comunicând că sunt nevoiţi să-şi prelungească şederea, după care se instalează comod în barul de la Athénée Palace.

Găinile găsesc mereu câte ceva de ciugulit pe sub roţile trăsurilor, şi doar trecerea vreunui tramvai mai reuşeşte să zburătăcească porumbeii. Funcţionarii solicită un avans din chenzina lunii viitoare, studenţii îşi amanetează pal-

toanele, copiii își cheltuie tot mărunțișul pe sirop de migdale și pe înghețată, domnișoarele se împrumută de la guvernantele lor, iar avocații se apleacă și mai abitir peste dosare, pentru că în această perioadă divorțurile se înmulțesc vertiginos. Nimeni nu mai știe dacă împleticirea aceasta de pe străzi se datorează vitezei cu care circulă sângele prin vine sau movilelor pe care copacii în căutare de sevă le fac prin trotuare. Serile calde umplu până la refuz cinematografele și grădinile. Din zece în zece metri, cârciumile își etalează mesele la care cuplurile se grăbesc să se instaleze.

Începând cu marile restaurante cu alură vieneză de la Șoseaua Kisseleff, până la cele mai modeste cârciumi unde lăutarii se apleacă să-ți cânte la ureche peste masa acoperită cu hârtie și tacâmuri de lemn, orașul este într-o petrecere continuă. Se mănâncă semințe și se bea șpriț.

La amiază, când căldura devine nimicitoare, peste ferestrele caselor adormite se lasă – grele – pleoapele obloanelor din lemn.

Însă odată siesta încheiată, poți vedea din nou puzderie de oameni îmbulzindu-se pe Calea Victoriei. Bărbați singuri, înnebuniți de parfumul de iasomie și abandonați aici de nevestele plecate în vacanță la Sinaia, urmăresc ca hipnotizați femeile îmbrăcate în rochii înflorate, cu decolteuri generoase. Adolescenții

de la piscina Lido sau de la ştrand se evaluează cu ochi critic sub lumina implacabilă a soarelui de vară. Automobilele gonesc spre aeroport şi spre pădurea Băneasa. Mirosul grătarelor excită stomacul altminteri deja obosit şi stimulează ficatul care de-abia s-a mai liniştit. Pe frigare se învârt câte zece pui îmbrăcaţi într-o crustă aurie alcătuită din unt şi funingine. În răcitoarele înalte ca nişte dulapuri tronează toate soiurile de peşte – de la crapii roz-aurii, până la enormele cegi al căror sânge roşu-stacojiu se scurge din carnea marmorată. Ţiganii cu ten verzui şi cu ochi ieşiţi din orbite îşi chinuie viorile ca să-ţi cânte la ureche. Sunt chemaţi de la o masă la alta, fiecare îşi cere aria favorită – şi aşa încep certurile între comeseni. Sunt însă gâlceve superficiale, întrucât românii nu sunt ranchiunoşi; este, la urma urmelor, un prilej de a face cunoştinţe, de a face conversaţie şi de a face haz. Totul se termină cu un telefon pe care cineva îl dă la miezul nopţii cuiva pentru a-l preveni să pregătească repede vreo douăzeci de cafele întrucât îi vin oaspeţi...

La Bucureşti, vara este, mai presus de orice, anotimpul chefurilor. *Chef* – acest încântător cuvânt turc pe care în Franţa îl cunosc mai curând fumătorii de opiu – este pentru români o stare de imponderabilitate acompaniată de muzică, un fel de lene care se prelungeşte până la ore târzii. Bucureştenii chefuiesc

însă cu mijloace mai oneste: drogurile lor sunt vara, nopţile albe, mirosul dulce de salcâm, spiritul dionisiac al Traciei vecine. Cheful este voluptatea de a te înconjura de oameni cât se poate de naturali, sănătoşi, simpli şi cu dorinţe sexuale fireşti, care fac amor cu naivitate, dar fără sălbăticie, gângurind precum guguştiucii. Este plăcerea de a trăi într-un anotimp în care natura întinde fel de fel de capcane şi, ca urmare, poporul considerat cel mai prolific din Europa îşi concepe cei mai mulţi copii.

Te întorci în cele din urmă la micuţa ta căsuţă, traversezi o grădină care ţi se părea urâtă sub cerul iernii şi unde acum te îmbată parfumul florilor şi te încântă umbrele copacilor ce par să-ţi ureze bun venit.

Suni la uşă.

Niciun răspuns.

Într-un târziu îşi face apariţia servitoarea, care pare să descindă direct de la un Sabat. Şoferul doarme afară, cu capul pe volan.

Realizezi că eşti îmbrăcat în smoking şi că s-a făcut amiază.

Aşa arată Bucureştiul vara, când marele Pan, deghizat în ţigan, se apucă să cânte la nai...

Mahalaua

Vara se anunţă printr-un sunet puter-

nic de clopot: Târgul Moşilor, a cărui origine poate fi descoperită în epoca lui Matei Basarab. Ultim ecou al pomenilor pe care strămoşii românilor le făceau pentru sufletele morţilor, sărbătoarea Moşilor avea rolul de a-i hrăni pe nevoiaşi. A degenerat însă repede în iarmaroc. Acum câţiva ani era încă un mare bâlci de ţară, un târg unde se vindeau lucruri ieftine şi unde miasmele şi zgomotele străbăteau prin nori grei de praf.

Răsunau necontenit clopotele căruţelor trase de boi, pline peste zi cu puzderie de copii, iar seara adăpostind perechi de îndrăgostiţi. Echipajele bogaţilor şi atelajele ţăranilor ridicau, deopotrivă, nori albi de colb. Nu-ţi venea să te dai jos din maşină, cum nu-ţi vine să cobori de pe vapor în mijlocul oceanului. Caii mergeau la pas printre tarabe în dreptul cărora negustorii îşi ofereau marfa îngrămădită pe spate, pe umeri şi pe braţe, făcând o hărmălaie îngrozitoare. Parfumul răspândit de moviliţele de turtă dulce pe care o vindeau lipovenii – acei pescari bărboşi din Deltă, mirosul grăsimii arse pe care îl împrăştiau cârnăciorii puşi la fript, sunetul dulce creat de oalele de lut înşirate pe spirale de lemn, zgomotul sacadat şi violent al cleştilor pe grătarele menite să-i înnebunească pe gurmanzi, muzica caruselului, vocile nazale şi târguitoare ale ţiganilor ce vindeau maci de hârtie, răcnetele ursarilor şi răgetele înfundate ale elevilor

lor, mugetele boilor extenuaţi, binecuvântările stridente ale ghicitoarelor care-şi primeau paralele şi mârâielile celor care erau refuzate – totul alcătuia un spectacol de un natural şi de o spontaneitate înduioşătoare, asemenea unui crochiu schiţat dintr-o singură mişcare de mână într-o inspiraţie fulgerătoare.

Astăzi acest loc nu mai este decât un parc de distracţii oarecare, cu alei pavate şi cu o poartă din imitaţie de piatră. La începutul lui mai totul pare să răsară din pământ în mijlocul pieţei de carne de la Obor, în locul unde pe vremuri orăşenii se adunau ca să asiste la execuţiile publice. Suntem în inima mahalalei Colentina.

Dacă am încerca să găsim mahalalei un echivalent în franceză, numind-o cartier periferic sau zonă limitrofă, am crea o idee falsă. Bucureştiul nu este, ca Londra, Viena sau Parisul, un mare oraş înconjurat de o salbă de mici orăşele. Ai spune mai degrabă că aici se petrece un fenomen fizic de disoluţie; este ca şi cum o culoare puternică s-ar estompa până la alb, o undă s-ar vlăgui până la dispariţie. Casele înghesuite şi înalte din centru încep către marginea oraşului să se împrăştie, să se îndepărteze unele de altele şi să-şi micşoreze dimensiunile treptat; se transformă în magherniţe pipernicite şi sfârşesc în cele din urmă în cocioabele din chirpici ale ţiganilor. Oraşul european se dizolvă în

sat asiatic. Drumul devine cărare, praful acoperă casele şi, fără nicio tranziţie, orizontul se pierde în infinit către Iran, Tibet şi deşertul Gobi.

Şi iarna, când gerurile sunt cumplite şi zăpezile cad necontenit lăsând în urma lor povârnişuri îngheţate, şi vara, când câmpia se lasă acoperită de o brumă rozalie – spectacolul este desăvârşit.

Mi s-a întâmplat de nenumărate ori să mă opresc în mijlocul acestor întinderi întrebându-mă ce face aceste locuri atât de sfâşietor de frumoase. Cum să poţi interpreta poezia dezolantă a acestui peisaj? Cred că numai pictorii pot înţelege o asemenea întrebare...

Nimic nu este ostentativ şi împestriţat aici – numai semitonuri, griuri perlate, bejuri, nuanţe de roşu-arămiu, rubiniu cu inflexiuni brune şi roşcate, ca valtrapurile unei înmormântări sărăcăcioase – un sol de culoarea bălegarului, o iarbă ce pare deja rumegată.

De jur împrejur nimic altceva decât pământ negru granulos şi neregulat pe care îl străbat căruţe ce par să se târâie în pasul lent al invaziilor, la fel ca pe vremea marelui han al tătarilor. Pe cerul pur, luminos se profilează silueta întunecată a unui căruţaş care-şi ascunde barba şi nasul coroiat sub o căciulă de oaie sau de astrahan. Omul îşi conduce atelajul tras de trei cai, un atelaj ca atâtea altele care roiesc în toate direcţiile lăsând cele câteva automobile rătăcite

să claxoneze cu zgomot asurzitor. Către dreapta şi stânga, drumurile se pierd în neant. Pe la răscruci, oamenii se opresc pentru a-şi lăsa să pască mârţoagele care exhibă cu această ocazie nişte dinţi lungi şi galbeni asemănători cu clapele unui clavecin străvechi. Stranii şi magnifice grupuri nomade se profilează sumbru în lumina inflexibilă. Oamenii se aşază pe mormane de zăpadă sau pe vedre uriaşe, mult prea mari pentru ca hangiul să le poată băga în interiorul birtului. Cârciumarul îşi acoperă butoaiele cu pături ude pentru a împiedica vinul să fiarbă. În apropiere, o bojdeucă străjuită doar de un curcan singuratic şi de o cioară cocoţată pe sfoara pentru bătut covoare, de unde priveşte cu înţelepciune.

Prăvăliile din mahala n-au secrete: tot ceea ce este de vânzare stă agăţat afară, sub tindă – ceaune, căldări, paporniţe, cârnaţi, cămăşi, ierburi uscate, ilice, şei, funii, câlţi şi bucăţi de cânepă... Un acoperiş din stuf protejează de vânt o bancă cioplită în lemn, care păstrează încă forma copacului din care a fost tăiată. Ca şi la noi pe vremuri, singurul meşter al satului este potcovarul. Toate produsele sunt făcute manual de către ţăran; el îşi ţese singur pânza, îşi face oalele, îşi croieşte hainele pe care le împodobeşte cu motive pe care tot singur le inventează, face cojoace din blănurile animalelor sacrificate. Materialele folosite sunt cele mai simple: lemnul, osul, stuful,

crengile de salcie. Mărfurile industriale n-au ce căuta aici. Câinii aproape sălbăticiţi umblă din poartă în poartă după vreun rest; caii – cu harnaşamentul uitat pe ei şi privind cu jale pe sub meşa încâlcită şi murdară, arată ca nişte haine vechi şi jerpelite. Ţăranul român îşi îngrijeşte tare rău animalele!

Casele, dacă putem numi case aceste colibe din chirpici încropite la repezeală, sunt decorate pe măsură ce se apropie vreun drum mai important de ele, cu un amestec suspect de elemente medievale, zorzoane primitive şi mâzgăleli dintre cele mai naive. Odată terminate, capătă nume care mai de care mai pompoase: „*La visul lui Năstase*", „*La tribunul poporului*", „*La vulturul de mare*". Cele mai nostime sunt, desigur, firmele cârciumarilor: unul care vinde, de pildă, frigărui picante, îşi spune „*La frigăruia turbată*"; un altul, chior fiind, şi-a numit bodega „*La trei ochi sub plapumă*". Altul, frizer, şi-a pus firma „*La Pompa – Dur*"...

Iarna, când frigul îşi înfige colţii de lup în pieptul oamenilor, ţăranii îşi abandonează căruţele şi circulă până la intrarea în oraş cu sania. Pe măsură ce se apropie de periferie însă, drumurile sunt cât de cât curăţate, astfel că nu mai pot înainta pe tălpicile de lemn ale acestor atelaje şi rămân înţepeniţi în mijlocul drumului, blocând circulaţia. Brişţile nu rezistă nici ele la fisurile pe care şinele de tramvai le fac în caldarâm, aşa că, în

toată această aglomerație, își mai rup și ele câte o osie. Trecătorii se grăbesc să împingă vehiculul încolo și încoace, râzând amuzați de spaima ghiniomiștilor călători.

Buna dispoziție domnește în mahala, precum în povestirile lui Istrati – dragul și regretatul Istrati îi cunoștea mult mai bine pe locuitorii mahalalei decât pe țărani!

Aici nimeni nu te privește chiorâș și nici nu face vreun gest de răutate gratuită, ba, dimpotrivă, cu toții sunt binevoitori și răbdători, oarecum resemnați cu sărăcia lor și de o voioșie admirabilă. Pe străzile îngustate de mormanele de zăpadă, mașinile americane îi împroașcă pe trecătorii stoici cu noroi, strivesc găinile scăpate de prin curți, trezesc confuzie printre căruțele trase de boi, fără a stârni însă cel mai mic semn de furie din partea localnicilor. Lumina obscură și zăpada dau însă un caracter dezolant peisajului. Copacii gem peste ulucile aplecate ale gardurilor; nicio lumină nu răzbate din dosul obloanelor lăsate pentru a împiedica să pătrundă frigul. Așa oarbe, casele arată ca și cum proprietarul ar fi murit acum câteva secole. O măcelărie, eventual o frizerie – iată singurul comerț nocturn în zonă. Grupuri mici de oameni se încălzesc în jurul unor căldări umplute cu gaz, ale căror flăcări ard în noapte precum cele ale sondelor de petrol de la Ploiești.

Mahalaua este regatul ruinelor, este Orientul care refuză să-şi îngroape cadavrele, dar nici nu le curăţă resturile. Fatalismul este lege deopotrivă pentru case şi pentru oameni. Ţiganii şi vagabonzii migrează dintr-un loc într-altul, abandonându-şi fără regret maghernițele; doar câţiva evrei economi mai încearcă să astupe fisurile şi să cârpească aceste biete colibe cu bucăţi de tablă tăiate din bidoanele de petrol. Gerul distruge însă curând acest pansament sumar, şi de-a lungul lipiturilor strâmbe se poate observa scheletul parmaclâcului din care pare să se fi desprins tocmai coasta care susţinea dărăpănătura. În ajunul Paştelui, locuitorii mahalalelor stropesc aceste ruine înnegrite de fumul sobelor şi al caloriferelor cu un strat subţire de var, care le dă o relativă strălucire.

Christos nu poate învia înainte ca gospodinele din Bucureşti, înfăşurate în capoate şi baticuri, să-şi tencuiască casa cu o stropeală leşioasă, gălbuie, vernil sau, cel mai adesea, albă, peste care mâzgălesc o bandă orizontală de un albastru violent. Odată treaba încheiată, sunt dezlipite benzile de hârtie care au protejat peste iarnă ferestrele de năpraznicul crivăţ rusesc, şi îşi fac apariţia ghivecele cu muşcate. Ca şi la Crăciun, *„se scutură casa"*, cum spun românii. Mobilele sunt scoase în curte, dacă nu chiar în stradă.

Forfota aceasta durează până târziu în noapte, când singura lumină rămâne aceea împrăştiată de un far vechi de maşină. Trezite brutal, ploşniţele ies de prin stinghiile patului, iar purecii se refugiază în cuverturile încărcate de franjuri şi de stupide broderii manuale făcute de evrei. Căzile de baie cu picioare de zinc îmbrăcate într-o peliculă de săpun gălbejit, vechile lămpi cu piston, borcanele enorme de castraveţi, bideurile cu picioare strâmbe, alambicurile coclite, orologiile stricate, paturile de tablă decorate de sus până jos cu medalioane pe care sunt pictate cu auriu capete de dansatoare egiptene sau de ţigănci – toate îşi etalează biata lor mizerie în lumina necruţătoare a primăverii. Bătrâne Forduri hodorogite care-şi petrec nopţile afară în lipsa unui garaj, tuşesc şi scuipă fum din radiator în aerul deopotrivă fortifiant şi pestilenţial al mahalalei.

De aici începe oraşul: municipalitatea a încercat în repetate rânduri să traseze trotuare, însă o furtună invizibilă pare să le spulbere în fiecare iarnă, aşa că singurul peren rămâne acel pavaj oribil care a reuşit să-i îngrozească pe toţi călătorii întâmplaţi pe aici, şi sub a cărui relativă materialitate poţi simţi încă instabilitatea mocirlei primordiale. Canalele de scurgere şi cablurile electrice ţâşnesc din pământ la tot pasul, chinuite, ca intestinele subţiri ale unui pântec spintecat...

Oraşul începe de aici, însă nu se poate resemna să nu mai fie deloc câmpie. Aşa îmi explic aerul neglijent şi caracterul indecis al unui loc în care spaţiul vid se întâlneşte cu cocioabele suprapopulate.

Pe măsură ce epiteliul cartierelor mărginaşe se restrânge, comerţul ambulant face loc, cu regret, *emporiilor*. Îmbrăcaţi în costume ţărăneşti de un alb imaculat, cu pantaloni drepţi legaţi pe picior, având cămaşa strânsă sub o centură lată şi roasă pe umeri din pricina jugului de lemn de care atârnă cobiliţele, negustorii ambulanţi vând crapi cu solzi de aur şi aripioare de coral, raci, capete de miei sângerânde sau borcane mari cu iaurt (un iaurt acrişor, minunat şi uşor – nu ca cel din Franţa, gras şi greţos), găini vii care-şi iţesc creasta de sub capacele de rafie, şi pe care nu cer decât şapte franci perechea.

Alţii transportă bucăţi înfricoşătoare de ficaţi violeţi cu reflexe verzui. N-am să înţeleg niciodată preferinţa orientalilor, mai toţi hepatici, pentru ficat – sub orice formă s-ar găsi el.

Aceşti negustori, câtuşi de puţin preocupaţi de pitorescul lor, se vor afla întotdeauna aici, făcând o hărmălaie care se aude până în cartierele bogaţilor. Privindu-i, mă gândesc la păstorii de capre ai căror clopoţei mă trezeau dimineaţa în Roma şi la ciobanii din Abruzzi care sunau din corn în faţa vilei Borghese.

Odinioară, fiecare metropolă europeană mai păstra ceva bucolic în atmosfera sa; astăzi, singurul astfel de oraş a rămas Bucureştiul.

Câmpurile din oraş

Pe la 1860, Le Cler se arăta surprins de multitudinea gardurilor, a câinilor vagabonzi şi a maidanelor, în fond a zonelor tipice periferiilor care şi astăzi se împrăştie prin capitală până în apropierea centrului. De altfel, la 1856, Bellanger, care făcuse o scurtă călătorie prin ţară, în galopul iute al bravilor căluţi moldovalahi despre care povestise cândva şi Montaigne, afirma despre Bucureşti: „*Este o savană încropită din grădini*".

Oraşul a trecut între timp de la cifra de 160.000 de locuitori, la aceea de 800.000, fără a pierde însă ceva din anarhia sa încântătoare. Dacă te plimbi pe bulevardele circulare atât de animate ale Bucureştiului sau rătăceşti fără vreun scop pe Calea Victoriei, mai-mai că ai putea crede că te afli în plină aglomerare urbană. Numai că, mergând aşa, te poţi trezi pe negândite la ţară: o pereche de boi înjugaţi, o grădină în care se cultivă porumb, o colibă ruinată, un plop înalt, ca aceia care străjuiesc bisericile şi pe care pădurea, retrăgându-se, pare să-l fi uitat aici, un maidan pe care

probabil cândva creştea via unei mănăstiri, sau chiar o pădure, o pădure adevărată acoperită de zăpadă, zăvorâtă între zidurile unui palat uriaş ca cel al Ministerului de Finanţe.

Din astfel de păduri ies probabil lupii sau, în orice caz nişte arătări foarte asemănătoare cu ei. Câinii vagabonzi ai Bucureştiului, fraţi buni cu cei care rătăcesc prin Istanbul, circulă în largul lor printre oameni. Ademeniţi de mirosul mâncării, au părăsit câmpia aridă şi s-au aventurat în cartierele mărginaşe. De aici au invadat întreg oraşul, unde pribegesc din poartă în poartă, cerşind cu umilinţa unui călugăr budist. Mi s-a întâmplat de multe ori să-i privesc de la masa mea de lucru: de după colţul gardului apare mai întâi un bot lung, apoi un ochi în privirea căruia intuieşti sclipiri ameninţătoare, o ureche ciulită, o coamă zbârlită. Este câinele fără stăpân, care adulmecă aerul atent la cel mai mic zgomot, se strecoară apoi prudent în căutarea unei pubele în care să scormonească, a unui os sau chiar a unei găini, din care, de altfel, sunt destule prin curţile oamenilor. La cel mai mic zgomot, câinele vagabond se face nevăzut, lăsându-şi doar urmele labelor prin zăpadă.

Bieţii câini ai Bucureştiului, vânaţi de camioane înţesate cu ţigani, încolţiţi într-un scuar şi capturaţi cu lasouri, sfârşesc întotdeauna metamorfozaţi în mănuşi şi cârnaţi...

Oraşul oferă însă şi alte instantanee rustice, de-a dreptul agreabile: în cartierele bogate poţi întâlni negustori ambulanţi care vând sirop de migdale, ţărani care îşi transportă coşurile de răchită pe umeri ţinându-le într-un echilibru la fel de relativ ca negustorii de apă din Pekin, apoi piramide de mandarine îngheţate aşezate sub crengile verzi de brad încărcate de zăpadă – fericită întâlnire între Nord şi Sud care i-ar fi făcut atâta plăcere lui Heinrich Heine –, sau miei spânzuraţi de picioare pe câte un braţ de balanţă.

Între două automobile americane poţi vedea strecurându-se câte o căruţă ce se zguduie din toate încheieturile, trasă de un cal cu privire temătoare, speriat parcă de propria-i slăbiciune.

În zona gării, dezolantă din pricina prea multor tramvaie supraaglomerate, a zgomotului infernal şi a zidurilor mâzgălite cu anunţuri prin care se oferă „camere de dormit", privirea ţi se poate totuşi lăsa ademenită de multitudinea culorilor – de la verdele acid până la albul cel mai crud şi roşul stacojiu al hainelor cu care sunt îmbrăcaţi ţăranii ardeleni, veniţi la oraş pentru a se angaja ca slugi şi care continuă să se adune duminica la dans, ca în satele lor ardeleneşti.

Uneori se strâng în pivniţa neaerisită a vreunei case, unde mimează apropierea de câmpul şi de şoproanele natale ţinând în mână câte o halbă de bere şi o pâine

neagră cu anason. Păstrând încă în straiele lor mirosul de păşune şi de grajd, ei scapă în felul acesta de sub tirania oraşului. Au aerul legendarului cioban Bucur, despre care se povesteşte că ar fi întemeiat Bucureştiul.

Aceşti ardeleni sunt totuşi mai civilizaţi decât oltenii care, vară sau iarnă, obişnuiesc să-şi împartă adăposturile cu turmele pe care le cresc. Am auzit o poveste despre unul dintre olteni care fiind chemat într-o zi de stăpânul lui, l-a salutat ducându-şi mâna la frunte şi i-a spus disperat: „Vă rog, daţi-mi voie să ies afară, am ameţit". Omul intrase pentru prima oară în viaţa lui într-o odaie încălzită...

Încă şi mai primitivi însă, sunt ţiganii care bântuie străzile Bucureştiului.

Ţiganii

Ei sunt Extremul Orient al Orientului Apropiat.

S-au oprit pe malurile Dunării prin secolul al treisprezecelea.

Veneau oare dinspre Egipt sau din Munţii Urali? Fugeau oare din India invadată de Tamerlan?

Mi se pare semnificativ faptul că şi astăzi mai numim „hoarde" triburile lor nomade. Se spune că tătarii, care îi transformaseră în sclavi, i-au adus în Europa printre bagajele lor. Cu toate că au migrat până în Scoţia şi chiar până

la New York, par să aibă o predilecţie pentru aceste meleaguri vecine Traciei unde vrăjitorii sunt regi, pentru culmile muntoase ale Transilvaniei unde aurul moţăie sub pământ şi pentru acele ţinuturi unde oamenii obişnuiţi cântă şi când suferă şi când sunt fericiţi. De altminteri în atâtea sute de ani nu au încetat să-şi poarte la subsuoară instrumentele muzicale la care cântă, de câte ori au prilejul, cu o dăruire atât de stranie.

Poate părea de neînţeles faptul că aceşti nomazi care dorm la umbra căruţelor s-au specializat în ridicarea caselor altora. Mişună oriunde se construieşte ceva, urmaţi de nevestele lor, zdrenţăroşi, în picioarele goale, aplecaţi sub povara cărămizilor pe care le cară de colo-colo. Pielea lor are culoarea şi mirosul pământului ars. Mulţi cum sunt, seamănă cu o colonie de furnici roşii.

Vreme îndelungată sclavi ai boierilor, ţiganii şi-au câştigat libertatea de aproape un secol, dar consideră acest lucru un dar mediocru. Au rămas nişte paria, nu atât pentru că se îmbracă în zdrenţe multicolore sau pentru că acceptă să facă munci pe care alţii le refuză şi trăiesc în comunităţi izolate, ci mai ales pentru că aparţin unei alte rase, au buzele violete, ochii de un negru sclipitor, părul ondulat, iar peste ceafa şi urechile lor pământii scleroza adaugă o nuanţă gălbuie.

Ţiganii sunt împărţiţi în clanuri, după meserii: lăutarii (al căror nume provine, probabil, de la „lăudători", un fel de cântăreţi de ode, precum trubadurii noştri); ursarii – îmblânzitorii de urşi; lingurarii – cei care lucrează metale... În orice parte a lumii s-ar afla, specialitatea lor rămâne spoitul tingirilor; i-am văzut şi la Chicago, şi în Granada, şi la Braşov şi în Munţii Jura sudând şi lipind vergele de cositor. Pe drumurile din România îi întâlneşti la asfinţit, întotdeauna însoţiţi de femeile lor care duc un încălzitor şi nişte foale uriaşe; alteori sunt urmaţi de câte un urs pe care îl târâie în urma lor, agăţat cu belciuge în nas şi cu lanţuri grele. Nici nu apucă să ajungă ursarul în dreptul vreunei gospodării, că iepele din grajd îşi apleacă urechile lungi şi nechează înspăimântate. Dacă te apropii puţin, le poţi auzi tropăitul neliniştit. În răstimpul acesta, bietul urs, doar ceva mai păros decât stăpânul lui, captură a unei dimineţi de iarnă în apropierea bârlogului, se leagănă de pe un picior pe altul la ameninţarea ciomagului. Dansează fără pic de veselie în timp ce ţiganul care îl acompaniază cu o tobă îi promite pe ton gutural pâine şi măsline.

Mai există însă o meserie în care ţiganii excelează: aceea de bucătar. Având o înclinaţie naturală pentru gătit, ei cunosc reţete extraordinare ce par să le fi deprins pe cale orală de la strămoşii lor care serveau în bucătăriile boierilor sub condu-

cerea maeştrilor francezi. M-a surprins fantezia cu care improvizează complicate sosuri olandeze, rafinate sosuri albe, ignorându-le cu desăvârşire originea occidentală.

Iarna, ţiganii aproape că dispar. Dorm, probabil, pe undeva, precum oamenii cavernelor, de cum se lasă întunericul. Ca să nu îngheţe, presară pe jos mormane de paie pe care se culcă îmbrăcaţi. Din aceste bârloguri ies odată cu primăvara. Plozii concepuţi în nopţile obscure miorlăie târându-se în patru labe în urma lor. La cinci ani, aceşti puradei sunt lăsaţi singuri, cu o vioară făcută din placaj şi din două maţe de pisică, să păzească vizuina. Femeile pleacă prin oraş să cerşească sau să vândă flori şi ziare. Cu sânii lor tari abia ascunşi sub o cămaşă jerpelită, învăluite în straturi de fuste colorate, având capul înfăşurat într-o basma ţipătoare, se chircesc în faţa coşurilor rotunde încărcate cu zambile, sau pândesc trecătorii la intrările în hoteluri şi cofetării. Le poţi auzi murmurând o melopee fără sfârşit; fie că oferă garoafe, fie că îşi exhibă sânii goi sau îţi vând ziare, au obiceiul să se vâre în nasul tău, să te tragă de braţ, să-ţi blocheze drumul, insensibile la refuzurile tale. Poliţia încearcă inutil să le impună anumite locuri unde să se aşeze.

Între paisprezece şi şaptesprezece ani sunt superbe, au cei mai focoşi ochi, cei mai frumoşi sâni şi cei mai albi dinţi pe

care ţi-i poţi închipui, dar se ofilesc foarte repede.

În ceea ce îi priveşte pe bărbaţi, lor nu le prea place în capitală; dacă sunt lăutari, se tem de concurenţa radioului şi a muzicii de jazz, aşa că preferă târgurile din provincie, unde se dovedesc a fi deopotrivă excelenţi agenţi electorali şi buni cunoscători în materie de cai.

E un lucru rar ca ţiganii să facă avere... cu excepţia cazului în care fac comerţ cu albii, situaţie în care se instalează în apropierea „Crucii de Piatră" unde îşi amplasează fetele într-un soi de compartimente despărţite de o perdea, amintind – mai puţin pitoresc însă – de „Manga" din Rio. Îşi supraveghează micul comerţ afrodisiac cu o competenţă care îşi are explicaţia în trecutul lor de geambaşi. Duminica închiriază câte o maşină şi îşi duc pensionarele să respire aerul de ţară. Nevestele lor îşi petrec acest timp citind viitorul în palmă, în zaţul cafelei sau în plumb topit. Mai vând mărgele şi talismane şi par să se simtă în largul lor în apropierea morţilor, în slujba cărora îşi închiriază serviciile la ceremoniile funerare, unde zbiară cu atât mai mult profesionalism, cu cât funerariile sunt mai scumpe şi coliva mai mare; sau, aşezate pe marginea trotuarului, îşi ridică spre cer feţele mai negre încă decât cele desenate pe icoane.

Nimeni nu le mai ştie ţiganilor numărul pentru că reuşesc mereu să scape

de recensământ şi, pe cât posibil, şi de serviciul militar. Autorităţile au încercat o vreme să le elibereze paşapoarte colective, dar au renunţat curând. Pentru a-i îngrădi cumva, municipalitatea le dă dreptul să circule pe o rază de cinci km, gândind probabil că astfel le poate da iluzia nomadismului. Ţiganii au şi un rege – Mihai al II-lea Kwik, ales acum doi ani undeva în apropierea Varşoviei de câţiva delegaţi ai clanurilor lor, care au votat, desigur, punându-şi amprentele. Acest monarh absolut este secondat de un consiliu de miniştri ambulant. El împarte dreptatea, iar delictele comise nu sunt pedepsite decât dacă sunt prevăzute de legea ţigănească, care funcţionează după coduri transmise oral.

Există o Europă a ţiganilor, care se suprapune peste cealaltă şi pentru care naţiunile noastre nu sunt decât administraţii temporare. Autoritatea regelui este reprezentată în fiecare ţară de un voievod.

Mihai al II-lea pune la cale un fel de mişcare sionistă şi nădăjduieşte să obţină de la guvernul Marii Britanii dreptul de a înfiinţa pe malul Gangelui o mică Palestină ţigănească.

Privire din zbor

Dacă priveşti o hartă a Bucureştiului, şi mai cu seamă unul dintre acele planuri dinainte de război unde nu sunt încă

trasate bulevardele rigide cu degajamentele lor exterioare, capitala arată ca o ameobă a cărei firavă arteră o alcătuieşte Calea Victoriei.

„*În oraşul acesta* – spune doamna Lahovary – *străzile sunt mai degrabă rezultatul unor meandre decât al unor calcule topografice. Zonele verzi năvălesc fără nicio noimă peste drumuri. Fie că priveşti de departe sau de aproape, ceea ce îţi sare imediat în ochi este faptul că Bucureştiului îi lipseşte un plan de sistematizare. Nu rareori ai surpriza să constaţi că o stradă se întoarce în ea însăşi după ce face trei cotituri care poartă toate acelaşi nume. Singura explicaţie plauzibilă pentru acest lucru mi se pare aceea că ele urmează încă potecile şerpuite care făceau altădată legătura între domeniile boierilor bucureşteni.*"

Bucureştiul are şi mai ales avea aparenţa unui mare oraş lacustru, un fel de abaţie continentală, aşa cum se află fixat destul de relativ în încrengătura de iazuri şi de băltoace moarate din câmpia imensă care l-a uluit pe Saint-Marc Girardin şi l-a făcut să remarce: „*Nu vă imaginaţi câmpuri de o întindere de opt sau de zece iarzi, ci închipuiţi-vă câmpii care acoperă o distanţă de optzeci de leghe, fără un munte, fără o colină, ba chiar fără un pom, ca să zic aşa!*" Singura care dă un sens acestei întinderi nebuloase, având funcţia unei tije magnetice în jurul căreia se

adună pulberea metalică, este Calea Victoriei, care pe vremuri purta numele de Podul Mogoşoaiei. Se spune că Brâncoveanu a creat acest drum pentru a se deplasa de la locuinţa sa citadină la conacul de la Mogoşoaia, încălcând astfel atât domeniile părinţilor săi, cât şi proprietăţile duşmanilor personali – familia Cantacuzinilor.

Această cale se întinde de la Şoseaua Kisseleff, în nordul oraşului, până la Dâmboviţa, care se află în sud.

Dâmboviţa

Cursul apei care îl întâmpină la intrarea în Bucureşti pe călătorul venit dinspre Dunăre nu este niciun fluviu, ba nici măcar un râu, ci un fel de gârlă în timpul verii şi un torent în timpul iernii, pedepsit prin îndiguire pentru a-şi fi părăsit de prea multe ori matca.

Pentru turist este o dezamăgire la fel de mare ca şi Canalul de Jad care scaldă cu apele sale verzui hotelul din Pekin şi îmbâcseşte nările oamenilor de cum deschid ferestrele.

De altfel, Dâmboviţa va dispărea într-o zi în subteran, ascunzându-ne curgerea ei repede, suficient de înceată însă pentru a expune hoitul unui şobolan plutind printre reziduurile de petrol.

Mi-e greu să mi-l imaginez pe italianul Del Chiaro potolindu-şi setea, acum

câteva secole, cu apa ei *„lejeră şi curată”*. Deopotrivă ridicule mi se par stihurile: *„Dâmboviţă, apă dulce/ Cin'te bea, nu se mai duce!”*. În ceea ce mă priveşte, cred că ajunge să-ţi înmoi buzele în împuţiciunea aceasta ca să mori pe loc.

Dâmboviţa îşi trage numele slav, vechi de câteva secole şi având semnificaţia de „frunză de stejar” de la acele legendare păduri de stejari care înconjurau oraşul întinzându-se până către Dunăre şi care deveniseră cel mai bun ascunziş al hoţilor. De aici şi celebra expresie românească *„a fura ca-n codrii Valahiei”*, ce şi-a păstrat o longevitate mai mare decât a pădurii înseşi.

Astăzi nu mai poate fi văzută pe malul ei niciuna dintre cele treizeci de minunate case boiereşti ce au fost ocupate succesiv de conducătorii otomani şi de generalii ruşi.

Pe malul sudic ar fi trebuit să se ridice clădirea Senatului însă, odată ajunşi la primul nivel, arhitecţii s-au descurajat, abandonând pe chei o tristă carcasă de cărămizi. Singurii riverani pe care Dâmboviţa n-a reuşit să-i gonească sunt negustorii de covoare.

La Paris, Sena curge printre cheiuri de cărţi vechi şi stampe. Dâmboviţa străbate Bucureştiul între două ziduri de covoare. Ai crede că municipalitatea a plasat intenţionat un ecran pentru a ascunde urâţenia acestui râu murdar... Agăţate pe bare de fier, colorate ţipător

şi desenate în toate modelele, grupate în funcţie de zona din care provin, covoarele acestea îşi etalează mizeria în plin soare. Din fericire, în România mai există câteva din splendidele covoare vechi, însă ele se află în colecţii private, aşa că în acest târg de mahala nu poţi vedea decât oribile cuverturi de pat în culori maroniu-clorhidrice, hidoase tapiserii industriale galben-lămâie şi carpete de culoarea metalului, care atârnă pe barele de fier ca nişte triste semnale feroviare.

Trebuie să mergi la muzeu sau la colecţionari dacă vrei să admiri minunatele covoare basarabene brodate cu flori roz pe fond negru, carpetele olteneşti pe care sunt stilizate turturele, frunze şi flori alungite geometric, sau covoarele transilvănene cu motive heraldice în tradiţia tapiseriilor de pe vremea lui Carol Quintul şi agăţate, ca şi acestea, pe pereţi, de unde şi frumosul cuvânt românesc „scoarţă".

Aceste covoare sunt cu adevărat coaja strălucitoare a caselor cu pereţi terni de lemn.

Boboteaza

Bucureştenii nu vorbesc despre prăpădita lor de Dâmboviţa decât o dată pe an, la începutul lui ianuarie, în ziua *Blagoslovirii Apelor*. Această sărbătoare a botezului Domnului se desfăşura pe

vremuri cu mult fast, în apropierea unui palat, într-o atmosferă de copleşitor entuziasm popular. Astăzi nu mai este însă decât o ceremonie oficială – cea mai însemnată alături de parada de 10 Mai – repede expediată, fără îndoială din pricina frigului, şi lipsită de bucurie, poate pentru că regele nu-şi mai face apariţia în mijlocul poporului său, care acum este ţinut la distanţă, în spatele ferestrelor închise şi al barierelor care blochează străzile.

Am aşteptat alături de militari şi de trupele de poliţie sfârşitul ceremoniei de la *Biserica Zlătari*, pe care localnicii o mai numesc şi „biserica căutătorilor de aur" din pricină că se află pe locul unde ţiganii cerneau cândva nisipul, scormonind după pepite. Ofiţerul din garda regală striga „repaos" şi pe o rază de un km răsuna zgomotul cizmelor uriaşe şi pocnetul sec al mănuşilor albe ale ostaşilor. Steagul naţional colorat în roşu, galben şi albastru flutura vesel, gâdilat de briza din nord.

Pe malul celălalt al Dâmboviţei se cobora până în apă o scară îmbrăcată în mochetă rubinie. O mână de oameni se chinuiau să-şi ţină echilibrul pe malul acela râpos, întorcându-se cu spatele spre partea de unde suflau rafalele de vânt, şi protejându-şi cum puteau mai bine nasurile îngheţate şi mâinile învineţite de frig. Păreau nişte sinucigaşi hotărâţi să se arunce în apă. Deodată,

la un semn, începeau să se dezbrace încet, unul după altul. Erau patru: un bătrân, un grăsan, unul de statură obișnuită și altul mic și subțire. Îmbrăcați în cămeșoaiele lor brodate cu fir roșu, ale căror pulpane erau bătute ca niște drapele de vântul ce le dezvelea picioarele păroase, se pândeau unul pe altul, străduindu-se să-și păstreze până în ultima clipă șosetele groase de lână albă și căciulile din astrahan. Fotografii îi orbeau cu blitz-urile, iar reporterii se năpusteau în preajma lor, în așteptarea bubuiturii de tun, dinspre Dealul Mitropoliei, care anunța blagoslovirea apelor.

Fanfara militară intona un imn religios în acordurile căruia jandarmii perfect aliniați își scoteau căștile ca pe niște pălării și le rezemau pe braț. Clerul ortodox, înveșmântat în haine aurite, cu patrafir și mantie de purpură, cobora pe Calea Victoriei precedat de icoanele care, obișnuite cu clarobscurul din biserici, păreau acum orbite de prea multă lumină.

Pe chei, cei patru anabaptiști își dezbrăcaseră deja toate hainele, în afara cămășilor.

Carol al II-lea, în uniformă albastră, cu ghete lăcuite și cu capul dezgolit, își făcu apariția în compania patriarhului care binecuvânta asistența cu legătura lui de busuioc, nu printr-un gest simbolic, cum fac preoții catolici, ci stropind-o din cap până în picioare, ceea ce le putu oferi temerarilor viitori înotători

o idee despre ceea ce îi aştepta în apă. Apoi, patriarhul îi întinse regelui o cruce de lemn aurit, pe care acesta o aruncă în apă. Moment în care scufundătorii noştri se precipitară care mai de care în apa îngheţată sperând să aibă privilegiul de a o pescui. Celui mai grăsan dintre înotători nu-i trebui prea mult ca să-şi surclaseze concurenţii. Se întoarse triumfător către fotografi ridicând crucea deasupra capului, şi primi, deopotrivă, felicitările de rigoare şi gratificarea.

Această stranie profesie de pescuitor de cruci, deşi nu este practicată decât o zi pe an, este cât se poate de căutată, iar imersiunea în apă remunerată pe măsură.

Eroul acestei sărbători creştine nu a fost evreu, cum pretind gurile rele ale Bucureştiului.

Se spune că tatăl său se numea G. Iungu şi a murit la şaptezeci şi patru de ani, după ce s-a aruncat de treizeci şi opt de ori în apa îngheţată pentru a pescui crucea de Bobotează. Acest veteran devenise în ultimii ani atât de neputincios, încât nu mai putea plonja decât dacă îl împingeau doi discipoli. Pe patul de moarte, în prezenţa admiratorilor săi plini de consideraţie, a cerut cu hotărârea unui monarh aflat în ultimele sale clipe, să i se promită că niciun rival nu va aspira vreodată la coroana lăsată fiului său...

După ce se sfârşeşte ceremonia religioasă, urmează defilarea trupelor. Regele, în uniformă de general de cavalerie, înconjurat de demnitarii săi înfofoliţi în haine de blană şi cizme de schi, având nasul şi urechile înroşite de frig, se plasează în spatele bisericii, în locul în care Calea Victoriei se lărgeşte, şi dă semnalul pentru defilare. Pare să urmărească marşul armatei sale cu o atenţie sporită probabil de faptul că aceasta defilează pentru prima dată îmbrăcată în uniformele alese de însăşi Majestatea Sa. Carol al II-lea, înconjurat de ataşaţi militari străini, salută drapelul fiecărei unităţi. Totul arată ca un tablou de Renaştere italiană, a cărui ramă este mai impozantă şi mai încărcată decât pictura însăşi. Parada este condusă de un general comandant de garnizoană, urmat de cadeţii de la Şcoala Militară îmbrăcaţi în uniforme albastru cu portocaliu, apoi de regimentul de gardă „Mihai Viteazul", care poartă doliu după colonelul său – regele Alexandru al Iugoslaviei. Urmează detaşamentele al II-lea şi al IX-lea de vânători, grănicerii, artileria grea, regimentul II şi regimentul I de artilerie antiaeriană, aviaţia de vânătoare înveşmântată în uniformă albastră asemănătoare cu cea a italienilor, care la rândul ei este inspirată după cea a englezilor. Defilează apoi regimentele IV şi IX de roşiori, husarii, cu căciulile lor înalte de blană şi al căror colonel este însăşi regina

Maria şi, în sfârşit, garda regală, cu căştile ei ţuguiate. Fiecare regiment are copiii săi de trupă.

Stemele de pe drapelele la fel de strălucitoare ca frumoasele noastre steaguri din vremea Imperiului Francez, se înclină, în timp ce fanfara cântă „Marşul" lui Schubert, „Sambre-et-Meuse" (n.t: marş militar francez) şi „Parada dragostei"...

Calea Victoriei

Să coborâm acum pe cea mai faimoasă arteră a Orientului Apropiat: Calea Victoriei, care a supravieţuit zilelor bune şi rele ale României. A văzut scurgându-se de-a lungul ei cei cincizeci de mii de oameni şi o mie opt sute de tunuri care se întorceau de la Plevna în 1877, a asistat la revenirea în ţară a trupelor româneşti care obţinuseră victoria la Plevna fără a trage un singur foc, dar pe care holera din 1913 le pusese la grea încercare, l-a mai putut vedea pe mareşalul Makensen însoţit de armata sa, în 1916 şi, în sfârşit, a privit defilarea din noiembrie 1918 a regimentelor franceze, primite de bucureşteni cu arcade de flori şi urale.

În marea ei diversitate, Calea Victoriei oferă un spectacol profund urban şi un peisaj cât se poate de excentric. În ciuda crizei, este şi astăzi cât se poate de frecventată.

Este adevărat că, pe ici pe colo, mai poţi zări câte o vitrină goală. Se ştie că pe vremuri chiria unui spaţiu în acest paradis al comerţului se plătea din greu.

Bucureşteanul, de felul lui reticent la orice semn al rigorii, merge pe stradă făcând complet abstracţie de maşini, iar dacă se mai şi întâmpla să vadă vreo femeie frumoasă, se precipită să o acosteze, cu riscul de a provoca un ambuteiaj.

Se întâmplă mult mai rar decât la Belgrad, la Sevilla sau la Buenos Aires ca pietonii să năvălească pe drum, blocând trecerea maşinilor, însă nu ştiu cum se face de reuşesc întotdeauna să încurce circulaţia în aşa măsură, încât nu de puţine ori primăria a fost forţată să monteze lanţuri pe marginea trotuarelor, pentru a îngrădi într-un fel acest flux uman.

Lipscani

Nici nu apucă să se desprindă bine de malurile Dâmboviţei, şi Calea Victoriei se grăbeşte să etaleze pe flancul său drept o imensă hernie: cartierul Lipscani.

Abia după ce am explorat această zonă am găsit explicaţia existenţei Broadway-ului la New York şi a Commercial Road-ului la Londra. Dacă încerci să cauţi sursele Down-Town-ului şi ale East-End-ului, le vei găsi cu siguranţă în acest cartier comercial al Europei

Orientale, în care Lipscaniul – strada negustorilor din Leipzig – face figură aparte, şi nu datorită calităţii ieşite din comun a produselor pe care le expune. În fond şi la urma urmei Leipzigul nu mai trimite mare lucru prin părţile acestea. Blănurile sunt de mai proastă calitate şi mai scumpe decât la Paris. Mătăsurile veneţiene, catifelele genoveze, armele nemţeşti, bijuteriile şi argintăria franţuzească – toate aceste obiecte de lux pe care orientalii le cumpără cu bani grei din Occident au dispărut. Pe vremuri, comisionarii greci şi valahi din Bucureşti care veneau să se aprovizioneze la Leipzig produceau o asemenea agitaţie – povesteşte doamna Greceanu – încât în anii în care capitala României era răvăşită de ciumă, organizatorii acestor târguri ezitau să le mai deschidă porţile. De obicei însă, căruţele traficanţilor se reîntorceau încărcate de mărfuri pe care angrosiştii de pe Lipscani reuniţi la hanul de la *Sfântul Gheorghe*, le vindeau cu amănuntul pe străduţele vecine care purtau fiecare din ele numele unui meşteşug: strada mărgelarilor, cea a abagiilor, uliţa şelarilor, cea a blănarilor...

Astăzi, vitrinele de pe strada Lipscani nu mai expun numai lucruri aduse de la Leipzig, căci aprovizionarea se face câte un pic de peste tot, ci mai cu seamă din provinciile româneşti, de unde mărfurile vin sub etichetă franceză.

Prăvăliile îşi spun: „*Şicul de la Paris*", „*Parisul*", „*Parizianca*"; altele şi-au păs-

trat nume cu rezonanță Louis-Philippe, ca „*Lumea eleganței*" sau încă mai ciudate, precum „*Pomul de aur*" sau „*Papagalul*", în timp ce altele, într-o adevărată beție a loialității dinastice, au fost dedicate: „*Prințesa Elisabeta*" sau „*La Carmen Sylva*".

Pe această stradă pe care se strivesc trecătorii, nici limba nu ne e scutită de stâlcire. Pierre Lascalopier spunea despre români că „*vorbesc o limbă latină amestecată cu greaca și împestrițată cu păsărească*".

Pentru a-i tenta pe oamenii cu bani, negustorii au scornit cuvinte bizare care îl obligă pe parizianul aflat în trecere pe aici să-și revizuiască vocabularul, obligându-l să se adapteze la scrierea fonetică *chauffeur* se scrie *șofer*, *Garde-robe* se scrie *gardirop*; *mise-en-plis* – *mizanpli*; *bonne femme* – *bonfam*, iar *femme de chambre* – *famdicambre*. Acestea sunt românisme curente, cam ca *mașina* pentru *automobile*, *sandulie* pentru covorul de la picioarele patului, *coafor* pentru *coiffeur*. Cu aceeași nonșalanță, românii spun cofetăriei *bonbonerie* și cabinetelor particulare *separeu*. „*Haine de dame*" nu este firma unui negustor misogin, ci vrea să spună că vinde haine pentru doamne. *La Blanche Camelie* – adorabilă expresie, făcută pentru poezie, devine pur și simplu *La camelia albă* în franceza moldo-valahă. *Galanterie*

(n.t.: purtare aleasă) este numită aici o prăvălie unde se vând bonete şi ciorapi.

Cum cuvântul *cur* sună cât se poate de rău în română, toate terminaţiile în *cure* sunt proscrise. Nu spui *manucure*, ci *manichiuristă*. Două persoane care au copilărit împreună, vă vor spune uneori că au *enfanté ensemble* (creând ridicolul *am zămislit împreună)*. Dacă un român pleacă la studii în străinătate, la întoarcere va fi gratulat cu expresia *„cult şi călătorit"* – „culte et voyagé". Emoţionant omagiu adus civilizaţiei de către analfabeţi.

Povestea asta îmi aminteşte de un pianist bucureştean ce cânta pe la petreceri, pe a cărui carte de vizită stătea scris: *„Tapeur au plaisir avec violon"*, adică *„pianist de cabaret pentru petrecere cu vioară"*.

Neologismele acestea stranii sunt folosite cu precădere de către oamenii sărmani care vor să imite societatea aleasă. În cercurile înalte mi s-a întâmplat foarte rar să întâlnesc erori şi ele ţin mai degrabă de gramatica lui Lancelot: se spune *reactionner* în loc de *reagir*, sau *grandoman* pentru *megaloman* sau *théoreticien*. *Primar* i se spune conducătorului unui oraş: este un nume compus din *primat* şi *maire*. Dacă vrei să te plângi de curenţii de aer, va trebui să spui că *trage*, iar pe cineva îl *simpatizezi*. Un produs este *repartizat*.

Verbului *a face* i se dau întrebuinţări ciudate, de tipul *fă la stânga* sau *m-a făcut imbecil*, sau – şi mai hazliu – *m-a făcut porc*. Bucureştenii au o slăbiciune pentru expresia *mon şer* (*mon chère*), care pigmentează cele mai înflăcărate discursuri. Trebuie să recunosc însă că românii vorbesc franceza mai bine decât toţi ceilalţi balcanici, şi în orice caz mai bine decât evreii din Salonic şi levantinii de pe strada mare din Pera, pe care îi poţi auzi strigând: „*Que je sais, moa*" – „*ce ştiu io...*"

Să ne întoarcem la faţadele magazinelor de pe Lipscani, ale căror firme atârnă, periculos, în gol. Ceea ce face specificul străzilor grecilor, ale armenilor şi ale evreilor în lumea întreagă, este o lipsă totală de respect pentru trotuar. Prăvălia este un mic centru al unor vaste operaţiuni comerciale, care avansează până în şosea pentru a-l ademeni pe bietul trecător cu orice chip, şi care nu se opreşte decât în faţa maşinilor, şi asta cu regret.

Este inutil să-l cauţi pe negustor în spatele tejghelei; el se va afla întotdeauna în pragul uşii, gata să-şi agaţe prada de braţ. De altfel, la prăvălie îi poţi întâlni întreaga familie:

Fiica „*face*" vitrina, aruncând priviri galeşe trecătorilor, iar fiul, pus de santinelă în dreptul uşii, racolează clienţii din mulţime. Vânzătorii de radiouri de pe Broadway şi revânzătorii acestora din Rue du Temple sau din preajma

Hôtel-de-Ville, ca şi noile cafenele de pe Champs-Élysées (care au totuşi – din fericire – acordul consiliilor municipale) îţi pot oferi o imagine relativă asupra deprinderilor orientale.

Aici nu se pierde niciun centimetru de spaţiu; ca şi pe străzile Cantonului, odată epuizat spaţiul pe orizontală, publicitatea îşi face loc cu nonşalanţă pe verticală. Obiectele sunt expuse până în marginea de sus a vitrinei. Primăria mai emite din când în când câte un regulament prin care îi obligă pe negustori să-şi aşeze firmele de-a lungul pereţilor. Atâta pagubă! A doua zi, ele se află din nou pe trotuar. Îmi amintesc de stratagema ingenioasă prin care un negustor reuşise să-şi agaţe deasupra uşii, atârnate de-o funie, vreo zece şepci colorate în fel şi chip. Toată instalaţia stătea să cadă, la cea mai mică suflare de vânt, în capul trecătorilor.

Cartierele acestea evreieşti au reuşit să cucerească până şi locurile unde altădată tronau voievozii. Maidane oribile puţind a piele argăsită au luat locul grădinilor ce răspândeau un subtil miros de mentă şi de busuioc, loc unde doamna Chiajna îşi oferea poate plăcerea orgolioasă de a-i arăta trimisului Franţei salvia şi muşcatele ei roşu-aprins. Aceste mici prăvălii care vând pânză ieftină şi creton, veghează inconştient, ca nişte santinele ce continuă să păzească locul unde creştea cândva o floare, pentru că aşa au primit ordin de la cazarmă, Poarta

de Jos a orașului prin care treceau odată cortegiile fastuoase ale domnilor întorși de la Constantinopol.

Strada Lipscani, cu ceaprazăriile ei, seamănă mult cu strada Aboukir sau Sentier. Mai întâi se împăunează cu băncile ei frumoase, apoi se dedică exclusiv comerțului, după aceea se împodobește cu Biserica *Sf. Gheorghe* – splendid monument de la sfârșitul secolului șaptesprezece înconjurat de platani –, se avântă până către Piața Romană, unde o lupoaică din bronz oferită de municipalitatea din Roma își hrănea pe vremuri cățeii, și sfârșește în scuarul Sf. Gheorghe, bântuit de salahori care își închiriază serviciile și de servitoare unguroaice rămase fără slujbă.

Casele pipernicite dispar sub vanitoasele panouri publicitare pictate cu albastru, roșu și verde. Pe lângă ziduri se preling țigani cu nasurile deformate de lupus. Centrul Lipscanilor nu este altceva decât o îngrămădire de mărfuri oribile, de obicei străine, cu excepția țesăturilor. În spatele vitrinelor se pot vedea stive uriașe de mătăsuri care-mi trezesc un nou sentiment de dezgust: sila de mătase.

În locul splendidelor mătăsuri cantoneze, uscate și granuloase, a vălurilor aproape imateriale de mătase de Sichuan, a vechilor și rafinatelor mătăsuri lyoneze – simbol al luxului și al onoarei, acum, când viermii de mătase, meșteșugari înceți și nobili, mor odată cu întunecații

duzi – mătasea artificială îşi impune domnia vulgară, îmbrăcând cu reflexele sale de zinc mizeria mahalalelor. Pe tarabele de aici nu poţi vedea nici cel mai mic obiect de bun gust. Peste tot domneşte stilul *Village Suisse* sau *Marché Saint-Pierre.* În fond aceleaşi familii de evrei fac negoţ şi la Paris şi la Bucureşti.

Pe deasupra, toţi amărâţii din Chişinău şi din Cernăuţi – unde, de altfel, toate străzile sunt un fel de esenţă a Lipscaniului – exhibă bretele şi cravate pe care le extrag din geamantane fără capac, legate de gât cu sfori. Îi poţi vedea, pe un ger de minus 20 de grade, chinuindu-se să-şi vândă marfa şi strigând cu voce spartă, coagulată parcă deopotrivă de frig şi de mizerie, având mâinile gălbui şi nasurile învineţite de frig, hotărâţi să moară mai bine aici decât să renunţe la a-şi lichida marfa lor mizeră. De fapt, sunt decişi nu să moară, ci să câştige atât cât să-şi poată cumpăra un bilet până la Paris, ceea ce ar trebui să ne determine să fim mai puţin surprinşi de invazia orientalilor în Franţa.

Teatrul Naţional

Piaţa Teatrului Naţional este prima vertebră a Căii Victoriei. În timp, şi-a mai pierdut ceva din frumuseţea pe care o avea înainte de război, nu atât pentru că inamicul ar fi deteriorat clădirea

teatrului (ba, dimpotrivă, se pare că a ocolit-o cu solicitudine), ci mai cu seamă pentru că automobilele au alungat trăsurile rusești trase de caii cu crupă mare și neagră și cu coama zburlită.

Cândva, vizitiii cazaci – giganți cu fețe spelbe și ceafă rasă – își îmbiau clienții cu glas subțire, cocoțați pe capra trăsurii. *„Boierule, vino aici, boierule"*, strigau pocnindu-și biciul.

Pentru a fi mai convingători, porneau apoi la trap înconjurând piața pe care o transformau într-un adevărat carusel. Clientul urca în cele din urmă în trăsură, sub privirile admirative ale asistenței, pentru că o plimbare *„La Șosea"* – această Bois de Boulogne a Bucureștiului – costa până la zece galbeni.

Nici nu apucau bine caii să simtă caldarâmul sub copite, că erau mânați în cea mai mare viteză de către muscalul care smulgea hățurile, ridicându-se pe jumătate în picioare. Viteza lor nu ajungea de fapt nici la jumătatea unui trăpaș american.

În urma atelajului se ridicau nori de praf și răsunau clinchete de clopoței, iar pietonii, fascinați, se opreau să contemple acest spectacol.

Când ziua se sfârșea, vizitiul nostru se reîntorcea la căsuța lui din mahalaua aflată în apropierea marilor grajduri regale. Își scotea mantaua de velur închisă la culoare, legată cu o centură de moar

albastru deschis sau roşu ca cireaşa şi se aşeza în faţa samovarului.

Era imediat înconjurat de toată familia, pentru că aceşti ruşi, deveniţi eunuci din convingere religioasă, aveau întotdeauna familie. Nu se mutilau decât după naşterea primului fiu. România îşi datorează vizitiii Rusiei, care a izgonit de pe pământurile ei această sectă a scopiţilor. După o vreme, hrănit şi cu caii odihniţi, omul nostru se înapoia în Piaţa Teatrului.

Teatrul Naţional a fost construit în 1852. Emoţia pe care o stârneşte această clădire vechilor bucureşteni nu are neapărat de-a face cu frumuseţea sa arhitecturală. Până în preajma războiului, era cam singura scenă bucureşteană unde se montau piese de teatru. Se poate spune că Teatrul Naţional a trăit vieţile celor mai mari actori români şi a primit pe scena lui cele mai ilustre nume de artişti străini. S-au jucat aici toate repertoriile din lume în toate limbile posibile. Până să se înfiinţeze, nu existau în Bucureşti decât câteva mici estrade, iar mai apoi, acea sală a boierilor considerată a fi culmea luxului pentru că poseda şi o odaie pentru lachei.

Prinţesa Ralu Caragea, mare protectoare a artelor – ca şi tatăl ei, domnitorul, de altfel, care avea obiceiul să călătorească într-o sanie ce imita carul lui Apollo, cerea să fie jucate aici drame romantice germane sau tragedii scrise de

Voltaire. Aspirațiile naționale își găseau cel mai adesea o refulare secretă în tiradele care exaltau libertatea. Faptul că „*Mahomed*" sau „*Moartea lui Cezar*" pot să dea unui popor forța de a se simți stăpân pe propriul său destin, mă uimește și mă face să cred că este și singurul merit al acestor tragedii. Aceste piese erau de obicei puse în scenă în limba greacă, deoarece pentru a obține dreptul de a le traduce trebuiau convinse autoritățile rusești, care vegheau asupra Principatelor și nu aveau – evident – niciun interes să încurajeze manifestările patriotice.

Acest mic teatru a supraviețuit o vreme, până când celebrul autor-actor Caragiale l-a părăsit pentru Teatrul Mare, care a căpătat curând epitetul de „Național".

La Capșa

București.

Reședința: Capșa.

Capșa este inima orașului, în sens fizic și moral.

Capșa semnifică patru lucruri în același timp: un hotel, o cofetărie, un restaurant și o cafenea. Imaginați-vă, adunate laolaltă într-o clădire cu aparență modestă, patru bătrâne glorii ale Europei – restaurantul *Foyot*, cofetăria *Rumpelmayer*, cafeneaua *Florian* din Veneția și hotelul *Sacher* din Viena. Capșa înseamnă un

stil, o tradiţie, un organism, un decor, o „*Sală a Paşilor Pierduţi*", un monument şi o emblemă.

Pe la orele prânzului tot Bucureştiul defilează pe aici. Românii consideră acest loc drept „foarte şic". În ceea ce mă priveşte, văd în Capşa timpanul unei uriaşe urechi – Bucureştiul, prin excelenţă un oraş al bârfei.

Mai întâi cofetăria: cofetăriile bucureştene au rămas ceea ce trebuie să fi fost cele franţuzeşti acum o sută de ani – saloane unde se devorează praline şi reputaţii.

Pariziene datorită fursecurilor şi a limbii care se vorbeşte aici, vieneze graţie ştrudelelor cu mere care se servesc, ruseşti mulţumită plăcintelor lor cu care oamenii se grăbesc să-şi umple stomacurile încă de dimineaţă, greceşti dacă ar fi să te iei după dulceţurile care se mănâncă aici, turceşti din pricina baclavalelor şi a şerbeturilor – cofetăriile din Bucureşti sunt un fel de recreaţie dulceagă, o haltă decorată cu zaharicale.

Puţin după prânz încep să-şi facă apariţia acel gen de bătrâne doamne pe care le mai poţi întâlni prin provinciile franceze când ies duminica de la slujbă: cu feţe gălbui, înveşmântate sărăcăcios, în negru, zămislite din acel lemn de abanos cu încrustaţii de baga şi piele în care au fost sculptate şi bunicile noastre; te poţi crede la *Chiboust* sau la *Gloppe*,

duminică dimineaţa. Numai soba de faianţă surprinde prin exotismul ei.

Duduile din magazin, în şorţuri negre şi colerete albe, îmbrăcate după cel mai pur stil *Boissier*, stau la post în imediata apropiere a prăjiturilor cu glanţ de ciocolată şi a fondantelor pastelate.

Aproape sufocate în blănurile lor, care nu sunt ornamentale ca în Occident, ci mai degrabă indispensabile ca în Rusia, încălţate cu botine de cauciuc, cucoanele îşi comandă întotdeauna caramelele în limba franceză.

Pe la 12,30 apar şi junii eterni – camarazii lor din copilărie; este ora la care îşi iau micul dejun. Bucureştiul este, în afara Madridului şi a Buenos Aires-ului, ultimul oraş unde îi mai poţi întâlni pe acei indolenţi de la 1900, acei băieţi de bani gata care nu ştiu să se radă singuri şi nu se trezesc niciodată înainte de prânz.

În afara ţuicii – un rachiu care se bea iarna fierbinte şi îndulcit, nimeni nu bea alcool. Cucoanele ronţăie napolitane şi baclavale înecate în miere.

Evident că în Bucureşti există şi alte cofetării celebre, precum „Nestor" – faimoasă datorită pateurilor şi friştii sale, „Zamfirescu" – unde se vând fructe confiate, „La Palat", cu imensele sale cornuri umplute cu ciocolată şi alune, dar cireaşa de pe tort, minunea minunilor rămâne tot Capşa.

Merită să mănânci o tartină cu icre negre în dosul vitrinei, lângă casă,

pentru a-i vedea cum defilează prin dreptul geamurilor pe militarii pirpirii împovăraţi de grade înalte, pe ataşaţii cu afaceri străine, pe politicieni, pe pierde-vară, pe avocaţii de renume, pe nobilele protectoare ale artelor, pe bătrânele celebrităţi, pe confidentele politicienilor, pe actriţele, pe spioanele (despre care se spune că toată lumea ştie că sunt de la poliţie), pe întreţinutele îmbogăţiţilor din afacerile cu petrol. Trebuie neapărat să-i priveşti pe toţi aceşti oameni primind ploaia de complimente, orbitând ca nişte planete înconjurate de sateliţi, observaţi, catalogaţi, puricaţi din clipa în care intră în aria vizuală a obişnuiţilor de la Capşa, pentru a înţelege că Bucureştiul nu este altceva decât o mare familie.

„... *Bucureştiul s-a schimbat mult... altădată toată lumea se saluta... acum te trezeşti mereu înconjurat de necunoscuţi.*" – în răstimpul cât a rostit această frază, interlocutorul meu şi-a ridicat de şase ori pălăria.

Capşa a fost un bucureştean care a deprins tainele cofetăriei de la Boissier, care l-a învăţat despre dulciuri tot ceea ce se putea învăţa, plus arta de a prepara lichiorurile, siropurile şi rachiul. La reîntoarcerea în ţară a fondat o fabrică de ciocolată şi a deschis o cofetărie după toate regulile artei, conformându-se tradiţiei pariziene a ambalării fursecurilor pe hârtie dantelată şi a politeţii desăvârşite la casierie – maniere pe care le poţi

descoperi și astăzi, nu fără emoție, atât de departe de casă. Războiul ruso-turc din 1855 a făcut din discipolul lui Boissier cofetarul statului-major moscovit și favoritul generalului Durakin, care a decis să-l țină pe lângă el toată viața. Capșa era pe cale să facă avere când jefuitorii cazaci i-au atacat căruțele și i-au devorat caramelele, pralinele, zahărul candel, dropsurile, gumele și drajeurile.

Așa încât tânărul a pornit pe jos – consternat și ruinat – de-a lungul câmpurilor de trandafiri din Bulgaria (sursa esențelor din Istanbul), când l-a străfulgerat o idee: să-i învețe pe bulgari să prepare dulceață din trandafiri. S-a întors bogat în orașul său natal.

Restaurantul are un aer la fel de tipic ca și cofetăria: plafonul din lemn ciocolatiu, covoare de culoarea purpurei, vitrine în care strălucește argintăria poansonată, carafe de cristal gravate, banchete îmbrăcate în pluș de culoarea racului fiert, coloane cu stucaturi în forma frunzelor de acantă, bufet rece, un bătrân șef de sală (de altfel plecarea șefului de sală francez Aimé, chemat la mobilizare în 1914, a prilejuit o adevărată manifestare a francofiliei) și ierarhia impusă Europei de marii restauratori francezi sub cel de-al Doilea Imperiu: chelneri postați la zece pași în spatele ospătarului, ospătarul așezat la trei pași în spatele patronului și, în fundal, micul

garderobier pierdut cu totul sub greutatea blănurilor încercând cu disperare să împerecheze şi să numeroteze cu creta galoşii aproape identici ai clienţilor...

Separeurile de la Capşa sunt de un clasic sublim: capitonaje, catifea verde, godine ruseşti, canapele de abanos, pahare cu bordură aurită – locuri unde generaţii întregi şi-au marcat şansa... Toate pariurile, toate duelurile, toate adulterele, toate combinaţiile politice, toate blocajele princiare, toate intrigile diplomatice ale celui de-al nouăsprezecelea secol s-au pus la cale în aceste separeuri.

Camerele din hotelul „Capşa" au ferestrele deasupra străzilor zgomotoase; mai poţi găsi şi astăzi înăuntru pilote umplute cu puf, lumânări şi oale de noapte – adică tot confortul de la 1878, pe care nu-l mai poţi întâlni decât exact în faţă, la hotel „Bulevard", care până mai ieri îşi aşeza clientela diplomatică în fotolii de pluş galben cu ciucuri şi ornamente de mătase.

La cafeneaua „Capşa" însă, care se află chiar în faţa Cercului Militar, nimeni nu consumă nimic; singurele alcooluri sunt „Timpul" şi „Gazeta dezbaterilor"; se citesc povestioare diplomatice în „Universul", articole cu tentă socialistă în „Dimineaţa" şi „Adevărul", cronicile din „Lupta", „Independenţa" şi „Viitorul".

Deputaţii, care îşi tund barba à la Brătianu, ţes comploturi politice, îşi înca-

sează banii din campaniile electorale şi distribuie recomandări.

Cronicarii îşi ascut creioanele pe blaturile de marmură, iar bătrânii bucureşteni, aflaţi în interiorul clubului lor favorit privesc cu spaimă şi oroare prin vitrine cum se înalţă primii zgârie-nori în stil american.

Se aud eternele fraze:

– Până la urmă ministrul a semnat!

– Ordin de plată. Ce glumă proastă! Trezoreria e goală.

– Comisia de control a averilor. Asta-i pentru gogomani...

– Crezi că Statul va plăti?

– Vă asigur că Statul va plăti.

– Ei, uite că n-a plătit!

De la Capșa la Șosea

Pe Calea Victoriei se vorbeşte despre orice: despre bucătărie, despre politică şi despre amor.

Acest Corso cu alură stendhaliană este aleea primelor întâlniri, este coloana pe care se lipesc micile anunţuri, este – deopotrivă – cadranul pe care se marchează moda de ultima oră, este cărarea secretă pe care se urzesc comploturile militare, pavilionul unde se ascund îndrăgostiţii de privirile părinţilor, scena pe care se joacă cele mai teribile satire, breşa prin care se forţează şi se şi cucereşte Bucureştiul, şi este, în egală

măsură, şi drumul către Constantinopol – marea alee triumfală care coboară din nord până la *Sf. Sofia.*

Înconjurat de spahiii săi albi şi de ienicerii cu turbane verzi, cocoţat în scările sale triunghiulare, domnitorul Mavrogheni s-a folosit de acest drum pentru a-şi lua în stăpânire oraşul.

Câteodată, Calea Victoriei este străbătută de un car mortuar care plimbă un mitropolit mort aşezat cuminte pe perne de catifea şi acoperit cu pene negre de struţ, alteori landourile de la 1900 ocupate de nuntaşi veseli, flanchează trăsura capitonată cu satin alb şi încadrată între cele două făclii la adăpostul cărora se sărută tinerii căsătoriţi.

Printre stelele de gheaţă pe care gerul le desenează pe geamuri, de abia dacă pot zări faţada severă şi oarecum retrasă a Palatului Regal.

În spatele vitrinelor aburite, cafenelele adăpostesc o societate heteroclită alcătuită din bărbaţi de toate condiţiile. Combinaţiile ministeriale, simpatiile literare, colaborările jurnalistice se elaborează toate în această atmosferă îmbibată de fum şi de aburii cafelei Moka.

Afară, oamenii se înghesuie unii în alţii (iarna volumul fiecărui trecător este dublat de blănurile în care este încotoşmănat), maşinile şi săniile se încurcă unele pe altele.

Pe scurt, de o sută de ani încoace întreaga viaţă politică, mondenă, dinastică,

amoroasă şi anecdotică a României se concentrează pe spaţiul restrâns dintre Capşa şi Athénée Palace.

Cartierele din Bucureşti sunt marcate cu culori: galben, albastru, verde.

Periferiile sunt negre, centrul este roşu. Despre Calea Victoriei s-ar putea spune că este de un roşu aprins.

La Athénée Palace

Holul acestui hotel seamănă foarte bine cu culisele unui teatru, iar portarii ar putea oricând juca rolul lui Scapin sau al lui Mascarille.

Aşezat în acest adevărat forum bucureştean unde localnicii vin să-i repereze pe străini, unde indiscreţia românească – cam jenantă prin raport cu indiferenţa parizienilor, însă prietenoasă şi lipsită de mofturi, ţinând cont şi de spionajul rusesc – se arată în toată măreţia ei, unde oportunităţile sunt dibuite imediat, unde se expun cuplurile şi răsună hohotele de râs (căci la Bucureşti bârfa este la fel de molipsitoare ca şi gripa), unde secretele se volatilizează către urechile care devin microfoane, unde relaţiile sociale se leagă ca peste tot, dar cu mai puţine grimase, unde şi cinismul şi altruismul sunt atitudini duse la paroxism – mă familiarizez încet-încet cu această societate încântătoare, câteodată frivolă, însă niciodată stângace sau răutăcioasă.

În acest foaier central al Bucureştiului totul aminteşte de Franţa: la chioşcuri se vând tot atât de multe jurnale franţuzeşti ca şi ziare româneşti, iar cărţile noastre, cu coperţile încă neuscate, se vând imediat ce apar.

Compatrioţii noştri, pe care îi poţi recunoaşte imediat după faptul că, refuzând să-şi cumpere căciuli de blană, se încăpăţânează să poarte melon şi pe cel mai năprasnic ger, sunt invitaţi cu uşurinţă peste tot. Parfumurile noastre şi articolele de lux decorează toate vitrinele, iar franceza este vorbită aici curent. Şi totuşi, mi se pare imposibil să iei în serios ceea ce din neghiobie sentimentală şi lâncezeală a spiritului, mulţi francezi afirmă:

„*Bucureştiul este un adevărat Paris*". De altfel, cum să recunosc Parisul în fiecare „*mic Paris*" care mi-a fost arătat pe toată suprafaţa globului? Este ca şi cum ai pretinde că Bucureştiul – cu Hohenzollernii săi şi cu mărfurile sale germane este un mic Berlin, sau că, cu cei 40.000 de unguri, cu evreii săi, cu brutarii săi greci, cu zidarii săi italieni, cu guvernantele sale franţuzoaice, cu grădinarii săi bulgari, cu hamalii săi turci, cu maseuzele sale rusoaice şi cu vânzătorii săi ambulanţi albanezi – este un mic New York; sau că, din pricina zăpezii şi a numeroşilor săi vizitii, este un „*Petersburg în miniatură*", cum scrie Keyserling. Bucureştiul este Bucureşti

pur şi simplu şi l-aş recunoaşte din alte o sută de capitale după căruţele sale trase de boi care taie calea Fordurilor în mijlocul bulevardelor, după taxiurile sale care se cocoaţă fără jenă pe trotuare şi se dublează în toate sensurile, după vânzătorii săi de bragă cu micile lor chioşcuri din aramă cărate pe spate, după mitropolitul său care îşi mormăie slujbele cu voce nazală precum prelaţii bizantini, cu singura deosebire că liturghiile celor din urmă răsună din interiorul micului hexagon de porţelan alb care este radioul.

„*Este un oraş cârpit*" îmi spunea cu haz într-o zi regina Elisabeta a Greciei.

Dar, chiar dacă istoria românilor este una făcută din cârpeli, chiar dacă până şi capitala lor este o compilaţie, dacă umorul românesc este uneori cam dezlânat, iar Bucureştiul rezumă toate aceste caracteristici în aceeaşi măsură în care Athénée Palace-ul este imaginea fidelă a Bucureştiului, cu atât mai bine pentru cel care le gustă farmecul. De altfel, doamna Simona Lahovary a găsit cât se poate de inspirat termenii pentru a exprima o atare situaţie:

„*Călătorul descoperă la această capitală un nu ştiu ce care trezeşte simpatie. Mai puţin străvechi decât altele, în mod sigur mai puţin interesante şi mai puţin frumoase, monumentele din Bucureşti au însă meritul de a fi rămas totuşi în picioare. Frumuseţea lor modestă şi oarecum*

umilă trebuie luată în consideraţie prin prisma acestei aureole sentimentale."

Palate

Calea Victoriei pare să se mândrească cu edificiile sale importante. Dacă este aşa, se înşală!

Există aici un *Palat al Poştelor* şi o *Casă de Depuneri*, amândouă într-un violent stil administrativ, un *Cerc Militar* cu terase babiloniene, şi chiar un *zgârie-nori – Palatul Telefoanelor* – clădiri pe care, toate, aş fi foarte fericit să le văd dispărând.

Pe de altă parte, sunt edificii de o splendoare atât de obeză şi de un lux atât de strident, atât de încărcate cu ornamente, încât te fac să te gândeşti la nişte cucoane bătrâne împopoţonate ridicol.

Nemţii obişnuiesc să spună despre femeile planturoase că *au balcoane mari*. Cam aşa se întâmplă cu aceste palate, care în dosul unor faţade somptuoase îngrămădesc prin curţi şi prin ganguri fel de fel de acareturi menite să încropească un oarecare confort. Unul dintre acestea este palatul Cantacuzinilor, care se susţine pe nişte cariatide disproporţionate şi este păzit de doi lei de piatră ai căror ochi sclipesc verzui în nopţile de gală. Fac referire şi la palatul Sturza, copie prodigioasă a flamboaiantului stil

Ludovic al XVI-lea, şi la Athénée Palace, considerat a fi un panteon al frumuseţii – de fapt de o urâţenie de-a dreptul indigestă. Acestor edificii pompoase le prefer de o mie de ori casele de secol nouăsprezece, scăpate de acest aer stupid: palatul Ştirbei – oarecum retras de la stradă şi străjuit de umbrele parcului care îl înconjoară, încântătoarea casă Manu – pe care proprietarul său – M.C. Manu a avut eleganţa, înţelepciunea şi curajul de a o păstra intactă, la adăpost de ravagiile progresului, micul palat Moruzzi, devenit între timp Muzeul Municipiului, palatul Şuţu, călare pe patru străzi, eleganta legaţie rusă pe care sovieticii erau gata-gata să o demoleze când au luat-o în proprietate, casa Ferekide cu superbele ei sobe de faianţă pictată, respirând o distincţie calmă – în fond atâtea clădiri mici şi mari, vestigii ale unei epoci în care prosperitatea şi siguranţa creşteau de la an la an şi în care – cum spun ghicitoarele în cărţi – „fericirea era la ea acasă". Ziduri uriaşe, de o înălţime proteguitoare, ornate cu stucaturi austriece, în care se decupează ferestrele duble înalte şi generoase, cu plafoanele din lemn pictat, cu tapiserii, cu mobile rareori frumoase însă suficient de demodate pentru a nu fi chiar urâte, înconjurate de grădini nepretenţioase în care florile cresc la voia întâmplării – un confort specific românesc care te dezorientează şi te educă deopotrivă, un soi de lux opus celui pe

care îl pretindem noi, pentru că, proasta calitate a lucrurilor nu îi dăunează; şi peste toate acestea domină un aer aristocratic.

Îmi este imposibil să explic de ce găsesc că aceste case sunt de bun gust. De altfel, ele sunt pe cale să dispară, absorbite de acele odioase imobile cu multe apartamente, care poartă aici denumirea de *blockhaus*.

Niciunul dintre palatele despre care am vorbit nu mai aparţine stăpânilor lui: palatul Cantacuzinilor a devenit Preşedinţia Consiliului de Miniştri, palatul Moruzzi – cel mai vechi dintre toate şi cel mai autentic – a fost transformat în Muzeul Municipiului şi este îngrijit de amabilul M. Florescu care, cu o uimitoare erudiţie şi cu o răbdare de călugăr benedictin, munceşte pentru a reconstitui istoria fiecărei pietre din oraşul său, apoi frumoasa casă Vernescu, care a fost achiziţionată de Ministerul Comerţului, iar palatul Sturza adăposteşte de treizeci şi cinci de ani Ministerul Afacerilor Străine; într-un pavilion al acestei clădiri, domnul Eugen Filotti a organizat şi a condus un serviciu de presă care ar fi putut fi propus ca model pentru serviciile de presă ale celor mai importante ţări, pentru precizia şi abundenţa informaţiilor, pentru ştiinţa de a le clasifica şi pentru rapiditatea cu care le transmite atunci când îi sunt cerute.

Palatul Romanet, astăzi Minister al Finanţelor, datează din secolul optsprezece.

Toate aceste case ale marilor boieri au intrat pe rând în proprietatea unui singur aşa-zis boier, care este Statul.

„*Stat... stat... stat...*" – este un fel de cuvânt magic, pe care îl auzi întruna din clipa când treci frontiera română, chiar în timpul conversaţiilor pe care le ai la vagonul-restaurant.

Imensele marchize ale acestor case, cochilii din fier forjat rotunjite ca nişte evantaie concepute pe vremuri pentru a primi frumoasele vizitatoare ale palatelor, adăpostesc astăzi doar cozi de petiţionari. Căci românul a depins întotdeauna de cineva pentru a trăi: Voievozii de boieri, boierii de ţărani şi aşa mai departe. Astăzi *Marele Ban* a dispărut, înlocuit fiind în concepţia generală de *Administraţie* – pentru oamenii de rând, şi de *Ministru* – pentru descurcăreţi. Pentru nimica toată i se sărută pulpana hainei, i se şterg papucii de praf, i se umple pipa, i se veghează siesta cu aceeaşi supunere ca acum un secol...

De câte ori nu mi s-a întâmplat ca, trecând pe la orele prânzului prin dreptul Ministerului de Finanţe, să mă opresc în faţa gardului pentru a privi mulţimea atât de bizară, atât de tipic românească a petiţionarilor! Poţi întâlni printre ei oameni din toate clasele sociale, de la preotul care, aşezat cuminte pe o bancă

îşi perie barba şi pletele, la biata văduvă care face încercări disperate de a opri sechestrul averii, la orfelinul înlăcrimat, la bătrânul pensionar care îşi trece timpul conversând cu portarul printr-o ferestruică de ghişeu.

Cei mai puţin îndrăzneţi, intimidaţi de santinela care apără funcţionărimea cu baioneta la picior, aşteaptă cu orele afară, în zăpadă. O veche practică a brutalităţilor, a torturilor şi a mutilărilor pare să îi fi deprins de-a lungul secolelor cu aşteptarea. Spinările lor păstrează încă amintirea obscură a vremurilor când conţopiştii de la Finanţe adăugau funcţiei lor de strângători de impozite publice pe aceea de bătăuşi oficiali.

Nu s-a scurs prea mult timp de la epoca în care – precum în comediile clasice – în România slugile se duceau la poliţie cu dispensă de la stăpânii lor pentru a se lăsa biciuite. Aceşti bieţi oameni s-au aplecat de atâtea ori în faţa ghişeelor guvernamentale, încât li s-a deformat coloana vertebrală.

Cei mai abili au înţeles însă cum trebuie să procedeze; ştiu prea bine că dacă se aşază la coadă îşi vor pierde întreaga zi fără să-i ia cineva în seamă. Îşi iau aşadar aerul unui boier blazat, închizându-i portarului gura cu replica fatidică: *„Măi, tu ştii cine sunt eu?"*

Astfel de întâmplări sunt reminiscenţele vremurilor în care Bucureştiul era un mic orăşel unde până şi cel mai

mic boiernaş era cunoscut de toată lumea şi unde nimănui nu-i trecea prin minte să se mire de gestul seniorului care, aflat în drumul spre Carlsbad şi convins de faptul că Europa nu este decât o anexă a Bucureştiului, trăgea semnalul de oprire al trenului într-un orăşel oarecare, pentru simplul motiv că aşa avea el plăcere, ca şi cum n-ar fi făcut altceva decât să se oprească oleacă pe moşia lui... Şeful de gară – austriac! – îşi făcea apariţia vânat de enervare amenințându-l cu o amendă zdravănă pe boierul care, întorcându-se către nevasta lui, tuna la rândul lui impresionant: *„Spune-i, te rog, ăstuia cine sunt eu!"*.

Ajunşi, în fine, în biroul ministrului, petiţionarii noştri ştiu că nu au, practic, nicio şansă să rămână singuri cu acesta. Cincizeci de solicitatori – candidaţi, petiţionari, alegători care au reuşit să forţeze barajele îl înconjoară deja pe omul politic şi nu dau niciun semn că ar vrea să plece. Flatând, cerând, incriminând – într-un spectacol de-a dreptul comic – par să simtă o nevoie irepresibilă de a-şi comunica părerea despre tot ceea ce îi înconjoară.

Nici măcar dacă noul venit are calitatea de a-şi aşeza mâna pe umărul stâng, în semn de fraternitate masonică, acesta nu trebuie să-şi expună cazul în public.

De fapt, la Bucureşti noţiunea de secret este practic necunoscută. Totul se ştie de la bun început şi se repetă la

nesfârşit – în definitiv, în acest mod neutralizându-se atât cauza, cât şi efectul. Pe de altă parte însă, dacă milogilor obişnuiţi li se mai aruncă din când în când câte o firimitură, pentru creditorii statului, pentru angajatori şi beneficiari, pentru furnizorii mari şi mici, misiunea este mai anevoioasă. Şi asta nu este totul pentru că, în fond, nu este mare lucru să smulgi de pe la astfel de birouri recunoaşterea unei datorii. Cu adevărat complicată este transformarea, prin fel de fel de tertipuri, demersuri şi cadouri, a acestei recunoaşteri în ordin de plată. Abia odată intraţi în posesia preţioasei hârtii, trebuie să încerce imposibilul: obţinerea banilor din casieria statului. Caz în care, după ce s-au zbătut atâta, s-au chinuit, s-au umilit şi s-au dat peste cap să rezolve această chestiune şi să intre în posesia preţioasei monezi, se văd din nou în situaţia de a da bacşiş funcţionarului care le întinde haina de blană la ieşire.

Astfel că aceşti păduchi îmbrăcaţi în jiletcă, impertinenţi, admiraţi şi invidiaţi, surprinşi până şi ei înşişi de victoria lor personală asupra sistemului administrativ, se îndepărtează cu capul sus de Ministerul de Finanţe, îşi invită amicii la dejun, şi se duc să plătească avansul pentru noul lor automobil american. Interesant este că nici funcţionarii înşişi nu sunt plătiţi cu regularitate; li se întâmplă să aştepte şi câte trei săptă-

mâni pentru a-şi primi chenzina. În cea de-a patra săptămână, trezoreria încasează brusc o sumă mare, ceea ce nu o împiedică însă să amâne plata salariilor chiar şi un an, la sfârşitul căruia eliberează bonuri de valoare.

În apropierea Ministerului de Finanţe se află palatul Ştirbei care – în ciuda aspectului său mai degrabă grav şi rece – a fost pentru o noapte, în 1855, adăpostul unei femei uşoare – acea Rosa Pompon pe care Bucureştiul nu a uitat-o până astăzi. Femeia fusese adusă cu cinci ani în urmă în Moldova de către un boier român care s-a amorezat brusc văzând-o cum dansa french cancan la *Mabille*, împreună cu Céleste Mogador şi cu Maria, dansatoarea de polcă. Aşa încât a decis să i-o răpească pe regina Pomaré – cum i se spunea – dansatorului său, Brididi, luând-o de pe bulevardul Saint-Michel şi instalând-o la Iaşi. Nu însă pentru prea mult timp.

În ceea ce o priveşte pe această îndrăgostită dezinteresată, se spune că ar fi afirmat:

„*Rentele sunt slăbiciunea mea!*", şi că îl prefera amantului en titre pe fiul domnitorului Ion Ghica. Îndrăgostit până peste urechi, tânărul prinţ se hotărâse să o ia de nevastă. Poate că s-a şi căsătorit cu ea, deşi Ghiculeştii neagă acest lucru şi acum. În orice caz, familia indignată a reuşit să distrugă acest menaj tot graţie unei rente, care i-a permis Rosei

Pompon – repede consolată – să plece la Constantinopol unde l-a întâlnit pe Théophile Gautier, *„mereu avid de orientale frumoase cărora le saluta nuditatea ridicându-şi pălăria cu gesturi largi"*.

Rosa Pompon s-a întors în cele din urmă la Paris, unde a devenit curând o mondenă decisă să epateze Cartierul Latin cu caşmirurile şi cu covoarele sale persane. Se spune că avea obiceiul să cineze la *Café Anglais* cu Musset şi cu Roger de Beauvoir, un adevărat *causeur* care, spunea ea, ştia să-şi toace averea cu talent. Tolănită pe un divan ce purta iniţialele unui prinţ străin, îşi cucerea auditoriul cu mici istorioare despre Bucureşti. Familia Ghica continua în acest răstimp să-i supravegheze mişcările, considerând că Parisul este totuşi cam prea aproape de Bucureşti. În cele din urmă au reuşit să obţină de la Napoleon al III-lea un ordin de extrădare. Ca urmare, Rosa Pompon a părăsit Parisul, însă cu o destinaţie nedorită, căci în 1855 putea fi văzută din nou la Bucureşti, unde se pregătea să deschidă o casă de modă. Când însă află că iubitul ei călătoreşte prin Rusia, se precipită într-acolo pentru a-l întâlni. Cum Bucureştiul se afla însă sub ocupaţie rusească, iar mareşalul trimis de imperiu locuia în palatul Ştirbei, acesta îi refuză eliberarea unui paşaport.

Rosa Pompon nu se gândea câtuşi de puţin să renunţe la planurile ei, aşa încât

în seara balului de la Palat își făcu apariția într-un costum de domino, făcu senzație, îl seduse pe guvernator și își obținu viza. În Rusia însă rată întâlnirea cu Ghica, străbătu China, traversă apoi Pacificul și ateriză la San Francisco – orașul căutătorilor de aur.

După nenumărate aventuri, se reîntoarse la Paris unde observă – puțin cam târziu – că vremea ei trecuse: fusese detronată de Cora Pearl și de Adèle Courtois căreia i se aduceau omagii demne de o împărăteasă.

Sărăcită, își vându diamantele și inelul de logodnă.

Ultim vestigiu al amorurilor sale, coroana princiară bătută în briliante a familiei Ghica căzu și ea în cele din urmă în mâinile negustorilor de vechituri.

Înainte de a părăsi Calea Victoriei, să ne oprim privirile asupra unei ultime clădiri: în spatele unei curți închise ermetic se află palatul reginei Elisabeta a Greciei, casă pe care Bucureștiul o datorează unui arhitect înzestrat cu mare talent – prințul George Cantacuzino. Construită în stilul Renașterii italiene, strălucește între toate celelalte.

Bolțile comandate de Elisabeta se potrivesc cum nu se poate mai bine cu noblețea ei de abație regală. Înălțându-se pe un domeniu unde zăpada prelungește în mister perspectiva bazinului, unde peluzele și copacii se lasă disputate doar de porumbei și de sclipirile gheții, unde

nuanţele de roz şi alb se contopesc în rigiditatea hibernală, clădirea aceasta pare o mănăstire florentină.

Şoseaua Kisseleff

Dintre cele opt bulevarde care pornesc ca nişte raze din Piaţa Victoriei, semănând cu un buchet de artificii centrat în jurul Căii Victoriei, cea dinspre nord – cea mai cunoscută de altfel – este Şoseaua Kiseleff. Ea este şi singurul dar adevărat pe care ruşii l-au făcut vreodată Bucureştiului, prin intermediul contelui Pavel Dimitrievici Kiseliov.

Acest general cu ochelari, semănând izbitor cu domnul Thiers, a fost deopotrivă un foarte bun administrator, un spirit liberal şi un mare caracter. Tot ceea ce este pozitiv în „Regulamentul Organic" i se datorează lui. A salvat populaţia, succesiv, de ciumă, de holeră, de foamete şi mai cu seamă de excesele boierilor, „*acea oligarhie avidă şi turbată*" sau, cum o numea el, „*acei bărboşi moldoveni care cu siguranţă sunt cei mai josnici intriganţi dintre toţi bărbaţii cu barbă de pe faţa pământului*".

„Regulamentul Organic" conceput de Kiseleff prevedea totul, reglementând fiecare amănunt – de la justiţie până la canalizarea şi pavarea străzilor.

Se spune despre ruşi că sunt foarte pricepuţi la urbanism şi că iubesc bule-

vardele largi şi perspectivele nobile. Drept urmare, şoseaua avansează cu eleganţă printre teii impunători. Locul din care porneşte este plin de muzee, iar străzile perpendiculare se pierd printre grădini; terasele şi lăptăriile unde se serveşte lapte proaspăt cu felii apetisante de pâine negră şi unt auriu, chioşcurile cu fanfară, hotelurile particulare atât de pestriţe, casele ce par a răsări dintr-un burg medieval şi palatele stil *Rotschild* o însoţesc, bete de spaţiu şi de libertate.

Şoseaua proliferează: peisajul sălbatic dimprejur se abandonează terasării şi betonului armat, zămislind un cartier de vile încântătoare înconjurate de grădini sau pierdute printre maidane. Acesta este în *Parcul Filipescu.*

Şoseaua înconjoară apoi un fel de machetă gigantică şi şubredă care se pretinde a fi Arcul de Triumf, după care urcă spre hipodrom, spre golf şi spre câmpul de aviaţie, se ridică puţin pentru a putea trece peste mlaştinile unde nu de mult se mai puteau zări târându-se sumbrele umbre ale bivolilor folosiţi pentru cărăuşie, şi redevine calea imperială care duce către Sinaia şi către Transilvania.

Pe măsură ce aceasta înaintează, clădirile de pe margine îşi reduc pretenţiile, devenind din ce în ce mai mici şi căpătând un caracter tot mai rudimentar.

Din morile de vânt ce decorau pe vremuri şoseaua, şi pe care Kiseleff le-a distrus în cele din urmă, nu a mai rămas

decât vântul care, reuşind să străbată iazurile din Băneasa şi mocirlele din golf, încearcă acum să slăbească palisadele acestor cartiere aflate într-o perpetuă stare de construcţie.

Vara, restaurantele se împodobesc cu pergole de trandafiri; sanatoriul *Elisabeta* şi palatul gol al reginei Elena se ascund în spatele unor păduri de foioase care ar face-o pe doamna de Sévigné să exclame că dau o răcoare magnifică; ceva mai departe se află ştrandul – o piscină de vară cu plajă de nisip care face concurenţă celuilalt bazin bucureştean – *Lido.*

Pe aleile hipodromului poate fi văzută într-unele dimineţi Regina Maria, trecând călare într-un galop rămas redutabil pentru suita sa.

Cum dă prima zăpadă, săniile îşi fac apariţia în Piaţa Victoriei. Caii împodobiţi cu ciucuri roşii din care atârnă lungi fire albe sunt ţinuţi de căpăstru de către vizitii îmbrăcaţi în mantii de catifea. Astăzi nu-i mai poţi întâlni pe acei uriaşi trăpaşi ruşi pe care i-a luat războiul şi nu i-a mai înapoiat Bucureştiului niciodată, nici pe birjarii eunuci cu feţe galbene brăzdate de riduri premature care aveau obiceiul să înfăşoare picioarele clienţilor în pături moi, ţesute din păr de capră de Mongolia şi care, în preajma Paştilor, îşi părăseau căsuţele de la periferie pentru a-şi vizita muşteriii şi a le oferi nişte brioşe înalte ca nişte turnuri...

Astăzi, săniile, cu tot cu caii lor absolut mediocri şi cu birjarii lor degeneraţi, se pun la dispoziţia schiorilor care, în lipsa pantelor, se lasă traşi până la hipodrom.

Surugiii înfofoliţi în pufoaice groase şi cocoţaţi pe caprele improvizate ale acestor sănii cu clopoţei ce răsună vesel, remorchează grupuri de patru-cinci tineri care strigă din răsputeri şi se bombardează cu zăpadă.

Duminica, până şi locuitorii Lipscaniului ies să-şi aerisească plămânii „*la Şosea*" şi să se fotografieze în costume de schi, transformând astfel acest loc într-un fel de staţiune pentru sporturile de iarnă.

Studenţii săraci racolează din mers automobilele particulare, cerând permisiunea să-şi ataşeze săniuţele de portbagaj, alcătuind astfel o escortă mai puţin corectă decât a lacheilor îmbrăcaţi în blănuri, care se postau pe vremuri – după moda vieneză – pe tălpicile săniilor.

În acest răstimp, copiii se amuză demonstrându-şi virtuozitatea de a patina peste tot: şi pe zăpada afânată, şi pe pavajul îngheţat, ba chiar şi pe pământ.

Muzee

Bucureştiul deţine o colecţie de valori artistice pe care trebuie să le preţuim

cu atât mai mult cu cât au scăpat de la cele mai teribile pericole.

Ele nu au fost iertate de ravagiile înstrăinării, de vreme ce magnificul tezaur scit în aur masiv de la Pietroasa nu mai există decât în copie la Muzeul de Artă, originalul fiind încredinţat în timpul războiului ruşilor, care nu l-au mai înapoiat niciodată.

Aceeaşi soartă a izgonit în exil şi mitrele din aur şi perle, vasele sacre şi odăjdiile de purpură ale mitropoliţilor.

Ar mai trebui să adăugăm că sovieticii – care de altfel au făcut mare zarvă în presa din întreaga lume în legătură cu corectitudinea cu care au restituit această comoară României – nu au înapoiat decât nimicuri, deschizând toate cuferele şi prădând tot ceea ce avea valoare, inclusiv colecţiile de timbre.

Muzeului de Antichităţi şi *Muzeului de Artă* – lipsit astfel de cea mai frumoasă piesă a sa, le prefer de o mie de ori pitorescul *Muzeu al Municipiului, Muzeul Artei Religioase*, cu ciudatele sale fresce medievale luate de la Curtea de Argeş, cu evangheliile sale legate în coperţi de argint, cu uriaşul său iconostas pe care stă sculptată stema Cantacuzinilor.

Mă gândesc de asemenea cu plăcere la *Academia Română*, a cărei colecţie de manuscrise vechi este cât se poate de valoroasă şi, mai ales, la acele câteva muzee recent create, pe care Bucureştiul le-a reunit într-un singur loc, la adăpos-

tul teilor de la Șosea, după modelul Londrei și al New York-ului.

Am vizitat și *Muzeul de Istorie Naturală, Muzeul de Geologie, Muzeul Stelian* – cu colecțiile sale atât de interesante pe care le administrează cu competență domnul Oprescu și, în sfârșit, *Muzeul de Etnografie.*

Asupra acestui din urmă muzeu voi întârzia, nu pentru a-mi reține cititorii în dreptul unor vitrine, ci – dimpotrivă – pentru a-i îndemna să evadeze către aceste spații agreste unde bate inima și curge sângele românesc. Astfel vor putea înțelege unitatea acestei civilizații rustice care începe la Tisa și se întinde într-o curgere neîntreruptă până în străfundul Asiei.

Primele urme pot fi văzute la muzeul etnografic din Budapesta, despre care vorbesc aici nu pentru a-mi tachina amicii români, ci pentru a-i îndemna să fie la fel de zeloși ca și ungurii în eforturile lor de a proteja o artă populară care va deveni curând ultima din Europa.

Muzeul de la șosea este atât de inteligent alcătuit, încât un călător grăbit, care nu a avut timp să coboare pe torenții Bistriței, să străbată potecile înguste ale Carpaților, să se împotmolească prin fundăturile din Basarabia, să facă un pelerinaj la mănăstirile din Bucovina sau să traverseze ținuturile dobrogene, ar putea să cuprindă peisajele de o splendoare și de o varietate extraordinară ale

unei ţări unde şi cea mai neînsemnată parte este la scară mare.

Arta populară

– *Veţi avea de contemplat o istorie de 5000 de ani* – îmi spune domnul Tzigara Samurcaş, director al muzeului, introducându-mă într-o sală plină cu vase de lut.

Admir trecerea imperceptibilă de la paleolitic la epoca modernă; de-a lungul mileniilor, aceleaşi motive geometrice, aceleaşi spirale egeene desenate cu degetul, aceleaşi toarte înnegrite de fum perpetuează o aceeaşi nobleţe a formelor şi o aceeaşi justă alegere a tonurilor.

Secretul unei arte atât de pure este acela că ea este produsă de mâinile ţăranului, şi nu ale meşteşugarului; nici măcar saşii din Transilvania, olari de meserie, care au preluat în secolul al optsprezecelea motivele de pe ceramica de Delft, folosind un cobalt profund şi glacial a cărui reţetă s-a pierdut, n-au reuşit niciodată să-l egaleze pe ţăranul din câmpie care, de cum frăgezeşte primăvara pământul, începe să-l plămădească, după care îl aşază în cuptorul său rudimentar cu înfăţişare preistorică. Nu veţi găsi niciodată aceste vase în comerţ; abia dacă mai pot fi zărite prin cine ştie ce iarmaroc local.

–*Am importat mult în artă* – reia domnul Tzigara. *De la bizantini, de la turci, de la italieni, de la austrieci, de la francezi... însă ceea ce vedeţi aici este tipic românesc.*

– *Românesc şi de oriunde de la capătul lumii*, răspund, privind un flaut făcut din tibia unui vultur, care îmi aminteşte brusc de Bolivia.

Sala următoare adăposteşte o casă ţărănească întreagă, cu poarta sa sculptată pe care intrau carele, cu pridvorul său împodobit cu stâlpi de lemn, cu acoperişul ei de şindrilă exagerat de ţuguiat pentru a o proteja de o zăpadă şi de un soare care, de asemenea, sunt exagerate.

– *Casa aceasta datează cam de cincizeci de ani* – spuse domnul Tzigara – *însă este identică cu casele de acum cinci secole. Aceasta i-a aparţinut unui oarecare Mogoş din Gorj, care nu şi-a părăsit niciodată satul şi care a construit-o singur, în trei ani, din cei şaptezeci de copaci pe care i-a tăiat – tot singur – din pădure. Tot aşa se va fi distrat şi ciobanul Bucur când şi-a construit bisericuţa, prima pomenită în analele Bucureştiului. Mogoş şi-a clădit casa în momentele lui libere, căci meseria lui era de plugar şi de dascăl la biserică.*

Grinda principală este înaltă de zece metri; priviţi aceste capiteluri: par a fi lucrate în cel mai pur stil roman; cât despre această colonadă zveltă, îngroşată la mijloc precum coloanele templelor

greceşti... l-am întrebat pe Mogoş de ce a făcut aceste coloane mai groase la mijloc, şi mi-a dat acest răspuns simplu, pe care puţini arhitecţi l-ar fi găsit: „ceea ce susţine o greutate mare, se rupe mai întâi la mijloc".

Să intrăm în casă: priviţi această masă scundă în jurul căreia ţăranii se aşezau pe jos, turceşte; iar acest cufăr este plin cu splendide costume de sărbătoare. Priviţi şi vatra joasă, acoperită cu plăci de faianţă pictată, şi fereastra aceasta astupată cu hârtie albastră în loc de geam. Scobiturile pe care le vedeţi în masă serveau drept farfurii. Iată şi această râşnită, şi furca de lemn... care nu este de fapt o furcă; la biserică, ea se înfigea în pământ între două dale cu scopul de a susţine corpul atunci când se înclină şi se odihneşte în timpul lungilor slujbe religioase – în felul acesta mâinile rămânând libere pentru rugăciune.

Teascurile pentru caş sunt făcute din lemn cioplit cu dalta, ca şi tocătoarele, cănile, blidele şi bâtele ciobanilor. Vă vorbesc despre lemnul coborât în plute pe Bistriţa, despre lemnul cariat de ani, despre lemnul plin de noduri – lemn de esenţă tare sau lemn moale, lemn oricum – această materie nobilă pe care Ruskin s-a străduit să o readucă la modă şi a cărei utilizare antică supravieţuieşte încă în câteva ţinuturi îndepărtate din Occident.

Puteţi vedea acum o colecţie de troiţe – cruci care se aşază la răspântiile drumurilor şi pe care se crestează desene abstracte, fără flori şi animale, frontiere simbolice între viaţă şi moarte. Având siluetele profilate pe orizont şi sculptate cu motive duble sau triple, par să semene cu instrumentele de tortură bretone, aşa cum acoperişurile lor stranii le fac să arate ca parii sculptaţi în Noua Caledonie.

Cât despre costumele populare, acestea îmi amintesc de veşmintele funerare copte ori peruviene.

– *Costumul ţăranilor români este o îmbrăcăminte de lucru, în timp ce costumul unguresc este o haină de sărbătoare,* spune domnul Tzigara. *Priviţi aceste broderii care curg de fiecare parte a mânecilor şi a pieptului, ca nişte firicele de apă colorată, fără ca motivele să se repete vreodată...*

În cuferele aşezate în depozit se îngrămădesc veşminte ale ţăranilor: cămaşa, care se poartă afară din pantaloni şi lungă până la genunchi, cojocul – haină croită din blană de oaie pentru a-i feri de marile friguri, căciula din blană de miel, pălăria rotundă a ardelenilor, sarica – un fel de mantie ciobănească, opinca – o sanda din piele încovoiată, legată cu nojiţe...

–*Toate acestea se lucrează în casă. Pe oamenii noştri îi salvează tocmai sărăcia.*

Gândiţi-vă că un cioban este plătit cu patruzeci-cincizeci de franci pe lună... El a rămas la stadiul pastoral, neavând nimic de-a face cu progresul nostru în agricultură (care datează de la descoperirea porumbului), aşa cum nu are nimic în comun cu agricultura industrială.

Ciobanul – iată un personaj etern! Mânându-şi cele cinci milioane de oi autohtone de la munte spre câmpie, este, în aceste pustietăţi, singurul paznic al tradiţiilor neamului său.

Veşmântul lui e alb, precum îi este şi sufletul. E un ţăran dac, în port şi în convingeri. Este unul dintre aceia care urcă poteca în spirală de pe Columna lui Traian...

Bisericile Bucureştiului

Dacă ar fi să socoteşti păcatele unui popor după numărul sălaşurilor de cult pe care le-a construit, ai putea să-ţi închipui, văzând cele peste o sută de biserici, că bucureştenii au sufletele tare negre. Se pare însă că faţă de străbunii lor şi-au mai revenit întrucâtva, căci aceştia construiseră trei sute şaizeci şi şase (numărate de Paul de Alep), adică cam tot atâtea câte se află în Roma.

Englezul Thornton, care nu putea dormi din pricina zgomotului făcut de clopote, se plângea că în Bucureşti „*sunt*

mai multe biserici şi mănăstiri decât ar fi necesare în întreaga ţară".

Cele mai multe dintre acestea au fost ridicate pentru ca boierii şi voievozii să-şi poată exprima pioşenia. Aşa se face că ei le-au dăruit averi, după care le-au închinat cine ştie cărei mănăstiri din Ţara Sfântă sau de la Muntele Athos unde, dintre toate ţările ortodoxe, numai România nu îşi avea propria ei mănăstire; căci biserica, odată pusă sub oblăduirea unei comunităţi religioase străine, devenea în cel mai scurt timp un bun al acesteia, care îl exploata cu cinism.

Bisericile din Bucureşti nu sunt foarte vechi, rareori îşi au originea înainte de secolul al optsprezecelea, ceea ce este păcat, pentru că mănăstirile *Cozia, Cotmeana* şi mai cu seamă biserica princiară de la Curtea de Argeş – vechea capitală –, aparţinând toate trei secolului al paisprezecelea, fac dovada unei remarcabile arte valahe medievale de inspiraţie originală, deşi cu influenţe bizantine şi, mai cu seamă, de sorginte sârbă şi, poate, bulgară.

În secolul următor au fost ridicate biserici cu trei turle, cu cupolă de plumb dublă sau triplă şi cu arcaturi exterioare decupate în două de brâuri în torsadă. Aşa este concepută mănăstirea Curtea de Argeş, într-atât de celebră încât a fost adesea imitată în Bucureşti (este cazul *Bisericii Enei* şi a *Sfântului Nicolae*), şi care îţi oferă ocazia de a descoperi şi o

serie de similitudini cu bisericile armene. În ciuda tuturor acestor trăsături, stilul de ansamblu rămâne însă fidel modelului bizantin.

Fie că sunt antice sau recente, cam toate bisericile au cupole şi sunt construite din cărămizi uneori policrome (cărămida a fost materialul favorit în Bizanţ), au porticuri deschise, ornate cu arcade false şi înconjurate de o cornişă răsucită, pe care o putem regăsi în toate ţările ortodoxe.

Până către sfârşitul secolului al şaptesprezecelea, aceste sanctuare erau atât de întunecoase, iar picturile de pe pereţi erau atât de opace, încât semănau cu nişte grote săpate în stâncă. Catacombele acestea au supravieţuit mult timp în oroarea lor criptică. Abia mai târziu s-a creat în faţa bisericilor un fel de tindă, iar în zidurile mai subţiri s-au spart ferestre menite să faciliteze pătrunderea luminii, care... a alungat credinţa.

Picturile murale rigide şi naive care de-a lungul secolelor s-au arătat obediente unei singure inspiraţii şi tehnici – cea bizantină, a trebuit să se supună şi ele gustului vremelnic al epocii.

Ca urmare, a ieşit la iveală un soi de teatru hieratic şi imobil ce năzuia să înfăţişeze faptele oamenilor, nunţile şi bătăliile lor, şi care a devenit repede caduc, ca şi vieţile celor despre care povesteau, aşa încât pe pereţi au reapărut lungi cortegii monotone şi portrete

ale donatorilor înveşmântaţi în aur, urmaţi de descendenţii lor din ce în ce mai mici, de domniţe filantroape care exhibau pe palme, cu gesturi rigide, biserici în miniatură.

În aceste biserici nu mai există mozaicuri, dacă vor fi existat vreodată – şi nici statui ale divinităţii, căci Sfântul Sinod le-a interzis în 862.

În secolul al optsprezecelea, arhitectura bisericească a suferit influenţe italiene. În această epocă a înflorit un stil suplu, strălucitor, cizelat, răsucit, ornamental şi pitoresc, pe care Brâncoveanu l-a importat de la Veneţia şi care este, pe bună dreptate, foarte admirat atât în România, cât şi în afară, cu toate că pare oarecum decadent.

În aceeaşi perioadă, Biserica a încetat să-şi elaboreze operele în chirilică, renunţând la limba slavonă în favoarea celei române. Infidelă faţă de idiomul naţional, aşa cum fuseseră de fapt de-a lungul secolelor şi boierii grecizaţi, s-a întors în cele din urmă la limba păstorilor autohtoni.

Mitropolia este sediul bisericii autocefale române. După război, ea a fost ridicată la rang de patriarhie. Se înalţă din cel mai frumos peisaj al Bucureştiului, acea colină numită *Dealul Spirii* – alături de alte clădiri care aparţin aceleiaşi administraţii: biserica, palatul patriarhal, capela şi clădirea Parlamentului,

aflată pe locul unde altădată funcţiona *Divanul Boieresc*. Este destul de mult pentru un deluşor!

Mândru de situaţia sa eminentă, privind cu măreţie către oraşul din vale, *Dealul Spirii* nu renunţă la nici un centimetru din statura sa impunătoare, şi îşi etalează monumentele de un alb crud, pe care nu a apucat să se aşeze patina timpului, pe fundalul unui cer pastelat în tonuri de gri şi roz.

Ocolind fumul care se ridică din coşuri, strecurându-se printre coroanele plopilor şi acoperişurile caselor, privirea îţi alunecă până departe, spre Carpaţi. Pacea viilor bătrâne şi a câmpiilor celeste domneşte încă peste aceste edificii oficiale, mai cu seamă acum, când parlamentarii sunt în vacanţă.

O stradă urcă hotărât spre vârful colinei, în dorinţa ei de a se lansa către instituţiile naţionale de pe deal. Acest drum destul de recent, trasat dintr-o singură mişcare de mână şi executat în grabă, a fost tăiat atât de repede în pământul viu, încât nu li s-a lăsat timp proprietarilor caselor rămase pe margine să se adapteze la noua înclinaţie. Destul că, într-o bună dimineaţă s-au trezit că parterul caselor lor a devenit etajul întâi, iar garajele nu mai puteau fi utilizate decât de avioane. Porţile pentru trăsuri se deschideau acum în vid, iar bieţii oameni păreau să fi devenit locuitorii unei Veneţii secate brusc.

Biserica Mitropoliei a fost construită de către Constantin Şerban Basarab în 1654 şi a fost descrisă de Paul de Alep, în 1657; este însă greu de recunoscut după această descriere, căci adăugirile şi restaurările succesive au înăsprit-o şi au urâţit-o. Este aşezată pieziş, într-un fel de piaţetă care a fost cândva o curte şi în care Brâncoveanu a construit un portic – o boltă în capătul căreia există un clopot altminteri destul de comun în România. Voievozii şi boierii au ticsit biserica cu darurile lor astfel încât în secolul al optsprezecelea ajunsese să posede mai bine de 120 de moşii, din care însă astăzi nu i-a mai rămas nimic. Vasele sale, odăjdiile sale preoţeşti, argintăria – toate se află în mâinile sovieticilor. Din toate comorile pe care le-a avut, nu şi-a mai păstrat decât sfântul, acest *Sfânt Dumitru* care se află închis în racla sa de argint aurit cocoţată pe o estradă din biserică. Credincioşii se caţără până în dreptul ei, defilând prin faţa unui preot care le întinde, în mers, o bucată de hârtie înmuiată în ulei sfinţit. Li se permite apoi să sărute mâna mică şi neagră a preafericitului, o mână de maimuţă care iese dintr-o manşetă brodată.

– *Suntem într-atât de păgâni*, îmi spunea într-o zi un sclipitor ziarist bucureştean, Pamfil Şeicaru, *încât nu avem decât un singur sfânt, Sfântul Dumitru, şi acela bulgar.*

Se pare că *Sf. Dumitru* a fost adus din Bulgaria de către un general rus care, descoperindu-l într-un sat din apropierea Rusciucului, l-a botezat româneşte şi l-a dăruit Mitropoliei. Bulgarii, neconsolaţi, au profitat de ocupaţia germană din 1917 pentru a pune mâna pe sanctificat, decişi să-l ducă înapoi în Bulgaria. Se pare însă că atunci când a ajuns pe malul Dunării, sfântul a devenit brusc atât de greu încât niciun luntraş nu s-a încumetat să-l suie în barca sa...

În cele din urmă, prefectul capitalei ar fi prevenit autorităţile germane că populaţia se va răscula în cazul în care nu i se înapoiază patronul spiritual. Bavarezii s-au lansat în urmărirea aliaţilor lor şi au fost destul de mulţumiţi să-l recupereze pe *Sf. Dumitru* pe malul Dunării. În ziua următoare, acesta se reîntorcea în oraşul său de adopţie, într-un alai de fluiere şi trompete, iar populaţia – impresionată la culme – se putea urca iarăşi în Dealul Spirii, pe estrada din centrul paraclisului. Acest paraclis sau capelă, este cel mai vechi sanctuar al Mitropoliei; încântător datorită pridvorului său, el este atât de mic încât abia încap în el suveranii şi suitele lor, îngrămădiţi cu toţii înăuntru pentru a asista la marile slujbe ortodoxe.

Anul acesta am participat şi eu la slujba de Crăciun: într-un întuneric de peşteră străfulgerat de mici lumini tremurânde, regele, regina şi oficialii îmbrăcaţi

în uniformă de gală se înghesuiau în acest spaţiu strâmt; luminate de flacăra lumânărilor, galoanele de pe umerii ofiţerilor şi căştile pe care le purtau sclipeau doar ceva mai palid decât iconostasul; pe centrul cupolei, ca o pânză de păianjen aurită, era pictat Avraam – trunchiul arborelui genealogic, din pântecele căruia se răspândeau, ca din buricul lui Vishnu, crengile cu frunze preţioase ce formau un fel de ecran de aur în care doar icoanele făceau găuri sumbre. Fumul de tămâie îţi irită de obicei ochii, voalând acest spectacol şi dându-ţi impresia că asişti la un fel de ceremonie de magie neagră, apoi se ridică până către picturile cu chipurile întemeietorilor – voievodul Mavrocordat şi familia lui care, din fundul capelei îşi apleacă ochii fardaţi asupra mulţimii.

Dintre toate bisericile din Bucureşti, cea mai frapantă şi cea mai prost întreţinută este biserica *Antim*. Aflată în mijlocul unei curţi dezolante unde domnesc pubelele de gunoi şi unde abia din când în când îşi mai face apariţia câte o tânără acuarelistă, biserica are zidurile alcătuite din bucăţi rotunde de piatră ajurată, care fac dovada înclinaţiei către stilurile persan, arab şi georgian – influenţe la fel de diverse şi de exotice ca şi aventurile întemeietorului său – patriarhul Antim.

Fost sclav, promovat la cele mai înalte demnităţi, urmărit apoi de către turci,

care îl acuzau de a fi revoluţionar şi vrăjitor, acest mare călător dublat de un la fel de redutabil lingvist şi de un remarcabil arhitect, Antim era cât pe ce să-şi încheie existenţa pământească tăiat în bucăţi mici.

Splendida biserică, pe care a sculptat-o şi a decorat-o el însuşi şi pe care a construit-o sub auspiciile lui Brâncoveanu şi a terminat-o sub protecţia lui Cantacuzino, era înconjurată – după moda vremii – de o bibliotecă şi de câteva chilii, servind drept model multora dintre bisericile valahe din secolul al optsprezecelea.

Astăzi este o ruină. Abia dacă mai poţi descoperi urmele ferestrelor şi ale colonadelor prin liota de maghernițe care o înconjoară, aşa cum cu greu mai poţi zări, printre grămezile de vreascuri, vutele armonioase ale unei vechi săli de mese mănăstireşti.

Biserica *Stavropoleos*, prea restaurată, înfloreşte prin toate pietrele sale. Piatra este, de altfel, atât de rară aici, încât este tratată ca o materie preţioasă şi este păstrată pentru ornamente. Stilul brâncovenesc o alungeşte şi o înfloreşte în ghirlande care încadrează toate intrările şi se întind ca o centură la jumătatea zidurilor. Profilul lat al acestui cordon circular este una dintre caracteristicile cele mai atrăgătoare ale artei româneşti.

Arcadele sculptate în stil maur pe care se sprijină *Stavropoleos* şi medalioanele

îngropate în ziduri ca nişte peceţi, orientează privirile către tindă; acolo, coloanele cizelate şi canelate, legate între ele printr-un parapet, susţin trei arcade din care pleacă vutele ce iniţial s-au sprijinit pe console. Peste acest ierbar alcătuit din piatră, unde botanistul se întâlneşte în mod fericit cu decoratorul, glicina este regină. Ea se ridică de la pământ, se agaţă de capitelii şi îşi etalează frunzele zimţate. Iconostasul de aici este celebru şi are un rol de prim rang în expoziţiile de artă românească.

Vechii bucureşteni spun despre biserica *Stavropoleos*, atât de rozalie din pricina zidurilor sale de cărămidă – că este *„gătită ca o mireasă"*.

Sfântul Spiridon nu este altceva decât capela unui boier, un sanctuar al unei moşii dispărute, dar este încântătoare datorită plopilor care o înconjoară, drepţi ca nişte santinele. Ea nu trebuie confundată cu biserica mare *Sfântul Spiridon* –teatru al nunţilor mondene, care este o construcţie mult mai recentă şi pe care familia Ghica, cunoscută datorită obişnuinţei sale de a sanctifica puterea, a copleşit-o cu bogăţii; n-au mai rămas decât câteva bucăţi de marmură, un Sfânt Spiridon din argint aurit şi rămăşiţele pământeşti ale numeroşilor membri ai familiei Ghica, ai cărei fii, domnitori, veneau să sărute cu umilinţă dalele de pe mormintele vecine cu cele ale celor doi prinţi despre a căror moarte

tragică am vorbit aici: Hangerliu şi Mavrocordat.

Biserica Colţea, construită de spătarul Cantacuzino, datează din 1691. Capiteliile porticului său se ridică cu robusteţe de la pământ, iar animalele de piatră par să se hrănească din ornamentele florale. Frescele îmbracă toţi pereţii interiori ai bisericii într-o policromie sumbră de bleu-uri, verde, roşu şi auriu. De la înălţimea cupolei, un pantocrator bărbos binecuvântează mulţimea agitată alcătuită din prinţi, adolescenţi şi credincioşi de toate felurile, în timp ce iureşul monoton al acatistelor – tema favorită a bisericii româneşti – pare să se scurgă de-a lungul pereţilor şi sfârşeşte prin a se răspândi şi afară.

Aici picturile înlocuiesc sculpturile din catedralele noastre, ornând înălţimile faţadelor, în aşteptarea momentului în care să acopere zidurile în întregime – cum, de altfel, se întâmplă în frumoasele biserici din Bucovina, unde sunt reprezentate scene religioase epopeice. Biserica *Colţea* şi-a pierdut turnul – celebrul turn Colţea – construit de suedezii lui Carol al XII-lea, care s-au întors acasă făcând un ocol neaşteptat prin Bucureşti, după asediul Vienei. În urma lor au rămas, pictate pe pereţii din dreapta şi stânga uşii, două santinele în uniformă germană care îşi ţin arma pe umăr.

Colţea şi-a mai pierdut şi hanul pe care conetabilul i l-a anexat pentru a-i primi pe străini; a rămas doar spitalul care, ca toate spitalele din Principatele Dunărene, se datorează generozităţii unui mare boier – în cazul acesta, Mihai Cantacuzino.

Abia la sfârşitul secolului al nouăsprezecelea statul s-a decis să-şi asume o parte din cheltuielile de asistenţă pentru bolnavi. Înainte, ele erau asigurate exclusiv la iniţiativa boierilor români. Până la exproprierea care le-a spoliat (cele din Eforie, de pildă, au fost forţate să renunţe la domeniile lor deja reduse de la 143.000 de hectare, la 26.000), spitalele erau gratuite; se întreţineau din averile lăsate de cele câteva familii ilustre – Ghica, Brâncoveanu, Cantacuzino – şi erau conduse de reprezentanţii lor, sub supravegherea statului. Şi astăzi încă, aceşti delegaţi le administrează de drept.

Când am vorbit despre vechea curte, acel Kremlin bucureştean abandonat în secolul al optsprezecela, am menţionat şi biserica de la *Curtea Veche*, înmiresmată de odoarea florilor din piaţa vecină. Această biserică nu mai păstrează însă astăzi nimic din trecutul ei istoric, când a putut vedea marii voievozi îngenunchind şi lipindu-şi frunţile de pământ cu umilinţă. *Sfântul Gheorghe*, care se află la intrarea pe strada Lipscani, adăposteşte de obicei negustorii ambulanţi. Caii

care trag fetoanele şi îşi mestecă ovăzul la umbra copacilor de pe margine, alcătuiesc un peisaj cât se poate de asiatic şi de anacronic în inima Bucureştiului comercial.

Stivele de porumb şi grămezile de fructe creează aici un decor agrest, iar prinţul Constantin Brâncoveanu, donatorul acestei biserici, pare să fi îngropat sub vreuna dintre lespezi amintirea schingiuirilor la care l-a supus sultanul atunci când l-a capturat.

Biserica *Sf. Gheorghe* i-a inspirat lui Raffet o frumoasă litografie.

Domniţa Bălaşa – cea mai mare şi cea mai fastuoasă dintre bisericile bucureştene, este renumită pentru cântările sale gregoriene – psalmodieri sumbre şi sacadate, care se opresc brusc pentru a lăsa să se audă incantaţiile ascuţite ale preotului.

Mereu luat prin surprindere şi exasperat de aceste mormăieli şi scrâşnituri care pigmentează liturghia ortodoxă, care explodează uneori ca un strănut, nu mă puteam abţine să-l contemplu pe diaconul aflat în faţa imensului său registru de socoteli cereşti, care-şi ridica vocea atât de exasperant încât parcă de asta ar fi atârnat întreaga lui existenţă.

Biserica *Sfinţilor* are pereţii din interior complet acoperiţi cu fresce, iar pe exterior este figurată un fel de horă a sibilelor – un lucru surprinzător dacă n-am şti că aceste zeiţe păgâne sunt

acceptate de ortodoxism, ba chiar şi de catolicism, devreme ce decorează Capela Sixtină.

La *Sfânta Vineri* o fecioară sfântă din argint, cu faţa de cărbune, pare să asculte, printre fumigaţiile aromate, cererile celor care se adresează lui Venus şi lui Ceres.

Singurul interes pe care îl prezintă *Sfântul Elefterie* este acela că adăposteşte icoane miraculoase.

Dacă fluxul uman care se scurge pe Calea Victoriei trecând prin faţa Legaţiei Ruse şi-ar întoarce privirile către stânga, ar putea observa printre clădirile îndesate, aşezată în fundul unui pasaj, adorabila Biserică a *Doamnei* – decorată cu icoane frumoase şi cu motive arabe în fagure de albină. Ea a fost pe vremuri capela de pe domeniul Cantacuzinilor – prima mare proprietate funciară bucureşteană în afara Vechii Curţi Domneşti.

Sfinţii Apostoli – datorată marelui întemeietor al Valahiei, cucernicul voievod Matei Basarab, nu are nimic special de arătat cu excepţia portretelor donatorilor săi.

Merită însă să vizitezi *Biserica Doamnei* din Fundeni, atât pentru plăcerea de a te plimba puţin prin mahala, cât şi pentru că ea este o mică bisericuţă încântătoare, cu pereţii exteriori ornaţi în stuc ce o fac să semene cu o grădină persană.

Biserica Albă, de o albeaţă rustică,

devine de un albastru violent în timpul nopţilor de iarnă cu lună; se înalţă cumva în mijlocul şi pe laterala Căii Victoriei şi seamănă foarte bine cu o biserică de sat abandonată de mireni şi coafată pentru a fi adusă la oraş. Bucureştenii cu pretenţii care nu agreează pompa de la *Sf. Spiridon* preferă să-şi serbeze nunţile aici.

Mănăstirile din Bucureşti

Puţinele coline care înveselesc valea Dâmboviţei, ridicându-se pe ici pe colo deasupra câmpiei plate, susţin fiecare câte o mănăstire.

Simple aşezări de cult provinciale înşiruite pe firul unei ape, acestea se ascund în dreptunghiul format de incinta lor fortificată, albită cu var şi nu arată exteriorului decât nişte ziduri opace pe care astăzi se mai pornesc să le ia cu asalt doar casele ale căror fundaţii se înghesuie peste tot.

În semn de deferenţă faţă de cel mai mare erou al României, trebuie să facem o vizită la *Mihai Vodă* – biserica lui Mihai Viteazul, care însă a fost de atâtea ori reparată, restaurată şi reconstruită, încât n-a mai rămas nimic din alura ei originală, nici măcar portretul întemeietorului ei, care a fost repictat şi înzorzonat în stil fanariot.

Din timpul războiului, când regele Ferdinand a creat *Ordinul Mihai Viteazul*,

s-a impus obiceiul ca, de fiecare dată când moare un cavaler, să se ţină aici o slujbă religioasă, în prezenţa tuturor celorlalţi membri ai Ordinului.

Veche reşedinţă boierească, devastată deopotrivă de turci şi de cutremure, mănăstirea *Mihai Vodă* nu mai oferă astăzi privirii decât o curte tăcută şi pustie, străjuită la colţuri de turnuleţe îngropate în zid. Nu s-a mai păstrat niciuna dintre pasarelele cocoţate pe piloni înalţi şi niciunul dintre pavilioanele din cărămidă şi ardezie, aşa cum nu a mai supravieţuit niciuna dintre morile de vânt şi niciunul dintre zidurile fortificate care îi dădeau – într-o gravură engleză din secolul al optsprezecelea – aerul unui mic Kremlin. Astăzi, această mănăstire se resemnează să adăpostească Arhivele Statului.

Mănăstirea *Radu Vodă* o priveşte de pe un deluşor vecin. Construită în 1568, această aşezare citadină este mult mai ruinată decât cea precedentă şi adăposteşte douăzeci şi trei de morminte de voievozi, de prinţese şi de boieri, precum şi o încântătoare clopotniţă din cărămidă. Am căutat zadarnic imaginea graţioasă pe care o are mănăstirea în acea stampă de secol optsprezece, unde incinta sa alcătuită din ziduri groase domină corturile turceşti brăzdate de simbolul semilunii şi de flamuri, care se ridică pe malul unui râu sinuos. La poalele mănăstirii, Bucureştiul îşi etalează sutele de turnuri ascuţite ale căror profile seamănă cu dinţii unui ferăstrău.

Undeva în apropiere se ridică minuscula capelă a păstorului Bucur, legendarul întemeietor al Bucureştiului, cu acoperişul său conic menit parcă să amintească de căciula de blană a ctitorului ei. Această capelă se pretinde a fi decanul de vârstă al tuturor bisericilor din Bucureşti.

Mănăstirea Văcăreşti ocupă un alt deal din împrejurimi. A fost fondată la începutul secolului optsprezece de către domnitorul Mavrocordat, fiul Exaporitului, care a lăsat un legat conform căruia – povesteşte doamna Lahovary – urma ca *„străinii să fie bine primiţi aici, cei goi să fie îmbrăcaţi, iar cei din închisori să fie cercetaţi cu bunătate*".

Semn al unei sorţi bizare, astăzi *Văcăreştiul* este o închisoare ai cărei singuri captivi au rămas întemeietorii ei, Mavrocordat şi soţia sa care, aşa înveşmântaţi în caftane de gală şi în blănuri negre, par condamnaţi la imobilitate eternă sub apăsarea coroanelor lor grele.

Ca peste tot, odată ce ai trecut de poarta de intrare şi ai traversat prima incintă, mai trebuie să pătrunzi prin uşa joasă a unui turn care străjuieşte intrarea către cea de-a doua incintă – unde se înalţă biserica, palatul domnesc, chiliile călugărilor şi acareturile.

Din palat nu s-a mai păstrat decât frumosul balcon în care prinţul obişnuia să iasă pentru a respira prospeţimea grădinilor sale, străbătute de pâraie. Chiliile şi acareturile au fost refăcute, însă bise-

rica a rămas aproape intactă şi este cea mai frumoasă din Bucureşti – frumoasă în formă, în materie şi în decoraţie.

Mi-au trebuit ani ca să ajung să simt farmecul bisericilor ortodoxe. Rânduirea antică a bazilicilor, puritatea stilului nostru romanic – masiv, dar atât de spiritualizat, elanul divin al catedralelor gotice, fastul pierdut al sanctuarelor iezuite cu care eram deprins – toate acestea mă îndepărtau de masivitatea, de stângăcia lor bondoacă şi barbară. Încet-încet, mai întâi pe Pământul Sfânt, unde catolicismul luptă din răsputeri împotriva splendorilor tulburătoare ale unui rit mai primitiv – apoi în Siria, în România şi la Muntele Athos, am învăţat să iubesc aceste ziduri îngheţate; arătând ca nişte plăcinte scoase prost din tava în care au fost coapte, bisericile acestea cu abside apăsătoare, cu arcade oarbe pierdute în obscuritate, cu trunchiurile încărcate de coifuri greoaie, cu ornamente lipsite de orice supleţe, au sfârşit prin a mă seduce.

Înecat de fumul de tămâie, am învăţat, cu timpul, să gust solitudinea şi misterul din spatele iconostaselor unde, ca şi la Muntele Athos, femeilor le este interzis să intre, şi am ajuns să îndrăgesc pereţii lor încărcaţi ca nişte cărţi de rugăciuni, candelabrele în culori vii, ce le fac să semene cu nişte ouă de Paşte, clarobscurul vutelor şi nimbul de aur care, în perspectiva umbrelor misterioase, pare uneori să se desprindă de capetele sfinţilor.

Aceşti sfinţi încremeniţi, având feţele desenate din profil şi corpurile pictate din faţă, după stilul bizantin ce fusese impus odată pentru totdeauna prin canoanele lui Panselinius, defilau prin faţa mea precum soldaţii asirieni sau armatele din filmele sovietice.

Ctitorii bărboşi îmbrăcaţi în haine aspre de damasc şi acoperiţi de blănuri care nu reuşeau totuşi să-i protejeze în faţa salpetrului ce se prelingea de-a lungul pereţilor, mă primeau cu demnitate încă de la intrare. Nu mi-a fost greu să recunosc icoanele greceşti, câtuşi de puţin arătoase, îmbălsămate într-un hieratism înţepenit pentru vecie, şi despre care lady Montague spunea cu candoare că sunt mărturia *„gustului monstruos al grecilor pentru pictură"*, apoi icoanele ruseşti reprezentând scene din vieţile sfinţilor, şi pe care emailul colorat părea să le mai înveselească puţin, şi în cele din urmă icoanele româneşti, atât de rustre şi de cordial proteguitoare. Am reuşit să rămân nemişcat în aşteptarea clipei când se vor sfârşi predicile atât de plicticoase, lectura celor douăsprezece evanghelii şi rugăciunile monotone din zilele de duminică.

Pe Muntele Athos mă trezeam la miezul nopţii şi-mi părăseam chilia pentru a asista la slujbele nocturne, făcând la fel şi pentru cele din timpul amiezii, fiindcă nu puteam să mă desprind din vraja acestor liturghii, care îmi erau de

altfel la fel de străine ca şi ritualurile din templele budiste, şi care trezeau în mine adevărate simfonii de mirosuri – de la amestecul de smirnă şi piele rusească, până la duhoarea grasă pe care o răspândeau lacrimile de ceară ale imenselor lumânări galbene.

Orgile care răsună la pompoasele nunţi catolice îmi creează întotdeauna un şoc la fel de mare ca acela pe care ţi-l dă un spectacol de operă în mijlocul unei ceremonii de înmormântare, şi asta din clipa când am învăţat să îndrăgesc austeritatea nobilă a vocilor care se înalţă, încrucişându-se, în volute, fără ca vreun instrument să le susţină. Am învăţat, de asemenea, să gust jocul cupolelor ale căror arcuiri se proiectează pe cerul întunecos, înălţându-se şi ghemuindu-se deopotrivă, datorită suporţilor lor întrepătrunşi, a consolelor instabile şi a stalactitelor lor. Îmi place acum soliditatea crucii greceşti, cu laturile egale, pe care orientalii o poartă la piept şi pe care arhitecţii nu o scapă din ochi, copiindu-i forma de la temelii şi până la acoperişurile bisericilor.

Centre ale spiritualităţii

Nu ar fi trebuit să vorbesc aici despre biserici, şi încă mai puţin despre bisericile din lemn, care nici nu mai există de altfel în Bucureşti. Ar fi, totuşi, păcat,

pentru că le consider cele mai frumoase flori născute în atmosfera acestei civilizaţii a lemnului în care România ocupă un loc important. Aceste biserici, care în Basarabia au turnuri asemănătoare unor bulbi – precum cele ruseşti, iar în Transilvania sunt flancate de o mică clopotniţă gotică ce le dă aerul unor catedrale în miniatură, sunt în Moldova cât se poate de asemănătoare cu casa ţăranului Mogoş de la *Muzeul de Etnografie*.

Au acea nuanţă gri-albăstruie cu reflexe de ardezie şi argint – culoarea cimbrişorului şi a răchitei, iar textura blănii de motan persan pe care o capătă stejarul aici, dă reflexe atât de mângâietoare acoperişului din solzi de lemn.

Ştiu în *Parcul Filipescu* o casă delicioasă, al cărei acoperiş în pantă dulce, ai cărei pereţi din tencuială neregulată şi stâlpi de lemn cafeniu îi dau un aer cât se poate de românesc.

Din când în când, Bucureştiul oferă ochiului posibilitatea de a se odihni, descoperindu-i acele clădiri care reînvie în cel mai fericit mod stilul bătrânelor caravanseraiuri, cum este *Hanul lui Manuc* – primul mare hotel bucureştean, construit în imediata apropiere a vechii Curţi Domneşti. Bouquet a desenat o frumoasă imagine în aquaforte a acestui han: acoperişul proeminent din trestie peste care s-a aşezat apoi ţigla, prispa din lemn cu balustrade şi stâlpi sculptaţi, scara exterioară, cele două rânduri

de arcade trilobate, focurile care se ridică din bivuac şi fumul pe care îl iscă în curtea interioară plină de căruţe şi şarete – toate creează o atmosferă de basm persan. Pare a fi, într-un fel, hanul lui Don Quichotte de acum patru secole, ceea ce nu îl împiedică să semene şi cu un han mexican.

Revenind însă la bisericile din lemn, trebuie să spun că îmi sunt atât de dragi şi pentru că în mintea mea se leagă de amintirea unei femei frumoase şi nobile: vizitând reşedinţa de la ţară a acestei doamne, acum trei ani, am văzut pentru prima dată o astfel de bisericuţă.

Era o zi strălucitoare, cu o căldură uscată şi sănătoasă, care îţi dă poftă să mănânci şi să bei; mirosea a porumb şi a paie uscate, a ierburi arse şi a colb zvântat de soare. Mirosea a toamnă.

Mă aflam pe un domeniu pe care exproprierea îl redusese la o pătrime din suprafaţă, lăsându-i totuşi acareturile – căruţe, tractoare, hangare – organe mult prea masive pentru un trup atât de micşorat. Casa se află în imediata apropiere a fermei, a câmpului, a grajdurilor şi trăieşte viaţa acestora. Când pătrunzi însă în interior, te uimeşte prospeţimea, liniştea şi luxul sever pe care îl respiră, şi care stă, probabil, în calitatea mobilelor şi a obiectelor care o decorează. Întreg acest spaţiu este dominat de imaginea lui Ion Brătianu, care şi-a petrecut aici douăzeci de veri alături de

soţia sa. Doamna Brătianu a transformat apoi această casă într-un sanctuar, iar din biblioteca lui Brătianu de la Bucureşti a făcut un altar unde arde încă flacăra amintirii lui. Fiinţa Elisei Brătianu seduce inteligenţa şi atrage sufletul; această doamnă este acel gen de făptură autentică care are demnitatea simplă a celui ce ştie să-şi păstreze rangul în toate împrejurările vieţii. Într-o ţară al cărei farmec stă în puterea de comunicare imediată a oamenilor, această femeie uimeşte prin natura sa rezervată şi misterioasă, ceea ce te cucereşte fără să vrei; este de ajuns însă ca un surâs să lumineze austeritatea aproape janseistă a acestei figuri, ca ea să devină deodată strălucitoare şi să lase să transpară fiinţa pasionată, ironică, curajoasă, de un rafinament profund feminin, şi asta în chiar clipa în care nu mai speri să descoperi altceva în afara acelui gen de inteligenţă pe care îl creează întâlnirea fericită dintre experienţa pe care ţi-o dă viaţa, o vastă cultură şi umor.

Biblioteca sa ascunde adevărate comori pentru cercetători şi pentru bibliofili; selectată după o metodă ingenioasă, concepută pentru a fi confortabilă şi elegantă, ea este deschisă cu generozitate celor interesaţi şi aduce reale servicii acelei elite de tineri intelectuali care se putea altădată impregna de cultura franceză, şi care astăzi – repliată – îşi caută hrana spirituală pe pământul natal.

Probabil că la acești tineri s-a gândit și regele Carol atunci când a înființat *Institutul Carol al II-lea*, cu care a completat *Institutul Carol I*, operă a unchiului său, și care a reușit să adune sub auspiciile *Uniunii Fundațiilor* serviciile Bibliotecii conduse de domnul Samurcaș Tzigara și cele ale editurii conduse de domnul Rossetti. O echipă interesantă, dirijată cu inteligență de către domnul Camil Petrescu, lucrează la „Revista Fundațiilor Regale". Interesul pe care regele îl arată față de tinerii cercetași, îl dovedește și față de tinerii studenți.

Proiectat pentru a se afla în apropierea palatului de către un arhitect francez îndrăgostit de stilul *Ludovic al XVI-lea*, institutul este un fel de „Universitate" care oferă studenților săi patru săli de lectură, un amfiteatru, o sală de conferințe și o imensă bibliotecă perfect conservată, în care cărțile – orânduite și catalogate în funcție de conținut – adună și exprimă, după expresia lui Anatole France, *„universul în ordine alfabetică"*.

Într-o carte care se dorește a fi doar un instantaneu al orașului, sunt nevoit să mă mulțumesc a releva aspectele exterioare care frapează ochiul, mai degrabă decât să insist asupra acelor lucruri care incită spiritul, astfel că nu-mi rămâne decât să ating în treacăt un subiect care ar fi meritat un studiu îndelung – acela al „intelighenției" românești.

Am putut întâlni la români, ca peste tot de altfel, curente de gândire care se încrucişează sau se contrazic de-a dreptul; ceea ce însă m-a surprins, este faptul că aproape toţi, dacă nu chiar toţi intelectualii sunt grupaţi în funcţie de curentele politice. Speculaţia abstractă nu pare să aibă aici prea mult succes, aşa cum nu am putut descoperi nici preocuparea pentru religia sau metafizica pură, iar drumurile care conduc spre absolut nu par să-i atragă în mod special. Românii sunt firi realiste şi polemice. De fapt, sunt deosebit de înzestraţi pentru polemică; hazul, verva lor, spiritul lor caustic, rapiditatea reacţiilor şi cinismul îi fac redutabili. Nu este uşor să-ţi păstrezi cumpătul când ai un schimb de idei cu un român...

Deopotrivă, românii sunt însă foarte buni jurnalişti. Intelectualii au fondat, cei mai mulţi dintre ei, ziare şi reviste în care domină paginile de politică. Ar mai trebui adăugat că tineretul universitar, numeros şi sortit foametei, contribuie, în consecinţă, la această agitaţie politică.

Până şi un poet de o structură lirică puternică şi emoţionantă, precum domnul O. Goga poate deveni în România şef de partid, aşa cum un poet de cea mai pură esenţă – precum domnul Ion Pillat, traducător al lui St. John Perse – nu s-a sfiit să devină vicepreşedinte al Camerei; un erudit bibliotecar, cum este domnul M. Fotino poate fi vicepreşedinte al

Senatului; şi chiar un arheolog ilustru, cum este domnul M. Pârvan susţine naţionalismul românesc de dreapta, care îşi are de altfel rădăcinile în trecutul cel mai îndepărtat al acestei rase. O mişcare cu tendinţă religioasă ca aceea creată de gruparea de la „Gândirea", care, sub conducerea lui N. Crainic – profesor la Facultatea de Teologie – şi-a propus să insufle Bisericii Ortodoxe Române o reînnoire spirituală, a sfârşit prin a cădea în naţionalism politic şi rasism. La fel de uluitor, un maestru al conferinţelor de filozofie generală şi metafizică de la Facultatea de Litere din Bucureşti, personalitate frapantă, o inteligenţă ieşită din comun – domnul Nae Ionescu – se lansează într-o intensă activitate politică în jurnalul său, „Cuvântul" (astăzi interzis), şi are ca mână dreaptă un filozof indianist, domnul Mircea Eliade.

Domnul Nae Ionescu a marcat cu amprenta sa mai multe generaţii de studenţi, unii dintre ei veniţi de la ţară; vă rog să vi-l imaginaţi pe domnul Maritain adresându-se direct maselor de ţărani pentru a le trezi sentimentul catolicismului naţional...

Domnul Samurcaş Tzigara tatăl conduce o importantă revistă cu tendinţe naţionaliste, iar prietenii domnului Samurcaş Tzigara fiul sunt simpatizanţi ai grupării „Action Française".

Maurassismul (n.t: doctrina lui Charles Maurras) este maşina de război favorită

a domnului Pamfil Şeicaru şi a echipei sale de la „Curentul", care nu trebuie confundată cu „Cuvântul".

Acestei drepte româneşti i se opune o politică de stânga condusă de grupul de la revista „Viaţa Românească", ce îl are ca lider pe M. Ralea, susţinător al Partidului Naţional Ţărănesc. Şi mai către stânga spectrului politic se află domnul M. Stere, epavă izolată a vechiului Partid Socialist Român grupat în jurul presei evreieşti.

Pe scurt, nu întrezăresc figuri de cărturari autentici, după formula lui Benda, decât în grupul de la „Criterion". Aceşti tineri reveniţi din străinătate luptă împotriva naţionalismului sufocant, militând pentru salvarea culturii internaţionale şi libera circulaţie a ideilor. Poziţia lor artistică este de înaltă ţinută, iar revista lor este remarcabilă. Unul dintre cei mai importanţi membri este M. Vulcănescu – un neotomist (n.t.: mişcare ce urmărea să pună în acord achiziţiile gândirii moderne cu doctrina Sfântului Toma D'Aquino) ortodox.

Trebuie însă să remarc faptul că, în ciuda tuturor consideraţiilor pe care le-am făcut cu privire la carenţele noastre, Franţa continuă să reprezinte un model strălucitor pentru români. Terenul pe care l-a pierdut în ultima vreme, nu a fost ocupat de influenţa vreunei alte ţări. Desigur că în România există şi italofili şi mai cu seamă germanofili, iar naţio-

naliștii, rasiștii și antisemiții sunt – cum era și de așteptat, simpatizanți ai ideologiei hitleriste, însă România condusă de Carol I, francofilă la nivelul populației, a intelectualilor și – deopotrivă – a străzii, era germanofilă datorită bancherilor, inginerilor și savanților săi. Nu cred că în România lui Carol al II-lea influența germană să fi crescut proporțional cu scăderea celei franceze. În consecință, vom mai avea – probabil – încă ceva timp pentru a ne oferi plăcerea orgolioasă de a asculta români de înaltă ținută, precum domnul Philippide – traducătorul lui Baudelaire, domnul Sadoveanu – celebrul autor dramatic, domnul Densușianu – savantul filolog și pe mulți alții, celebrându-i pe scriitorii noștri într-o limbă pe care un francez originar nu ar putea-o vorbi cu mai multă puritate. Cultura noastră rămâne cea mai abundentă sursă străină din care se alimentează geniul românesc. Ea nu este încă amenințată în mod serios și este, în orice caz, bine apărată de *Institutul Francez pentru Studii Înalte*, fondat în 1924 la București, sub auspiciile Universității din Paris, prin grija *Serviciului Cărții* din Quai d'Orsay și a ajutorului dat de câțiva mari prieteni ai Franței, precum profesorul Ioan Cantacuzino. Am avut șansa ca acest institut să fie condus de un om tânăr, plin de tact și de înțelepciune și înzestrat cu o rară calitate: simpatia intuitivă, care să-i permită să pătrundă

în psihologia unui popor străin. Dublată de un spirit cartezian, această însuşire îi permite domnului A. Dupront să-şi ordoneze observaţiile în sinteze pătrunzătoare.

L-am menţionat mai devreme pe profesorul Ioan Cantacuzino; a fost deopotrivă un mare savant şi un om de cea mai fină calitate. Şi-a făcut toate studiile, inclusiv doctoratul, la Paris, a lucrat o perioadă îndelungată la *Institutul Pasteur*, unde a colaborat cu Roux şi Mecinikov, şi a iubit Franţa, al cărei fiu spiritual se dorea a fi. Devenit ministru al sănătăţii în România, acest romantic înzestrat cu forţă, acest Hugo român al microbiologiei, acest fiu nobil al marii familii pasteuriene, a luptat – la un moment dat aproape singur – împotriva holerei, a tuberculozei şi a tifosului. În timpul războiului a fost însuşi sufletul operaţiunilor de luptă împotriva epidemiilor – deci a morţii. Un gigant cu barbă, un adevărat Hercule al ştiinţei, a fost copleşit cu onoruri în toate ţările, a fost membru al tuturor academiilor, a fost urmat şi adorat de către tineri. O boală implacabilă l-a răpus în 1934; a lăsat lucrări considerabile cu privire la imunologie, la imunitatea de contact, la marea sa descoperire – microbiologia şi, mai presus de toate, a lăsat în urma sa *Institutul Pasteur*, fondat de el pe cheiul Dâmboviţei, institut în care fiul şi nora

sa – franţuzoaică de altfel – îi continuă munca. Condus de ei, am vizitat laboratoarele, am trecut prin faţa uriaşelor eprubete cu seruri, cu vaccinuri antirabice, antivariolice, antitifice; aveam senzaţia că aud strigătul de bucurie al naturii, în sfârşit eliberată de relele sale. Vaccinul antituberculos injectat nou-născuţilor îi salvează de cele mai multe ori şi reduce considerabil statisticile înfricoşătoare care vorbesc despre cel mai mare grad de mortalitate din întreaga Europă; din fericire însă, natalitatea depăşeşte cu mult aceste cifre record devreme ce populaţia creşte cu un milion la fiecare patru ani; în 1938 România număra douăzeci de milioane de locuitori. Alături de Polonia, Rusia şi Italia, această ţară se străduieşte să suplinească somnolenţa genetică a Europei Occidentale. A reuşit să înlocuiască în puţini ani cele opt sute de mii de victime ale celui mai teribil flagel din România: tifosul exantematic din iarna anului 1916-1917.

La *Institutul Pasteur* am făcut cunoştinţă cu un şef de laborator în halat alb: cultiva păduchi care transmit tifosul şi pe care îi infecta cu acest microb, urmărindu-i cum se umflă. Apoi îi strivea şi le injecta lichidul celorlalţi pensionari ai săi, creând în acest mod rezerve de ser. Deşi aveam impresia că asist la un concurs de păduchi graşi, acest spectacol dezgustător mă reconforta, pentru că mă

gândeam că, cel puţin până la următorul război, nu vom mai muri decât din pricina unor noi invenţii sau a unor epidemii încă necunoscute.

Bucureştiul văzut prin maşinile sale de gătit

La fiecare dintre vizitele mele la Bucureşti, Providenţa mi-a dăruit câte un nou prieten.

Chiar înainte ca amfitrionul să ne facă cunoştinţă, se transmitea între noi un flux care ne făcea să ne simţim intim legaţi unul de celălalt. Cu instinctul familiilor greceşti pe care o practică seculară a proxenetismului matrimonial le-a deprins să nu pună faţă în faţă decât oameni între care se pot stabili afinităţi din prima secundă a întâlnirii lor, aceşti adevăraţi zei bucureşteni nu se înşelau lăsându-mă pe mâinile ghidului binevoitor căruia îi eram încredinţat.

De această dată călăuza mea se numeşte George, însă ca toţi românii, este universal recunoscut după diminutivul său – Ghiţă. Personalitatea sa îmbină cele mai fericite daruri spirituale însă, înainte de orice, posedă acea gentileţe despre care Proust spune că o preferă oricărei alte calităţi.

„– *Ghiţă*, îi spun, *poate o să vă par lacom, dar aş vrea ca în această seară să mă iniţiaţi în tainele bucătăriei româneşti.*

–Vă aprob, dragul meu, că nu vă pierdeţi în chestiuni mărunte. În ceea ce priveşte mâncarea, după părerea mea ea este cheia tuturor enigmelor româneşti. Vă voi pune la curent cu rolul ei istoric, politic, social şi estetic...

– Dar de mâncat, unde credeţi că am putea mânca?

– Fie, vă voi conduce la clubul meu – Jokey-Club, *unde se mănâncă la fel de bine ca în oricare din marile restaurante din Paris, Londra sau Buenos Aires; asta în cazul în care nu preferaţi să mergem la* Capşa *pentru a gusta din preparatele lor franţuzeşti, la* Gambrinus *unde am putea bea o bere excelentă, la* Enescu *pentru pârjoalele care acolo sunt mai bune decât oriunde, la* Iancu, *la* Iordache, *la* Maiorul Mura *sau mai ştiu eu unde; dacă ar fi fost vară, v-aş fi dus să cinaţi la Şosea, la o terasă.* Colonadele, Chateaubriand *sau* Flora *sunt toate excelente. De altfel, unul din farmecele Bucureştiului stă în acele mese simple şi vesele aşezate în aer liber şi acoperite cu feţe de masă din bumbac, cu tacâmuri ieftine şi chelneri care răsar din întuneric luminaţi în trecere de lumânările de pe mese sau de focul de sub grătarele ce fumegă îmbietor. Vara şi toamna preparatele culinare sunt cât se poate de suculente, peştele şi vânatul abundă, caviarul poate fi găsit la jumătate de preţ faţă de oricare altă capitală a lumii, iar întreaga noastră mică societate – astăzi în pană de lichidităţi – îşi etalează cu bucurie rochiile de creton şi vestoanele*

decoltate prin cârciumile din preajma halelor sau în bodegile pline de butoaie, unde gătesc bucătari ţigani.

Dar să ne întoarcem la povestea noastră: aţi observat, desigur, contrastul izbitor între ţărani şi orăşeni în România. Ai spune că sunt două popoare luate de la extremităţile pământului; ţăranii...

– Vă rog să nu începeţi o odă a ţăranului român. N-am înţeles niciodată de ce, la Bucureşti, toate discuţiile sfârşesc cu asta...

– Dar evident că îi voi închina o odă, pentru că, bătrân sau tânăr, ţăranul român este frumos. E slab, are dinţii intacţi, privirea lui este clară, vorbeşte calm, atitudinea lui este nobilă şi toată fiinţa lui respiră modestie, răbdare şi demnitate. Şi am convingerea că toate aceste calităţi ţin de modul în care se hrăneşte.

Orăşeanul este gras, fanfaron, palavragiu, trufaş şi suficient. Şi asta, din cauză că se supraalimentează.

Ţăranul nu cunoaşte gustul cărnurilor sângerânde care provoacă reumatismul, şi nici supele şi tocăturile fierbinţi care strică dinţii. Mănâncă de obicei mămăligă rece cu peşte uscat şi cu măsline.

Întreaga istorie a României este lupta dintre graşi şi slabi: această luptă s-a încheiat prin victoria slabilor – marele război şi exproprierea. Acum vă voi explica în ce mod această victorie a slabilor este deopotrivă pierzania lor, cum şi ei, odată ajunşi la oraş, dau de gustul cărnii, iar sufletul lor...

–*Totuşi*, îl întrerup hotărât, *poate că n-ar fi rău să mergem să mâncăm şi noi undeva; cred că la masă poţi surprinde cel mai bine substanţa oamenilor...*

Uitasem deja cu totul de criza de ficat care mă apucase la Cracovia după ultimul meu itinerariu românesc, suferinţă care mă ţintuise pentru câteva zile la pat, aşa că am pornit cu Ghiţă şi încă trei amici să explorăm noile restaurante bucureştene.

Ne-am oprit pentru început într-un fel de bodegă aşezată în fundul unui pasaj. În timp ce comandam antreurile, am realizat că nu este decât ora opt şi mi-am amintit că bucureştenii nu se lasă cu nimic mai prejos decât spaniolii în ceea ce priveşte plăcerea de a-şi pierde nopţile.

Pericolul cremelor, riscul pe care îl reprezintă pentru stomac brânzeturile afumate, hazardul sosurilor îngroşate cu ardei iute, angoasa pe care ţi-o poate da mujdeiul, ameninţarea diverselor umpluturi, apăsarea fripturii de gâscă înăbuşită în migdale zdrobite – pe scurt, tot ceea ce îi mână pe români la Carlsbad, mi-au revenit brusc în memorie în timp ce privirile îmi alunecau lacome peste rafturile unde era expus caviarul: icre de Manciuria, caviar proaspăt sau preparat în salate, icre de crap şi de ştiucă. Apoi urma etajul cu mezeluri, cârnăciori, carne de porc afumată, gâscă afumată, limbă afumată (extraordinară!),

caltaboşi, cârnaţi roşii sau albi; apoi munţi întregi de ciuperci, măsline, anchois, salate ruseşti şi, în sfârşit – patiseria.

Hotărâţi să ia cu asalt acest univers de minunăţii, amicii mei îşi făceau curaj golind unul după altul ţoiurile de ţuică de prune pe care le aruncau pe gât dintr-o singură mişcare. Aceasta a fost, de fapt, singura băutură a serii. Nici din acest punct de vedere românii nu seamănă cu ruşii, căci beţia crâncenă nu-i atrage prea mult; cel mai adesea, ei îşi bucură stomacul cu vinuri locale ce poartă nume frumoase de podgorii franţuzeşti pe care, de altfel, sunt altoite viile valahe. În apropierea mesei se află întotdeauna *bateriile* – frapiere în care stau la gheaţă sticlele de vin flancate de sifoane uriaşe.

Am comandat cinci sau şase feluri de preparate din carne, ca în Argentina. Cum se vede, citadinul de aici este un carnivor; legumele le lasă în seama celor de la ţară.

Camarazii mei sorbeau cu lăcomie dintr-o ciorbă în care plutea un cap de miel şi se pregăteau să se delecteze cu ochii şi cu creierul bietului animal. Ni s-au adus apoi, aşezate pe imense funduri de lemn, fel de fel de produse la grătar: ficaţi, ugere de vacă şi momiţe de berbec. Miasmele lor mi se insinuau în haine, în păr şi în piele, amestecându-se cu fumul grătarului. Aburii pe care

îi risipea ciorba de iepure se învălmăşeau cu colacii de fum iscaţi de trabucele groase.

Într-un târziu, îşi făcu apariţia un vânzător de ziare, încărcat cu o mulţime de jurnale şi cu cele trei hebdomadare franţuzeşti abia debarcate din Orient-Express. Amatorii se grăbiră să înhaţe revistele cu ilustraţii care exhibau câteva nuduri cât se poate de pariziene. Urmă un vânzător de mărunţişuri, cu buzunarele ticsite cu nimicuri nemţeşti şi cu fleacuri belgiene. Ghiţă îşi reîncepu monologul:

– *Nu ştiu de unde obiceiul acesta al românilor de a-şi revendica toate preparatele străine, fie ele ungureşti, ruseşti, turceşti sau greceşti – provenite, adică, din Orient. Iată, de pildă, această ciorbă – de origine poloneză sau bulgărească – este atât de acră că ţi se strepezesc dinţii. Aş dori să învăţaţi să apreciaţi ciorbele noastre, fie ele din măruntaie de pasăre, de vânat, de găină, sau un curat borş cu carne, dres cu leuştean şi lămâie. Ceea ce mâncaţi acum este un minunat pilaf cu carne de oaie, de origine turcă. Iar* feuilletage-*ul acesta umplut cu carne se numeşte* plăcintă *şi este de origine vieneză, ca şi aceste gogoşi umplute cu brânză de vaci, cărora li se spune* papanaşi*; acest pui cu paprika este unguresc, iar cubul acela aurit acoperit cu firimituri crocante ce seamănă cu crenguţele din care este făcut cuibul de rândunică, este*

un cataif şi este cât se poate de turcesc, ca şi vecinul său, rombul acela cu nuci, susan şi miere denumit baclava. *Poate aţi auzit vorbindu-se despre musacaua moldovenească sau despre minunatul* imam baialdî – *expresie care în turcă s-ar traduce:* „până şi împăratul se linge pe degete după ce o mănâncă”... *ce e drept, aici intrăm într-o terminologie secretă, căci cine a putut să-l vadă pe Marele Turc în faţa unei cratiţe? N-am nici cel mai mic dubiu în privinţa faptului că toate aceste preparate au fost gândite de grecii bizantini, însă raiaua, poltroană ca întotdeauna, s-a grăbit să le traducă în limba învingătorului otoman!*

Acestea fiind spuse, mi se dădu să gust un preparat fondant, onctuos şi delicios.

– *Şi aceasta?* întrebai.

– *Ei bine, aceasta este mămăligă.*

– *Mămăliga aceea pe care o mănâncă ţăranii? Şi îi mai plângeţi că sunt prost hrăniţi...*

– *Aşa cum o vedeţi, este o scorneală citadină, o invenţie a răsfăţaţilor pofticioşi, care au învelit-o cu ochiuri şi au îndesat în ea brânză albă. Ţăranii o mănâncă uscată şi rece.*

Aceasta este, de fapt, mâncarea noastră naţională.

O să găsiţi pe mai toate mesele şi sarmale, făcute din carne tocată de porc amestecată cu orez şi înfăşurată în foi de varză acră. Vara, vă recomand dovleceii şi roşiile noastre umplute şi sărmăluţele

în foi de viță proaspătă, care se servesc cu iaurt. Iezii, purceii de lapte și mieii noștri de Paște puși pe frigare nu au egal în Orient; și minunatele, inimitabilele tocănițe, atât de savuroase, atât de parfumate, atât de spiritualizate... pe lângă ele, preparatele voastre franțuzești par de-a dreptul mohorâte!

În acest răstimp, chelnerii alergau cu brațele pline de tocături, de pateuri calde (aici până și carnea de vițel se îmbracă în aluat), de cârnăciori crocanți și de adevărate piramide de raci fierți.

– *Băiete! Un pilaf de raci!* comandă Ghiță cu voce ezitantă. *Sau, nu, mai bine un pilaf cu ficat.*

Pe soclul de orez alb tronau bucăți întregi de ficat de gâscă gras și proaspăt.

– *Ați asistat vreodată la descărcarea în Hale a trenurilor ce sosesc dinspre Dunăre?* – mă întrebă amicul meu, Vasile. *Ați văzut acele vagoane pline cu știuci, cu cegi și cu sturioni, ce par să se înmulțească ca în Evanghelie? Ați auzit vreodată despre ciorba de pește care se prepară în Deltă, din toate felurile de pește pe care le găsești în râu, care sunt tăiați mărunt și fierți... ba nu, uitasem că* Săgeata Orientului *de la Dvs. are deja rețeta...*

– *Mi-ar fi de folos o carte a Dvs. cu privire la vânatul de la noi. Avem și noi de toate felurile, dar mai cu seamă iepure, care poate fi găsit în pădurile Europei Centrale, din Alsacia până în Rusia, și pe*

care noi îl mâncăm de obicei preparat cu măsline şi cu diverse sosuri.

– Fără îndoială, stăpâniţi arta de a mânca bine, răspund, *dar unde aţi deprins-o pe aceea de a nu muri înainte de vreme, cu asemenea meniuri?*

– Bunicul meu a trăit optzeci de ani, răspunse Vasile care înfuleca o bucată de friptură de porc. *În fond, bucătăria noastră este infinit mai puţin complicată decât cea poloneză, la rândul ei cea mai bună din Europa după cea franceză.*

– Ereditatea noastră de ţărani ne permite aceste excese, continuă Vasile, comandând, după delicioasa supă de iepure şi două fripturi de vacă, o piftie de curcan.

– Să nu credeţi, totuşi, că toată lumea din România mănâncă ca noi, concluziona Ghiţă. *Mai sunt vreo o sută de mii de citadini care fac asta şi vreo nouă milioane care nu cunosc decât gustul mămăligii cu apă, aşezată pe un fund de lemn şi tăiată cu aţa.*

– Şi există suficientă mâncare pentru toată lumea?

– Întotdeauna va fi suficientă; aici nimeni nu moare de foame. Aţi văzut restaurantele noastre cu preţ fix de şapte lei, adică de şaptezeci de centime? Astfel de cârciumi sunt peste tot în Bucureşti, şi au mâncare excelentă.

Bucureştiul noaptea

Cabaretele bucureştene sunt fie elegante, fie populare. În primul dintre cazuri, afectează un aer pe jumătate new yorkez, pe jumătate montmartrez; muzica de jazz stârneşte un vacarm pe cât de insuportabil, pe atât de perimat. Cupluri triste şi ruinate îşi sorb paharele umplute cu whisky autohton, privind la dansul vienezilor şi al evreilor polonezi costumaţi cinematografic pentru numerele lor în stil american.

Noi, cei care am cunoscut şi viaţa nocturnă a Europei din timpul inflaţiei, când clasele şi rasele se confundau, când banii se câştigau cu uşurinţă, când şi toleranţa şi abandonul erau cât se poate de fireşti, când rolul poliţiei era numai de complezenţă, când moravurile se simplificau pe măsură ce femeile se dezbrăcau, ei bine – noi nu putem să intrăm în aceste lăcaşuri ale plăcerii fără un sentiment de melancolie. Din acei ani nebuni n-a mai rămas, din fericire, nimic în afara câtorva rare epave care execută astăzi, în locuri anodine ce seamănă toate între ele, acele gesturi care acum cincisprezece ani erau dezordonate, avide, frenetice, dar care astăzi nu mai sunt altceva decât o convenţie moartă şi înţepenită.

În zadar încearcă aceşti supravieţuitori să contamineze generaţiile tinere,

pentru că acestea nu au cum să îi mai înţeleagă, neavând nimic în comun cu falsele Marlene cu genele căzute şi cu piele ridată, ca de viţel.

Aceste localuri perimate servesc totuşi în Bucureşti la a expune produsele unei industrii încă înfloritoare: aceea a băieţilor frumoşi.

Acum aproape o jumătate de secol Pierre Veber scria: *„Orice femeie ar trebui să întâlnească măcar o dată în viaţă un moldo-valah".* Între timp sensul cosmopolit al acestui privilegiu s-a mai alterat un pic, pe de-o parte din pricina scumpirii călătoriilor, pe de alta – din cauza concurenţei sud-americane.

Dincolo de toate acestea însă, specimenul românesc şi-a păstrat o alură autentică, un aer nonşalant – într-un cuvânt, un stil care îl face invincibil; autenticitatea lui, ingenuitatea naturală care este un adevărat dar al cerului, nu se poate deprinde în altă parte decât cu preţul unor îndelungi şi epuizante eforturi.

– *De fapt*, îşi spune părerea Vasile, *frumosul nostru vine pe lume înarmat din cap până în picioare. Se poate, deci, lansa singur la atac, fără a avea nevoie, precum suratele sale întru frumuseţe, de acel soi de personaj care îi poate face cu atât mai bine, cu cât nu a fost încă admis la rangul de poncif al literaturii Dvs.: peştele bucureştean. Iată o meserie cât se poate de complexă, care atinge toate straturile sociale, urcând abia sesizabil de la micul*

şi mizerabilul evreu clorotic din Vaslui, până la şmecherul care îşi etalează automobilul de şaisprezece cilindri la Şosea. Evident, rostul lui este să fie înţelegător şi condescendent cu domnii de vază; îi înţelege însă şi pe tinerii dispuşi să le facă acestora cunoştinţă cu amicele soţiilor lor şi, la nevoie, chiar şi cu soţiile. Omul nostru este plin de înţelegere chiar şi faţă de individul pleoştit, îmbrăcat cu un veston uzat, care aşteaptă discret în antecameră pentru a fi introdus la una din fetele stabilimentului. Îl poate înţelege, deopotrivă, şi pe preotul de la biserica „Sfânta Vineri", căci în fiecare vineri acesta le primeşte pe toate femeile înamorate care îi transmit mici acatiste anonime ce o imploră pe Sfânta să le acorde iubirea cine ştie cărui bărbat.

– Ai uitat în tot acest pomelnic să vorbeşti despre acele biete anexe care le sunt soţi – spuse Ghiţă. *Să nu uităm că şi aici se poate face o clasificare, începând cu amatorul debutant care se mulţumeşte să se facă nevăzut când apare un vizitator interesant, până la profesionistul inveterat, care îi telegrafiază amantului „en titre": „Întoarce-te urgent, ne înşeală!" Trebuie să recunoaşteţi că un asemenea spectacol vă lipseşte în Franţa!*

– Prietene, îi răspund, *în Franţa avem tot ceea ce aveţi şi voi... numai că este mai puţin nostim.*

Muzica românească

Hotărâserăm să încheiem seara în acele cârciumi lipsite de pretenţii, unde îi poţi asculta însă pe cei mai buni lăutari.

Am fost, aşadar, aşezaţi la o masă pe care tronau uriaşe borcane cu castraveţi ce se scăldau în apa lor tulbure şi sărată. În aşteptarea lui Brăiloiu, ni s-au mai turnat câteva şpriţuri.

Brăiloiu este profesor de muzică la Conservatorul din Bucureşti, dar mai are o meserie: este culegător de cântece populare; notează, prin urmare, şi înregistrează pe rulouri de parafină doinele, cântecele de petrecere, cele de şezătoare şi de nuntă, cântecele de înmormântare, risipite altminteri pe drumuri, prin şuri, prin păşunile Carpaţilor şi prin stuful Deltei; culege toate variantele, îi filmează pe toţi cântăreţii, le stabileşte fişe individuale, împlinind această admirabilă lucrare cu răbdarea unui călugăr de la Muntele Athos şi cu o profundă cunoaştere a muzicii, a sociologiei, a folclorului şi a etnografiei ţării sale. Odată reîntors la Bucureşti, împreună cu secretarii săi şi cu valizele sale burduşite cu *material*, Brăiloiu îşi recopiază carnetele de campanie, stabileşte starea civilă a fiecărei melodii, îi desenează curba de frecvenţă şi purcede la o nouă înregistrare pe disc; apoi înfige, victorios, încă câteva steguleţe pe o hartă de perete.

S-ar putea spune că a câştigat deja vreo o mie de bătălii. Munca lui este atât de laborioasă şi de minuţioasă – îmi aminteşte, de altfel, de felul în care bursierii Fundaţiei Rockefeller lucrau la monografiile lor despre sate – încât îi trebuie câte o zi întreagă pentru a transcrie şi a înregistra un singur cântec.

– *Ţiganii,* spuse Brăiloiu, *impregnează cu melodiile lor toate actele vieţii noastre. La Bucureşti nu veţi găsi în acest moment decât doi lăutari excepţionali; Grigoraş Dinicu – care cântă la* Gambrinus *şi Fănică Luca, la* Fuica. *Toată lumea vă va vorbi despre ei. În ceea ce mă priveşte, prefer să vă conduc la hale şi să vă demonstrez pe viu... să intrăm aici... cum se naşte o baladă.*

Ţiganii, ghicind dintr-o aruncătură de ochi că sunt străin, ne întâmpinară cu „*Parle-moi d'amour*". M-am văzut nevoit să-l apuc de braţ pe Brăiloiu, care căpătase un aer ameninţător, şi să-l rog să aibă înţelegere pentru acest mic omagiu adus Franţei. Ne-am aşezat în apropierea sobei, al cărei burlan desena zigzaguri capricioase înainte de a se afunda în perete, şi am comandat vin fiert.

– *Cântecele româneşti sunt toate de origine populară. Nimeni nu ştie de unde se ivesc; cei ce le creează sau le cântă n-au nici cele mai vagi cunoştinţe muzicale şi nici n-au habar să citească vreo notă. Le voi cere acestor lăutari să vă cânte o baladă apărută acum vreo trei ani, după*

ce un incendiu a distrus, în ziua de Paşte, o biserică dintr-o periferie a Bucureştiului. Primul cuplet: enoriaşii, adunaţi cu toţii, şi intrarea unui vagabond, într-o atitudine de evidentă sfidare faţă de icoane. Al doilea cuplet: răzbunarea Fecioarei – acoperişul ia foc, spaimă generală. Până aici e ca o baladă din Evul Mediu. Iată însă că, la cupletul al treilea, apare primarul care, în cel de-al patrulea act, aleargă la telefon şi cheamă pompierii. Cântecul românesc e ca un obiect de artă africană: nimeni nu e în stare să-i fixeze o dată, nici măcar cu o aproximaţie de cinci secole. Olarii noştri, ca şi ceramiştii chinezi, refac fără să ştie obiectele antice. Ascultaţi, vă rog, acest cântec închinat Oltului, ale cărui ape au putut vedea nenumărate bătălii. Deşi datează din timpul războiului, ai spune că este un poem de Byron:

Oltule, bătrâne,
Ce vii mare tulburat
Şi cu sânge-amestecat?
Aduci plăghii şi butuci
Şi căpestre de cai murgi...

... Acest motiv al fugii este în fapt tema vidrei.

– *Hai să plecăm,* îl întrerupse Ghiţă, *trebuie să mergem şi la* Mitică Dona, *chiar dacă e încă devreme. Beţivanii înrăiţi nu vin acolo decât în zori, ca să mănânce o ciorbă de potroace.*

Poposirăm, aşadar, la *Mitică Dona*, unde ţiganii ne înconjurară încă de la intrare, zâmbindu-ne larg şi pretându-se la toate cererile noastre cu aerul de a fi fericiţi să ne facă o demonstraţie de virtuozitate.

– *Veţi asculta o doină plină de sensibilitate:*

Să-şi facă puii ursoaica,
Să-mpupească răchita,
Că eu mi-am iubit mândra...

– *Şi vreţi să spuneţi că ţiganii ăştia nu cunosc nicio notă muzicală?* întrebai eu surprins.

– *Dacă ar fi avut habar, nu v-aş fi adus aici*, răspunse Brăiloiu semeţ. *Ascultaţi intrarea cimpoiului... ai zice că e o mazurcă de Chopin.*

L-am întrebat dacă a cules cumva şi cântece populare care evocă diverse meşteşuguri.

– *La noi*, îmi spuse el, *oamenii cântă mai curând ca să-şi facă plăcere. Când are ca temă munca, cântecul devine un fel de jelanie care, totuşi, nu trebuie confundată cu bocetul mortuar. Ascultaţi, tocmai cântă una dintre cele mai frumoase astfel de melodii. Vecinele, venite ca bocitoare, plâng mortul, spunându-i:*

V*ecinele:*
Ridică, ridică
Gene la sprâncene,
Buze subţirele,
Să grăieşti cu ele.

Cearcă, dragă, cearcă,
Cearcă de grăieşte
De le mulţumeşte
La străini, la vecini
Cui a făcut bine
De-a venit la tine,
Că ei şi-au lăsat
Hodina de noapte
Şi lucrul de ziuă.
Mortul:
– Eu nu pot, nu pot,
– Nu pot să grăiesc,
Să le mulţumesc.
Mulţumi-le-ar Domnul
Că eu nu li-s omul.
Ieri de dimineaţă
Mi s-a pus o ceaţă,
Ceaţă la fereastră,
Şi-o corboaică neagră,
Pe sus învolbând,
Din aripi plesnind,
Ochi a-mpănjenit
Faţa mi-a smolit,
Buze mi-a lipit,
Nu pot să grăiesc,
Să le mulţumesc,
Mulţumi-le-ar Domnul,
Că el mi-a dat somnul.
Mulţumi-le-ar sfântul,
Că el mi-a luat gândul.

– Acum ascultaţi un cântec pe care l-am descoperit în nordul Olteniei:

Calea mortului:
Nainte să mergi,
Să nu te sfieşti
Dacă mi-ei vedea
Răchită-nfrunzită,
Nu este răchită,
Ci e Maica Sfântă;
Nainte să mergi,
Să nu te sfieşti
Dacă mi-ei vedea
Un pom înflorit,
Nu-i pom înflorit
Ci e Domnul Sfânt...
....
Te roagă la săpători
Să lase răsuflători,
Să lase patru fereşti,
Pe una să vie luna
Şi pe una soarili
Şi pe una jalili
Şi pe una să mai vie
Câte-o zi de leturghie...

Ieşirăm, în cele din urmă, din cârciumă şi, rămânând tot în preajma halelor, făcurăm încă un popas la *Parcul Sinaia*, unde tocmai se pusese la frigare un purcel de lapte; bucătarul aţâţa focul cu un evantai din pene de vultur. Orchestra cânta un tango autohton. Fu de ajuns ca Brăiloiu, care comandase cafea cu alcool, căreia i se zice *marghiloman*, să-şi încrunte puţin sprâncenele, pentru ca lăutarii să se pună la dispoziţia noastră.

– *Această doină,* spuse el, *este un adevărat cântec franciscan. Ascultaţi-o:*

În faţă la Domnul Sfânt
Tot ce-i viu are cuvânt.
Că furnica, de-i furnică,
Vorba dată nu şi-o strică.
Doar noi, oameni botezaţi,
De cuvânt suntem lăsaţi...

– Veţi observa că doina nu are strofe. Linia ei este continuă şi se cântă pe un ton gutural...

– Ca un „canto hondo”?

– Oarecum. Ce părere aveţi despre acest poem cu iz socialist?:

Unii lucrează via
Alţii vinul ei îl bea...

– Ce ritm! Şi când te gândeşti că un Keyserling îi consideră pe ţiganii români mai lipsiţi de vlagă decât cei ruşi!

– Vioara a doua este însă oribilă, spuse Vasile. *Mai bine cereţi-i secretarei Dvs., cu siguranţă un pic vrăjitoare, ca toate româncele, să-i ghicească lui Morand în cafea. În timpul ăsta eu voi da un telefon, ca să mă asigur că Fănică cântă la* Fuica *în seara asta.*

– Domnule, începu secretara – *liniile acestea de pe marginea de sus a ceştii reprezintă inima Dvs., urma aceasta de dedesubt e casa, iar dârele de zaţ sunt grijile...*

Când am ajuns la *Fuica*, lăutarii intonau în acorduri delirante o bacarolă napoletană.

– *Boala dracului!* scrâşni Brăiloiu, apucând un clondir.

Ghidul nostru era însă un personaj atât de redutabil, încât „*O, Sole Mio*" se transformă instantaneu în „*Boabă de grâu*".

Fănică Luca trecea de la o masă la alta cântând necontenit la vioară. Cu figura lui verzuie de indian, cu pleoapele grele lăsate pe jumătate, dezmierda coardele viorii căutându-şi notele foarte jos, aproape de pământ, le scotea apoi la iveală ca un îmblânzitor de cobre, le împingea din rărunchi şi se oprea dintr-o dată; aproape că le lăsa să moară, apoi, ridicându-se din nou şi înălţându-le odată cu el, le aducea, îmblânzite, pe partea de sus a viorii, pe care ba o ţinea orizontal, ba o înclina spre noi, răsturnând astfel cascade de sunete pe masa noastră plină de fistic sărat şi de ardei iuţi.

– *Cântecul lui este complet lipsit de simetrie*, zisei eu, *curge în derivă, ca apa...*

– *Cine ţi-a dat ţie voie să ţii aici un pian?* îl luă la rost Brăiloiu pe patron, izbind cu piciorul într-un bătrân *Erard* cu dinţi înnegriţi de fumător înrăit.

– *Cereţi-i, vă rog, lui Fănică să ne cânte* „*Ciocârlia*", intervenii eu.

– *Toţi străinii adoră* „*Ciocârlia*". *Este o piesă de efect, în fond* – spuse Brăiloiu dispreţuitor.

Fănică Luca ne cântă „Ciocârlia". Cu o singură mişcare, îşi trecu naiul cu tuburile sale inegale, ca şi cum ar fi vrut să-l sfâşie. Viorile îl acompaniau în trap mărunt în timp ce ţambalul, de origine ungurească, dar aclimatizat în România, gâfâia, încercând să ţină pasul, într-o răpăială de note izbite. Ciocârlia începu să fluiere; se înălţa din ce în ce, urca către soare, urmată frenetic de orchestră; acordeonul gemea la fiecare nou atac al viorilor...

Brăiloiu mă privea fix.

– *Ei, v-aţi făcut în sfârşit cheful!*

Nu era însă neapărat un moft al meu, ci mai degrabă amintirea nostalgică a unui alt Fănică, un ţigan pe care îl tocmisem acum cinci ani pentru a ne însoţi într-o călătorie în Deltă. În tot acel răstimp nu făcuserăm altceva decât să bem şi să cântăm nopţi în şir. Fănică al nostru nu dormea niciodată, căci avea o boală de inimă. Cântase în Rusia în timpul revoluţiei şi ştia o mulţime de poveşti incredibile. Putea să imite toate animalele de pe faţa pământului. Acel Fănică a murit acum trei ani şi odată cu el a tăcut şi vioara lui. Sper ca Dumnezeul ţiganilor să-i aibă în pază sufletul!

– *Unde mai mergem acum?* întrebai.

– *La „Cârnatul la metru"*, spuse Ghiţă.

– *Nu. La Mandravela, în dreptul închisorii Văcăreşti. Cârciumii îi zice „Mai bine decât în faţă". E cam departe, dar e foarte*

pitoresc. Îi poţi vedea uneori acolo pe gardieni stând la aceeaşi masă cu puşcăriaşii; furculiţele sunt prinse de masă cu un lanţ...

– ... din prudenţă, ca la hotelul „Traian" din Iaşi – întrerupse Ghiţă – *unde chelnerii ţineau tacâmurile în buzunarele de la pantaloni şi nu le scoteau decât pe măsură ce primeau comenzile.*

– ... şi când iese vreo bătaie, patronul îi trăzneşte pe toţi cu o crupă de oaie.

– Ce-ar fi să facem o plimbare în cartierul arsenalului? Ştiu acolo o cârciumă în care recruţii minoritari vin să bea cu femei decrepite şi unde poţi auzi cântece ungureşti autentice.

– După care, dacă vreţi, o să vă arăt cel mai vestit lupanar al mahalalei. Are un nume splendid: „Castelul Spermului". Am fost acolo săptămâna trecută. În salon era un pom de Crăciun şi o iesle. Şi curvele acelea despuiate se închinau la el!

Ieşirăm. Luna sclipea orbitor în aerul uscat, iar zăpada proaspătă era atât de frumoasă şi de densă, încât părea mai degrabă un dar al lui Ceres decât al cerului.

Gardienii cartierului îşi făceau rondul. După un vechi obicei turcesc, se chemau de la un capăt la altul al străzilor adormite cu un şuierat mai lugubru decât al unei bufniţe.

Originali şi excentrici

În Anglia, şi mai cu seamă în Scoţia, unde o religie de fier subjugă oamenii, ei nu pot evada de sub teroarea puritanismului decât prin ruperea de real, printr-un fel de nebunie pe care o numim adeseori excentricitate.

Maniacii aceştia scoţieni au lansat în Europa prototipul lordului ţicnit, măcinat de plictiseală. Dar iată că, la celălalt capăt al continentului, într-o ambianţă cât se poate de permisivă, întreţinută de un cler non-intervenţionist, poţi întâlni la fel de mulţi excentrici. Convingerea mea este că amabila Românie generează un număr de indivizi suciţi cel puţin la fel de mare ca lugubra Scoţie. După mine, şi unii şi alţii au în comun un lucru: englezi sau români, au acea siguranţă în extravaganţa lor, acea indiferenţă faţă de opiniile celorlalţi, acea însingurare morală care nu se dezvoltă decât fie într-o izolare forţată, fie într-o libertate totală: exces de frâne sau absenţă a frânelor!

În România, nici religia – care are puţină influenţă asupra vieţii cotidiene – nici educaţia, care nu are nici atâta importanţă – şi nu vreau nicidecum să spun că acest popor cu mult mai puţin educat decât francezii, ar fi lipsit de bună creştere, căci, dimpotrivă, descopăr la români o politeţe nativă la care am putea şi noi aspira – nici constrângerile sociale – altminteri cât se poate de nesem-

nificative într-o ţară unde este loc pentru toţi şi unde sufocarea reciprocă rămâne o noţiune necunoscută, nici sistemul de legi temperat de elasticitatea moravurilor, nici opinia publică ale cărei scăpărări se dizolvă repede în indulgenţa generală, nu-i apasă pe oameni şi nu-i împiedică să fie ei înşişi şi să-şi dezvolte maniile şi ticurile. Cei care ţin topul excentricilor în România sunt boierii.

Aşa, de pildă, unul dintre Mavrogheni care, înainte de a domni în Valahia fusese mare dragoman în flota otomană, şi care îşi amintea cu mândrie de această demnitate devreme ce nu putea fi niciodată văzut ieşind altfel din casă decât într-o trăsură purtată de doi cerbi albi cu coarnele aurite, în timp ce în spatele cabrioletei erau ascunse două tunuri mici care alimentau un foc ce ardea pe tot parcursul călătoriei.

Despre prinţul S., cunoscut ca fiind de o gelozie feroce, se povesteşte că nu se ducea niciodată să-şi ocupe scaunul de la Senat înainte de a se asigura că şi-a sechestrat acasă nevasta, căreia îi încuia peruca în sertarul biroului său personal. Prizonieră din pricina lipsei podoabei capilare, prinţesa devenise inofensivă, în ciuda faptului că vârsta i-ar mai fi permis să-şi păstreze cheful de viaţă.

Destul că într-o bună zi, uşa sălii Senatului se deschide brusc şi năvăleşte înăuntru un servitor, care gâfâie şi strigă

îngrozit: *„Foc! foc! Măria Ta, dă-mi repede cheile de la birou!”*

În ceea ce îl priveşte pe prinţul G., trebuie să vă spun că acesta nu se despărţea niciodată de pistolul său, ale cărui focuri se puteau auzi cât e ziua de lungă; când îşi chema valetul trăgea un foc spre şemineu, prietenii şi-i saluta trăgând o salvă pe fereastră, iar ploşniţele le ucidea înfigând câte un glonţ în perete.

Cât despre anecdotele care circulau pe seama prinţului M., vreme îndelungată şi prefect al poliţiei... ei bine, vă pot spune că un asemenea prefect n-am mai întâlnit în viaţa mea.

Prinţul era genul de chefliu cu clasă: bea de stingea şi râdea de se prăpădea de rapoartele copioase pe care i le trimiteau în fiecare dimineaţă comisarii săi cu privire la isprăvile nocturne ale bucureştenilor. Acest mare senior, chefliu şi despot, era iubit de toată lumea şi servit pe măsură. Întâmplându-se să fie nemulţumit de cine ştie ce comisar de poliţie din vreo provincie oarecare, poruncea să i se facă legătura cu primăria:

– Alo, primarul?

– În persoană, Măria Ta.

– Cheamă-l pe comisarul de poliţie.

– E prezent, Măria Ta.

– Bine. Dă-i două perechi de palme din partea mea, să înţeleagă naibii... mai tare, nu aud... ce pălmuţă de domnişoară ai... hai, că nu mai am timp!

Se spune că avea obiceiul să organizeze petreceri sardanapalice în Herăstrău, unde aducea ţigani şi femei uşoare. Când, spre dimineaţă, musafirii începeau să dea semne că ar vrea să plece spre casele lor, se trezeau imediat înconjuraţi de un cordon de poliţişti cu ordin de la prefect să-i lase doar să transmită un mesaj familiilor, după care erau întorşi din drum şi claustraţi în local pentru încă două nopţi de chefuri teribile. S-a întâmplat odată să asiste şi prefectul nostru la stingerea unui incendiu după care, la miez de noapte, a trezit toate cocotele cartierului şi a improvizat, în mijlocul ruinelor fumegânde, un chef care a durat până a doua zi.

Prinţul Sturza, poreclit „Sturza tăuraş" din pricina bustului său herculean înfipt pe nişte picioare mici şi scurte, avea obiceiul să-şi exerseze muşchii dorsali prin ridicarea, în fiecare dimineaţă, a unui viţel. Se spune însă că tururile de bicicletă pe care le făcea zilnic prin salonul principal al castelului (devenit mai târziu sala de şedinţe a *Ministerului Afacerilor Străine*) nu i-au fost de mare ajutor în dorinţa lui de a-şi lungi picioarele.

Barba şi părul său de un roşu aprins şi pielea stacojie de pe faţă erau într-o izbitoare contradicţie cu peruca negru-smoală şi cu sprâncenele date cu cărbune ale soţiei sale, pe care nu o părăsea nicio secundă, cu excepţia seratelor dansante

unde avea obiceiul să-şi întâmpine invitaţii în capul scărilor cu replica: „*bufetul este la dreapta, prinţesa – la stânga.*" În ceea ce o priveşte pe prinţesă, aceasta era, de altfel, o femeie de condiţie modestă, cu care omul nostru se căsătorise din dragoste. Se povesteşte că, odată cu invitaţia de nuntă, prinţul le trimisese prietenelor acesteia şi câte o mie de franci că să-şi cumpere rochii decente.

Prinţul a fost condus pe ultimul său drum de întreaga sa curte – o adevărată curte a miracolelor – oferind astfel asistenţei posibilitatea de a se delecta cu muzica lăutarilor ce însoţeau convoiul funerar.

Mai cunosc un prinţ R., care trăia singur, ferecat în casa lui de la ţară ai cărei pereţi erau ticsiţi cu cele mai inimaginabile termometre, şi care prinţ dăduse poruncă servitorilor să-i comunice de urgenţă cele mai mici variaţiuni ale temperaturii de afară. În funcţie de datele pe care le primea în acest mod, îl puteai vedea într-un ungher al camerei îndesând pe el sau, dimpotrivă, scoţându-şi hainele una câte una. Într-una din odăile palatului fusese montat un fel de orologiu bizar, al cărui zgomot se putea auzi până afară în miez de noapte, şi care avea misiunea de a zdrăngăni din oră în oră pentru a-i anunţa gradele Celsius...

Despre un alt mare friguros, se spune că avea obiceiul să plece la club îmbrăcat cu cinci paltoane puse unul peste altul,

scoţându-şi câte unul la fiecare etaj al clădirii. Când ajungea la ultimul nivel, îl scotea şi pe ultimul, îl închidea apoi într-un dulap special şi cobora din nou, oprindu-se o vreme în camere din ce în ce mai friguroase, pentru a-şi acomoda plămânii cu aerul rece care îl aştepta în stradă.

Cât îl priveşte pe K.B., un original pe cât de ţicnit pe atât de învederat chefliu, ei bine, acesta nu putea suporta pantofii prăfuiţi. Până într-atât îl obseda acest lucru, încât îi poruncise valetului său să-l urmeze pretutindeni şi să se aplece la fiecare o sută de metri ca să-i şteargă ghetele. Mare cunoscător în materie de vinuri, către sfârşitul vieţii a fost auzit lăudându-se: „*Ehe, câte sticle de vin am băut eu...*" după care se corecta „*... ba n-am băut sticle, am băut butoaie întregi... nu, n-am băut butoaie, ci pivniţe întregi!*".

Un mare boier din Banat, meloman înrăit, şi-a lăsat întreaga avere moştenire gării din Ersekujvar cu condiţia ca un taraf de ţigani să cânte, zi şi noapte, la fiecare sosire şi plecare a unui tren din gară. Îmi amintesc şi astăzi ce surpriză am avut când, aflându-mă în Orient-Express, într-o gară prăpădită de provincie am putut auzi răsunând dinspre peron acordurile unui ceardaş îndrăcit...

Românul, pe care eşti tentat să-l crezi superficial, îşi cercetează în fapt eul interior până în cele mai ascunse profunzimi. Frica de microbi l-a adus pe unul

dintre amicii mei – altminteri francofil – în starea de a se izola şi de a brava în faţa ridicolului situaţiei sale, de a duce o viaţă din ce în ce mai bizară şi de a deveni, până la urmă, unul dintre eroii extravaganţei bucureştene. Sunt şi astăzi uluit când îmi amintesc cu ce francheţe, cu ce luciditate ajunsese să vorbească despre maniile lui. Un occidental ar fi încercat să-şi mascheze poate excentricităţile, el însă se autoanaliza cu o lipsă de milă egalată doar de umorul ieşit din comun. Îmi mărturisea, de pildă, într-o zi că nu se urcă în caleaşcă niciodată înainte de a verifica nările cailor, de teamă că aceştia ar putea strănuta pe drum, transmiţându-i în acest mod cine ştie ce boală misterioasă. Aflat în restaurant, le cerea chelnerilor, atât spre stupefacţia lor, cât şi a comesenilor, să-i transporte farfuriile cât mai sus deasupra capului pentru ca nu cumva cineva din încăpere să strănute sau să-i tuşească în ele. Mi s-a întâmplat de câteva ori să asist, în cofetărie, la următoarea scenă: amicului meu i se servea o chisea de dulceaţă, pe care acesta o înlocuia brusc, în ultima clipă, cu o altă chisea de pe tavă, convins de a fi descoperit în porţia lui microbi; proceda ca un şef de stat care îşi schimbă destinaţia în ultima clipă pentru a nu cădea pradă unui atentat. Ceea ce este însă uluitor, este faptul că explicaţiile pe care le găseşte pentru această manie a sa sunt

atât de pline de rațiune și de bun simț încât de câte ori îl ascult mă las vrăjit de argumentele lui.

Câteodată ideile acestea fixe se nasc din senin. Bănuiesc că așa s-a întâmplat cu M.H., care era un om cât se poate de obișnuit până să-l apuce o pasiune macabră pentru înmormântări, mai precis pentru ceremonialul care însoțește un deces. Această țăcăneală l-a transformat curând în conducătorul benevol al pompelor funebre. Și-a făcut mâna mai întâi cu rudele, după aceea cu amicii, apoi cu cunoștințele și a sfârșit prin a oficia pentru străini: urmărea anunțurile mortuare din presă, intra plin de autoritate în casele îndoliate, unde se apuca să regleze totul, de la rangul convoiului funerar până la ordinea în care se așază oamenii la masa cu pomeni. Era atât de obsedat de acest lucru, încât ajunsese să pândească semnele morții pe fețele oamenilor. Când prietenul lui cel mai bun s-a îmbolnăvit, amicul meu s-a instalat la căpătâiul acestuia și l-a îngrijit cu devotament fără să se miște o secundă de la căpătâiul lui, în așteptarea momentului în care funeraliile acelei persoane de rang să-i dea posibilitatea de a-și ilustra rolul de prim-plan.

Toți acești originali au în comun cu junii eterni un aer de țicneală deopotrivă de firesc și la unii și la alții.

Paradisul junilor eterni

Am auzit adesea spunându-se că Bucureştiul ar fi paradisul junilor eterni.

În această societate puţin numeroasă însă mai scindată decât scenele din vieţile sfinţilor pictate pe frescele bisericilor ortodoxe, ei sunt răsfăţaţi şi încurajaţi pretutindeni.

Rostul lor pare a fi acela de a asigura legătura dintre Paris, Vittel, Carlsbad şi Capşa, între marile idei ale lumii şi micile scandaluri ale capitalei.

Se trezesc târziu, îşi fac apariţia pe la nunţi şi înmormântări şi îşi însoţesc prietenii la gară la fiecare plecare a acestora – altminteri obicei valabil şi în vechea Rusie şi în Spania de pe vremuri. Sunt confidenţii tinerelor femei divorţate, mai multe ca oricând într-un Bucureşti unde căsătoria e mai degrabă un aranjament provizoriu încheiat pentru a face existenţa mai comodă, şi sfătuiesc cu plăcere femeile frumoase care ezită să-şi ia un al treilea soţ. La „*Alhambra*" se strecoară pe la intrarea artiştilor pentru a respira cu voluptate mireasma trupurilor fierbinţi ale micilor figurante dezbrăcate, cărora le promit excursii la Paris – visul de netăgăduit al oricăreia dintre ele. Mai pot fi întâlniţi la repetiţiile de la Teatrul de Revistă, aplaudând cu încântare orice parodiere a guvernului.

„– *La noi, funcţionarul nu-i deloc o pagubă pentru buget,* declară cumătrul.

– Cum așa? se miră cumătra.

– Ai văzut tu vreodată funcționar plătit?

– Ar trebui să se gândească totuși cineva la pensia lui...

– La ce-i mai trebuie pensie, că are bani oricum?!

– Dar cum să aibă bani, dacă nu-i plătit?

– Cine a fost treizeci de ani funcționar și n-a învățat să facă avere nu-i demn să trăiască în țara asta!"

Auzind acestea, junii eterni lovesc încântați cu bastoanele în podeaua îmbâcsită de praf pentru a marca impertinența unui astfel de dialog.

Oamenii noștri se arată oricând dispuși să povestească despre cutare vânătoare de păsări din Deltă, istorisesc cu delicii despre nu știu ce goană cu ocazia unei vânători de lupi și se laudă cu trofeele de capră neagră din apropierea Brașovului. Automobilele lor miros a blană de urs și a tutun galben. Sunt jucători cum erau rușii pe vremuri, ba poate chiar mai teribili. Au mizat pe toate mesele de joc ale Europei: au jucat bridge la Londra și la Saint-James la o livră punctul. Au ros pielea canapelelor din toate cluburile bucureștene, din toate acele tripouri de pe Calea Victoriei deghizate în cluburi politice, cu aceeași dezinvoltură cu care au frecventat toate cazinourile franțuzești. Doar pokerul ce-i mai împarte în două tabere: unii cred că suita

bate brelanul, alţii susţin cu tărie contrariul.

La „*Automobil Club*", la „*Agricultură*", la „*Aero-Club*", la „*Cercul Militar*" sau la „*Jokey-Club*", au tot mărit potul nopţi în şir, până către a doua zi la prânz.

Critică într-una serviciile celorlalţi, le afişează caricaturile pe pereţi, în imediata apropiere a gravurilor cu derby-uri englezeşti şi nu-şi plătesc niciodată cotizaţia la club fără întârziere.

De altminteri, în Bucureşti toată lumea joacă: domnii – la club, negustorii – la „loto", în cafenele; cât despre birjari, ei îşi joacă nopţile în faţa intrărilor localurilor. Uneori bancherii mizează pe propriul lor cont curent. „*Banco!*" – poate fi auzită strigând, la cazinoul din Sinaia, nevasta unuia care vine să-şi ia declaraţia de faliment. Şi când dă să-şi strângă câştigul, vecinul său pune mâna pe pot, spunând: „*Doamnă, vă rog să mă scuzaţi, dar eu sunt posesorul titlurilor...*"

Junilor eterni le place enorm să evoce timpurile când rivalizau cu prinţii ruşi, mizând mii de ludovici de aur.

Entuziaşti şi întru totul lipsiţi de metodă, au alergat cu primele maşini şi au survolat Carpaţii cu primele avioane biplane, aşa-numitele *coteţe de găini*.

Dacă auziţi expresii de tipul: „*Porcul ăsta îmi spunea într-o zi...*" sau „*Era pe vremea acelui cap de mort...*" ori „*Închipuieşte-ţi că m-am întâlnit cu papagalul ăla de...*" să nu vă închipuiţi că aveţi de-a

face cu o lume a traficanților și a prostituatelor, căci acestea sunt apelative cât se poate de mondene, folosite uzual în înaltele cercuri la București, și care amintesc de eponimele vechilor prinți și ale împăraților bizantini, precum *chiorul*, *bravul*, *ursul* sau *cercel*. Toată povestea aceasta are ceva familiar, brutal și în egală măsură un aer decadent care mă încântă.

Junii eterni locuiesc în garsoniere minuscule, ducând o existență cât se poate de modestă, ceea ce nu înseamnă că nu se vor grăbi să-și etaleze colecția de tabachere de aur, armele rămase de pe urma cine știe cărui suveran sau portretul vreunui strămoș – boier cu capul înfășurat în turban, cu barba năvălindu-i până sub ochi și cu pumnal la cingătoare. Probabil că de la astfel de strămoși au moștenit ei privirea sălbatică de turc sau de polonez. Inteligenți, prinzând lucrurile din zbor, lipsiți de simț practic, epatează prin retorica lor, prin lecturile impresionante și prin vastitatea informațiilor calomnioase pe care le dețin.

Junii eterni ai Bucureștiului sunt de obicei săraci: banii li s-au scurs întotdeauna printre degete. Cât despre marile avuții ale taților lor, acestea s-au dus de mult pe femei și pe jocuri de noroc. Trustul fermierilor, după ce le-a avansat sume considerabile de bani până la izbucnirea crizei, a sfârșit prin a le pune

sechestru pe averi. Celibatarii din București se consolează, prin urmare, evocând timpurile când ofereau dineuri somptuoase, când își măsurau cantitățile de coniac din cel mai fin în barili, când primeau trufe de la Paris cu Orient-Express-ul, când Bucureștiul dădea mai bine de treizeci de baluri pe sezon.

Tații lor erau prieteni cu Carp și cu Marghiloman, domni respectabili cu monoclu, jumătate nobili ruși, jumătate seniori unguri, scârbiți de democrațiile impuse de plebea țărilor vecine, fie ei sârbi sau bulgari.

„*Când bunicul meu se ducea să o aplaude pe Hortense Schneider la* Variété – îmi povestea unul – *închiria întotdeauna și loja vecină, ca să-și poată pune hainele acolo...*"

„*Indolența bunicului meu* – povestea altul – *mergea până acolo încât nu-și mai bătea capul să-și numere banii câștigați la joc. Își delega secretarul să facă trebușoara asta, iar dacă pierdea, punea să i se aducă alți bani, toți de aur și așezați în căciuli de blană...*"

„*Ehe, dar ce ziceți de unchiul meu, care, când trimitea un cadou unei femei, lega pachetul cu un șirag de perle...*"

„*Dar ce aveți de spus despre strămoșul meu care, auzind că Napoleon nu văzuse încă o sanie în viața lui, și nefiind încă iarnă, ceru să se acopere o alee întreagă a parcului de la palatul Schönbrunn cu zahăr pentru a defila cu o sanie în fața împăratului...*"

Aceşti flăcăi bătrâni ai Bucureştiului sunt indiscreţia în persoană; ştiu întotdeauna numele oamenilor de paie ai cutărui ministru şi sunt oricând dispuşi să-ţi comunice sumele pe care aceştia le încasează ca bacşiş. De la ei poţi auzi mai multe zvonuri calomnioase decât de la însuşi sir Peter Teazle. Evident, ei văd întotdeauna cine ştie ce maşină aşteptând pe cine ştie ce străduţă lăturalnică, ceea ce nu înseamnă că nu ar fi dispuşi oricând să-şi povestească propriile aventuri. De altfel nu sunt câtuşi de puţin geloşi pe amantele lor şi se arată cu deosebire interesaţi de nevestele amicilor; vizita de-a lungul unei săptămâni întregi a unui necunoscut la prinţesa E. are darul să le trezească însă o teribilă nelinişte; evident, se consultă asupra acestui caz grav, ciulesc urechile la toate noutăţile şi nu se relaxează decât când află că individul cu pricina este doar noul bucătar al doamnei.

Sunt la curent întotdeauna cu totul, şi dacă cumva veţi afirma în faţa lor: „*Doamne, am uitat cu cine trebuia să cinez în seara aceasta...*" vă vor răspunde numaidecât: „*Cum, dar cinaţi cu doamna D.!*"

Altminteri, ei au avut mari pasiuni, focuri mocnite o viaţă întreagă sau legături provinciale de tip stedhalian. Au obiceiul să le strige pe toate cucoanele din înalta societate pe numele lor mic: Mariţa, Anicuţa, Zozo etc. ...

„Oamenii ştiau să iubească pe vremea tinereţii mele... aveau, de altfel, tot timpul...” istorisesc ei cu melancolie, confirmând astfel spusele lui Le Cler, de la 1860: *„La Bucureşti, când nu se face amor, se vorbeşte despre asta!”* – Iubiri romaneşti, adultere complicate, căci, în drumul lor spre rendez-vous, amanţii erau adesea reperaţi şi salutaţi de vizitii, de servitorii trimişi la cumpărături, de buticarii şi de trecătorii unui oraş în care toată lumea cunoaşte pe toată lumea. Galanteria – marea şcoală erotică – triumfă, devreme ce vânătorii de femei se înghesuie la fiecare colţ de stradă, chiar dacă în ziua de astăzi tinerii nu ştiu cum să se mai apere mai degrabă de vânătorii de bărbaţi.

Cum era de aşteptat, masculii acestei generaţii s-au confruntat adesea în dueluri; cunosc unul care s-a bătut în duel nici mai mult nici mai puţin decât de cincizeci şi şapte de ori.

În general, nu au nici cea mai mică consideraţie pentru acei indivizi care îşi reglează conturile cu pistoale de buzunar, căci ei, care se luptă cu spada şi cu pistoale adevărate nu pot decât să-şi râdă de întâlnirile unde gloanţele lansate nu sunt nimic mai mult decât o încărcătură de praf infinitezimal care se pierde în buzunarele pantalonilor. Consideră, evident, de-a dreptul ridicole întâlnirile unde combatanţii care au ridicat sabia se întorc povestind că nu

ştiau cât de obositor este să fandezi... cât despre perioadele în care bărbaţii nu se duc imediat în teren pentru a-şi regla conturile, acestea sunt considerate o culme a decadenţei.

În ciuda nemulţumirii lor, Bucureştiul rămâne totuşi un oraş al duelurilor frecvente, la care junii eterni oficiază acest tip de ritual pe cale de dispariţie, cu semeţia unor pontifi.

Severi cu privire la regulile de păstrare a onoarei, au sfârşit prin a descalifica jumătate din oraş. Astfel încât, repudiaţii, deveniţi prea numeroşi, au căpătat obiceiul de a se bate între ei.

Şcoala de musafiri

Mosafir este un cuvânt de origine turcă, care înseamnă oaspete, invitat; cititorii bietului Istrati şi-i amintesc, cu siguranţă, pe musafirii Chirei Chiralina...

Ca regulă generală, trei sferturi dintre orientali sunt musafiri şi cinează la mesele acelui sfert din societate care are mijloacele materiale de a plăti festinurile – lucru care se întâmplă, desigur, şi în Franţa, cu deosebirea că Statul fiind acela care face astfel de invitaţii, petrecerile sunt mult mai puţin interesante.

La Istanbul, musafirii profesionişti sau, dacă preferaţi – paraziţii – erau organizaţi într-un *odjak* şi erau conduşi de un fel de ofiţer, sau *kiohaia*, căruia i se

înmâna un firman ce stabilea regulile de conduită pentru un parazit perfect:

„Persoanele care se prevalează de titlul de parazit sunt obligate să se prezinte în fața celor mari după ce și-au îndeplinit obligația de a săruta pulpana hainei acestora;

Să se așeze pe saltele mici, pregătite special, în apropierea mesei;

Să amuze societatea cu vorbe vesele, să evite să rostească cel mai nevinovat cuvânt ofensator sau expresii neplăcute;

Să nu-și ocărască sub nicio formă amfitrionul;

Dacă au anumite nevoi naturale – ca de exemplu tusea, râgâiala sau căscatul, să caute a le ascunde cu dibăcie;

Să nu arunce, cu niciun chip, pe mijlocul mesei resturile mâncării lor, precum oasele, ci să găsească un moment favorabil pentru a le strecura fără a fi observate, fie sub sosieră, fie pe marginea mesei;

Când se servește halvaua, care se poate mânca în două feluri – cu lingura sau cu mâna – să-și adapteze comportamentul după cel al stăpânului casei;

Să nu verse niciodată picături de vin pe masă;

Să nu întindă niciodată mâna după platou, nici măcar atunci când li se ia din față;

În sfârșit, dacă li se servește supă de găină, să scoată din farfurie bucățile de carne cu lingura, și nu cu degetele.

Scris în mai 1800, semnat și parafat El Hadj Ali"

După cum se poate lesne vedea, meseria aceasta nu avea nimic degradant. Ca și în Roma antică sau în Occident până la Revoluție, familiile erau un fel de Stat în miniatură și erau alcătuite din capul familiei și cosangvinii săi, apoi servitori, furnizori, clienți – diferențiați între ei în funcție de meseriile pe care le aveau și, în sfârșit – o masă amorfă de indivizi fără atribuții definite, care formau un fel de cor omogen, având rolul de a umple golurile în timp și spațiu.

Odată intrați în astfel de case, paraziții deveneau comozi și totodată utili. Simpla lor prezență era un fel de a întoarce serviciul amfitrionului; totul – de la cumpărarea unui pui la încheierea unei căsătorii, se făcea prin negocieri complicate și oculte; schimburi de vizite, conversații garnisite cu cafea turcească și dulciuri, în fața unor bătrâne doamne arătând ca niște bile negre suprapuse, imobilizate pe divan; săptămâni și luni pierdute în demersuri, oferte, așteptări, refuzuri, plecări, reîntoarceri, comisioane și bacșișuri.

Cât despre paraziți, care aveau întotdeauna timp de pierdut și răbdare pentru a negocia, aceștia găseau absolut natural să se implice în astfel de târguieli. Familiarizați cu secretele intime ale familiei, se simțeau întotdeauna în largul lor, fără să cunoască cel mai neînsemnat complex de inferioritate, fără să se sinchisească

de furiile şi invidiile, de insomniile amare care le otrăveau vieţile celor din jur.

De altfel, trecerea de la statutul de conviv la acela de pensionar, de la amic intim la parazit integral se făcea insesizabil.

În Bucureştiul dinaintea războiului, paraziţii bine văzuţi erau un fel de seniori fără o para chioară, posesori ai unei magnifice insolenţe care le ţinea loc de fast. Un fel de mari preoţi cărora li se cuvenea dreptul la o porţie din victima sacrificată, intrau în casele bogătaşilor vremii ca la ei acasă, înjurând servitorii, fumându-i ţigările boierului, plimbându-se cu automobilul acestuia şi nu rareori luându-i şi nevasta.

Dacă din întâmplare cineva îndrăznea să se minuneze în faţa unei astfel de situaţii, răspundeau stupefiaţi că ei la rândul lor, sau dacă nu ei, măcar taţii lor, fuseseră boieri înstăriţi înconjuraţi de musafiri, şi că oricum într-o zi le va veni şi lor rândul să dea mese prietenilor. Şi, la urma urmei, ajungea să moară vreun unchi bogat pentru ca parazitul nostru să-şi ospăteze amicii timp de câteva luni sau câţiva ani, până când – ruinat – se reîntorcea la condiţia sa iniţială.

Poseda o continuitate în lux şi o siguranţă în privinţa obiceiurilor sale care – fie vorba între noi – sunt un privilegiu de invidiat şi, în zilele noastre, rarisim.

Din nefericire, mai cu seamă pentru ceilalţi, parazitul îmbătrânea urât. Din

ce în ce mai pretențios și mai arogant, critica totul în stilul eternilor abonați, dezvăluindu-și nerușinarea de câte ori avea ocazia; găsea întotdeauna cel mai confortabil fotoliu din casă pentru a-și face siesta și căuta invariabil pricină tuturor noilor veniți pe care îi suspecta de a fi capabili să intre în grațiile gazdei.

Un astfel de individ cu cât încerci să-l îndepărtezi, cu atât se instalează mai temeinic: de acum nu-i mai ajunge pătura lui, îi trebuie camera lui. Cunosc un personaj care a locuit optsprezece ani în aceeași casă; era mutat dintr-o cameră într-alta, ajunsese să locuiască în cele mai modeste încăperi, se plângea de servitori, se indigna în privința gazdelor, dar nu pleca nicicum. Exilat într-un pavilion din cel mai îndepărtat colț al grădinii, s-a eternizat acolo, iar pentru a-l îndepărta au trebuit demolați pereții pavilionului. Eșuat în cele din urmă pe trotuarul Căii Victoriei, își aborda cunoscuții declarând: *„Nu știu cine altcineva în locul meu ar fi putut să-i suporte pe oamenii ăștia mai bine de optsprezece ani!”*

Parazitul de astăzi este un degenerat: a devenit un profitor oarecare.

Specimenul autentic a dispărut odată cu marile averi care îl hrăneau. Averile de astăzi nu mai sunt suficiente pentru a întreține un astfel de individ.

Constrânși să părăsească familiile amenințate de ruină, ultimii musafiri pleacă în căutarea ultimilor amfitrioni...

Dialog matinal

– Vă rog să luaţi loc...

– Mulţumesc, dacă nu vă deranjează, m-aş aşeza pe patul Dvs.

Găsesc că este admirabil din partea Dvs. să faceţi un drum de trei mii de km de la Paris ca să ne vizitaţi.

Îl am în faţă pe Dumitru, unul dintre descendenţii boierilor români, pe care l-am cunoscut cândva la Chicago. După ce a străbătut întreg mapamondul, s-a oprit la Bucureşti. Născut în plină criză, acest călător înrăit s-a oprit aici pentru moment din lipsă de lichidităţi şi nu aşteaptă decât să plece mai departe.

– Suntem ca peştii pe uscat – continuă el. *Poate că aţi mai trecut în ultima vreme pe la Agenţia de Bilete din faţa Palatului Regal... Un adevărat cimitir! Amintiţi-vă ce atmosferă era acum zece ani: funcţionarii se agitau de colo-colo, soneriile zbârnâiau continuu, se plăteau bacşişuri, trebuia să te fereşti de hoţii care profitau de îmbulzeală, toată lumea era cuprinsă de frenezia plecării... astăzi domneşte liniştea, telefoanele au amorţit şi stilourile au înţepenit. Abia dacă vreun amărât care a reuşit cu greu să-şi obţină viza mai intră, cu un aer jenat şi cere, sub privirile piezişe ale funcţionarilor, un loc la clasa a doua pentru Viena, după care cumpără de zece parale măsline ca să aibă cu ce se hrăni în timpul călătoriei.*

În ceea ce îl privește pe „boierul" îmbrăcat în haină de blană de castor care îi urmează amărâtului, puteți fi sigur că este un funcționar care călătorește pe banii statului. Este flancat de un secretar al cărui rol este de a-i căra servieta și valiza. Și fiindcă veni vorba, ați observat, mai mult ca sigur, că în România nimeni nu călătorește singur: „ajutorul" îl urmează ca o umbră pe șeful său – sau, mai bine zis, pe amicul său mai norocos.

„Ajutorul" nu este nici ordonanță, nici adjunct, nici parazit, nici rudă săracă, nici valet, nici colaborator, nici om de corvoadă – este toate acestea la un loc. El poate fi regăsit în toate clasele sociale: șoferul are un ajutor care să-i învârtă manivela, pescarul are un ajutor care prepară amorsa...

– Și unde ar putea fi găsit acest auxiliar prețios?

– Domnule, nu trebuie să-l cauți, pentru că vine întotdeauna singur. Îl descoperi, pur și simplu, într-o zi, îi spui „rămâi la mine", el rămâne, și rămâne pentru toată viața. Dealtfel, în Orient nu stai niciodată singur, căci dreptul la intimitate este o noțiune care nu are sens decât în Occident.

– Și găsiți că acest lucru este agreabil?

– Evident... cu condiția să te fi născut în acest mediu. Adeseori, acest „ajutor" este un grec, dar cel mai adesea el este evreu; rostul lui pare a fi acela de a face cumpărături, de a da indicațiile preliminare, de a stabili legături, de a împrăștia

cărţi de vizită, de a răspunde la telefon, de a face observaţii în numele patronului, de a schiţa potenţialele afaceri, de a suporta nemulţumirile celorlalţi şi de a lua asupra lui eşecurile şefului – ceea ce, fie vorba între noi – are darul de a salva aparenţele. Acest consilier intim, evreul la superlativ, anexă a gospodăriei, evreul de buzunar, ajunge – cum este şi firesc – să facă parte din familie...

– Dar, spuneţi-mi, domnul acela care vă tutuia la poartă când aţi venit...?

– Este Ignaţ Iosef. Nu mă părăseşte niciodată. De altfel o să apară imediat după dejun.

Ignaţ cunoaşte foarte bine ierarhiile. Ştie că nu este decât un străin...

– Cum adică, „un străin"? întreb. *Nu este român?*

– Ba da, dar ce vreţi? Cât ar fi ea de cucernică, ortodoxia îi marchează într-atât pe oameni, este în asemenea măsură o religie naţională, încât tot ceea ce nu este de rit ortodox ni se pare a fi străin. Acesta este motivul pentru care ne-a fost de ajuns o generaţie ca să-i absorbim pe greci, pe sârbi şi pe bulgari, însă nu ne-au fost suficiente patru secole pentru a-i asimila pe unguri, pe turci şi pe saşii din Transilvania.

Cum vă spuneam, Ignaţ este mândru că se poate ataşa mai mult de acest pământ prin intermediul unei familii bine înrădăcinate, care poartă un nume distins

şi care trăieşte într-o ţară unde se taie miel de Paşte, unde la petreceri se bea vinul cu vadra şi unde servitorii se adresează stăpânului spunându-i „Măria Ta" şi îi sărută mâna. El, evident, mă tutuieşte, însă nu ca un camarad, ci ca un inferior. Aţi vrea să-mi spună „Domnule"? Trebuie să ştiţi că aici regula generală este să nu cumperi niciodată nimic dintr-un magazin unde ţi se spune „Domnule" – semn de insolenţă şi de prost gust... oricum problema este de domeniul liderilor sindicali. În România toată lumea se tutuieşte, însă există două feluri de a spune „tu": un „tu" respectuos, şi unul intim.

Dacă vrei, scuzaţi-mă, dacă vreţi să insultaţi pe cineva, spuneţi-i „domnule". Şi dacă simţiţi că nu este de ajuns, mai puteţi face câteva remarci la adresa mamei lui...

La Bucureşti se proferează insulte cu afabilitate, până acolo încât un om de onoare ar trebui să trăiască toată viaţa cu sabia la şold. Este cât se poate de firesc ca un amic pe care îl întâlneşti întâmplător pe Calea Victoriei odată întors dintr-o călătorie, să te salute printr-o expresie de tipul: „Ei, poftim! Iată-te din nou! Du-te'n... de chiulangiu!"

– Dacă stau să mă gândesc, nu de puţine ori am auzit – deşi habar n-am dacă epitetul era meritat – expresia „Cară-te, peşte împuţit!"...

– *Vă las să vă imaginaţi* – continuă Dumitru – *cam ce fel de expresii folosesc compatrioţii mei când sunt cu adevărat furioşi. De altfel, lucrul nu are prea mare importanţă, devreme ce Bucureştiul este un fel de mare familie unde toată lumea cunoaşte pe toată lumea. Să nu vă surprindă dacă barmanul în al cărui local intraţi deja a treia oară, vă va spune pe nume; iar dacă asta se întâmplă în provincie, în mod sigur vă va spune prenumele sau va folosi chiar un diminutiv al acestuia, un fel de „Ia uite-l pe Paulică!"*

Între timp, Dumitru se instalase definitiv pe patul meu şi îmi fuma liniştit ţigările. Din când în când era chemat la telefon. Se apropia amiaza şi eu nu reuşisem să mă ridic din pat. Mă gândeam ce senzaţie stranie şi delicioasă trebuie să fie să trăieşti într-o ţară unde nimic nu este niciodată urgent, unde orice poate să mai aştepte, unde orele de întâlnire nu sunt respectate nici de o parte, nici de cealaltă, unde totul se aranjează în ultimul moment prin intermediul „automatului". De când americanii au ridicat pe Calea Victoriei acel zgârie-nori care adăposteşte telefoane automate, nu mai există limite pentru trăncăneala la telefon. Pe de altă parte, a face o vizită cuiva a devenit sinonim cu a te duce să dai telefon de la el; ba, poţi chiar să fii apelat în diverse case, pentru că lumea consideră aici normal să te hăituiască cu

telefonul prin tot oraşul. De obicei la astfel de apeluri se răspunde: „*vine imediat!*", fără însă ca această expresie să fie urmată de vreun gest de grabă, căci nimic nu este mai puţin urgent decât „*imediatul*" românesc.

– *Dar, spuneţi-mi, vă rog, faptul de a telefona mă scuteşte de a mă mai duce să-mi las cartea de vizită?* întrebai eu, naiv.

– *În niciun caz,* reîncepe Dumitru. *Aveţi cărţi de vizită la Dvs.?*

– *Mi-am adus cu mine vreo sută...*

– *Perfect. Vă ajung pentru o zi.*

– *Este totuşi un progres faţă de Buenos Aires, unde mi-ar fi ajuns pentru vreo oră,* răspund eu suspinând.

– *Ar fi bine să ştiţi că noi nu ratăm, de fapt, nicio ocazie să ne lăsăm cartea de vizită,* continuă Dumitru. *Profităm de sărbătorile naţionale, de zilele aniversare, o plasăm înainte şi după recepţii şi dineuri, o lăsăm la legaţiile străine cu ocazia zilei lui Hitler, a morţii lui Lenin sau a alegerii cu majoritate de voturi a şahului Persiei. Aici se poate stârni o ură de sorginte corsicană între familii numai pentru că nu ştiu ce doamnă şi-a permis să-şi trimită cartea de vizită prin intermediul unui valet, în loc să coboare ea însăşi din automobil. Cartea de vizită ...este sportul nostru favorit. Îmi permiteţi? Sunt chemat la telefon...*

– *Vă rog, simţiţi-vă ca acasă!*

Românul nu are nici complexe de inferioritate şi nici nu se lasă stăpânit

de şovinism. Are prea mulţi veri şi prea mulţi cumetri pentru a se ambiţiona să-i surclaseze pe toţi. Ascultă, sau, în fine, aşa am crezut până acum, cu amabilitate, cu răbdare şi cu umor avertismentele unui străin şi mai cu seamă ale unui francez. Îmi amintesc că am asistat acum şase ani la o conferinţă a lui Lucien Romier, ocazie cu care am putut constata cu uimire cum floarea Bucureştiului accepta cu modestie, ba chiar cu oarecare plăcere lecţia amicală, dar severă, pe care le-o dădea viitorul autor al „*Răspântiei imperiilor moarte*".

Poştaşul îmi aduse o scrisoare recomandată.

– *Inutil să vă mai uitaţi dacă este un cec înăuntru,* râse Dumitru, *s-a ocupat deja cenzura de asta.*

– *Ah! Tocmai vroiam să vă spun că m-a amuzat teribil comunicatul pe care l-a dat în această dimineaţă către ziare generalul Averescu: „Îi rog pe corespondenţii mei să nu-mi mai scrie decât pe cărţi poştale, pentru a facilita sarcina cenzurei"...*

– *Dumneavoastră păreţi să ignoraţi fericirea de a trăi într-o ţară ca Franţa.*

– *Numai să dureze!*

– *Ce dobitoc şi Traian ăsta! Fără el rămâneam pentru totdeauna daci şi nu mai sufeream de nostalgia Occidentului. Aşa, continuăm să ne simţim fiii abandonaţi ai legionarilor romani pe malurile Dunării, aşa cum trebuie să se fi simţit*

marinarii englezi uitaţi în expediţia căpitanului Cook, pe o insulă din Pacific. Dacă îmi amintesc corect, istoricul Dvs., Rambaud, a rezumat istoria noastră, spunând: „Zece secole de slavinism, două de elenism, un secol de cultură franceză şi treizeci de ani de viaţă românească..." Adevărul este că, preţ de vreo o mie de ani boierii noştri s-au tot plictisit la ţară. La sfârşitul celui de-al optsprezecelea secol s-au hotărât să se mute la oraş – de aici dezvoltarea uluitoare şi haotică a Bucureştiului... apoi au descoperit Parisul. Acum toată România pare să descopere Bucureştiul, ceea ce îmi explică şi creşterea lui permanentă.

Dumitru vorbea deja de două ore, ceea ce nu este decât durata obişnuită a unei vizite la Bucureşti.

– *Vă rog să mă scuzaţi*, l-am întrerupt în cele din urmă, *ar trebui totuşi să mă rad şi să mă îmbrac...*

– *Dar, vă rog!*

– *Îmi veţi permite să comand şi meniul; am doi invitaţi la masă.*

– *Ştiu*, răspunse Dumitru, *îi aşteptaţi pe arhitectul Z. şi pe bancherul V.*

– *De unde ştiţi?*

– *Vă imaginaţi cumva că nu ştie tot Bucureştiul?...*

La dejun

Invitaţii mei – bancherul şi arhitectul – întârziară mai bine de o oră la masă.

Servitoarea ne aduse o tavă plină cu ţuică, cu felii de pâine, o farfurie de salam în care erau înfipte câteva scobitori, porc afumat, cârnăciori, salată de icre, filet de porc şi pateuri proaspete – pe scurt, câteva antreuri delicioase.

– *Am întârziat* – spuse arhitectul – *pentru că meciul la care ar fi trebuit să ne ducem după dejunul cu Dvs., a fost amânat din pricina vremii.*

– *Rugby sau fotbal?*

– *Pe vremuri se juca mai mult rugby. Astăzi însă, fotbalul a căpătat foarte multă popularitate. Duminica trecută am urmărit meciul dintre România şi Yugoslavia. Excepţional.*

– *Da,* spuse bancherul, *dar echipele se înjurau între ele...*

– *... în aceeaşi limbă, pentru că şi la unii şi la alţii jucătorii erau unguri.*

N-am apucat să ne aşezăm bine la masă, că a şi sunat cineva la uşă.

– *Trebuie să fie Ionică ţiganul,* zise arhitectul. *I-am cerut să vină la cafea să ne cânte „Ne-am iubit o vară". Sper că nu aveţi nimic împotrivă, mai ales cu zăpada asta de afară...*

– *Vă rog chemaţi-l pe Ionică.*

– *Eu,* reluă bancherul, *am o întâlnire cu un furnizor al armatei, care trebuie*

să-mi semneze un ordin de plată. Vă deranjează dacă îl chem aici?

– *Cum,* întrebai, *intenţionaţi să primiţi un astfel de act? Ştiam că acest gen de tranzacţii sunt interzise.*

Bancherul pufni în râs:

– *La cabaretul unde v-am dus ieri seară existau două afişe la poartă; unul avertiza: „Fumatul interzis!", iar celălalt atrăgea atenţia: „Este interzisă aruncarea mucurilor de ţigară pe jos!". Iată sinteza modului de a fi al românilor.*

– *Nu sunt de acord. Este doar o latură a caracterului lor,* îl întrerupse arhitectul. *Tu ai mania de a denigra totul. Vrei să-mi spui ce alt popor ar fi putut să transforme, în mai puţin de o jumătate de secol, satele sălbatice şi mizere de pe malul Dunării în România mare şi civilizată de care tu te plângi?!*

– *Este adevărat,* recunoscu bancherul, *şi asta aproape fără niciun capital străin. Am plătit unirea Principatelor cu bunurile bisericii şi votul universal cu exproprierea pământului, am fi putut chiar să plătim costurile războiului fără ruşi şi fără nemţi, care ne-au furat aurul, fără liberali – care au păpat tot capitalul străin şi au ruinat băncile, provocând criza economică ce i-a sărăcit pe toţi.*

– *Ferească Dumnezeu de dictatură, pentru că pe asta nu ştiu de unde am mai putea-o finanţa,* replică râzând arhitectul, în timp ce Ionică ţiganul îşi strecura vioara sub bărbie.

Melodiile curgeau una după alta. Ionică mânuia arcuşul ca un adevărat vraci, iar muzica lui lentă era pentru noi o adevărată binefacere. În acest răstimp, Ignaţ Iosef, ajutorul lui Dumitru, intrase pe nesimţite în încăpere şi asculta de la distanţă. Perfidă, senzaţia de bine pe care ţi-o dă *cheful*, mi se insinua în vene. Mi-ar fi plăcut ca discuţia să continue, dar cum să susţii o dispută politică fără să devii coleric şi, pe de altă parte, cum să te mai înfurii pe viaţă când ţi se aşază dinainte un purcel de lapte atât de auriu, atât de crocant, atât de rotunjor şi de ademenitor, cu genele lui de vedetă aplecate timid?

Cât îl priveşte pe cel care năzuieşte să schiţeze portretul unui oraş cu gândul de a-i surprinde valorile constante, nu este oare firesc să fugă el ca de ciumă de schismele efemere ale politicii, care îl plictisesc pe cititorul contemporan şi care îl vor face să râdă pe cel de mâine?

Purcelul de lapte şi muzica ţigănească nu reuşiseră însă a mă domoli întru totul. Chiar dacă, de zece ani încoace, îmi câştigasem dreptul de a nu mai face decât călătorii de plăcere, sentimentale şi egoiste, cred că ceea ce facem de la o vârstă încolo ne angajează şi ne impune să învăţăm ceva, deşi cândva am sacrificat totul numai pentru a fi independenţi. Îmi spuneam că Franţa ar trebui să ştie ce cred ceilalţi despre ea. Ar trebui scuturată, ar trebui să i se impună o

geografie a numelor greu de pronunţat, ar trebui să cunoască acele generaţii pe care le ignoră, ar trebui obligată să asculte vorbe care îi zgârie auzul, să trebuiască să le audă rostite cu pasiune, pentru ca să înţeleagă în sfârşit că problemele nu sunt aceleaşi dacă le priveşti din Occident sau din Orient şi că România de astăzi nu mai este deloc cea din timpul armistiţiului.

– *Nu noi suntem aceia care am stârnit revoluţiile* – reîncepu arhitectul. *Ne-au fost întotdeauna expediate din afară, pe calea ferată. Stilul nostru în politică este cam la fel de întârziat ca şi stilurile artistice: antiparlamentarismul nu va începe cu adevărat decât peste câteva luni, iar dictatura, peste câţiva ani.*

– *Aveţi, vă rog, amabilitatea de a-mi face o radiografie a situaţiei politice de la Dvs. Ce au devenit partidele clasice? Mai există conservatori?*

– *Morţi. Omorâţi de expropriere. Cei care au rămas nu mai au puterea să se regrupeze.*

– *Dar naţional-ţărăniştii din Transilvania?*

– *Politicienii de la munte şi cei de la câmpie sunt toţi o apă şi un pământ. Ţara a înţeles în sfârşit ce le poate pielea, după ce ani la rând şi-a pus atâtea speranţe în ei.*

– *Dar liberalii?*

– *Sunt precum împăraţii romani care, după ce au împărţit averile pretorienilor,*

vin la cazarmă cu mâinile goale şi se lasă masacraţi. L-am întrebat pe arendaşul meu de ce nu votează cu liberalii. Mi-a răspuns cu dispreţ: „Pentru că şi-au ţinut toate promisiunile şi acum nu mai au ce să-mi dea!"

– Şi comuniştii?

– Zero. Ca să-i mai ia cineva în seamă, tovarăşii bucureşteni mai organizează din când în când câte un complot, evident – cu acordul poliţiei. De fapt, au renunţat şi la efortul ăsta. Internaţionala a III-a s-a săturat, pesemne, să mai plătească, fiind de părere că România costă scump şi nu aduce nimic.

– Dar francmasonii?

– Aici sunt mai puţin activi decât oriunde în Mica Antantă. Loja „Unirea", fondată în 1907, s-a mai întremat puţin după război. Cât despre „Farul ospitalier" de la Brăila sau „Discipolii lui Pitagora" de la Galaţi – acolo sunt mai mulţi greci decât români.

– Eu, zise Dumitru, pe care o delicioasă cafea fierbinte îl binedispusese, *cred că o ţară care reuşeşte să plătească datoriile pentru expropriere şi pentru sufragiul universal într-un timp atât de scurt şi fără să sucombe, va rezista întotdeauna.*

– Exproprierea pământurilor este însă o măsură economică nefastă. Uitaţi-vă la Ungaria, unde marile proprietăţi au rămas neatinse – situaţia ei economică este considerabil mai bună decât a noastră.

– *Până la urmă, marile proprietăţi – obiect al lăcomiei partidelor de stânga – se vor reface în ciuda tuturor,* sugeră arhitectul. *Şi asta se va întâmpla spre profitul unei clase alcătuite din crâşmari şi din cămătari.*

Întrezăream la orizont una dintre acele dispute academice cu privire la împărţirea pământurilor – devenite laitmotiv al conversaţiilor bucureştene. Aşa că m-am grăbit să ofer o cutie de havane celui care reuşea să istorisească cea mai interesantă poveste despre alegeri – propunere care avu darul de a-l trezi din amorţeală pe bancher, care tocmai îşi făcea siesta.

– *În zona din care mă trag eu, prefectul nu primeşte la vot decât oamenii din satele pe al căror vot e sigur.*

– *Şi cu celelalte sate ce se întâmplă?*

– *Foarte simplu: se descoperă o epidemie între animalele lor, aşa încât sunt imediat înconjurate de un cordon sanitar.*

– *La mine în schimb,* spuse arhitectul, *prefectul a dat pur şi simplu foc primăriei, pentru a distruge urnele înainte de verificare.*

– *Ei, lasă, că în zona mea lucrurile se petrec fără atâtea delicateţuri. Pur şi simplu, alegătorilor care nu sunt încă decişi cu ce candidat să voteze li se interzice să pătrundă la urne.*

– *Parcă mi-aş dori să aud poveşti mai puţin neverosimile,* spusei.

– *Să nu-mi spuneţi mie,* mă puse la punct arhitectul – *că prefecţii voştri nu*

folosesc mijloace de presiune, poate mai discrete, mai ipocrite, dar la fel de sigure şi de puţin legale!

– Spuneţi-mi, presa nu protestează niciodată? întrebai eu.

– Presa opoziţiei urlă, dar ea urlă oricum. Ca în toate ţările, presa de informare este aservită guvernului. În ceea ce priveşte ziarele mici, ca să existe, ele trebuiesc finanţate, devenind astfel uşor de comandat. Cunosc un reporter căruia directorul ziarului la care tocmai se angaja i-a spus: „Nu vei primi leafă, în schimb îţi dau Transilvania".

– Nu înţeleg cum, în aceste condiţii, mai pot fi aleşi şi candidaţi ai opoziţiei.

– Ei bine, am să vă dau ca exemplu pe un unchi de-al meu din Moldova care şi-a susţinut întreaga campanie electorală împărţind încolo şi încoace poliţe cu termen de plată la trei luni după alegerea lui.

– Vă amintiţi, desigur, de amicul nostru Georgică; a candidat împotriva propriului său tată, preşedintele Consiliului, iar replica lui a rămas celebră; pe când cel dintâi le tot spunea electorilor: „Vă voi da.... şi vă voi da şi...", fiul i-a tăiat-o scurt, spunând: „Ei bine, eu vă voi da... totul!".

– Pe de altă parte, candidaţii se înconjoară toţi de gărzi de mercenari înarmaţi cu bâte – reuniţi într-un fel de instituţie deja recunoscută pentru vechimea ei. Dealtminteri, îi poţi întâlni pe aceşti neisprăviţi în aproape toate secţiile de vot.

– Grigore a avut chiar surpriza de a reîntâlni, după câţiva ani, pe unul dintre bătăuşii săi, care devenise între timp comisar de poliţie într-un orăşel pierdut din Ardeal, şi îşi depunea candidatura, de formă – evident – pentru că nu avea nicio şansă. Interesant este însă faptul că, la rândul lui, omul avea şi el un bătăuş personal care se precipita în preajma lui, mândru nevoie-mare de rolul pe care îl îndeplinea, adresându-i-se: „Servitorul Dvs., permiteţi-mi să vă fiu de folos" şi prezentându-l pe individ ca pe candidatul guvernului, interceptând telegramele de la Bucureşti şi făcându-i, pe cât posibil, greutăţi candidatului autentic.

– Va veni totuşi ziua – spuse Ghiţă – *când politica va înceta să mai fie acest vodevil ridicol – anume ziua când ţăranul, sătul de reprezentarea bucolică de tip Grigorescu, va striga că nu-i mai suportă pe burghezii îmbrăcaţi la patru ace, şi se va ridica aşa cum a făcut-o în 1907.*

– Asta se va întîmpla – întrerupsei eu discuţia – *dacă nu veţi face nimic pentru el: mizeria aceasta, bolile, proasta calitate a serviciilor medicale de la ţară, lipsa mijloacelor materiale şi a creditelor pentru agricultură, precaritatea mijloacelor de transport... aveţi de făcut reforme urgente!*

– Şi Dvs., de asemenea!

– De acord – să vorbim despre Franţa, acceptai.

– *Haideţi,* interveni arhitectul – *să nu ne mai fandosim cu faptul că în teatrele noastre se joacă acum „Şcoala contribuabililor" şi „Tovarich", că nimic nu egalează gustul ficatului de gâscă de la Strasbourg şi că domnul Tătărăscu şi-a făcut studiile la Sorbona.*

– *Îmi voi da silinţa să vă răspund, ferindu-mă de locuri comune şi de lozinci cu privire la prietenia dintre francezi şi români, şi vă voi semnala lucruri adevărate. Noi vom fi întotdeauna prietenii Dvs., nu numai datorită afinităţilor pe care le cunoaşteţi foarte bine, ci şi pentru că fără Franţa, România Mare n-ar putea să existe. Acesta este motivul pentru care până şi noile clase sociale care nu sunt vorbitoare de franceză, până şi fasciştii din România, şi chiar şi românii din Transilvania sunt francofili. Primirea pe care Bucureştiul i-a făcut-o lui Barthou este cea mai elocventă demonstraţie în acest sens. Niciun om şi niciun partid românesc nu au monopolul francofiliei; suntem de partea Dvs. ... până la limita stângă.*

– *Dar limita dreaptă?*

– *Şi acolo.*

– *Credeţi? Includeţi aici şi elementele cele mai tinere şi mai turbulente?*

– *Afirm cu certitudine.*

– *Observ totuşi că tinerii români nu mai vorbesc acea franceză rafinată pe care o vorbeau mamele şi bunicii lor.*

– *... Bunicii lor şi-au plătit scump abandonul limbii natale. Ajunseseră să folo-*

sească româna doar pentru a-şi exersa profesiunea, iar femeile o făceau doar pentru a se adresa servitorilor. Asta este ridicol!

– Vă amintiţi că se crease chiar o societate ridicolă, căreia i se spunea „cheschevu" ...?, spuse Vasile.

– Ce anume? – întrebai.

– Deformarea lingvistică a expresiei „qu'est-ce que vous..." Naţionaliştii îi numeau astfel pe acei mici burghezi care afectau vorbirea franţuzită pentru a mima nobleţea, fără a avea măcar scuza de a vorbi corect această limbă. Taţii noştri ajunseseră să gândească în franceză, şi acesta a fost sfârşitul, tardiv, al cosmopolitului veac optsprezece. Acum gândim sau – ca să folosim păsăreasca foarte la modă, „ne gândim şi ne regândim" româneşte.

– Permiteţi-mi să-mi exprim impresia că Franţa este văzută cu mai multă căldură, să zicem, decât acum zece ani – replicai. *Şi cum suntem prea buni amici ca să lăsăm ceva nespus, să continuăm!*

– Contactele dintre cele două ţări s-au răcit considerabil în perioada crizei. Nu uitaţi că guvernul ne permite să cheltuim doar două sute de franci ca să ne ducem la Paris. În aceste condiţii probabil că nu ne vom mai duce deloc! Cărţile franţuzeşti care se vând prost şi în Franţa, n-au cum să se vândă bine nici la noi. Editurile româneşti, precum „Socec", „Cartea Românească", „Hasefer" sau „Kohn" fac şi ele

ce pot, însă bouchiniştii francezi sunt prea scumpi, mai cu seamă pentru studenţii noştri. Iar colecţiile de succes nu ajung în România. De ce nu înfiinţaţi o bibliotecă franceză bine garnisită, pe care să o deschideţi pentru publicul larg? Cărţile ar fi atât de cerute încât singurul risc la care v-aţi expune ar fi acela de a nu le mai primi înapoi. „Există situaţii când trebuie să ştii să pierzi" îmi spunea un francez. Programele Dvs. radiofonice ... abia dacă reuşim să ascultăm, slab, radio Toulouse... Germania şi Rusia au programe excelente, datorită cărora te poţi bucura de muzică clasică fără să fii supus neapărat unui tir publicitar ieftin. De ce, de pildă, nu organizaţi din când în când conferinţe unde să expuneţi ideile politice franceze?

– Dar aveţi ziarele noastre. Nu le citiţi?

– Citim hebdomadarele, despre care nu se poate spune că excelează prin optimism. Cred că sunteţi de acord că influenţa morală a unei ţări asupra alteia este bine să o preceadă pe cea intelectuală care, la rândul ei, o condiţionează pe cea politică.

– De acord. Alte gafe?

– Şi în timpul războiului şi după, francezii i-au cam presat pe românii noştri.

– Dragul meu, asta nu înseamnă mare lucru pe lângă succesul pe care l-aţi avut pe lângă parizience de un secol încoace...

– Câţiva dintre romancierii Dvs. nu ne-au menajat cu nimic mai mult decât

căpitanul Conan şi acoliţii lui abandonaţi la Bucureşti. Cât îi priveşte pe ofiţerii aflaţi în misiune aici, nu rareori afişează aere de superioritate. De altfel, nu ştiu cum fac, dar îşi aleg prost relaţiile.

– *Şi altceva?* întreb.

– *Domnii M. Rist şi Auboin au fost aduşi aici ca să pună ordine în finanţele noastre. Sunt oameni oneşti şi inteligenţi, dar sunt cam prea autoritari. În timp ce pentru ei contează doar principiile, pentru noi contează doar omul; ei vorbesc în cifre, noi însă folosim nume proprii... în fond au dreptate, dar noi preferăm să ne înşelăm.*

În sfârşit, ne reproşaţi că nu cumpărăm mătăsurile şi articolele Dvs. de lux, dar Dvs. ce cumpăraţi de la noi? Dacă vă oferim porumbul nostru, se găseşte întotdeauna câte un deputat francez care să se precipite la Paris pentru a susţine producţia locală. Şi iată-ne iarăşi înlăturaţi... Ministrul francez al Agriculturii dă cu pumnul în masa de la Palatul Elysée de fiecare dată când colegul său de la Comerţ este pe cale să încheie un acord cu noi. Iar petrolul îl luaţi de la americani şi de la ruşi. Toată economia Dvs. este atât de bine distribuită între diferitele concerne, încât noi nu vă mai putem vinde nimic. Toate împrumuturile pe care aţi acceptat să ni le acordaţi au rămas în cele din urmă în Franţa, în schimb ne-aţi constrâns prin diverse convenţii să cumpărăm de la Dvs. produse de care nu aveam câtuşi de puţin nevoie. Iar dacă, simţindu-ne sufocaţi şi

înfometaţi, vrem cumva să facem schimburi economice cu Germania, strigaţi repede că sunteţi trădaţi. Ca şi cum comerţul cu o ţară implică neapărat intrarea în orbita ei politică. Amintiţi-vă, totuşi, că noi nu suntem nişte clienţi oarecari ai Germaniei, ci că am fost aliaţii ei timp de patruzeci de ani. Facem parte din Tripla Alianţă. Şi asta nu ne-a împiedicat să fim de partea voastră în timpul războiului.

– Bine, dar nici Dvs. nu mai trimiteţi studenţi la Paris, răspund eu cam fără convingere.

– Cu ce să-i trimitem? Viaţa e scumpă. Şi mai gândiţi-vă şi la manifestanţii din Cartierul Latin, care îi iau pe evreii din Moldova drept români... Adevărul este însă că Franţa şi-a mai pierdut în ultima vreme din prestigiu.

– Bine, dar strălucirea sa...

– Este strălucirea aurului. În realitate, îşi închide piaţa. Este nobila ariergardă a unei civilizaţii care se retrage în dezordine. Nu este nimic nou în ceea ce vă spun acum. Toate ziarele Dvs. scriu despre asta. Franţa înseamnă înţelepciune, însă generaţiile tinere nu dau doi bani pe înţelepciune. Doar şase luni petrecute în Cartierul Latin în 1830 sau sub cel de-al doilea imperiu marcau un străin pentru întreaga lui viaţă. Toţi fiii noştri de boieri ajunseseră să cânte „Marseilleza" şi „Scrisoare pentru Metella". Astăzi, studenţii noştri se întorc, după experienţa a patru ani de viaţă la Paris, mult mai

puţin epataţi decât taţii lor, de forţa civilizaţiei şi de vitalitatea culturii Dvs. Se lasă şi ei seduşi, dar câtuşi de puţin subjugaţi.

– *Pe de altă parte,* întrerupse bancherul, *şi francezii vin în România mult mai des decât altădată... şi n-aş spune că asta are întotdeauna un efect pozitiv! Vă rog să nu vă supăraţi. Dvs. aţi cerut să vi se spună ce gândesc ceilalţi despre Franţa.*

Sinaia – o anexă a Bucureştiului

Chiar şi pentru un francez obişnuit să vadă în propria lui ţară contrastele naturii succedându-se aproape de la o oră la alta, diferenţa dintre Bucureşti şi Sinaia, rezidenţa de vară a Curţii Regale, este surprinzătoare. Cei o sută şi ceva de km pe care îi veţi parcurge între aceste două oraşe vă vor da senzaţia că aţi trecut din China în regiunea Savoie.

Aflată în apropierea Predealului şi a fostei frontiere ungureşti, într-o natură a cărei sălbăticie nu a fost decât în mică parte îmblânzită, Sinaia este în egală măsură esenţă, linişte, umbră, prospeţime, piatră, păstrăvi şi răşinoase, în timp ce Bucureştiul nu este decât zgomot, înghesuială, soare şi moloz. După călătoria teribil de obositoare prin platoul Serbiei pe care am făcut-o spre sfârşitul unei veri, îmi amintesc câtă plăcere mi-a

făcut să-mi umplu plămânii cu aerul proaspăt al munţilor. Povârnişurile abrupte acoperite de brazi erau scăldate de o lumină albastru-rozalie. După ce mi-am lăsat bagajele la hotel, am pornit într-o plimbare, uitând astfel cu totul de călătoria cu trenul. Din cincizeci în cincizeci de metri, puteai vedea sclipind în soare printre crengile brazilor, câte o caschetă sub care puteai bănui o santinelă îmbrăcată în uniformă maron, ce se confunda cu frunzele decolorate de toamnă. Pe măsură ce urcam serpentinele drumului şi mă apropiam de palatul regal, puteam zări din ce în ce mai mulţi agenţi de poliţie iţindu-se printre copacii atât de înalţi încât ar fi putut rivaliza cu arborii giganţi din pădurile californiene.

În 1866, regele Carol I s-a instalat la poalele muntelui Furnica, într-o cetate care domină una dintre marile trecători spre Câmpia Valahă, cascadele văii Prahovei şi ultimele pante pe care se zbârlesc sondele petroliere. Castelul Peleş, construit în stilul Renaşterii germane, este locuit de către regele Carol, iar Pelişorul de către regina Maria. Cu cinci ani în urmă fusesem condus aici de aghiotanţi ale căror uniforme kaki erau ornate cu eghileţi auriţi. Am străbătut aleile străjuite de pini parfumaţi, până la biroul întunecos, garnisit cu covoare româneşti ale căror desene geometrice viu colorate îmi aminteau de carpetele indiene de care sunt pline fermele din

Arizona. Regelui României îi place să trăiască şi să lucreze în atmosfera în care şi-a petrecut copilăria. Prin ferestrele protejate de gratii din fier se poate zări pălăria tiroleză a gardianului, împodobită cu pene de vultur spicate, iar în depărtare, printre brazii înalţi, străluceşte crucea de aur de pe turla mănăstirii, care se pierde în norii joşi. Am înconjurat de câteva ori zidurile oarbe şi contraforturile acestei mănăstiri, fără să reuşesc însă să pătrund înăuntru. Abia anul trecut, într-un ianuarie al cărui ger tăios se adăuga peste umezeala specifică muntelui, am putut în sfârşit pătrunde, în compania profesorului Iorga. Ne-au salutat doi brazi uriaşi acoperiţi de zăpadă care străjuiau intrarea în bisericuţa sumbră, mai mică şi mai preţioasă decât un sipet cu bijuterii. În interior, un foc binevenit dilata mirosul de tămâie şi arunca sclipiri roşiatice asupra icoanelor. Pe sub bolţile joase aveam senzaţia că întrevăd umbra sacră a grotelor. Pâcla înnegrea acoperişurile din solzi de lemn. Salpetrul se prelingea din pereţi cum se scurge grăsimea din prăjiturile turceşti, în timp ce dragul profesor Iorga revărsa de sub haina lui de nutrie torente tumultoase de explicaţii ce proveneau din imensa lui erudiţie şi din amintirile sale politice.

Iorga este un fel de geniu al munţilor. A transformat casa lui din Sinaia într-un fel de „*Castel din Carpaţi*". Ca oriunde în

altă parte, are obiceiul să se închidă aici pentru a lucra. Cred că este un om extraordinar şi mi se pare remarcabil faptul că până şi la masă găseşte prilejul de a-i învăţa ceva pe ceilalţi. De altfel, acest om îţi lasă impresia că învaţă şi în somn. Aici sau printre cele cincizeci de mii de volume pe care le are la Bucureşti în casa de pe *Şoseaua Bonaparte*, cu atâta generozitate deschisă tinerilor, sau la Vălenii de Munte, în apropierea Ploieştiului, la *Universitatea sa de Vară* sau la Fontenay-aux-Roses, la *Şcoala Românească* sau la Veneţia, în palatul care adăposteşte Şcoala Bizantină – oriunde s-ar afla, Iorga proiectează asupra contemporanilor săi, sub formă de idei, opinii sau paradoxuri, sisteme susţinute cu pasiune şi cu umor, ca şi o cantitate enormă de documente pe care o memorie infailibilă i-a permis să le acumuleze şi din care s-a născut geniul său ciudat, dar sigur.

Mi-ar fi plăcut să-mi înfig schiurile în zăpada afînată şi să urc până la minusculul cabinet de la etajul al doilea în care obişnuieşte să scrie Nicolae Iorga. Din notele făcute aici se nasc tragedii, poeme, eseuri politice şi tablouri istorice extrem de vii şi de colorate...

Servitoarea ne aduce o carafă de vin alb şi mai aruncă câteva lemne în foc, aşa încât temperatura ajunge la 40 grade Celsius.

Acest patriarh al munţilor zâmbeşte uşor în barba lui demodată, contemplând

precum un adevărat *Creator* România Mare, la construirea căreia a avut o contribuţie atât de importantă, şi generaţiile – multe – cărora le-a fost mentor.

Conducător al unei organizaţii electorale unde – în mod curios – preoţii şi profesorii reuşesc să se înţeleagă, Iorga îşi găseşte timp şi pentru a se interesa de politică, în vreme ce, fără a-şi întrerupe cursurile, continuă să descifreze slavona şi greaca veche în care sunt scrise bătrânele lui manuscrise. Vorbeşte şi scrie în toate limbile şi are răspuns la toate întrebările mele.

... Turcii?

N-au avut niciodată vreo şansă să învingă Principatele. Veţi putea vedea înălţându-se minarete în Grecia şi în tot Imperiul, până în Ungaria, dar niciodată la noi.

... Ţăranii noştri?

Nu vor fi niciodată bolşevizaţi. Ca şi ţăranii francezi, sunt foarte individualişti, ba chiar avari, şi nu rareori foarte bogaţi. Casele de la ţară par să-şi întoarcă spatele una alteia, însă tinerii care se adună la horă reuşesc să spargă această teribilă izolare.

... Armata rusă?

Să fim serioşi! Aţi auzit vreodată în România vorbindu-se despre vreun general rus?

... Clerul ortodox?

A avut o influenţă binefăcătoare asupra poporului român. Se spune că popii

noştri sunt desfrânaţi şi îndobitociţi; vă pot asigura că sunt nişte oameni rezonabili şi cu un spirit deschis; au ajutat mult această ţară.

... Boierii?

Cu cât îi studiez mai mult, cu atât îi admir mai tare; şi ei sunt victime ale legendelor. Cândva erau oameni serioşi şi cultivaţi. Astăzi, ruinaţi fiind, s-au apucat cu bravură să muncească şi au acceptat fără să protesteze cele mai oribile spolieri.

... Universitatea?

Invazia proletariatului printre tinerii noştri – acesta este un lucru care mă nelinişteşte.

... Nu, tânăra generaţie nu este demnă de vârsta pe care o are. Manierele acestor tineri sunt deplorabile. Studentele îşi mâzgălesc buzele cu roşu şi îi corup pe tineri. Mă simt obligat să-i chem la ordine pe acei netrebnici, în plin curs; aşa ceva nu s-ar fi întâmplat niciodată pe vremuri...

... Dictatura?

La ce bun? Nu există popor mai uşor de condus decât românii.

... Noutăţi în politică?

Ar fi aceea că ţăranul a devenit politician când a descoperit că este o ocupaţie mai rentabilă decât aceea de a munci câmpul. E demagog şi îşi vinde votul tuturor candidaţilor; poţi găsi în buzunarul lui cărţi de vizită de-ale tuturor politicienilor. De altfel, ce ar putea să comenteze partidul ţărănesc, care are tot felul de membri, numai ţărani nu.

Afară, în noaptea care se lasă repede, îmi regăsesc schiurile, dar şi liniştea imobilă a pădurii, care se lasă printre arborii imenşi, drepţi şi falnici ca nişte sequoia canadieni.

Vântul mai scutură din când în când zăpada de pe crengi. În depărtare se aud zurgălăii unei sănii care alunecă cam prea repede la vale...

Dinspre luminişurile înzăpezite de la lăptăria regală, situată la cota 1500, coboară pâlcuri de schiori grăbiţi să ajungă înainte de lăsarea definitivă a întunericului, pentru că nu este câtuşi de puţin plăcut să rămâi singur, îngropat în cine ştie ce râpă, pe un ger de – 20 de grade, înconjurat de umbrele lupilor. Mai pot zări încă, undeva în spatele meu, lumina de la cabinetul de lucru al lui Iorga... dintr-o dată îmi aud numele strigat de câteva voci proaspete; sunt înconjurat de câţiva spiriduşi blonzi care râd şi îşi scutură schiurile de lemn pe zăpada îngheţată: profesorul Iorga îşi trimite fetele pentru a mă conduce până la hotelul ale cărui lumini strălucesc în vale.

Bucureştiul – oraş plin de veselie

S-ar putea, oare, spune că Bucureştiul are frumuseţea unei tinere fete?

În niciun caz. Trăsăturile de pe figura călătorului neprevenit încep să se contracte din pricina deziluziei de cum iese din gară.

Să fie acesta un oraş antic? Încă şi mai puţin; regele Franţei şi cei doisprezece pairi ai săi se instalaseră de mult la *Chatelet du Louvre* când legendarul ţăran Bucur începea să-şi încropească aici coliba.

Ar putea fi considerat Bucureştiul drept unul dintre acele noduri internaţionale vitale unde se hotărăsc destinele imperiilor? Nu, căci are talentul de a fi întors spatele Ungariei şi, pe cale de consecinţă, Europei Occidentale. Având Dunărea între el şi bulgari, se desprinde astfel şi de Europa meridională, iar către moscoviţi etalează o mare de câmpii care nu pot opri nici pătrunderea vântului, nici pe cea a oamenilor, rămânând astfel un adevărat culoar deschis invaziilor.

Se poate spune măcar despre Bucureşti că ar trage vreun folos – precum Viena sau Istanbulul – de pe urma privilegiilor geografice care să-l impună în istorie? Nici atât; principii săi au încercat alte trei oraşe de rezidenţă înainte de a se instala aici; ar fi putut, aşadar, ar fi trebuit chiar, să se nască în altă parte.

Să fie oare Bucureştiul o capitală în stare de a rezuma şi de a exprima spiritul unui popor? Dacă întrebi un român, acesta îţi va spune că Bucureştiul nu reprezintă România, ci mai degrabă contrariul ei.

Bucureştiul este radio, automobil, cinematograf şi zgârie-nori. Esenţa României stă, dimpotrivă, în scoarţele brodate, în vasele din lut, în natura sălbatică, în splendidele costume naţionale pe care existenţa căii ferate le distruge aşa cum scânteile pe care le scapără locomotiva pârjolesc iarba din preajma şinelor.

Bucureştiul este ca o spoială făcută în pripă, este ultimul răcnet al modei; România este pădurea şi – cea mai preţioasă avuţie pe care o poate deţine omul – timpul, tată al vechilor credinţe şi al obiceiurilor ancestrale, este ţara autenticului, locul unde blănurile se poartă pe dedesubt şi nu pe dinafară, unde cultul lui Mitra, atât de îndelungat, a împroşcat pământul cu sângele taurilor şi a impus femeilor portul acelor complicate şi superbe broboade, iar bărbaţilor – căciulile de astrahan. Este un pământ păgân care nu uită nicio clipă trecutul său tracic. Oamenii sărbătoresc aici luna nouă cu ceremonialuri, precum vrăjitorii din Antile; de Anul Nou, bărbaţii se costumează în fiare sălbatice, ca personajele pe care le poţi vedea pe frescele din Altamira. Primăvara, fecioarele îngroapă, cu

gesturi ritualice, figurine de lut, perpetuând astfel cultul lui Adonis. Morţilor li se pun bănuţi în mână, iar dansurile magice din sezonul de vânătoare, precum cel al ursului sau al corbului, aduc foarte bine cu ceremoniile columbienilor şi ale mexicanilor. În vreme de secetă, ţigăncile îşi acoperă trupurile goale cu frunze şi pornesc pe uliţa mare a satului. Casele se golesc imediat, pentru că sătenii se grăbesc afară pentru a uda acest arbore uman mişcător şi avid de ploaie. Sir James Frazer ar adăuga o frumoasă mlădiţă „*Crengii de aur*" pe care a scris-o, dacă ar consacra ţăranilor de la Dunăre o monografie.

Bucureştiul şi deopotrivă România au întârziat multă vreme – au întârziat în istorie şi în artă. În vremea în care Ludovic al XIV-lea cina împreună cu Molière, voievozii Valahiei şi ai Moldovei semănau încă cu figurinele pictate pe cărţile de joc, înţepenite parcă în aşteptarea poemelor epice medievale.

Renaşterea nu a ajuns la Bucureşti decât către sfârşitul secolului al şaptesprezecelea, când era deja cu suflul tăiat; enciclopediştii nu şi-au impus prezenţa decât în 1830; stilul Louis-Filippe a devenit cunoscut abia cu puţin înainte de 1900. Astăzi însă, civilizaţia nu mai înaintează cu atâta greutate, trecând prin Dalmaţia şi Serbia fără ca Dunărea să o poată stăvili. Cade peste Bucureşti din văzduh, aducând cu sine stilul neo-

bizantin, stilul american şi pe cel sovietic şi amestecându-le pe toate. Pare să recupereze timpul pierdut dintr-o singură lovitură, dar numai la Bucureşti, căci de arta populară nu s-a putut atinge. Aceasta din urmă nu are nimic ambiguu, este pe cât de anonimă, pe atât de individuală (abia dacă poţi descoperi din când în când câte o dată sau un nume pe vreo scoarţă, ca în Spania); arta ţărănească reflectă magistral liniştea sufletească a ciobanilor simpli, contemplatori ai aştrilor. Dacă obiectele pe care le creează mor în timp, în schimb formele pe care le impune sunt definitive. Aşa se întâmplă cu admirabilele case ţărăneşti din Oltenia şi din Bucovina, de un alb strălucitor. Să spunem că ele se află aici de cinci mii de ani. În fapt, durata lor nu depăşeşte o viaţă de om. În lipsa pietrei, sunt construite din chirpici şi paie tocate. Însă, modelate şi remodelate în tiparul etern al tradiţiei, ele înfruntă veacurile mai bine decât palatele din Bucureşti.

Dacă Bucureştiul nu este totuna cu România, cum repetă cu obstinaţie acei români care găsesc în viaţa agrestă şi în arta rustică sursa unică a geniului moldo-valah, el rămâne însă rezultatul unei spectaculoase întâlniri a raselor, a figurilor, a moravurilor şi a aventurilor.

Jobenurile şi căciulile de astrahan scite, automobilele americane şi carele ostrogote vor continua să defileze aici în pas vioi. Devastat, jefuit, ars şi zdruncinat

de mii de ori de cutremure, de ciumă şi de armate străine, retrezit de tot atâtea mii de ori la viaţă, Bucureştiul este istoria unei lupte continue. Vecinii au pândit totdeauna vânatul românesc să ţâşnească din pădure. L-au rănit de multe ori, dar n-au reuşit să-l răpună. Acest popor de douăzeci de milioane de suflete este dificil de distrus, iar cititorul îşi poate da seama că numeroasele urgii pe care Dumnezeu i le-a trimis – de la Attila la Lenin – nu l-au putut dovedi. Elanul său vital este atât de puternic, încât în mai puţin de un sfert de secol el a reuşit să transforme o ţară aproape nimicită şi inconştientă de ea însăşi într-o naţiune perfect utilată, prosperă şi înţeleaptă, pe care Europa se mândreşte să o dea ca exemplu popoarelor balcanice. Trăind în sânul unei naturi atât de generoase, românul a învăţat să nu posede nimic, devreme ce întotdeauna i s-a luat totul. Să construiască? Nu a reuşit niciodată să-şi ridice casa mai înaltă de primul etaj fără ca vreo invazie sau o catastrofă geologică să nu-i amintească ce înseamnă modestia. Un grec din vremurile trecute îşi povăţuia fiul: *„Nu te apuca niciodată să construieşti în Principate!”*. Paul de Alep scria: *„Valahia este o ţară a nenorocirilor”*. Dintre toţi principii care au domnit peste această ţară, nu se cunoaşte decât unul singur al cărui mormânt să nu fi fost profanat.

Dacă românii au construit atât de multe biserici, cred că n-au făcut-o decât ca să-i mulţumească Domnului pentru a le fi lăsat măcar piele pe oase. Acest popor nu va pieri însă niciodată. Dacă-l trânteşti la pământ, se ridică şi surâde cu acea politeţe naturală care izvorăşte din bun simţ şi nu din educaţie. Este poate ultimul popor care cunoaşte în profunzime sensul gentileţei.

Bucureştiul, care nu mai este astăzi un oraş al plăcerilor, şi-a păstrat totuşi umorul şi nu a încetat să-şi exprime bucuria. În toiul crizei mondiale poţi vedea aici oameni ruinaţi care mai pot râde. Occidental cu fruntea ridată de griji, am învăţat la Bucureşti că nenorocirea te poate face uneori să zâmbeşti. Este lecţia pe care o dă acest popor pe care cuceritorii săi l-au tratat în cel mai barbar mod. Posedând în cel mai înalt grad experienţa efemerului şi a fatalităţii tranzitoriului, românul se lasă pe val fără să se neliniştească prea tare, pentru că ştie să-şi aşeze apoi piciorul pe pământ sigur. Pe aceşti oameni realişti, destinul i-a instalat la frontierele Asiei ca pe nişte santinele ale bunului simţ şi ale înţelepciunii. Românii nu se limitează să vorbească limba noastră latină; ei înţeleg subtilităţile limbii franceze, îi înţeleg şi îi gustă ironia. Românii, dar mai cu semă moldovenii, au numeroase trăsături comune cu ruşii. Ca şi ei, nu sunt câtuşi de puţin burghezi şi meschini, sunt, mai

degrabă, expresia sincerităţii crude, aproape lipsită de pudoare, se lasă adeseori cuprinşi de elanuri de milă, însă nu devin niciodată – ca ruşii – colerici. Mă întreb dacă acesta este motivul pentru care Keyserling spunea despre ei că sunt nişte ruşi lipsiţi de viaţă lăuntrică... În fond, nu o să vedeţi prea des un român îngenunchind în faţa unei prostituate şi lăsându-se pradă desfrâului cu convingerea că acesta este cel mai scurt drum către paradis, însă el va fi întotdeauna dispus să găsească o explicaţie furtului, pe care îl consideră lipsit de gravitate; corupţia, delapidarea, spargerile, datoriile la joc, plagiatul, escrocheriile – toate acestea sunt considerate neînsemnate într-o ţară unde parazitismul are tradiţie, unde casele rămân deschise, unde ce-i al meu şi ce-i al tău nu sunt, ca la noi, riguros definite şi protejate; „*săracul, a furat pentru că avea nevoie de bani*", poţi auzi adeseori spunându-se.

„*Românul nu-i burghez, e adevărat, însă e banal!*". În fond şi la urma urmei, toţi latinii sunt aşa, iar românii au un şarm natural; ar putea fi consideraţi de o sinceritate cinică, dacă nu ar fi atât de simpli, atât de spontani. În general, pe măsură ce îmbătrânesc, popoarele îşi pierd această inocenţă edenică care dă strălucire virtuţilor lor şi înlătură aciditatea defectelor pe care le au. România nu este o ţară toxică: rănile sale sunt vindecate de soare; ploaia care cade din cer, lumina, praful de pe drumuri sunt pan-

samentele cele mai bune; vindecarea sa stă sub semnul bunăvoinţei lui Dumnezeu şi a indulgenţei diavolului. Românul a văzut atâtea, încât nu se mai teme de mare lucru. Îl poţi vedea uneori minunându-se, dar niciodată lăsându-se epatat.

Comandanţii de oşti de pe vremea lui Traian au prezis că dacă imperiul va fi înfrânt de barbari, acesta va fi sfârşitul lumii. Între timp Traian a murit, barbarii au trecut, iar românii sunt tot aici.

Au trecut puţini ani de când ţara asta trăia aproape exclusiv din exportul de cereale şi îşi regla existenţa în funcţie de preţul vagonului de grâu. Astăzi, acest export a încetat, însă România supravieţuieşte, iar foametea bântuie mai puţin decât în alte ţări. De altfel, atunci când aceşti copii ai Dunării şi ai Carpaţilor nu mai au cu ce să-şi satisfacă nevoile, pur şi simplu le reduc sau le suprimă. Nici revoluţia şi nici fiscul nu-i pot doborî, ei nefiind – precum francezii – atât de ataşaţi de obiecte. Sub acest aspect, poate fi un exerciţiu amuzant să-i compari cu saşii din Transilvania, care sunt un fel de elveţieni rătăciţi în Carpaţi: duc o viaţă burgheză, îşi atârnă flori la ferestre, gătesc la sobe nemţeşti şi îşi umplu dulapurile cu lenjerie frumoasă. Românul pur este nomad: el sare, precum ţăranul rus, în primul tren care pleacă, fericit să călătorească ori încotro, supunându-se probabil unui instinct ancestral de fugă în faţa invaziilor. Ştie

că posesiunea asupra unui obiect atrage după sine spolierea, şi că unica mobilă la care nu râvneşte nimeni este copârşeul său mare ca un sarcofag – semn al marii plecări, acel cufăr la care femeile din popor lucrează întreaga lor viaţă, umplându-l, în funcţie de economiile pe care le pot face, cu cele de trebuinţă pentru înmormântare. Totodată – aflat pradă unei contradicţii fundamentale, ca toţi oamenii, de altfel – dorinţa lui cea mai fierbinte este de a poseda pământul pe care îl munceşte. Asta nu înseamnă că este sclavul pământului său, în măsura în care este ţăranul francez sau micul nobil de provincie. Natura sa intimă este de un fatalism care îi permite să domine cu umor multele nenorociri provocate de oameni: înrolarea în armată, tuberculoza, războiul, sifilisul, sărăcia – deşi le plăteşte tuturor un tribut consistent.

La Bucureşti este bine să te duci – acum, în plin declin al civilizaţiei capitaliste – pentru a face o cură de nepăsare. Vei învăţa aici să dai lucrurilor doar o valoare trecătoare şi un preţ relativ, ceea ce – în această epocă în care nu sunt importante decât preocupările financiare şi economice – este singura şcoală de ţinută aristocratică. Românul are un dispreţ vecin cu inconştienţa cu privire la „a avea" şi „a datora" – verbe care exprimă esenţa civilizaţiei noastre mercantile. Cu privire la afacerile sale, se lasă întotdeauna în seama celuilalt.

Faptul că grecii, nemţii, bulgarii, francezii sau englezii îi construiesc sistemele de canalizare, şoselele sau fabricile este problema lor (de altfel, îşi vor încasa taxele pentru aceasta), însă românul nu este sclavul confortului, el cunoaşte arta de a trăi bine într-o opulenţă efemeră care ascunde, de altfel, o sărăcie de fond. I s-au scurs prin mâini averi considerabile. Niciuna dintre marile familii boiereşti care dominau în secolele al şaisprezecelea şi al şaptesprezecelea Bucureştiul, n-a mai păstrat astăzi nici măcar o bucăţică de teren. *„Există trei categorii sociale de români* – îmi spunea unul dintre aceşti descendenţi – *cei săraci, cei foarte săraci şi cei extrem de săraci*".

Bucureştiul este mai degrabă un loc de întâlnire decât o capitală. Este un fel de piaţă publică unde fiecare vine să-şi regleze conturile, să protesteze sau să se milogească, să bată la o uşă – ieri a unui prinţ, astăzi a statului. Aici îţi goleşti punga, însă îţi umpli cugetul. Cele mai frumoase rezidenţe, n-au fost, timp îndelungat, decât descinderile citadine ale unor rurali. Degeaba veţi căuta aici mozaicul de pe Muntele Athos, bolţile de la Sfânta Sofia, strălucirea de la Kiev sau cupolele de aramă de la Viena.

Nu veţi descoperi aici nici acel citadinism tipic francez, bulevardele noastre rectilinii, pieţele ce seamănă cu nişte saloane clasice sau monumentale care să arate ca nişte mobile de familie a căror

orânduială n-au putut să o strice nici măcar secolele care au trecut peste ele. Veţi vedea însă zgârie-nori instalaţi în cel mai dezolant peisaj oriental.

Aceşti fii ai Romei nu au moştenit însă şi rigoarea romană; la ei nimic nu este drept, totul pare să curgă de-a curmezişul – şi politica şi străzile şi casele şi maşinile. Clădirile şi ruinele se succed deopotrivă, în cartiere inerte sau pline de viaţă. Bucureştiul nu a cunoscut niciodată acel spirit citadin, cu libertăţile şi tradiţiile tipice care să se reflecte atât în interior, cât şi în exterior. Pentru a avea şi el o centură de fortificaţii, care de altfel îi este inutilă, a trebuit să aştepte venirea unui rege neamţ.

Trepidaţia occidentală, figurile crispate ale speculatorilor nu pot fi întâlnite aici. Pe afaceriştii din Bucureşti îi cunoaşte toată lumea: sunt doi şi sunt străini. Ritmul nebunesc al bursei, care nouă ne-a pătruns în sânge, nu s-a transmis până aici şi, dacă bucureştenii mai aruncă câte o privire pe pagina financiară a ziarelor, o fac numai ca să suspine o secundă cu gândul la anemia cursului valutar şi la coma în care se află petrolul. Oamenii ştiu să-şi protejeze nervii aici...

Dacă pe bulevard strălucesc câteodată firmele luminoase care îl fac să semene oarecum cu „*Strada 42*”, e doar aşa, în glumă: bucureştenii au vrut să se joace,

pe o lungime de o sută de metri, de-a New York-ul. Ziua de ieri se uită repede aici, iar „astăzi" n-are nicio valoare. Singurul cuvânt cu care vi se va răspunde, şi care cu siguranţă va avea întotdeauna darul să vă trezească furia după nesfârşitele aşteptări în antecamerele ministerelor, este „mâine"!

Lecţia pe care ne-o oferă Bucureştiul nu este o lecţie de artă, ci una de viaţă: el încearcă să se adapteze la tot, chiar şi la imposibil. Din acest punct de vedere, încarnează sufletul unui popor cu o răbdare infinită, sublimă ca a animalelor, al cărui optimism indulgent a generat zicala: „*Mare e grădina lui Dumnezeu*".

Capitală a unei ţări tragice unde cel mai adesea totul sfârşeşte în comic, Bucureştiul se lasă în voia evenimentelor fără rezerve şi deopotrivă fără fragilitatea care degenerează în furie.

Iată de ce – traversând curba sinuoasă a unui destin picaresc – Bucureştiul a rămas un oraş vesel.

Bucureşti, dec. 1934
Versailles, iunie 1935

P. P. S.

Nu aş vrea să închei această carte fără a le mulţumi tuturor prietenilor mei români pentru simpatia şi pentru ajutorul lor.

Doamna Elisa Brătianu, născută Ştirbei, mi-a pus la dispoziţie biblioteca

lui I.I.C. Brătianu, model al marilor biblioteci private, şi mi-a aşezat ea însăşi sub ochi cărţile vechilor călători şi îndeosebi ale celor francezi, despre care am şi vorbit, de altfel, aici.

Sinteza lucrărilor predecesorilor mei din secolele trecute a fost făcută de către conservatorul domn George Fotino, într-o manieră strălucitoare, în discursul său de primire cu ocazia vizitei lui Louis Barthou.

Doamna S. Lahovary, doamnă de onoare a Majestăţii Sale Regina, mi-a pus, cu multă amabilitate, la dispoziţie, notele sale în manuscris cu privire la Bucureşti, autorizându-mă să extrag numeroase şi preţioase informaţii.

Profesorul Iorga a fost pentru mine cel mai admirabil mentor şi cel mai doct dintre prieteni. La Bucureşti, la Sinaia, la Paris, la Fontenay-aux-Roses, la Veneţia, am regăsit peste tot prezenţa sa ori urme ale umanismului său de sorginte goetheană.

Domnului Tzigara Samurcaş, a cărui înaltă erudiţie aliată cu cea mai desăvârşită amabilitate este cunoscută pretutindeni, îi datorez posibilitatea de a pătrunde cu uşurinţă în etnografia românească.

Profesorul Oprescu, a cărui ştiinţă este inutil să o mai laud aici, a binevoit să-mi fie deopotrivă ghid şi gazdă plină de curtoazie.

Se ştie ce admirabilă documentaţie fotografică a ştiut să reunească domnul

Filotti la *Serviciul de Presă al Afacerilor externe din București.* Îi mulțumesc pentru binevoitorul său sprijin.

Domnul Brăiloiu și domnul George Crutescu (a cărui monografie despre Calea Victoriei o aștept cu nerăbdare) m-au ajutat considerabil, unul prin erudiția sa muzicală, celălalt prin cunoașterea mediilor celor mai diverse și mai pitorești.

Dragului meu prieten, George Cantacuzino, mentor de necontestat al tinerei școli de arhitectură, îi datorez tot ceea ce știu despre arta de a construi, trecută și prezentă, din țara sa.

Voi spune, în sfârșit, că am descoperit în persoana domnului A. Dupront, director al *Institutului Francez* din România, cea mai bogată sursă de informare, mai ales în ceea ce privește mediile intelectuale bucureștene.

P.M.

Lista legendelor

1. **Statuia lui Mihai Viteazul** (1558-1601) **din București**, operă a sculptorului francez Albert-Ernest Carrier-Belleuse
2. **Alexandru Ioan Cuza** (1820-1873), fotografie de Carol Popp de Szathmáry
3. **Regele Carol I al României** (1839-1914)
4. **Regina Maria a României** (1875-1938)
5. Intrarea fostului **Teatru Național**, care a funcționat pe Calea Victoriei între 1852-1944
6. **Casa Capșa** situată pe Calea Victoriei.
7. **Țigan cu tamburină**
8. **Târgul Moșilor** a fost un bâlci organizat anual în București (zona Obor).
9. **La birt**, în mahala
10. **Copii vânzând covrigi**
11. **Scenă de târg**
12. **Țigancă florăreasă**
13. **Zid de covoare pe malul Dâmboviței**
14. **Calea Victoriei**, una dintre cele mai importante artere situate în centrul Bucureștiului
15. **Strada Lipscani**, una dintre cele mai importante artere comerciale ale vechiului București
16. **Negustor în prăvălia lui de băuturi**

17. **Palatul Sturdza** (1901-1946) situat în Piața Victoriei
18. **Vila Minovici** construită în anul 1905 de arhitectul **Cristofi Cerchez**
19. **Interiorul unei case interbelice**
20. Țărani pe prispa casei
21. Un șpriț la șosea
22. **Crucea de piatră** – celebru bordel în Bucureștiul interbelic
23. **Dandi-ul anilor '30**
24. **Curtezană în budoar**

„Portretele pe care Paul Morand le schiţează, fie ele ale dacilor, ale domnilor fanarioţi de mai târziu, ale sultanilor, ale boierilor sau ale nevestelor lor, ale turcilor, francezilor şi românilor, ale chefliiilor , ale excentricilor sau ale oamenilor de înaltă cultură, sunt trasate cu linii groase de cărbune, cu mişcări rapide şi cu efecte surprinzătoare. Mediile specifice diverselor epoci istorice se întrepătrund şi se asociază, perspectivele scriitorului şi ale altor martori se intersectează, tablourile sunt adeseori simplificate până la crochiu, dar scrisul e viu şi imaginile memorabile. Citindu-i cartea, te trezeşti râzând îngrijorat.
Ne rămâne nouă, cititorilor săi de astăzi, să fim ceva mai detasaţi decât contemporanii acestui remarcabil scriitor francez, şi să încercăm nu numai să reconstituim lumea de altădată, ci şi să înţelegem că, în trăsăturile sale fundamentale, România - cu Bucureşti cu tot! - este în măsură considerabilă ceea ce era şi în 1935, iar Bucureştiul este, ca şi în epoca interbelică, «capitala unei ţări tragice unde adesea totul sfârşeşte în comic»".

Saşa Constantinescu

Lei 60,00

ISBN 978-973-596-798-7